TÜRKİYE
II. AHLÂK ŞÛRASI

AHLÂK VE SİYASET

Tertip Heyeti

D. Mehmet Doğan

İbrahim Ulvi Yavuz

Ahmet Fidan

Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan

Mehmet Ali Köseoğlu

Dr. Mücahit Sami Küçüktığlı

Hasan Yaşar

İlim Heyeti

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç

Prof. Dr. Şükrü Karatepe

Doç. Dr. Mustafa Orçan

Doç. Dr. Hayri Erten

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Birkul

Yrd. Doç. Dr. Bekir Biçer

Şûra Sekreteryası

Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan

Arş. Gör. Muhammet Enes Kala

Arş. Gör. Bahattin Cizreli

Mehmet Akkanat

Tashih - Kontrol

Dilara Coşkun

Tasarım

Yasin Candan

Baskı

Erman Ofset / Konya

TÜRKİYE
II. AHLÂK ŞÛRASI

SİYASET VE AHLÂK

'Büyük Ahlâkçı Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Hatırasına'

Editörler

Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan

Arş. Gör. Muhammet Enes Kala

Arş. Gör. Bahattin Cizreli

22-24 Kasım 2013

KONYA

İçindekiler

AÇILIŞ VE PROTOKOL KONUŞMALARI 1

Doç. Dr. M. Kazım Arıcan

D. Mehmet Doğan

Mustafa Kabakçı

Tahir Akyürek

I. OTURUM – AÇILIŞ OTURUMU 15

Mevlana Ahlâkından Küresel Ahlâka – Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç

Ahlâk – Siyaset İlişkisi – Prof. Dr. Mehmet S. Aydın

II. OTURUM – SİYASET VE AHLÂK FELSEFESİ.. 31

Ahlâk ve Siyasetin Doğası ve Evirilmesi – Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Müzakere – Prof. Dr. Celal Türer

Modern Batı Siyasetinin Ahlâkî Temelleri – Prof. Dr. Bekir Berat Özipek

Müzakere – Prof. Dr. İlhami Güler

Soru – Cevap Faslı

III. OTURUM – ULUSLARARASI SİYASETİN AHLÂKİ TEMELLERİ 75

Batı'nın Ahlâk Anlayışı: ABD ile AB'nin Mısır'da Veremediği Sınav – Prof. Dr. Muhittin Ataman

Müzakere – Prof. Dr. Birol Akgün

Uluslararası Politikada Ahlâk ve Güç/Çıkar Mücadelesi: Arap Baharı – Prof. Dr. Ramazan Gözen

Müzakere – Prof. Dr. Berdal Aral

Soru – Cevap Faslı

IV. OTURUM – İSLAM ÜLKELERİNDE SİYASET VE AHLÂK 121

Şii Toplumlarında Siyaset – Ahlâk İlişkisi – Doç. Dr. Süleyman Elik

Müzakere – Doç. Dr. Adem Çaylak

İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlığının Teo-politik Analizi – Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu

Müzakere – Prof. Dr. Bilal Kuşpınar

Soru – Cevap Faslı

V. OTURUM – EKONOMİ POLİTİKALARI VE AHLÂK 151

Liberal Ekonomilerin Ahlâkî ve Siyasi İlkeleri – Prof. Dr. Mustafa Acar, Arş. Gör. Hüsnü Bilir

Müzakere – Prof. Dr. Abdülkadir Buluş

Ahlâk ve İktisat Politikaları – Prof. Dr. Cem Somel

Müzakere – Doç. Dr. Hüsnü Kapu

Soru – Cevap Faslı

VI. OTURUM – KAPANIŞ - DEĞERLENDİRMELER 187

Şûra Sonuç Bildirgesi

II. Ahlâk Şurası Programı

Şûra Haberi 208

Şûra Fotoğraflar 214

Açılış Konuşmaları

Doç. Dr. **Musa Kazım ARICAN**
II. Ahlâk Şurası Akademik Koordinasyonu Adına

Sayın Milletvekillerim; Belediye Başkanım;

Yazarlar Birliğinin Başkanı ve Onursal Başkanım;

Saygıdeğer Rektörlerim; Dekanlarım, Kıymetli Öğretim Üyesi Hocalarım, Katılımcılar, Yazarlar;

Hanımefendiler; Beyefendiler; Değerli Konuklar;

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından geleneksel hale getirilen II. Ahlâk Şurası'na hoş geldiniz, şerefler verdiniz.

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından, ilki 2009 yılında, İstanbul'da yapılan Ahlâk şurasının II.'sini, bu kez Konya'da, Konya Büyükşehir Belediyesi ile Büyük Ahlâkçı Mevlâna Celaleddin Rûmi'nin Hatırası adına gerçekleştirmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Türkiye Yazarlar Birliğinin değerli yöneticileri tarafından, Ahlâk Şurasının II.'sinin Akademik Koordinasyonu bendenize tevdi edilmiştir. Bana yardımcı olan kıymetli meslektaşlarım Arş. Gör. Enes Kala ve Arş. Gör. Bahattin Cizreli ile bu şuranın, temalı olmasını ve güncel problemler ekseninde tartışılmasını düşündük. Yazarlar Birliğinin Değerli yöneticileri Mehmet Doğan, İbrahim Ulvi Yavuz ve Ahmet Fidan Beylerle yaptığımız istişare sonucunda II. Ahlâk Şurasının Siyaset ve Ahlâk temalı ve güncel küresel sorunlar ekseninde ele alınmasına ve tartışılmasına karar verdik. Günümüzde, artık önemsenmeyen, arkaik görülen, neredeyse ders müfredatlarında bile yer alamayan Ahlâk meselesinin masaya yatırılması; birey, kurum, kuruluş ve mesleklerin Ahlâkla ilişkilerinin sorgulanması, dahası uluslararası ilişkilerin, küresel ekonomilerin ve siyasetin Ahlâkî açıdan kritik edilmesi hayatiyet arz etmektedir. Nitekim 'aşırılıklar Çağı' 20. Yüzyılı geride bırakmış olmamıza rağmen dünya, iç ve bölgesel savaşlarla boğuşmaktadır. Bu çerçevede özellikle Modern siyasetin Ahlâkla ilişkisizliği, sorunların temelinde bulunmaktadır. Ahlâk kaygısı eğitim, sanat, spor, hukuk alanlarında zayıf kaldığı gibi politik alanda da hissedilme-

mektedir. Açılış ve Kapanış oturumuyla birlikte altı oturum olarak düzenlediğimiz II. Ahlâk Şurasıyla, hali hazırdaki Ahlâk ve siyasetin doğasını ve bugüne evirilmesini sorgulayarak; uluslararası siyasetin, ekonomi politikalarının ve günümüz İslam ülkelerinin siyasi etik tutumlarının irdelenmesini amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu şuradan çıkacak sonuçlar, ulusal ve uluslararası siyaset dünyasına Ahlâkî öneriler sunmayı hedeflemektedir. Öte yandan bu şuramızda, açılış ve kapanış oturumu hariç diğer dört oturumumuzda ikişer tebliğ ekseninde müzakereler ve mümkün olursa sorularla, yerel ve küresel meselelerimizi samimi ve içten bir şekilde derinlikli olarak tartışmayı arzu ettik. Bu nedenle, şuraya davetliler konusunda olabildiğince seçici davranarak sahasında yetkin hocalarımıza ulaşmaya çalıştık. Bu şuranın gerçekleşmesi için çok kıymetli ve değerli fikirlerini paylaşmak üzere, davetimizi kırmayarak ve yoğun çalışma tempolarından zaman ayırarak buraya kadar gelme nezaketini gösteren tüm katılımcı hocalarımıza en kalbi şükran ve minnetlerimizi sunuyorum.

Bu şuranın gerçekleşmesi konusunda tarafıma gösterdikleri teveccühten ve Ahlâk konusunu geleneksel bir şuraya dönüştürmelerinden dolayı Yazarlar Birliğinin değerli yöneticilerine şükranlarımı arz ediyorum. Konya'daki misafirperverliklerinden dolayı Büyükşehir Belediye Başkanımıza ve ekibine, özellikle bu süreçte Şura için Konya Büyükşehir Belediyesi adına sürekli görüştüğümüz Hasan Yaşar beye de katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Son olarak II. Ahlâk Şura'sının Akademik koordinasyonunun her aşamasında en içten gayretleriyle bana destek olan ve yardımlarını sunan değerli meslektaşlarım Arş. Gör. Enes Kala ve Arş. Gör. Bahattin Cizreli beylere de emeklerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum. Tabii ki siz değerli konuklar, hanımefendiler, beyefendiler buradaki düşünce ziyafetine teşrif etmekle en müstesna teşekkürü hak etmektesiniz. Sağ olun var olun. Şuramızın başarılı ve hayırlara vesile olması temennisiyle hepinize muhabbet ve hürmetlerimi sunarım.

D. Mehmet DOĞAN
Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Başkanı

Ahlâk neredeyse insanlıkla eşdeğer ve insanlık tarihi kadar eski bir kavram. Akıl insana ahlâklı olmayı telkin ediyor. Kalb insanın ahlâklı olmasını istiyor. Dinden konuştuğumuzda ahlâktan konuşuyoruz. Son Peygamber güzel ahlâkı tamamlamak için geldiğini beyan ediyor. Feylesoflar ahlâkı "insanın kendini bilmesi" olarak tarif ediyorlar. Adalet, merhamet, iyilik, sorumluluk, vazife, dayanışma... Bütün toplumlarda, bütün dillerde olan kavramlar. Ahlâkın kaideleri bu ve benzeri evrensel ilkelerden çıkarılıyor. İç siyaset, dış siyaset, ekonomi, geçim gailesi, refah seviyesi… Derken günler sür'atle geçiyor. Bu vitrin meselelerin gölgesinde kalan gerçek meseleler, asıl insanlık meseleleri üzerinde durmak, düşünmek, fikir üretmek ve onu uygulamaya dönüştürmek iradesinden yoksun yaşıyoruz. Bugün sokağa çıkan her insan; sokağın ev içine giren unsurlarına, radyoya, televizyona, gazetelere ve internete muhatab olan herkes, telaffuz etsin etmesin ciddî bir ahlâk aşınmasının, değer kaybının farkında.

Türkiye bir dönem ahlâktan kaçtı. Çünkü yönetenler onu doğrudan dinle ilişkili gördü ve ahlâkîlik-dinilik paralelliği kurarak laikliğe aykırı saydı! İnsan ilişkilerini sırf kanunlarla, mevzuatla düzenlemeye çalıştı. Ahlâk kelimesinin dinî boyutundan kaçılarak sonunda toplum tahayyülünde anlamı oluşmayan etiğe sığınıldı. Ahlâka"etik" demekle bir şey halledilmiyor! Devlet etik kurulları oluşturuyor, fakat ahlâkın kurul işi olmadığı unutuluyor! Temel meselesi insan olan bir toplumun ahlâkı ıskalaması, ahlâktan kaçması ve hatta ahlâk karşıtı tutumlar benimsemesi düşünülemez. Türkiye'de işte bu düşünülemez olmuştur. Basın yayın cihazı ahlâk dışılığı hayat tarzı olarak sunma konusunda belki de hiç bir toplumda bu kadar muhteris olmamıştır. Kitlelere gayriahlâkîlik öğretilmekle kalınmıyor yaşanabilirliği de âdeta ezberletiliyor. Bu yaşanabilirlik, kabul edilirliğin ötesinde takdir edilirlik derecesine doğru yükseliyor. Böylece neredeyse, ahlâkîlik marijinal hâle getiriliyor!

Türkiye'nin derinleşen insan meselesi, her alanda ahlâkî kaygının fiillerimizden dışlanmasıyla ilgili. En başta şahsî ikbalini toplumun, milletin önüne geçiren bir insan portresi ile karşı karşıyayız. Eğitim sistemimiz de öğrencilere "geleceğini kurtarmak" adına herkesin kendi gemisini kurtarması gerektiğini telkin ediyor. Genç nesiller arasında bencillik, egoizm bütün iyi hasletleri silercesine yükseliyor. Bugün Türkiye'yi hiç bir iç ve dış düşman ahlâkî değerlerin aşınması ölçüsünde tehdit etmiyor! Bedenimizin terbiyesine, eğitimine önem veriyoruz. Öğretim kurumlarımız gittikçe büyüyen devasa bir öğretme cihazına dönüşüyor. Bedenimize verdiğimiz değeri, bizi biyolojik varlığın üstüne yükselten ruhumuza vermiyoruz. Zinimizin gıdası sadece bilgi ve gayemiz bu bilgiyi kullanarak başarıya ulaşmak olabilir mi?

Üç sene önce, bu konuları konuşmak ve tartışmak için ilgilileriyle ve bilgilileriyle bir başlangıç yaptık. İstanbul'da 1. Ahlâk Şûrasını gerçekleştirdik. Bu faaliyet 20. Yüzyılımızın büyük düşünürü, büyük ahâkçısı Nureddin Topçu'nun duğumunun 100. Yıldönümü hatırasına düzenlenmişti. **"**Öğrenmek zekânın, yapmak ahlâkın işidir**"** diyen Nureddin Topçu Hoca, bütün hayatını ahlâk davasına adamış bir şahsiyetti. *Ahlâk Nizamı, İsyan Ahlâk*ı onun kitaplarına verdiği isimler. Ders kitabı olarak "Ahlâk"ı da unutmayalım. Topçu sadece isminde ahlâk geçen kitaplarında bu konuyu esas almadı. Bütün kitapları bu çerçevede ele alınabilecek bir muhtevaya sahipti. Gösterişsiz, nümayişsiz ve sessiz bir hayat yaşayan, ömrünü fikir kozasını örerek tamamlayan 20. Yüzyılımızın büyük düşünürü Nureddin Topçu, sakin siması, sağlam seciyesi, kararlı tavrı; faydacılıktan, kalabalıklara oynamaktan, her hâl ve kârda kazanmaktan, başarmaktan; yakın hedefleri ele geçirmekten kaçınan; hatta bunları kişilik zaafı olarak gören bir şahsiyetti… Hareketlerinde ve yazdıklarında hiç bir mübalağaya, "artistliğe" ve role yer vermeyen, sözlerine veya fikirlerine asla "dram" katmıyan bir şahsiyet… Kat'iyyen illüzyona başvurmamış, büyüleyici tesir uyandırmaktan bilerek kaçınmıştı. Her zaman yalın, sade idi. Cezbedici olmuyor, cezbe göstermiyordu. Değil "teşhir etmek", büyülemek, "etkilemek" dahi onun sözlüğünde yer almıyordu. Kendi önemini anlatmayan nâdir insanlardan biri idi. *"Bak bu söylediklerim, yazdıklarım çok mühimdir"*, demeyen; yaptıklarının öneminden kendi ehemmiyetine, büyüklüğüne gönderme yapmayan bir şahsiyet. Önemi, değeri ancak erbabınca malûm…1909'da doğan, liseden sonra yurtdışına tahsile gönderilen ve doktorasını üstün bir başarı ile yapıp döndükten sonra iyi yetişmiş, fikrî kapasitesi yüksek bir kişilik olmasına rağmen üniversite dışında bırakılan Nureddin Topçu düşünce tarihimiz açısından çok önemli bir başlangıç yaptı. 1939 yılının şubat ayında, Hareket dergisini yayınlamaya başladı. Mehmet Âkif'in Sebilürreşad dergisinin kapanma tarihi olan 1925'ten itibaren, batıcılığı; baskıcı modernleşmeye dayanak yapılan pozitivizmi ve materyalizmi desteklemeyen fikirlerin yayın yoluyla ifadesi imkânsız hâle getirilmişti. Bu yüzden Hareket dergisinin çıkışı fikir tarihimiz açısından gerçek bir dönüm noktasıdır.

Batı'da yüksek seviyede felsefe tahsili yapmış bir genç düşünür, orada kazandığı bilgi ve fikir hamulesiyle insana, insanın içine, manevî hayatına yönelmenin gerektiğini ve aradığımız şeyleri kendimizde bulabileceğimizi söylüyor, *"ben seni uzakta ararken, sen kendi evimde idin"* diyordu. Derginin ilk sayısında ilkyazının başlığı "Rönesans Hareketleri" idi. Bu yazıda, Avrupa'nın bu asırda neden rönesans yapa-

mayacağı şöyle izah ediliyordu: "20. Yüzyılın milliyet Avrupasını yaşatıcı kuvvetlerin başında büyük sanayi bulunmaktadır ve büyük sanayiin 20. Yüzyılda kazandığı rakipsiz hâkimliği, zümre istibdadını hazırlayan, gayesi her şeyi tanımaktan ibaret olan 19. Yüzyılın idealsiz müsbet ilimciliği olmuştur. Müsbet ilim, ruhî ve ahlâkî kıymetlerle insanlık içinde bir rönesans yaratacak yerde Avrupa milletlerinin insanlığı gittikçe daha mükemmel ve teminatlı şekilde istismar edebilmeleri için arzın ham maddeleri üzerindeki sarsılmaz saltanatını temin etti."

"En hakiki mürşit" olarak bağlanmamız emredilen "müsbet ilim"in rol ve fonksiyonu hakkında 74 yıl önce söylenen bu aykırı sözlerden sonra, Topçu, Avrupa'nın başaramayacağı rönesansı, bizim yapabileceğimizi öne sürüyordu."*Avrupa medeniyetinin içine girmiş olan ve Avrupa haritasının dışında bulunan bizim gibi bir millet, asrımızın rönesansını kendinden bekleyebilir. Bu rönesansı yapmamızı mümkün kılan en esaslı şart Avrupa haritası dışında, avrupalılık hırsına ve hodgâmlığına bürünmekten uzak kalmamızdır. Yaratılacak kıymetleri şu veya bu milletin tarihinden değil, hakikatin hazinesinden alabilmek hürriyetini kazanabiliriz.*"Yaşadığı dönemde Topçu'nun ahlâk merkezli düşüncesini küçümseyenler oldu. "İsyan Ahlâkı" kavramını ortaya atan bir şahsiyetin fikirlerinin basit bir örfe indirgenmiş pratik, faydacı "ahlâk"la alâkası olmadığı kolaylıkla anlaşılabilir. "İçimizde bir *ahlâk*î örneğe neden lüzum var? Bugün insanlığın içinde bu *ahlâk davasını dudak bükerek karşılayanlar çoğalıyor.*"

"*Kurtulmak için kurtarıcı olmaktan başka yol yoktur.*""*Ya kendiniz başkaları için yaşayacaksınız, ya başkalarını kendi yaşayışınız uğrunda kullanacaksınız. Birinci yolu seçmek için insanda kâlb lâzımdır. İkinci yol, hayatı koruma içgüdüsünün yarattığı, kalbe düşman zekânın yoludur.*""*Menfaat aşkımızın kaatilidir.*""*Bütün ahlâk*î davranışlarımızın hedefi sonsuzluktur."Bir Topçu okuyucusu fayda, haz, menfaat, muvaffakiyet kelimeleri ile alâkasını keser... Çünküahlâk ve insan onların ötesindedir. Topçu'nun yaşadığı dönemde "ahlâk" kavramını küçümseyenler, onu dine ait değerler alanıyla ilgisinden ötürü görmezden gelenler büyük bir yekûn teşkil ediyordu. Fakat bugün Türkiye'nin en fazla kullandığı kelimelerden birisidir ahlâk. Bir aralar "Siyasî Ahlâk Kanunu" tasarısı hazırlanmıştı. Yalnız siyaset sahasında değil, basında, eğitimde, tıpta, hukukda "ahlâk" konusu hep gündemde. "Ahlâk" kelimesine uzun süre sırt döndüğümüz için onun latince karşılığı olan "etik" kelimesini baş tacı ediyoruz. Türkiye -veya aydınlar- köşe bucak kaçtığı ahlâkı, bu sefer başka bir dille keşfetmeye çalışıyor! Veya kelime oyunu ile vakit geçiriyor!

Ahlâkı önemsizleştiren bir ülkede "hukuk"un herkese lâzım olduğu çok sık tekrarlanıyor; bir gün ona ihtiyacınız olabilir mânasına... Hukuku savunmanın güçlü bir zemini oluşturuluyor böylece. Hukuk bir normlar sistemi. Arkaplanında kalın kalın mevzuat kitapları var. Hukuk sadece kanunlardan, yönetmeliklerden daha doğrusu yazılı metinlerden mi ibaret? Bu metinleri yorumlamak, tatbik etmek için ve karar oluşturmak için başka hiç bir şeye ihtiyaç duyulmaz mı? Hani "vicdan" denilir ya... O nedir peki? Bize âdil olmayı kanunlar, tüzükler mi emreder? Ya da onlar emrettiği için mi âdil oluruz? Ya kanun koyucular âdil değilse, hukuk metinleri nasıl adaleti sağlayacak? Ya adalet kurumu mensuplarının adalet hissi yoksa?

Hayır, iyilik, merhamet, vazife... Sırf kanunlar, bizi biyolojik varlık olmanın öte-

sinde insan yapan ahlâk ilkelerinin tatbikcisi yapabilir mi? Biz "ahlâk" kelimesini neredeyse sözlüklerimizden çıkardık, o kelimenin arkaplanından ötürü. Ahlâk eninde sonunda dine dayanıyor, namusu, mes'uliyeti, dürüstlüğü emrediyor diye. Yerine böyle bir arkaplanı olmadığını sandığımız "etik"i koyduk. Bir şey "etik" olabilir, ama "ahlâkî" olmayabilir mi? Sanki böyle olabilirmiş gibi düşündük. Ahlâkın içselleştirilmesini, ahlâkîliğin öğrenilmesini sağlayan "terbiye" kelimesini de kovduk. Yerine "eğitim"i koyduk. Terbiye insanı eğip bükmez. İyiyi, doğruyu tanıtır, değer sahibi yapar. Eğitim ne yapar? Olup bitene bakıp cevabı siz verin! Haksızlık karşısında susmamak... *"Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır".* Bu sadece kendine yapılan haksızlık karşısında susmak olarak anlaşılabilir mi? Ortada bir haksızlık varsa, bunun adresi önemli değildir. Gerçek bir haksızlık sözkonusuysa, hasım konumunda olanların bile desteklenmesi esastır. Hak her şeyin üstündedir. Ahlâkda diğergâmlık temeldir. Yani "öteki"ni düşünmek. Ötekine adalet istemeyen, gerçekte adalet istemiyordur. Ahlâk herkese lâzım! "Kendine yapılmasını istemediğin şeyin başkasına yapılmasına müsaade etme!" Hiç olmazsa ahlâkın ilk derecesi olan bu şiar Türkiye'de yerleşmiş olsa idi, birçok meselemiz çözülürdü. Yine Topçu'ya kulak verelim:"*Ahlâk insanın her an yaşadığı bir gerçekliktir. Hareketlerimizin ilmi demek olan ahlâk bilgisi lisenin bütün sınıflarında, her sınıfın seviyesi ölçüsünde olarak tenkit ve münakaşalı bir şekilde okutulabilir. Her rönesans hareketinde olduğu gibi, lise öğretiminde de fizikten ahlâka doğru cesaretle yükselelim."* "*Hâlâ ilmin ne olduğunu bilmeyen orta ve yükseköğretim üyeleri, müsbet ilim adını tapılacak put haline koydular. Onu da anlamadılar ve insan ilgilerini, çevrildikleri saha içinde basamaklar halinde sıralayan kültür seviyesine bir türlü ulaşamadılar." Türkiye Yazarlar Birliği, Nureddin Topçu'yu yüzüncü yaşı dolayısıyla onun en çok önem verdiği ahlâk kavramı çerçevesinde yapılacak bir faaliyetle anmak istedi. 3 y*ıl önce yapılan 1. Türkiye *Ahlâk* Şûrası böyle bir düşüncenin mahsulü idi.2. Türkiye *Ahlâk* Şûrası*'nın Konya'da, Büyük Mevlâna'nın hatırasına ithafen yapılması elbette tesadüf değil. Topçu, fikir hayatımızda Mevlâna'yı önemseyen ve kendi dönemine düşünür kimliği ile taşımak isteyen nadir şahsiyetlerdin biri. Onun ilk bask*ısı *1974'te yapılan* Mevlâna ve Tasavvuf *isimli kitabının sunuşundan şu satırları birlikte okuyalım:"*Bu yazılar, milli kültürümüzün 20. Asrın sonunda beklenen kıvıcımlanmasında Mevlâna'nın önderliğine muhtaç olduğumuzu sadece belirtmek için yazıldı.

Biz din yayınında ve öğretiminde, ahlâk dersinde, çocuk terbiyesinde Mevlâna kültürünün en sağlam temel olacığına inanıyoruz...*"Diyebiliriz ki, 1. Ahlâk* Şûrası aslında ikincisini içinde taşıyordu. Topçu adı geçen kitabın ilk yazısına şu cümle ile başlıyor:"Büyük mezarların üstünde büyük vatanlar vardır. Büyük ölüleri olmayan milletler ebedî olamazlar…*"Nureddin Topçu, Mevlâna felsefesini birkaç cümle ile şöyle çizer:"*Mevlâna'nın dünya görüşünün merkezinde insan telakkisini buluyoruz. Onun ahlâk felsefesi, insan anlayışına dayanıyor... İnsanın diğer varlıklar arasında imtiyazlı durumu, aklın saltanatı ile bezenmiş olmasıdır. Aklın fonksiyonu ise, onu aşkın hududuna kadar götürmesidir. Akıl temeli tanıtır, ondan öteye gidemez. Akıl bizi aşka teslim eder, aşk Allah'la birleştirir..."Esasen böyle bir toplantının resmî kurumlar, bilhassa Millî Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmesi beklenirdi…20. Yüzyılın Türkiyesi, öğretimi pozitivizm-pragmatizm çerçevesinde düzenledi ve ahlâkı dinle ilişkili sayarak dışladı. Hatta diyebiliriz ki, ahlâkîlik değil, gayriahlâkîlik, immoralizm

tervic edildi. Tek kanatlı, sadece öğretime dayanan Millî eğitim, işin değerler kısmını, terbiye kısmını, ahlâk yönünü bunca zaman ihmal etti.

Türkiye'nin insan unsuru, din ahlâkı emrettiği için, ahlâkın kodları hâlâ dini temelli olduğu için ahlâk dışılığa zorlanmıştır. Laiklik bunu gerektiriyor sanılmıştır. Ahlâk, geniş manada ahlâk, milletin binlerce yıl içinde süzüp getirdiği ahlâk negatif bir değerdir, pozitif ilimde yeri yoktur diye dışlarsanız, sırf kanunlarla, polis zoruyla düzeni sağlamaya çalışırsanız, sonuç bu olur. Ahlâkîlik, insanda bir aşkınlık meydana getirir. Gayriahlâkîlik ise, insanlık kaybına yol açıyor. Toplu yaşamak, ahlâkı zorunlu kılar. Hukuk sosyal zaruretlerden doğar, ahlâk ferdi vicdanlarda oluşur. Hukuk sosyal realiteyi düzenler, ahlâk ideali araştırır. Hukuk cezalandırıcıdır, ahlâk vicdani sorumluluk yükler. Hukukun müeyyidesi maddidir, ahlâkın ruhî. Hukuk kanunlara dayanır, ahlâk, örf ve âdetlerden kaynaklanır. Hukukun teşkilatı vardır, ahlâkın yoktur. Ahlâk bütünü, herkesi kapsayıcıdır. 2. Şura'nın başlığı "Siyaset ve Ahlâk." Türkiye siyaset yönünden bir dönemeç noktasında bulunuyor. Kurumlar, kavramlar yeniden yorumlanıyor. 20. Yüzyılımızı belirleyen "mağlubiyet ideolojisi"nin sona erişini gördük. Bu sona eriş güçlü bir değerler sistemi ile karşılanmazsa, korkarız ki, hüsrana uğrarız. İç siyasetde durum buyken, dış siyasette yeni bir dünyanın oluşum sancılarını derinden hissediyoruz. İye veya kötü yerleşmiş milletlerarası kurumlar ve kurallar sarsılıyor. Bu hususta yüksek sesle konuşan ülkelerden biri de Türkiye. Bu hususlarda zihin dünyamızın berraklaşması ve çözümler üzerinde düşünebilmemiz için "Ahlâk Şûrası"nın gerçek bir beyin fırtınası estirmeye vesile olacağına inanıyoruz.

Bir tesadüften söz ederek konuşmamı bitirmek istiyorum. Bugünlerde 3. Sanayi Şûrası yapılıyor. Bu Şûra'yı ilgili bakanlık, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı düzenliyor. Başbakanımızın katılıp açılışını yapıtığı, ilgili bakandan başka, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Çevre ve Şehircilik Bakanı ve Ulaştırma Bakanı'nın da katıldığı bir toplantı bu. Türkiye için kalkınma, sanayileşme çok önemli.1950'den beri seçilmiş muhafazakâr iktidarlar bu yolda bütün enerjilerini seferber ediyorlar. Bu tercihi tartışmaktan yana değiliz, fakat insanın maddesi yanında, maneviyatını gözeten, fizikten ahlâka yükselmenin yollarını açan yaklaşımların bu kadar uzağına düşülmesi karşısında şaşkınlığımızı gizleyemiyoruz.

Bu toplantı, Konya Büyükşehir Belediyesi Başkanı muhterem Tahir Akyürek Bey'in yakın ilgisi sonucu gerçekleştirilmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi ile Şehir Tarihi Yazarları Kongresi'nden sonra böyle önemli bir faaliyeti gerçekleştirmekten büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Bu toplantının düzenlenmesinde çok sayıda arkadaşımızın ilgisi, emeği ve gayreti var. Bilhassa, ilmî sekretarya görevini üstlenen Doç. Dr. Musa Kâzım Arıcan hocamıza ve yardımcılarına teşekkürlerimi sunuyorum. Böyle bir toplantıya bildiri sunarak veya müzakerci olarak katılan seçkin ilim adamlarımıza ve bütün katılımcılara da huzurlarınızda teşekkür ediyorum. İnşallah bu toplantıda konuşulanlar bu salonun dışında yankılar bulur ve amacına ulaşır.

Mustafa KABAKÇI
Konya Milletvekili ve TBMM İdare Amiri

Ahlâk şurasıyla ilgili gelirken bir şeyler söylemeliyim ve bunlar gençler için bir şey ifade etmeli dedim. Ben böyle zaman zaman okumaya gayret ediyorum. En sonKemal Tahir'in "Esir Şehrin Mahpusu" isimli bir kitap var onu okuyorum, orada Kamil bey diye biri var. Ahlâk denilince onun gösterdiği bir davranış var. Geldi, zihnime oturdu. Orada hücresinde yanında devamlı her şeyini paylaştığı bir zat var. O ara işte cezaevinde olması arzu edilen sigara içme duygusu var ve sigarası yok. Derken o olmamasına rağmen ondan bir sigara alabilir miyim diye gayret ederken yani böyle bir arzu geldiği zaman kendisine bir soru soruyor; diyor ki bir cadde de bir izmarit görsen ve orada kimse olmasa o izmariti alır mısın? Alabileceği duygusu onu çok öfkelendiriyor ve diyor ki ondan sonra, öyle bir anlayışımız olmalı ki yalnızken de kalabalıklar içindeyken de geçerli olmalı. Ahlâkın esası toplumda böyle bir şey; yalnızken de, kalabalıklar içindeyken de geçerli olan bir şey ve toplumda ahlâkın sadece siyasetle sınırlayabilir miyiz? Mehmet Bey de vurgu yaptı, sınırlayamayız, hayatın her sahasında neticede Ahlâkî ölçü dediğimiz ölçüleri belirliyorsunuz ve o ölçüler karşıda ki muhataplardan veya şahıslardan beklentilerinizi hep belirliyor. Onun için eğer Ahlâklı bir toplumda iseniz sürprizlere açık değil, herkesin ne yapacağı belli, Ahlâksız bir toplumda ise kimsenin göreceği davranış karşısında bir sınır yok. Şu anda maalesef üretilen bir kültür insanlarımızı üretilmiş mahlûklar haline getirdikten sonra ürettiklerini tüketmeleri içinde onları ürettirmeye, tükettirmeye insanı arada heba etmeye devam ediyor, bunun için insan merkezli bir hayat anlayışı, insan merkezli her düşünce insanı merkeze almak için herkes bir gayret içinde. Eğer insan merkezde olacaksa ahlâk olmazsa olmazımızdır.

Korkularımız var, o korkularımız bizi yönlendiriyor o kadar çok şeyden bu dönemde korkuyoruz ki, kardeşim biraz önce aşırılıklar devri diye tanımladı ama bu devri korkular dönemi diye de tanımlamak mümkün. Tek olan, sevgiden, muhabbetten biraz mahcubiyetten beslenen bir korkumuz vardı eskiden.Sadece ondan korkardık, o korkunun dışında da korkumuz olmazdı ve birine kork derken sadece onun ismini zikrederdik ondan kork derdik.Sonra korkuları çoğalttık, beklentilerimiz çoğaldıkça korkularımız çoğaldı, korkularımız çoğaldıkça ahlâkımızda azaldı. Bu sadece siyasette mi böyle oldu değil, hayatın her sahasında bunu ne siyasetin dışında tutmak mümkün, ne de hayatın dışında bunları tutmak mümkün.Onun için ben yeniden diyorum yeniden çokluktan beslenen korkulardan değil, muhabbetten, sevgiden biraz böyle mahcubiyetten beslenen bir korkuyu tetiklemek ve yeniden ahlâkı toplumun her sahasına egemen kılmak gibi bir gayretin içinde olmalıyız. Korkularla ilgili bugün konuşurken, Ramiz Ruşen'den bahsedeceğim. Ramiz Ruşen korkuları kınayan korkularla ilgili bir şiiri olan ama şiirine korku ismini koymamış, bence kültür coğrafyamızın en önemli şahsiyetlerinden biri. Orada Ramiz Ruşen korkulardan bahsederken dünyaya gelişinden başlıyor diyor ki,"*Yolu sora sora geldim, Her yan dumandı gördüm, dünyaya ilk gelişimiz, Dünya'yla baş başa geldim, yüzüm, gözüm kandı gördüm.*" Azerbaycan'dabir masalda diyorlar ki, "*Işık yanan yere mi gidelim, it üreyen yere mi gidelim*", şair diyor ki ışık yanan yerde tehlike vardır, it üreyen yere gidin diyor. O da ona devam ediyor, "*Gelen ışık yanana yok, İt üreyen yere gitsen, bende gittim itler sustu, ışıklar yandı gördüm, bir kapıyı dövdüğümde on pencere açıldı, dünya kapısı böyle bir şey, her açılan pencereden bir dev, bir korku boylandı gördüm. Korktum, kaçtım deli gibi. Nefesim kesilince döndüm, gördüm kovan yoktu, Korkum yalandı gördüm, oturdum bir taş üstüne nefesimi vermeye, verdiğim son nefesti ömür tamamdı gördüm.*"

Ömrümüz tâm olmadan insanın ve ahlâkın yeniden merkez olduğu bir dünyayı özlüyoruz. Bu dünyayla yeniden tanışmak, yeni medeniyet tahayyülümüzde güzel ahlâkı merkez edinmekle ilgili gayretleri ve hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Tahir AKYÜREK
Konya Büyükşehir Belediye Başkanı

Bu ahlâk şurasına katılan tüm misafirlerimize ve katılımcılara şükranlarımı arz ediyorum. Milletvekillerimiz, hocalarımız, öğrenci arkadaşlarımız burada, Yazarlar Birliği'nin değerli mensupları var. Ak Parti il başkanımız var ve diğer ilgili arkadaşlarımız var. Ahlâk Şurası'nın ikincisini Konya'da düzenlemek hususunu Yazarlar Birliği başkanımız ve şube başkanımızla görüştüğümüzde doğrusu bir hayli heyecanlandık. Çünkü Mehmet Beyin de bahsettiği gibi, ahlâk kavramından adeta yüzleşme korkusuyla kaçılan dönemler yaşıyoruz, yaşadık. Ahlâkı kelime anlamından uzaklaştıran başka bir ifadeyle anarak yine gerçek muhtevasından uzaklaştıran bir anlayışın hâkim olduğunu görüyoruz. Yazarlarda, çizerlerde ve topluma yön verenlerde oysa biz önce ahlâk ve maneviyat diye yetişen ve bu ifadeyi kullanarak kendimizi geliştirmeye çalışan nesilleriz.

Ahlâkın yeniden gündem olmasına vesile olacak her çalışmayı desteklemeliyiz ve destekleriz. Ve böylece de yola çıkıldı. Ben Türkiye Yazarlar Birliği'ne özellikle sayın başkanın nezdinde tüm katkı yapanlara teşekkür ediyorum. Yazarlar Birliği zaten Konya'mızda büyük bir boşluğu dolduruyor. Konya'mızın kültür hayatına önemli katkılarda bulunuyor. Yazarlar Birliğinin kuruluşundan bugününe Konya açısından programlarına çıktığınızda programlarının olmadığını düşündüğünüzde Konya kültür hayatında büyük bir boşluk doğacağını ifade etmek istiyorum. O nedenle bundan sonrada Yazarlar Birliğinin çalışmalarına Konya olarak Konya'da ki yöneticiler olarak, Konya insanı olarak her türlü desteği vermemiz gerektiğinin bir defa daha altını çiziyorum.

Bu şuraların devam etmesi ve bunların sonuçlarının topluma mal edilmesini

diliyorum. Ahlâk kavramıyla başladı, siyaset ve ahlâk şurası olarak devam etti. Sanırım bundan sonra da belki ticari, sosyal hayat, medya, eğitim, öğretim ve diğer konularla da bağlantılı şekilde devam edecektir ve etmelidir diye düşünüyorum. Ahlâkla ilgili belki düşünce bazında teorik tartışmalar ve ifadeler kullanılabilir. Ahlâkın kaynağı nedir? Ahlâk izafi midir, değil midir? Toplumdan topluma değişir mi, dönemlerden döneme ve yüzyıllardan yüzyıllara değişen bir kavram mıdır? Toplumsal kurallardaahlâk belirleyici olmalı mıdır? Uluslararası ilişkilerde ahlâk, uluslararası siyasetin neresinde yer almalıdır, bunlar bilim insanlarının, düşünce insanlarının, sizlerin tartışacağı konulardır.

Ahlâk şurasında çok önemli tebliğler olduğunu, çok önemli sunumlar olduğunu görüyoruz. Siyaset ve ahlâk ilişkisinin Müslüman ülkelerde ve uluslararası siyasette, ekonomi politikalarında tartışılacağını görüyoruz, bu şuradan çok önemli sonuçlar çıkmasını diliyoruz. Sonuçlarda istifade edeceğimizi de belirtiyorum. Bu şuranın Konya'da düzenlenmesinin de anlamlı olduğunu düşünüyorum. Mehmet Bey Rönesans kavramını kullandı. Avrupa Rönesans'ının temelini Endülüs medeniyeti oluşturuyor. Ortadoğu'da ki en önemli Rönesans hareketlerinden birisi de Selçuklular meydana getirmiştir. Anadolu Rönesans'ının merkezi de 1200'lü yıllarda Konya olmuştur, bunun temel taşlarından birisi de Hazret-i Mevlâna'dır. Sosyal genetik yolu ile bugünde Anadolu'da ve bilhassa Konya'da bu mirası taşıdığımızı en azından taşımamız gerektiğini belirtmek isterim. Anadolu'da yaşayan insanlar olarak geçmiş medeniyetlerin sosyal genetik yolu ile aslında mirasçısı konumundayız. Anadolu'da bilgeleri ve bu önemli insanların medeniyet hamurumuzu mayalayan insanların mirasçısı konumundayız. Bunun farkında olmalıyız. Siyaset ve Ahlâk Şurasının bu farkındalığa vesile olmasını ben bir daha diliyorum.

Ahlâklı bir toplum istiyoruz, ahlâklı nesiller istiyoruz, siyasette ve tüm ilişkilerde, tüm disiplinlerde ahlâkın egemen olmasını diliyoruz. Uluslararası ilişkilerde ahlâk olsa idi, uluslararası toplum ahlâk kuralları üzerinde bina etselerdi müesseselerini, sanıyorum yeryüzünde sömürgecilik diye bir kavram olmazdı ve İngiliz milletler topluluğu gibi bir toplulukta herhalde vücuda gelmezdi. Eski sömürgeler eski efendilerine hala bağımlı kalmaya devam etmezdi. BM Güvenlik konseyindeki uygulamalar alınan kararlarda şimdi ki gibi olmazdı, emperyalizm kavramı da ancak çok mahcup edici bir tartışmanın konusu olurdu. Ben bu duygu ile tüm ilişkilerimizde ahlâkın egemen olmasını tekrar diliyorum ve Mehmet Bey de ifade etti Peygamber Efendimiz "Şüphesiz ben *ahlâk*ı tamamlamak üzere gönderildim" buyuruyor. Ahlâkın temelinin bizim açımızdan "Şüphesiz sen büyük bir *ahlâk üzeresin*" ifadesini kullanan Kur'an-ı Kerim'de buyrulduğu üzere Peygamber Efendimiz'in ahlâkı gibi olması gerektiğini belirtiyorum. Bu yönüyle okullarımızda Kur'an-ı Kerim, Tefsir ve Siyer-i Nebi derslerinin toplumsal ahlâka yeniden şekillendireceğini düşünüyorum. Ahlâklı nesiller yetiştirmeye vesile olacağını düşünüyorum. Ahlâk Şurasının katılımcılar için, Konya'mız için, ülkemiz için hayırlara vesile olmasını diliyor, katılan tüm milletvekillerimize, katkı yapan hocalarımıza, siyaset insanlarımıza tüm öğrencilerimize ve katılımcılara tekrar teşekkür ediyor, vesile olan Yazarlar Birliğine şükranlarımı sunuyor, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

I. Oturum
Açılış Oturumu

Mevlâna Ahlâkından Küresel Ahlâka
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç

Ahlâk – Siyaset İlişkisi
Prof. Dr. Mehmet S. Aydın

AÇILIŞ OTURUMU

Oturum Başkanı
Prof. Dr. **Mustafa Aydın**
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Büyük ahlâkçı Mevlâna Celaleddin Rûmi'nin hatırasına atfedilen Ahlâk Şurası'nın ikincisi düzenlenmiş oluyor. Böyle önemli bir konuyu Konya'da düzenleyen başta Konya Büyükşehir Belediyesine ve Türkiye Yazarlar Birliğine teşekkürlerimi sunuyor ve tebrik ediyorum. Ahlâk ve siyaset ilişkisi çok ilgi çekici ve önemli bir konudur. Ahlâk, İslam'ın özüdür. İnsanları diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliklerden birisidir. Eylemlerin ahlâk giydirilmiş olması, ahlâkî olmasıdır. Yoksa diğer eylemlerin yeme, içme vb. gibi diğer canlılardan pek farklı olmadığını söyleyebiliriz. Ahlâk gerçekten çok önemli bir konu, çoğu zaman beklenildiği düzeyde seviyede olmayabiliyor. Ahlâk, insan eylemlerinin olduğu her alanda geçerli olan bir durumdur. İlim ahlâkı, ticaret ahlâkı, siyaset ahlâkı, aşk ahlâkı çok değişik açılarda ve yerlerde bir niteleyici olarak kullanılır. Ahlâkın her alanda etkili olduğunu göstermektedir. Günümüzde bu alanlardan en etkilisi siyaset alanıdır. Siyasetle ilgili olarak baktığımızda maalesef en çok görülen yerlerden birisi olduğu gözüküyor.

Çevremizde, yaşadığımız modern çağda, Ortadoğu başta olmak üzere yapılan eylemlere, siyasi faaliyetlere baktığımızda siyasetin bu alanlarda bir hayli döküldüğünü maalesef görüyoruz. Böyle bir sıkıntı var. İşte böylesi bir dönemde ahlâk, siyasetle bağlantılı olarak masaya yatırılıyor ve bu konular, üç gün boyunca tartışılacak, çok değerli düşünür ve bilim adamlarımız bu konuyu irdeleyecekler. Oturumumuzda iki değerli bilim adamımız, siyasetle ilgilenmektedirler. Mehmet Bey, devlet bakanlığı döneminden hepimiz biliyoruz. Erol hocam da şu anda valilikte devam ediyor ama ikisinin de öncelikli alanlarından bir tanesi ahlâk bilimidir ve bilimde çok isabetli bir tercih, en çok ilgilendikleri yoğunlaştıkları bir alandır. Mehmet hocam, din felsefesi alanından gelmektedir. Din felsefesinin en önemli konusu şüphe-

siz ahlâktır. Eskiden beri zaten ahlâk konusunu işlemektedir. Mahmut hocam için de aynı durumu belirtmek gerekir. Diplomasi ile ilgili bir kuruluşta görev yapmaktadır. Ama kitaplarına baktığımız zaman tasavvuf genelde ön plana çıkar. Tasavvuf, ilim yönünde önemli, güzel bir alandır. Her iki konuğumuz da siyaset ve ahlâk arasındaki bağlantıyı bize göstermeye çalışacaklardır. Prof. Dr. Mahmut Erol KILIÇ hocamın "Mevlâna Ahlâkından Bir Eser" isimli tebliğ konuşmasını yapmak üzere sözü, ben kendilerine veriyorum.

Mevlâna Ahlâkından Küresel Ahlâka

Prof. Dr. **Mahmut Erol Kılıç**

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilimdalı Öğretim Üyesi/İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği (İSİPAB) (PUIC) Genel Sekreteri

Böyle önemli bir şuraya ve konuya beni davet ettikleri için başta Türkiye Yazarlar Birliğine ve onun pek muhterem reisi Mehmet abimize ve çok muhterem Konya Büyükşehir Belediyesine ve sizlere teşekkürü bir borç bilirim. Problemli alanlarda geziyoruz, dünya hayatı da problemli. Konu, siyaset ve ahlâk. Aziz Mevlâna'nın bu konuda referans olması gerekiyor. Çünkü öğleden önceki oturumda Mehmet hocamın da söylediği gibi bu ikinci şura. İlki, İstanbul'da olmuştu. 2.'si Konya'da yapılıyor. Konya denilince Mevlâna referansıyla bir irtibat kurmak gerekiyor. Ben konuşmamın sonunda Mehmet hocama bir teklifte bulunacaktım. 3. Ahlâk ve Siyaset Sempozyumu için bunu önceden söylemek istiyorum. Üçüncüsünü lütfen Ankara'da yapın, Ankara'da olsun derim.

Ahlâk ve siyaset irtibatını ele alabilmemiz için konunun önce bir dikey bir de yatay boyutları bulunmaktadır. Olayın metafizik, manevi yönünü, bizim tarihimizle, büyüklerin öğrettiği, kitaplarında şerh ettiği şekliyle baktığımızda ahlâka ve onun ne olduğuna dair size bazı kısa iktibaslarda bulunacağım. Günümüzdeki karşılaştığımız, evvelinde dünyada oluşan bütün dünyada, diplomaside, uluslararası ilişkilerde, siyasette, ulusal düzeydeki siyasetlerde ve de bunun özellikle İslam dünyası denilen tırnak içerisinde "böyle bir dünya var mı, yok mu?" (ayrıca bir tartışma söz konusu) İslam dünyası denilen dünyadaki karşılıkları nasıl olmakta? Buna dair bendeniz belki size güzel bir laboratuvar kobayı olabilirim. Benim üzerimde bu mânada bir deney yapılabilir. Neden dolayı bunu söylüyorum? Âcizane yirmi beş sene bu alanda çalışmış, emekliliği gelmiş bir üniversite hocası olarak İslam tasavvufu okutmaya çalıştım, çalışmaya gayret gösterdim. Bu olayın dikey tarafı, kendim ne kadar anladım o ayrı bir şey, ama anlayabildiğim kadarıyla öğretmeye çalıştım İslam tasavvufunu. Siyasal bilgiler mezunu olmamın ve aynı zamanda ameli olarak da altı yıl önce karşıma çıkan bir teklifle ve bir seçimle elli üç İslam ülkesinin parlamen-

tolarının üye olduğu İslam Ülkeleri Parlamentolar Birliği Genel Sekreterliğine önce aday gösterildim ve ardından seçildim. Bu merkez, İran-Tahran'da bulunuyor. İslam dünyasının bizim mezhepten farklı olan mezhepteki kardeşlerimizin yaşadığı komşu bir ülkedir. Dolayısıyla ben bazen ayın beş on günü Şii Müslüman kardeşlerimle beraberim, kalan yirmi günün bir haftasını da Sünni Müslüman kardeşlerimle Türkiye'deyim, geri kalanında da garp âlemi gibi yerlerde dolaşmaktayım. Bu da ameli olarak bazı müşahadat ve bazı tecrübeleri bize kazandırmakta. Bunların hepsini mezcedebildiğim kadarıyla size bir demet halinde sunacağım ve bir soru cümlesi, bir hüküm cümlesi çıkarmayacağım henüz, ancak tecrübelerim ışığında belki bir kanaat olarak sizlere sunmaya çalışacağım.

Öncelikle ilaheler âleminde biraz dolaşalım sonra ayaklarımızı yere indirelim. İlaheler âlemi, yani bizlerin ne olduğumuzu, öncelikle kim olduğumuzu ve yeryüzünde ne yapmakta olduğumuzu, niçin bu yeryüzü sathında dolaşmakta olduğumuzu bize öğretmeye, bize anlatmaya çalışan büyük bilginler var. Bunların sayıları bir kervan diyebileceğimiz şekilde büyük bir kafile. Onların sadece bazılarını biliyoruz, isimlerini sayabiliyoruz. Başta muhteşem Gazali. Gazali İhya-ü Ulumiddin'in de bizlere verdiği bir tarif var, diyor ki: İnsan -bunu bütün felsefecilerde, İslam felsefecilerinin de adeta ortak bir kanaati. Belki muhteva değişiyor ama hedef aşağı yukarı aynı o da- istikmalü'n-nefs, eski tabirle, Arapça tabirle, Türkçesiyle bizim yeryüzüne geliş gayemiz, nefsimizi kemale erdirmektir. Çünkü kemal noktasından koptu nefis, ancak kemale ererse tekrar koptuğu yere eklemlenebilir. Nakıs, kemale eklemlenemez! Nakıs kaldığı sürece ayrıdır, yabancılaşmıştır. Kaynağından kopmuş insan, ahlâksız olur. Ahlâktan uzaklaşır. Yani, burada esas olan, istidadı olanın da nefsin, kemale erdirilmesidir. Devamında Gazali der ki: İstikmali nefs, nefsin kemale erdirilmesi, eğer ferdi düzeyde olursa bunun adına ahlâk denir, eğer ev düzeyinde olursa buna iktisat denir, eğer içtimai, toplumsal düzeyde olursa buna siyaset denir. Gazali'den alıyoruz bu tabiri. Ahlâkı aldık, ekonomiyi aldık, siyaset tabirini aldık. Ondan, devam edip geliyoruz.

Şeyh Muhyiddin-i Arabî bu topraklarda, buralarda dolaşmış bir büyük zattır. -On yıl Malatya'da sultanın çocuğuna lalalık yapmış ve sonra da Konya'ya gelmiş bir zat. On küsur sene Anadolu topraklarında dolaşmış ve ardından Şam'a intikal etmiş ve orada vefat etmiştir.- Muhyiddin-i Arabî diyor ki, Allah'ın rab ismi, mürebbi ismi, idareci ismi. Rab ismi Allah'ı, felsefecilerin tabiriyle Tanrıyı bir tür idareci, bir müdebbir olarak tasavvur etmek, çünkü onun sisteminde ayet-i kerimede de gördüğümüz gibi gözlerinizi göğe kaldırın ve sonra yeryüzüne bir daha hükmedin hiçbir fesat göremeyeceksiniz. Bir kozmos, yani bir düzen göreceksiniz. O zaman sistemde çok güzel bir işleyiş söz konusu. Ârifler, Kur'an-ı Kerim'deki*, "Şüphesiz sen, mükemmel bir ahlâk üzeresin!"* ayeti kerimesinden ve daha sonra Peygamber Efendimizin,*"Şüphesiz ben, ahlâkı tamamlamak için geldim!"* sözlerinden yola çıkarak ahlâk kelimesini, bize Batı'dan geldiği şekliyle moral veya etik kelimesiyle değil, daha ezoterik bir anlamla tabiri caizse tefsir etmektedirler. O da ahlâkın hulk kavramıyla irtibatlandırılarak bir tür tabiat, bir tür öz, bir tür yaratılıştan senin içine konmuş asri fıtrat, fıtratullah, sünnetullah anlamında. O zaman ahlâklı olmak, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak, yani Allah'ın boyasıyla boyanmak gibi teehhül yani Allah'a doğru giden yolda

şüphesiz, nakısız ama çıktığımız yer orası. O'na doğru yaklaşmak, takarru bir ahlâk elde etmek suretiyle ahlâkın kaynağı olan o boyanın kaynağı olan sahibimize hücur etmek. Bundan uzaklaştığımız zamanda ahlâkımızın azalması söz konusu.

Ben, âriflerin indindeki ahlâk anlayışının başta Gazali olmak üzere bizi nereye kadar terbiye edebildiği, bizi nereye kadar yıkayabildiği veya modern Müslümanın -biraz daha cesaretle bir kavram kullanmak istiyorum affınıza sığınarak. Tırnak içerisinde- "Modern İslamcının ahlâk referanslarının ne kadar orijinal, ne kadar İslamî olup olmadığını da bu manada sorgulanmasını huzurlarınıza sunmak istiyorum. Yoksa 1500'lü yıllarda bir İtalyan düşünür Makyavelli'nin yazmış olduğu *Hükümdar* diye tercüme edilen reel politiğe pek çok vurgu yapan bir metnin, bugün muasır Müslümanın, muasır İslamcının, bütün Arap dünyasında Arap Baharı denilen hareketlerin, 1979 senesinde İslam inkılâbı gerçekleştirmiş bir ülkede -zaman zaman yaşamaktayım- o ülkenin devlet ahlâkı, siyaset ahlâkında acaba bu dediğim gelenekçi İslam düşünürlerinin İslam ahlâkını hâkim renk mi veriyor, yoksa Makyavelli'nin levhalarını veya Hazret-i Mevlâna'nın levhalarını mı almaya başladı? Bunu âcizane sizlerin dikkatinize sunmak istiyorum. Bunun sebeplerini de araştırmamız, bilmemiz gerekiyor.

Şimdi İbnü'l Arabî'nin metinlerine baktığımız zaman kendisi siyaseti Esma-i İlahiyye ile irtibatlı olarak kurguladığını görmekteyiz demiştim. Az önce, rab ismi ile bağlantılı olarak rab ve merhub irtibatı. Rab ismi insanlara göre -Muhyiddin-i Arabî bir hak koyar ve bu hak,- mülkün ıslahı için bazı resmi düzenlemeler de getirir. İbnü'l Arabî'ye göre bu düzenlemeler ikiye ayrılır. Birincisine, hikmete dayanan siyaset denir. Bunun için diyor ki İbnü'l Arabî,"*Keşf ilmi,* ârif *kimselerin siyasetinde, bunların kalplerine Allah, Nevamis denilen kanunlar ilham eder ve bu kimselerle yaşadıkları bölgenin mizacına, iklimine uygun siyasetler geliştirir*" buyuruyor. Bakınız, çoğulcu bir anlayışa sahip bu mânada, Nevamis burada yasak manasındadır ve iyiliği getiren yasa anlamındadır. Burada kalbe inen bilgelikle yapılıyor nakus. Bunun zıttı İbnü'l Arabî de casus, nakusun tersi casus, o şer ilka ediyor. Yani şeytanî siyaseti gizleyenler bu manada casusiyeye tabidirler diyor ama ilahî ilhama dayalı siyaset yapanlar da bu manada onlar nakus adayıdırlar diyor. İlham sahibi olan idarecilerin toplum içinde yaşamış oldukları diğer ilham sahibi insanlarla beraber yürüttükleri bir toplumsal projedir diyor siyaset. Beraberce toplumu daha iyiye götürmek için çalışırlar, diyor ama kendi aralarında bir hiyerarşi vardır geleneksel yapıda. Biz, modern zamanlara gelene kadar bu trafiği çok iyi görebilmekteyiz. Bir İbn-i Kemal, bir Yavuz ilişkisinde veya bir Akşemseddin-Fatih ilişkisinde, daha öncesine gidelim bir Şeyh Edebali-Osman Gazi irtibatında bunu görebilmekteyiz. İlahi örnekler bu mânada çok fazla, bunlar bir veya birden fazla olabilmekteler, bunlar bilgeler denetimi altında siyaset yapan siyasetçiler.

Modern zamanlarda kırılan bir husus. Müsaadenizle modern çağda bu kırılmanın nasıl gerçekleştiğini, meşhur Fransız İslam düşünürü Rene Guenon, *Alemin Kralı* isimli ezoterik siyaset kitabında -incedir ama çok önemlidir- şöyle bir örneklendirme, misal tarzıyla anlatıyor. -belki yardımı olur diyerek sizinle paylaşmak istedim-. Hinduizm'den örnek veriyor, diyor ki, Hinduizm'de Brahmanlar ilham sahibi kimseler, aktif siyasetle ilgili değiller ama ana prensiplerle ilgililer. Kışatviya diye bir sı-

nıf var ve Kışatviyalıların Brahmanlara tabi olan siyaset yapan, siyaset üstadı aynı zamanda askeri erbabı, -yeri geldiği zaman savaş yapmaktalar, zaman içerisinde Hinduizm'in dejenerasyonunuanlatırken bu örneği veriyor- zamanla Kışatviyalılar sınıfına şeytanın ilka ettiği fikirlerle Kışatviyalılar zamanla şunu söylemeye başlıyorlar, diyorlar ki, yahu bu Brahmanlara ne oluyor ki oturmuşlar bir köşede, sadece dua ediyorlar. Her şeyi biz yapıyoruz, biz idare ediyoruz, meşakkati biz çekiyoruz! Bunlar da güya bir köşede tesbih çekiyorlar gibi bir takım imalarla önce Kışatviyalıların kafasını karıştırmaya başlıyorlar ve Kışatviya haklı değil iken, henüz o makama iktisab etmemiş iken Brahmanların makamını küçümseyerek Brahmanları öldürmeye başlıyorlar. Kışatviyalılar son Brahmanı öldürürken, son Brahmanın söylediği söz, Ey Kışatviya! Aslında kendini öldürüyorsun, bunu da zaman içerisinde göreceksin! Der ve o son Brahman da öldürülür. Son Brahman öldürülünce Kışatviya, Brahmanlık görevini üstlenir. Âriflik, âlimlik rolünü, ben biliyorum rolünü, çünkü her şeyi ben biliyorum, kuvvet ben de, güç ben de. Çünkü emirler veriyorum diyor. Tamam, o zaman ne gerek var bilgelere, aydınlara, münevverlere, ilim adamlarına gibi genişliyor bu. Ben yorum yapıyorum, ne gerek var denilebiliyor o tarih süresince. Ve onun üzerine o kimselere, buyurun o zaman siz yapın deniliyor ve o kimse bir müddet sonra siyasette tıkanmaya doğru gidiyor ve ardından da dejenerasyon başlıyor.

Rene Guenon'un geleneksel toplumlardaki bozulmayı anlattığı metninde şimdi gene bu çerçeveden baktığımız zaman biraz tasavvufun, siyaset felsefesinin tabiri caizse bu manada biyolojik felsefe olduğunu görmekteyiz. Şöyle bir tabir yapıyor bu kimseler. Her şeyin karşılığı varsa, hükümdarın karşılığı aklı külli, yani akıl ama akıl -saygı duyuyorum bütün felsefeci arkadaşlarıma, ancak tasavvuftaki akıl kavramıyla modern felsefenin akıl kavramları arasında biraz tercüme problemi var- Sufilerin akıl tarifi ile felsefecilerin akıl tarifi arasında her ne kadar Arapça kökenli olan bu kelime ile Türkçe kelimeler arsında ortak kullanım söz konusu ise de maalesef mâna muhteliftir, müttefik değildir. Sufilerin anlayışındaki akıl, aslında ruhani bir melekedir. Ayetde geçen *"Şüphesiz ki onların kalbleri vardır akl ederler."* ayetindeki akıldır. Onların beyinleri vardır, akl ederler diye gelen bir ayet yoktur. Sufiler bu ayeti esas alırlar ve akıl ayrı, zihin ayrı diye bilişsel melekeleri parçalamazlar. En alt düzeydeki dil melekesinin adı cilalanıp tasfiye, tahliye aşamalarından geçerse aklı safiye adını alır, ruhu külliye adını alır. Bunların hepsi bir takım teknik detaylar, sizi bunlarla fazla boğmak istemiyorum.

Siyaset, bu manada canlı bir beden gibidir. Tasavvufta canlı bir beden gibi görülür adeta beden, bir memlekettir. Beden bir memlekettir yani cesettir, tabiri caizse ve aynı zamanda cisimler âlemine mukabildir. Cisimler âleminin karşılığı, sizin siyaset yapacağınız sahadır, coğrafyadır, topraktır. Teba ise size tabi olanlar ise, beş duyu organıdır. Şehir, bu mânada batıni kuvvetleri temsil eder. Köyler, el, ayaktır. Başşehir bu mâna da kalbtir. Aynı zaman da hazinenin karşılığı vardır, hazinedarın esması vardır, maliye bakanının, hazinedarın çektiği esma ayrıdır. Bunu İsmail Hakkı Bursevî, Osmanlı siyasetine tabii iken, Osmanlı kültürüne, devlet yapısına tatbik ederken Risake-i Hasakiye'sinde çok güzel izah eder. Rumeli kazaskeri hangi esmayı çekecektir, Anadolu kazaskeri hangi esmayı çekecektir, sultanın esması hangisidir, veziri azamın esması hangisidir? diye Devlet-i Aliye'yi Osmaniye'yi bu mânada ezoterik bir yapı içerisinde ele almaya çalışır. Sadece bir siyasi organ olarak adeta bir

cihaz olarak bakmaz, bir manevi bir yapı olarak görür o mânada. Çünkü bilinir ki, ruh süvaridir, bu mânada beden attır. Atın üstündeki süvari ruha veya akla sahipse eğer bedeni, atı tabiri caizse memleketi düzgün yönetebilecek, sürecek, böyle irtibatlar kurulur.

Şimdi, tabi ki bu yolda ilerleyen bir idarecinin hem manevi tekâmülün ne dedik biraz önce Gazali'nin söylediği bir tasnif vardı, ahlâk, ferdi mânadaki istikmalü nefs çalışmaları için önemliydi. Fakat istikmalü nefsin kemale erdirilmesi için gerekli olan ahlâk, aynı zamanda toplumsal mânadaki kemali getiren ve siyaseti buluşturan önemli bir faktör olmakta. Geleneksel anlayıştan bahsediyorum. Bu geleneksel İslam düşüncesi modern zamanlara gelinceye kadar Müslümanın siyasetçisi seyfiyye, talebiyye bütün sınıflarıyla kuşatırken modern zamanlarda yaşadığımız ister istemez bazı siyasi sebeplerden dolayı yüzyılın başındaki yaşanmış olan İslam dünyasındaki bazı coğrafyalardaki müstemleke hale gelişler, bazı coğrafyaların ise içindeki -belki dışarıdaki- müdahale olmadan içerideki zihniyet kalıplarının değiştirilme operasyonlarıyla ortaya çıkan defakto hâlihazırdaki durumda bedenleriyle Müslüman, ama ruhî ve entelektüel referanslarıyla çok daha gelenekteki bu bize okutulan, hocaların, bizlerin okuttuğu -ben bazen utanıyorum- fakülte de öyle şeyler okutuyorum ki bunlar sosyal hayattan taşınıyor, şu ana kadar söylediğim şeyler, çok afakî, çok afakta kalıyor.

Ben, İslam dünyasını geziyorum birebir. Size öyle şeyler aktardım ki böyle şeyler yok orada. Buna İslam dünyası olarak biz de dâhiliz, o zaman bir tenakuz söz konusu, ya bu adamlar Müslüman değil, bizim bu kitaplarda okuttuğumuz, tarihteki Mevlânalar, İbnü'l Arabîler'de problem vardı. Bunlar Makyavelli okumamışlar demek ki, bu zatlar veyahut da bizde bir problem var. Ben bir soru olarak arz ediyorum size yani kendim çözüme ulaşabilmiş değilim henüz kendimi de sorguluyorum bazen, bu doktrinler anlamdaki İslam ahlâkının Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma ve tekâmül basamaklarında ilerleme ve beraberinde siyaseti bir araç olarak görmesi ve insanlığa hizmet aracı olarak görülmesi, siyasetin birinci kimliğinin olmaması bir kimsenin âlim, ârif, münevver gibi sıfatlarının daha önde olması, siyasetin tamamıyla Seyr-ü Sülûk için; Abdülkadir Geylani'nin bize sözü var diyor ki,"*Biz bir mertebe elde ettik ise bu elde ettiğimiz mertebeyi tesbihle, zikirle, ibadetle elde etmiş değiliz. Şayet bizde bir şey var ise o da ibadullahın eziyetine, cefasına sabrede sabrede, katlana katlana gelmişizdir.*" Bakınız Seyr-ü Sülûk-u afâkı deniyor buna, yani içtimai hayatta Seyr-i Sülûk yöntemleri bu da sizin sabır dersleri aldığınız bir tekkeniz varsa, kemal dersleri aldığınız bir kâmil varsa orada aldığınız eğitimle sokakta yürüyen bir fert oluyorsunuz ama o fert aynı zamanda etrafına barış, huzur, birlik saçan bir insan olabilmekte. Aksi takdirde kavgacı her önüne gelenle kavga eden dikkat arabada sopa var levhası olan arabalara binen daha kavga etmeden hazır sopalarımız var. Bu şekildeki bir yaklaşımla baktığımız zaman ortaya bambaşka bir toplum yapısı çıkıyor. Somut alana inip çünkü soyut alanda vereceğimiz -ki esas alanım, âriflerin siyasetine dair, hatta amatörce bir kitap çalışmam da var sufi siyaseti üzerine- yani bizim geleneğimizde çok fazla bunun hakkında örnekler var.

Tasavvuf ve siyaset erbabının irtibatı nelerdir? Ona dair okuduğum eski metinlerden ne bulduysam torbaya atıyorum bakalım ortaya nasıl bir şey çıkacak bu

konuyu burada bir noktalayalım. Gelelim reel politiğe, gelelim hâlihazırdaki olan bitene, 15. yy.'da Makyavelli böyle bir kitap yazdı dedik. Bu kitabın yazılması üzerine Makyavelli çok tepki aldı, kimileri bu adama hakaretlerde bulundu. Cemil Meriç üstadın metinlerine bakarsanız çok güzel şeyler söyler Makyavelli'yle ilgili. Oysaki bu Arapça şunu söyledi ve haklı olduğunu söyleyenler de ona şöyle bir yorum getirdiler, niye kızıyorsunuz kendisine vakayı, doğru olanı söylüyor. Neydi? Bütün araçlar, amaç için var. Söylediği şeylerin hepsi siyasette. Ahlâk yok, ahlâk olmaz, ahlâk bireyseldir, senin bireysel oluşundur, hatta ve hatta şöyle bir tabir var senin ahlâklı oluşun siyasette negatif bir özellik. Buradan hocam bir latife yapmama müsaade eder misin haydi ağzımdan çıktı söyleyeyim başka söyleyeceğim şeylerde vardı ama onlara zaman kalmadı her neyse. Yirmi küsur sene evvel İstanbul'da oturuyoruz Erzurum'dan bir arkadaşım geldi. O zaman İstanbul'daki belediye başkanımız şimdiki mevcut başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan Bey, bir sohbet ortamındayız. Arkadaşıma dedim ki, biz İstanbullular olarak suyumuz akmıyordu, çöplerimiz toplanmıyordu vs… Şimdiki belediyeden çok memnunuz falan dedim, sizin Erzurum'da ne var ne yok memnun musunuz? O zamanki belediye başkanını söylemeyeceğim efendim, arkadaşım çok enteresan bir şey söyledi, Mahmut hocam dedi, bizim çok mübarek bir belediye başkanımız var dedi, çok mübarek. O kadar mübarek ki ölse üstüne türbe yapılır, o kadar. Allah'ın şefaatçi kullarından birisi, melek gibi bir adam, dedi. Bende aaa ne kadar güzel dedim ama dedi gökyüzüyle arası iyi olduğu kadar yeryüzüyle arası o kadar iyi değil, dedi. Erzurum'da her şey birbirine girmiş vaziyette dedi.

Şimdi bu bir soru ve sorun, gerçekten çok takvalı, çok dergâh terbiyesi almış enfüsi alanda yoğunlaşmış arkadaşlarımızın sosyal hayatta bu içyapıyı dışarıya yansıtamama gibi dış âlemi iyi tanıyamama problemiyle karşı karşıyayız. Bu da modern sûfilerde olan bir problem, geleneksel ve asrî sufilerdeki pek çok siyasetçide görüyoruz. İyi eğitim almış olanlarında Seyr-ü Sülûk-u hakâni ile Seyr-ü Sülûk-u âfakı ile Seyr-ü Sülûk-u enfüsî'yi beraber götürdüklerini görmekteyiz. Bu noktada o zaman çağımızın bazı tasavvuf ekollerinin de bir problemidir bu. Bu problemi çözmeliler demek ki çok derviş yetiştiriyorum demek tırnak içerisinde çok özür diliyorum, ham salak yetiştiriyorum manasına da gelmez.

Derviş, zeki, derviş, baktığı zaman cisimlerin arakasını gören, olan biteni hisseden bazı meziyetleri olan insan olması gerekirken, ensesine tokat atıp ağzındaki lokmayı ağzından alan bir tip eğer üretiliyorsa bu tradisyonel mânada derviş değildir. Günümüzde Arap dünyasında Mısır'da, Kahire'de, Tunus'ta olan dönüşümler ülkemizin son on ila yirmi yılında olan Müslümanların belirli hizmetlere, siyasi hizmetlere geliyor olması beraberinde böyle bir sorunsalı da getirmiştir. Maddeyle, maddi âlemle tanışma, iktidarla, güçle tanışma neticesinde bu tefessüh etmiş âlemi bu aydınlanmış insanlar dönüştürecek iken o âlem bizleri eğer dönüştürmeye başlamışsa eğer liyakat esaslı hareket etmiyorsa eğer bir takım hemşehri kaygılarıyla hareket ediyorsa; mesela ucup diye gene klasik etiklerimizde bulunan her şeyi ben bilirim, sen ne bilirsin? Çünkü ben işin başındayım. İstişare dahi yapmam tabirleriyle bir tür gelenekten kopuk tradisyonel kopuk nev zuhur İslamcı tipi zuhur etti, İslam âleminde. Buna dikkatinizi çekerim.

Geleneksel İslami düşünceden farklı bir ahlâk anlayışı da beraberinde geldi. Ondan dolayı bugün bu ibralarda Makyavelli'nin ruhunu çok canlı bir şekilde tecessüs ettiğini İslam âleminde görmekteyim. Size daha fazla doneler tek tek sunabilirim. Birebir yaşadığım tecrübeleri, körfez ülkeleri tarafından, Endonezya'dan, İran'dan, Afrika Müslümanlarından örnekler sunabilirim. Bunların hepsini topladığımız zaman süre darlığından dolayı şu şekilde bağlamak istiyorum. Bir soru olarak bunu bağlayabilirim, o da modern Müslümanın ahlâk anlayışının tradisyonel köklere dayanmadığı bu mânada Hazret-i Mevlâna'nın sadece 17 Aralık Şeb-i Arus'u geldiğinde hatırlanılan aralık ayı çıktıktan sonra hadi bize eyvallah denilen bir zat olmasının ötesine geçmediğini, Yunus Emre adına kurulan enstitülerimizde Yunus Emre'nin felsefesinin, ruhunun, siyasetinin öğretilmesinin gerekliliğini; Yunus Emre'nin sadece şiir yazmış, şair kalıplarından öte bir ilkokul pedagojisi bir ortaokul müfredatında Yunus Emre'nin İslam anlayışının; arkadaşlar şu beyit, "Şeriat, tarikat yoldur bana, *Marifet, hakikat andan içeri*" İslam dünyasının kaybıdır. Şu dörtlükteki teoloji İslam dünyasında kayıtlı yok.

Bugün İslam eşittir Yunus Emre'nin dörtlüğü olarak saydığım şu dört mertebenin sadece ilk mertebesinin şeriatının ceza hukuku bölümüdür, bugün İslam eşittir, şeriatın ceza hukuku bölümüdür. Bu da bizi devasa muhteşem İslam anlayışımıza çok büyük bir darbe vurmaktadır. Hâlâ da bunların aldığı şebab'dır, kebaptır, bu arkadaşlar her yerde ızgara yapmaktalar, kafa, kol keserek İslam'ı temsil ettikleri inancındalar. Biz bu mânada biraz daha zannediyorum, kendi öz değerlerimize, İslam'a sahip çıkıp bunun tanıtımını, aktarımını yapmak durumundayız. Özür diliyorum birçok İslam dünyasındaki arkadaşımıza yardım ediyoruz, lojistik destek sağlıyoruz. Belki para veriyoruz eyvallah ama fetvayı Katar'dan alıyor arkadaşlarımız, Suudi Arabistan'dan alıyor. Şu anda hiçbir Anadolulu düşünür, tarihten olsun, çağdaş olsun hiçbir düşünür tanıtılmamıştır. Çağımızdan örnek verelim bir Cemil Meriç, bir Necip Fazıl hiçbiri ne Arap dünyasında, ne İran'da, ne Sudan'da çünkü tercüme edilmemiş, tercüme edilmesi için düşünülmemiştir. Çünkü gayret edilmemiştir. Bundan dolayı karşılaştığımız Arap kardeşlerimiz bize, siz, Müslüman mısınız? Diyebilmektedirler. Bende kenardan geç gel kardeşim, bizi fazla celallendirme, diyerek kardeş kardeş geçiniyoruz. Bu mânada suç onlarda değil binaenaleyh bizde suç var. Sadece siyasetle değil samimi olarak Hazret-i Mevlâna'nın ruhuyla, felsefesiyle ilgilenirsek eğer, -öyle bir ümitle hareket ediyorum-bu bir dua, bir niyazdır. Efendim, teşekkür ediyorum sağ olun, var olun.

Ahlâk- Siyaset İlişkisi

Prof. Dr. **Mehmet S. Aydın**
Eski Devlet Bakanı-Öğretim Üyesi

Ahlâk-siyaset ilişkisi, insanlık tarihinde üzerinde en çok kafa yorulan, en çok konuşulan, tartışılan konulardan olagelmiştir. Buna rağmen bu konu, hâlâ karmaşıklığını muhafaza ediyor. Zorluk, nazarî açıdan bakıldığında, ahlâkın ve siyasetin mâhiyetinden geliyor. Teleolojik açıdan bakılıyorsa, "önemli olan sonuçtur" diyemeyiz. Bunun aşırı hali, "amaçlar araçları meşru kılar" şeklinde bir formül ile ifade edildi. Bir başka açıdan bakılırsa, "Yol meşru değilse gâye meşru olamaz" sonucunun kabulü gerekiyor. Ahlâk genellikle bireyin hayatı ile ilgili değerleri, normları, ilkeleri ve standartları belirler. Siyaset ise toplulukla, toplumla, milletle, milletler arası münasebetlerin oluşturduğu nizam ile ilgilidir. Birey kendisiyle ilgili çok zor kararları, çok büyük riskleri göze alarak verebilir. Hatta kendisini inandığı ahlâk idealleri uğruna feda edebilir.

Tarihte "Ahlâk Kahramanları"nın sayısı hiç de az değildir. Ama bir iman, kendi idealleri uğruna bir milleti tehlikeye atma hakkına sahip olabilir mi? Evren Paşa, ülkesini, milletini seven bir kahramandı ama onun milleti "Doğu Macerası"na sokması ne kadar ahlâkîdir? Siyaset, insan hayatının "olmazsa olmazı"dır. Ama siyaset pek çok şahsi ihtirasların, kinlerin, nefretlerin, ikiyüzlülüğün gizlendiği bir alandır da. Dünyaca ünlü siyasetçilerin sözlerini hatırlarız: "Ne yaptıysam milletimin rızasıyla, milletim için yaptım" Hatta "İnsanlık için yaptım" diyenler de var. Acaba G. W. Bush, insanlığa sorup, rızalarını alarak mı Irak'ı kana boyadı? Stalin insanlığın geleceğini düşünerek mi milyonlarca insanı toprağa gömdü? Malum; ahlâk-siyaset ilişkileri söz konusu olduğunda karşınıza iki tarihi ekol çıkar: realistler ve idealistler. Bu ilişkiyi inkâr eden yok gibi. "Yok" diyenler var ama bu tutumu tutarlı olarak kabul etmek zor. Bu tutumun karşısında ise "moralizm" var: "Ne pahasına olursa olsun ben siyasi kararlarımı kendi Ahlâkî kriterlerime göre veririm" anlayışı. Daha havalı olsun diye buna bazen "ilkeli siyaset" de deniyor. Hayat, hele siyasî hayat -uluslararası siyaset dâhil- her türlü tersliğe meydan okuyacak, okuması gerekecek kadar karmaşık bir

dünyadır. O yüzden salt bir realist yahut salt bir idealist bulmak imkânsızdır. Teoride mümkün olan pratikte mümkün olmayabiliyor.

Amerikalı ünlü realist (siyaset bilimci ve devlet adamı) A. Morgenthau'nun dediği gibi, siyasetten başka bir düşünmeyen biri, Ahlâkî sınır tanımayan vahşi bir canavardır. Serapa, ahlâka sarılmış olanlar aptaldır. Çünkü her türlü tehlike ve tedbirden habersizdir. Realistlerin ana tezleri her siyaset bilimi öğrencisine mal olmuştur. Siyaset bilimsel bir alandır. Onun kendine özgü otonomluğu vardır. Ahlâk dâhil, her alan bu otonomluğu dikkate almalıdır. Genellikle çok sık kullanılan bir ifadeyle "siyaset akılla, bilimle yürür, duygularla değil". Burada "ahlâk" yerine "duygu" kelimesini kullanmanın "politik zekâ" ile ilgili bir yanı var. İkinci iddia ise şu: Siyaset işi devletlerin, hükümetlerin, yani kurumların yürüttüğü bir iştir. Eğer burada ahlâktan söz edilecekse, bunun bireysel ahlâktan farklı bir şey olduğunun kabul edilmesi gerekir. Siyaseti belirleyen bildiğimiz anlamı ile ahlâk değil, "hikmet-i hükümet"tir. Üçüncü önemli iddia ise, ahlâkın bazı realistlere göre, mahiyetiyle ilgilidir. Ahlâk alanı, üzerinde kolayca uzlaşılabilecek bir alan değildir. Ahlâkî tartışmaların sürüp gittiğini ve çok kere bir sonuca varmadığını biliyoruz. Siyasetin, kritik konularda beklemeye vakti yoktur. O, olayları, olguları dikkate alarak karar vermek ve harekete geçmek zorundadır. Şüphe yok ki, idealistlerin bütün bu iddialara verdikleri makul cevapları vardır. Onlara göre, siyaset insanîdir. Bir faaliyet alanıdır ve her faaliyet alanı gibi o da, Ahlâkî değerlendirmelerin dışında kalamaz. İkinci olarak, teori ve pratiği ile birlikte ele alındığında siyaset, fizik gibi, astronomi gibi bir bilim değildir. Üçüncü olarak, realistlerin zannettikleri gibi, siyasette asıl aktörler devletler, hükümetler değil, devlet adamlarıdır yani insanlardır. Realist ile idealist arasında orta bir yol bulmak mümkün müdür? Ben mümkün olduğuna inanıyorum. Realizmin, üzerinde bilim vs. adına durduğu pek çok şey, aynı zamanda ahlâkın da konusudur. Karar vericilerin, mümkün olan her türlü bilgi ve belgeye ulaşmaları, istişare mekanizmasını sonuna kadar çalıştırmaları, millet, devlet adına sığınıp kendi siyasi geleceklerini, ihtiraslarını "milli siyaset" diye öne sürmeleri de ahlâkî bir gelenektir. Bu "orta yol"u savunan bir kişi, mesela kendisini pekâlâ bir "Müslüman realist" olarak tanımlayabilir. Bu tarife hakkını veren bir siyasetçi için, ahlâkî açıdan, rölativizm, nihilizm gibi anlayış ve tutum olamayacağı gibi, realizmin üzerinde durduğu "tedbirde ihmâl kusuru" da söz konusu olmaz, olmaması gerekir.

İslam'a göre savaşla ilgisi olmayan kadınların, yaşlıların, çocukların zarar görmemeleri, yani onların korunmaları gerekir. Karşı tarafın bağına, bahçesine, eline, din adamlarına, mabedlerine dokunulmaması gerekir. Karşı taraf sulh isterse bu talebin -her türlü tedbiri almak şartıyla- ciddiye alınması icabeder. Bizim kültürümüzde çok kere -ve önemli bir yere kadar- realist tutumu benimseyenlerin çoğu saydığım bu ilkeleri göz önünde bulundurmaya gayret etmişlerdir. İslam tarihinde siyasî idealizm daha çok filozoflar temsil etmişlerdir. Farabi- İbn Sina geleneğine göre, ahlâkî bir toplum, ahlâkî ilkelere sahip bir devletle, böyle bir devlet ise nazarî ve amelî faziletleri kişiliklerinde gerçekleştirmiş yöneticilerle mümkündür. Ancak "sa'id" alanlar "mes"ud" bir toplum inşa edebilirler. Devlet adamlarına ("mulûk"a) nasihat veren düşüncelere (Gazali, Keykavus, Nizamül-mülk ve benzerleri gibi) gelince, onlarda realist çizgiyi açıkça görmekteyiz. Ama onların realizmi Makyavelli'nin realizminden

oldukça farklıdır. O realizm de 'müteal kaynak'ın çizdiği sınırlara riayet edilmeye çalışılmıştır. Bunu söylemek, tarihi gelişim her yerde her zaman o çizgi üzerinde hareket ettiğini iddia etmek manasına gelmiyor. O tarihinde "Yezidleri" olmuştu. Siyaset, bir güç kullanma, hâkimiyet kurma, yönetme sahasıdır. Gücün Ahlâkî sınırlar içinde tutulması ise en zor imanî çabalardan biri olmuştu. Lord Acton'un yıllardır gündemde olmasının sebebi bu alsa gerektir: "Güç dejenere eder, mutlak güç mutlak anlamda dejenere eder.". bundan dolayıdır ki, bugüne kadar insanoğlu, "güç düzeni" ile "Ahlâk düzeni"ni uyum içinde birlikte sürdürmede başarılı olamamıştı. Bu dün de bugün de insanlığın en hayati meselesi olmuştu.

Bugün Suriye'de oluk gibi kan akıyor. İnsan haklarına, demokratik değerlere sadık olduğuna inananlar, küresel vicdanı (her ne ise o) temsil ettiğini iddia edenler, sadece seyrediyorlar. Aynı çevreler, Kahire'deki kanlı ihtilale "ihtilal" bile diyemiyorlar. Güçlüler on yıllarca bu bölgede istikrar siyaseti bahanesi altında dikdatörleri beslediler. "İnsan haklarının, demokrasinin zamanı değil" dediler. Şimdi bakıyoruz ne demokrasi var ne istikrar. Dillerinden düşürmedikleri o reel politik ne siyasetin işine yaradı ne de Ahlâkın. Küresel düzeyde "mevcut hâl"in az da olsa düzelmesi için bazı adımlar atıldı. Ben de bunların bir kısmına katkı sağlamaya dikkat ettim. Evrensel insan hakları politikalarına yardımcı olmak ümidiyle "Evrensel vazife ve Sorumluluklar" konusu üzerinde çalışıldı. "Küresel Etik" girişimi belli bir noktaya ulaştırıldı. Ama hala milletler arası ameli hayat münasebetlerinde "gücün Ahlâkî terbiyesi" sahasında somut neticede ulaşmada muvaffakiyet hâsıl olmadı. İnşallah istikbalde olur.

II. Oturum – Siyaset ve Ahlâk Felsefesi

Ahlâk ve Siyasetin Doğası ve Evirilmesi

Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Müzakere

Prof. Dr. Celal Türer

Modern Batı Siyasetinin Ahlâkî Temelleri

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek

Müzakere

Prof. Dr. İlhami Güler

Soru – Cevap Faslı

SİYASET VE AHLÂK FELSEFESİ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. **Hüsameddin Erdem**
Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Malum temelinde özgür ve sorunlu insanı temel alan ahlâk, onun birçok nitelikli eylemlerini kendine konu ediniyor, dolayısıyla o ahlâkî eylemler hayatımızı önemli ve değerli kılıyor. Gerek düşünce, eylem, tutum ve davranışlarımızı, gerekse hayatımızda ki ilişki ve süreçleri belli ilkelere değer ve ideale göre belirlemek ahlâkî bir anlam taşıyor. Çünkü düşünce ve davranışlarımızın belli bir yöne yönelmesi, değer ve ilkeye dayanması ahlâkîliğin vazgeçilmezlerindendir.

Bir önceki oturumda konuşmacılarımızın ısrarla vurguladığı gibi ahlâk normatif bir eğilim, yani bir takım kurallar koyuyor ve bu kurallara göre bizim hareket etmemizi sağlıyor. Yine bir önce ki oturumda değerli hocamız Mehmet Aydın Bey siyasetin doğası gereği, bazı kuralları siyasetçinin bizzat kendisinin koymak durumunda kaldığı ve bazen içinden çıkılması zor hal ve yaşayış biçimiyle karşı karşıya kaldığını ifade etmeye çalıştı. Burada da zaten biz bu oturumumuzda özellikle iki tip siyasetçi modeli karşımıza çıkıyor. Bunlardan birisi bizim doğrudan doğruya aristokrat dediğimiz veya diktatör dediğimiz ya da astığı astık, kestiği kestik bağlamında olan siyaset anlayışı yanlıları olan bir siyaset anlayışı yanlıları olanların ortaya koyduğu bir siyaset anlayışı ki bunlar diyor ki kuralı biz koyarız, dolayısıyla siyasetin ahlâkını siyasetçi tayin eder. Siyasetin ahlâkını siyasetçi tayin ederse aklımıza gelmeyen pek çok ahlâk anlayışı içinde duyduğumuz, gördüğümüz esasların burada ters yüz edildiğini, allak bullak edildiğini görürüz. İkinci yaklaşım ise, bizim daha çok klasik ahlâk anlayışı diye nitelendirdiğimiz ahlâk anlayışları ki bu aynı zamanda İslam ahlâk anlayışının da vazgeçilmez bir temeli olarak kendini gösteriyor. Bunlar diyor ki bireyden devlete kadar her şeyin belli bir esası, belli bir kuralı vardır, bu kurallar bizim iç siyasetimizde de, dış siyasetimizde de bizi yönlendirir, dolayısıyla bizim siyasetin

her adımı bizim tarafımızdan bilinen ve bilindiği gibi de eylenen bir yaşayış biçimini de beraberinde getirir diyorlar. Bizim konumuz siyaset ve ahlâk felsefesi olunca, siyasetle ahlâk arasında bir ilişki var mıdır sorusu öteden beri hep sorula gelen bir sorudur. Şunu hemen belirtelim ki siyasetin olmadığı yerde ahlâk, ahlâkın olmadığı yerde siyaset olamaz. Bir başka ifadeyle ahlâkın siyasete, siyasetin de ahlâka ihtiyacı vardır, bunlar adeta ikisini tamamlayan unsur gibi. Çünkü siyasetçi ahlâklı olmazsa orada siyaset ilelebet devam edemez, baki kalamaz, eğer bir yerde ahlâkı siyasetçi desteklemezse orada ne din kalır, ne ahlâk kalır, ne ar, ne de namus kalır.

Peki, siyasetle ahlâkın ilişkisini nasıl kuracağız? Şimdi İslam ahlâkı esas alındığında bunu ortaya koymak çok kolay bizim için, çünkü İslam ahlâkının en temel özelliği, fertten başlıyor ferdin kendisine karşı olan görevleri sonra Yaradanına olan görevleri, sonra da topluma olan görevleri. Topluma olan görevleri arasına biz aile ve bireylerinin kendi ilişkilerini sağlayan, yine bireyin kendi içinde yaşamış olduğu toplumun ilişkilerini sağlayan ve bir de bu toplumun düzenini sağlamakla görevli teşkilatlanma biçimi olan, devletle olan ilişkilerini ortaya koyan, sosyal ahlâk adı altında ortaya koyduğumuz, oluşturduğumuz bir ahlâk düzeni var. İslam ahlâkının en büyük niteliklerinden bir tanesi, kuşatıcı olması ki bu kuşatıcılığı, bir de diğer varlıklar diye nitelendirdiğimiz mesela bugün bizim çevre ahlâkı olarak, ekolojikahlâk olarak nitelendirdiğimiz ahlâk alanı da bunun içine girebilecek kadar genellik ve kuşatıcılığa sahiptir. Tabii ki bizim burada üzerinde durduğumuz ilgi alanımız, esas konu ahlâk ile siyaset arasında ki ilişki. Şimdi tabii ki bu sınıflamada şunu çok net ve açık olarak görüyoruz, İslam ahlâkı diğer adıyla klasik ahlâk anlayışında siyaset bu ahlâk anlayışının üçüncü ayağını oluşturuyor. Birincisi bireyin kendiyle olan ahlâkî yaklaşımı, ikincisi toplumla olanı, üçüncüsü ise siyaset veya devletle olanı. Dolayısıyla devlet ve siyaset ahlâkı bu klasik ahlâkın en vazgeçilmez üçüncü temel unsurunu oluşturuyor. Bu nedenledir ki biraz önce de bahsettiğimiz gibi böyle bir ahlâk anlayışında siyasetin ahlâka, ahlâkın da siyasi ahlâka ihtiyacı var; siyaset ve ahlâkın birbiriyle olan ilişkisi hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacak kadar köklü bir ilişkidir.

Bildiri

Doç. Dr. **Hasan Yücel Başdemir**
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe Tarihi Öğtim Üyesi.

Ahlâk ve Siyasetin Doğası ve Evirilmesi

Sorun: Ahlâk-Siyaset İlişkisindeki Tarihi Dönüşüm

Ahlâk ve siyaset ilişkisi iki ayrı sorunu içine alır. Birincisi, kamu otoritesinin bir ahlâk siyaseti geliştirip geliştiremeyeceği ile ilgilidir. Devlet, toplumun ahlâkî sorunlarından mesul müdür? Devletin ahlâkı koruma veya toplum ahlâkını düzeltme görevi var mıdır? Bu sorun, ahlâk-siyaset ilişkisi ile doğrudan ilgili değildir; daha ziyade kamu otoritesinin yetki ve sorumluluklarının sınırı ile ilgilidir. İkinci sorun ise bu sınırın aşılması nedeniyle ortaya çıkar. Devlet, yetki ve sorumluluklarını kriminal (suçla ilgili) olanın dışına doğru genişlettikçe ahlâkî hayatın temeli olan özgüven, gönüllülük, yardımseverlik, adalet gibi hasletlerin/erdemlerin ortadan kalkmasına ve güçlü olmanın haklı olmakla özdeş olduğu toplumların ortaya çıkmasına neden olur. Devletin yetki ve sorumluluğu arttıkça bu güce sahip olanların ahlâka olan bağlılığı da azalmaktadır. Gücünü ahlâktan almayan devlet, hikmet-i hükümeti ve sosyal adalet[1] düşüncesini otoritenin gayri ahlâkî kullanımı için gerekçe yapar. Bu durum, yöneticilerin herkes için bağlayıcı olan basit ahlâkî ilkeleri terk etmesinin yolunu açar.

Bu çalışmada otoritenin kullanımı açısından ahlâk ve siyaset arasında kurulan ilişki ortaya koyulacaktır. Bu ilişkinin akademik kökeni, Yunan düşüncesi üzerinden

1 Geleneksel anlamda adalet beden, inanç, değerler, sağlık ve akçe gibi kişilere ait mülkiyetlerin korunması (İslam düşüncesinde makasıd-ı şer'iyye) anlamına gelirken sosyal adalet, mülkiyetin sahiplerinin rızası alınmadan otorite tarafından yeniden paylaştırılması anlamına gelir. Paylaşım ve yardımlaşma açısından adaletle sosyal adalet arasındaki fark, birincisinin gönüllülüğe, ikincisinin ise zorbalığa dayanmasıdır.

kadim hikmete ve Müslüman dünyada ahlâk ve siyaset düşüncesinin kurucuları olan Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh, Nasireddin Tusi, Kınalızade Ali Efendi gibi düşünürlere kadar uzanır. Ahlâk ve siyaset arasındaki bu geleneksel ilişkide siyaset, ahlâkın devamı ve ahlâk da siyasetin temeli olarak kabul edilir. Bu fikriyat, basitçe şöyle ifade edilebilir: "Kendisi ile ilgili basit (etik, doxastik) erdemleri yerine getiremeyenlerin feraset (bilgelik) ve basiret gibi siyasi (dianoetik, epistemik) erdemlere sahip olması beklenemez."

Bu yaklaşımın esası selamlaşma, yeme-içme adabı, dürüstlük, nezaket, alçakgönüllülük, cesaret, ölçülülük gibi şahsi gelişimle ilgili faziletlere sahip olmayan veya uygun davranmayanların, herkesin menfaati ile ilgili olan siyaset konusunda yetersiz olacağıdır. Rönesans'la birlikte Avrupa'da ahlâk ve siyaset ilişkisi konusunda bu anlayıştan farklı, yeni bir bakış açıları ortaya çıkmaya başladı. Genel olarak siyasi erdemler, pratik erdemlerle özdeşleştirildi. Geleneksel anlayışta pratik erdemlerin amacı, fayda; ahlâk ve siyasetin amacı ise mutluluk olarak görülüyordu. Önce Machiavelli (ö. 1527) ile başlayan ardından Bernard Mandeville (ö. 1733) ve Jeremy Bentham'la (ö. 1882) devam eden Avrupa düşüncesi ahlâk ve siyaseti yeniden kurgulama yoluna gitti. Örneğin Bentham'a göre ahlâk ve siyasetin amacı da fayda idi ve mutluluk da faydadan başka bir şey değildi.

Bu yaklaşımlar, Avrupa'nın kendine ait siyasi tecrübesinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Zamanla ahlâk ve siyasetin birbirinden ayrılması veya özdeşleştirmesi şeklinde tezahür eden bu tecrübî birikim, günümüzde Avrupa ve Amerikan düşüncesinde zengin siyasi söylemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ahlâk-siyaset ilişkisindeki bu düşünsel seyir, esasında kamu otoritesinin tarihsel serüveniyle anlaşılabilecek bir olgudur.

Devletin Ortaya Çıkışı ve Otorite-Özgürlük Paradoksu

Siyasetin, tarihsel olarak devlet-ahlâk ilişkisinden doğan bir paradoksa dayalı olarak gelişip şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu paradoks çoğu zaman "devletin yetki ve sorumluluklarının ya da faaliyetinin sınırı nedir?" sorusuyla ifade edilir. Devlet neleri yapmakla sorumludur?[2] Bu sorunun cevabını, devletin tanımını ve görevini anlamaya çalışarak vermek mümkün olabilir. Devlet, bir toplumda güçlü olanın haklarını korumak için tüzel bir kişiliğe bürünmesi şeklinde ortaya çıkar. Daha sonra bu güç meşruiyet kazanır. Meşru devletin, bir toplumun üyelerinin, canlarını, mülkiyetlerini ve özgürlüklerini koruyabilmek için sahip oldukları haklarının bir kısmını yöneticiler adı verilen belirli insan grubuna devretmesi ile ortaya çıktığı varsayılır. Birinci aşamada toplum üyelerinin özgürlüklerinin bir kısmı elinde alınmıştır. İkincisinde ise üyeler, gönüllü olarak bu özgürlüklerinden vazgeçmişlerdir.[3] Fakat insanlar, sadece özgürlüklerinden vazgeçmiş olmazlar aynı zamanda kendilerine müdahale hakkını eline almış olan bir otoriteyi de ortaya çıkarmış olurlar. Bu nedenle devlet, ortaya çıkışı ile birlikte otorite ve özgürlük arasındaki bir paradoksa da sebep olur. Otoritenin güçlü olması, geri kalan özgürlüklerin korunmasını sağlar-

---

2 Wilhelm von Humboldt, Devlet Faaliyetinin Sınırları, çev.: M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, Ankara 2013.

3 John Locke, Hükümet Üzerine İkinci İnceleme, çev.: Fahri Bakırcı, Ebabil Yayıncılık, Ankara 2004, s. 3.

ken aynı zamanda bu otoritenin keyfi olarak kullanılma tehlikesini de beraberinde getirir. Bu keyfi kullanım, geri kalan özgürlükler (temel haklar) için bir tehlike de oluşturur.[4]

Otorite bu keyfi kullanımını bir temele dayandırmak ister ve sınırlamalardan kaçınır. Farklı meşruiyet yolları arar. Bu meşruiyeti nerede bulur? Geleneksel olarak bu araç, önce kan bağı, sonra düşünce yakınlığıdır. Günümüzde bu düşünce yakınlığı, "ideoloji" terimi ile ifade edilir; bu metinde ise ona "otorite koruyucusu" ve "otorite besleyicisi" adı verilmektedir.

Bir Meşruiyet Aracı Olarak Kan Bağı ve Düşünce Yakınlığı

Bu paradoks, insanları otorite (egemenlik)[5] ve özgürlük arasında bir denge oluşturmanın yollarını aramaya iter. İbn Haldun'un bakış açısıyla ifade edersek bir kamu otoritesinin olmadığı veya yeni oluştuğu dönemlerde otorite/iktidar gücünü genellikle kan bağından almaktadır. Ancak toplumlar büyüdükçe ve şehirler kalabalıklaştıkça kan bağına dayalı otorite (nesep asabiyesi), belirli nedenlerle yetersizleşmeye ve meşruiyetini kaybetmeye başlar. Öncelikle bu güç, yakınların lehine kullanılmaya başlar. Bu durum, doğal durumdaki özgürlüklerini korumak isteyenler için tehdit oluşturur yani "geri kalan" özgürlükleri ihlal eder. İkinci olarak aile içi anlaşmazlıklar çıkar ve otorite kendi kendini zayıflatır. Ancak her halükarda devlet otoritesi bir güce dayanır. Nesep asabiyesi (kan bağı) otoriteyi ayakta tutmaya yetmediği durumlarda gücünü başka bir asabiyeden alır: sebep asabiyesi.[6]

Sebep asabiyesi, kan bağının yerine belirli dünya görüşlerinin geçmesiyle oluşmuştur. Toplumu birleştiren ve kamu otoritesi etrafında toplayan şey artık (tek başına) akrabalık ilişkisi değil daha fazla insanı bir arada tutmaya imkân sağlayacak bir dünya görüşü olmuştur.[7] Yerleşik hayatın yaygınlaşması ve şehirlerin büyümesi, farklı dayanışma kültürlerini ortaya çıkarmıştır. Bu süreç içerisinde kamu otoritesi de gücünü bu kültürlerden almaya başlar ki bunların en başında din, millet ve mezhep gelir. Din, millet ve mezhebe nazaran daha karmaşık ve kuşatıcı bir asabiyeyi barındırır.[8] Küçük site devletleri, otoriteyi aile bağlarına veya aileler arasındaki dengeye dayalı olarak kurdular. Krallıklar ve imparatorluklar ise bunu terk etmediler ama daha evrensel söylemlere sahip olan bir dünya görüşü ile devleti/otoriteyi inşa ettiler. Hititlerin bin Tanrılı pagan inancı, İskender'in uzlaşmacı Hellenistik kültürü, Roma'nın önce kapsayıcı pagan kültürü ve adalet düşüncesi sonra Hıristiyanlık ve Osmanlı'nın i'lay-ı kelimetullahı devletin meşruiyet temellerini oluşturdu. Ancak otorite ve özgürlük arasındaki paradoks her zaman varlığını korudu.

---

4 Karl Popper, bunu demokrasi, özgürlük ve hoşgörü paradoksu ile ifade etti. Demokrasi, paradoksu, "demokrasiye inanmayanlara ve demokrasiyi engellemek isteyen fikirlere demokrasi izin verir mi?", özgürlük paradoksu, "başkalarının özgürlüğüne kastedenlere özgürlük tanınır mı?" ve hoşgörü paradoksu, "hoşgörüsüzlüğe hoşgörü gösterilebilir mi?" soruları ile anlatılır.

5 Günümüzde buna güvenlik-özgürlük paradoksu da denir.

6 Sebep asabiyesi, nesep asabiyesini asla ortadan kaldırmaz. Akrabalık ilişkileri, Makedonya'da, Roma'da, Emevilerde, Osmanlılarda her zaman bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür.

7 Aslında devleti bu dünya görüşünün şekillendirdiği zannedilir oysa devlet, bu dünya görüşü üzerinden toplumu yönetir ve yönlendirir. Yani bu dünya görüşünün kendi otoritesini sınırlandırmasına müsaade etmez

8 Adalet, Ahlâk ve özgürlük gibi düşüncelerle şekillenen asabiyeler ise dinden daha karmaşıktır. Daha sonra temas edilecektir.

Siyaset bu paradoksu ortadan kaldırmak için özgürlükler lehine ortaya çıkan bir kurumdur. Siyaset, otorite ile özgürlük dengesini sağlamak için bir Arşimet noktası ve altın oran bulmaya çalışır.

Siyasetin Ortaya Çıkışı: Otorite ve Özgürlük Arasındaki Denge

Devletin varlığı ve kuşatıcı dünya görüşleri otorite ve özgürlük arasındaki dengeyi tesis etmek için yeterli değildi. Tarihsel koşullar, bu dengeyi sağlamak için devletin yapısını (otoriteyi) daha karmaşık hale getiren, siyaset adını verdiğimiz bir mekanizmayı ortaya çıkardı. Siyaset, "kamu otoritesini, kim, nasıl, hangi koşullar altında, ne kadar kullanabileceği"[9] konusunda sınırlamalar getiren devlete bağlı bir yapı olarak gelişti. Asabiyenin yerini siyasi ilkeler adını verdiğimiz, aslında ne kan bağına ne de bir dünya görüşüne dayanan bağımsız ilkelerin alması istendi. Bu yönüyle siyaset, devletin var olması ile ortaya çıkan otorite ve özgürlük paradoksunu çözmek amacıyla ortaya çıktı. Devlet, bireylerin hayat alanlarını sınırlandırırken siyaset de devletin etki alanını ve otorite kullanımını sınırlandıran bir kurum olarak ortaya çıktı. Bu açıdan siyaset, gücü elinde bulunduranın haklı olmasına ve gücün keyfi olarak kullanmasına karşı bir sınırlama aracı oldu.[10] Tarihte güçlünün haklı olduğuna itiraz eden ilk metinler, mitolojilerdir. Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus*'unda Promete, amcasının haksızlıklarına karşı giriştiği mücadelede onun düşmanlarından ve diğer otoritelerden yardım istemedi. Haklı ve adil olduğunu biliyordu ve onun bunlardan başka bir şeye ihtiyacı yoktu.[11] Siyaset düşüncesinde ise referans alınan ilk metinler, Platon'un *Devlet*'i ve Aristoteles'in *Politika*'sıdır.[12]

Bu metinlerin ana teması, asabiyenin yerine siyasi ilkeler koymaktı. Platon ve Aristoteles, gücün kullanımını feraset (bilgelik, basiret?), adalet, cesaret ve ölçülü olmakla sınırlandırdılar. Bunları en yüksek siyasi erdemler olarak gördüler. Bu şekilde devlet idaresinin nasıl olması gerektiği ile ilgili ilk ilkeleri koymuş oldular. Ancak tarihin hiçbir döneminde siyaset, asabiyeyi (grup psikolojisi ya da komitacılık) iktidar aracı olmaktan çıkaramadı. Site devletlerinden imparatorluklara, imparatorluklardan beyliklere ve derebeyliklere, monarşiye ve ulus-devlete uzanan siyasi tarih, otorite ve özgürlük paradoksunu aşma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkan dünya görüşü (asabiye) ve siyaset gerilimini bitiremedi. Bitiremediği gibi devletin etki alanının genişlemesine ve siyasetin daha da karmaşık bir hal almasına neden oldu. Meşrulaştırıcı asabiye (düşünce yakınlığı ve ahlâkî olmayan menfaat ilişkisi) ile sınırlayıcı siyaset karşı karşıya gelmiştir.

---

9 Ali Taşkın, "Platon'un Demokrasi Paradoksu, Popper'ın Yorumları ve Türkiye'de Demokrasi Tartışmaları", Kaygı 16, 2011, s. 64.

10 Siyaset doğrudan otoriteyi sınırlandırmıyor. Önce belirli yönetim ilkeleri ortaya çıkıyor ve bu ilkelere dayalı kanunlar yapılıyor. Ardından bu kanunlara uymayanlar için yaptırımlar belirleniyor. Kanunlar, hem bireylerin birbirlerine karşı muamelelerinin hem de kamu otoritesinin sınırlarını belirliyor.

11 Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus, çev.: Azra Erhat, Sebahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bakası Yayınları, İstanbul 2013.

12 Onlar bu paradoksu, otorite ve özgürlük arasında değil otorite ile Ahlâk arasında gördüler. Hatta Platon, özgürlüğün otoritenin keyfi kullanımını ortaya çıkaracağını düşündü. Ona göre özgürlük demokrasiyi, demokrasi oligarşiyi ve oligarşi de tiranlığı ortaya çıkarıyordu; tiranlık da tekrar özgürlüğü ve demokrasiyi. Bu şekildeki bir açmazdan kurtulmanın yolu, ona göre Aristokrasi idi: erdemlilerin yönetimi. Popper, Platon'u aristokrasinin de bir tiranlık olduğunu söyleyerek eleştirdi. Taşkın, agm, s. 64.

Siyaset ve Asabiye Gerilimi: Otoriteyi Sınırlama ya da Otoriteye Meşruiyet Sağlama

Avrupa tarihi, otuz yıl savaşları (1618-1648) ve yedi yıl savaşları (1756-1763) gibi dini ya da merkantilist savaşlar yüzünden büyük tahribatlar gördü. Batı'da bu savaşlar yaşanırken doğuda aşağı yukarı barışın hâkim olduğu dönemlerdi. Ya da siyasi iktidarların güçlü olması bu sorunların üstesinden kolayca gelinmesini sağladı. Böyle nedenlerle asabiyet-siyaset gerilimini çözmesi gerekenler batılı filozoflar oldu. Machiavelli, Rousseau, Montesquieu, Locke, Hobbes, Hume, Adam Smith, Benjamin Constant, Tocqueville, Thomas Paine, (kısmen) Bentham, Mill ve Karl Marks'a; oradan Hayek, Popper, Friedman, Adorno, Levinas ve Rawls'a kadar uzanan siyasi düşünce, geleneksel devletin onlara bırakmış olduğu sorunları asabiye ya da siyaset lehine çözmeye çalıştılar. Bu çaba iki ana akım ortaya çıkardı. Birincisi, dinin siyasi görünürlüğünü azaltmak ya da dini devlete bağlamak (İbn Haldun'un ifadesiyle ruhani iktidarı medeni iktidara bağlı kılmak) suretiyle din asabiyesi yerine seküler bir ideoloji (dünya görüşü) etrafında toplumu bir araya getirmeyi amaçlayan, Fransız aydınlamasına dayanan cemaatçi anlayış oldu. Diğeri ise asabiyeyi en aza indirerek siyasi ilkelerle kamu otoritesini sınırlandırmayı deneyen, dinle ve ideolojilerle çatışmanın barış getiremeyeceğini savunan İskoç aydınlanma geleneğine dayanan liberal anlayıştı. Komüniteryenler (cemaatçiler) asabiyeyi, liberaller ise siyaseti seçmişlerdi.[13]

On dokuzuncu yüzyıla gelinince Avrupa'da siyasi birlik kısmen sağlandı. Ancak tam olarak ne cemaatçilerin ne de liberallerin arzuladığı bir devlet ortaya çıktı. Bu yeni hibrid devlet, Kıta Avrupasında cemaatçi; Anglo-Sakson dünyada ise liberal özellikler gösteren Ulus-Devlet'ti. Kutsal ve saldırgandı. Kutsallığı ve saldırganlığı başındaki ulustan geliyordu. Avrupa'nın yeni devletleri ulus asabiyesine dayanıyordu. Din asabiyesine son vermişler ve onun yerine ulusu, bilimi ve zenginlik asabiyesini koymuşlardı.

Yine Avrupa'da bu süreçte sosyalizm, faşizm gibi devlet ideolojileri ortaya çıkarken liberalizm, muhafazakârlık gibi siyasi düşünceler de ortaya çıktı. Birinciler, otorite meşrulaştırıcıları olarak işlev görürken ikinciler, kamu otoritesini sınırlayan, bu otorite ile kişiler arasındaki ilişkiyi belirleyen ilkeler koymaya çalıştı. Bu nedenle komüniteryen ideolojiler, siyaset lehine işleyen yapılar olmadı. Faşist İtalya'da ve Almanya'da; Sovyet Rusya'da siyaset yoktur sadece asabiye vardır. Günümüzde de ortak iyi etrafında şekillenmiş olan ulus-devlet yapıları, siyaseti ve siyasetçiyi itibarlı bir yapı olarak kabul etmez; bürokrasiyi daha fazla öne çıkarır. Ulus-devlet asabiyeleri, büyük ideolojilerden güç alırken meşruiyetini mikro ideolojilere dayanır. Türkiye'de Kemalizm ve Arap dünyasında Baasçılık, bunun tipik örnekleridir.

Müslüman Dünyada Asabiyeyi Canlandırma Çabası: Beklenmeyen Sonuç Olarak Direniş

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye ve Hindistan'ı İngiliz doğu Hindistan şirketinin yönetmeye başlaması ile Müslüman dünyadaki otoriteler gücünü kaybet-

13 Daha doğru şekliyle cemaatçiler, kökleri antik Yunan'a kadar dayanan geleneksel siyaseti, liberal ile siyasetin normalleştirilmesi diyebileceğimiz yeni bir anlayışı getirmişlerdi.

ti ve siyasi karışıklıklar, baş gösterdi fakat Müslüman dünya, bu karmaşaları çözme konusunda yeterli fikri donanıma sahip değildi ve oldukça hazırlıksız yakalanmıştı.[14] Batı kolonizasyonundan sonra, bir batı modeli olarak Ulus-Devlet'i geleneksel asabiyetçi siyasi unsurları da terk etmeden ithal edildi. Bugün Müslüman dünyanın büyük bir bölümünde, özgürlük yerine otorite ve siyaset yerine asabiye hâkim durumdadır.

Müslüman dünyada manevi ve dünyevi otoritenin tarihsel olarak aynı elde toplanması nedeniyle her zaman güçlü devletler oldu. Daha sonra ifade edilecek bu durum, siyasi düşüncenin gelişmesine engel oldu. Sorunlar çoktu fakat güçlü iktidarlar bu sorunların toplumu tahrip etmesini engelliyordu. Bu nedenle Müslüman dünyada siyasetnameler ve nasihatnameler de dâhil olmak üzere siyaset ve ahlâk metinleri itibar görmedi. Önceleri Kelam, sonraları Fıkıh en önemli ilimler olarak siyaseti belirlemeye çalıştı. Oysa kelam ve fıkıh, amaçları öyle olmasa da otorite açısından siyaset üreticileri olmaktan ziyade asabiye üreticileriydi. Batıda Rönesans'tan (Petrarca'dan) sonra her üç kitaptan biri ahlâk üzerine iken Müslüman dünyada sekizinci yüzyıla (Cahız'a) kadar dayanan ahlâk yazıcılığı hiçbir zaman itibar görmedi. Bu durum, Müslüman dünyada siyaset düşüncesinin gelişimini ve siyasetin bağımsız bir ilim dalı olarak kurumsallaşmasını engelledi.

Gerileme ve otoritelerin zayıflama dönemi başlayınca çözümü ahlâk üzerinden değil yine kelam ve fıkıh üzerinden yapma arayışları başladı. Afgani, Abduh, Sir Seyyid Ahmet, Mevdudi, Kutup, Said-i Nursi, Seyyid Bey, Mustafa Sabri, Mehmet Akif ve Eşref Edip'in de içinde yer aldığı bu iklim, kamu otoritesinin meşruiyetini, bireylerin sorumluluklarını, devletin görevini, hukukun ve adaletin sınırlarını, siyasetin doğasını konuşmak yerine dinde reform yapmaktan, Kur'an-ı bilim ışığında yorumlamaktan, ittihad-ı İslamiden, İslam şurasından, ihya ve tecdide yönelmekten bahsediyordu. Onlara göre dini iyi bir şekilde anlamak bütün sorunlarımızı çözecekti. Aslında bunun nedeni birincisini yapmakta geç kalınmasıydı. Nitekim Hasan el-Benna ve Said Havva bunu yapmayı deneyecekler ama bu kültürün yerleşmesi için zaman geçmiş olacaktı. Tarihi mirasın sadece fıkıh ve kelam olması ve ahlâkın Kınalızade'de silik bir şekilde kalmış olması, asabiyeyi güçlendirirken siyasetin gelişimini engelledi. Kelam ve fıkıh, mihne olayları ile başlayan süreçte olduğu gibi sürekli asabiye aracı olarak kullanıldı. Yani otoriteyi sınırlayan bir araç değil otoriteye meşruiyet sağlayan bir aygıt olarak.

İhya ve tecdid hareketleri Müslümanların siyasi sorunlarını çözmeye yetmedi. Hatta inanç bağına dayalı otorite (asabiyet) düşüncesini ayakta tuttu fakat bu durum, amaçlanmayan iyi bir durumu ortaya çıkardı. Bu çabalar, Müslümanların diriliş ve direnme ruhuna sahip olmalarına neden oldu, onları ayakta tuttu ve onlara zaman kazandırdı.

Afgani ve Mevdudi'yi itibarlı yapan şey fikri derinlikleri, dini hassasiyetlerinin gücü veya dini kişiliklerinden ziyade öz güveni kaybolmuş, etkin bireyler değil de

14 Çünkü daha önce bu konuda düşünenlere çok fazla itibar edilmemişti. Bunu metnin gelen kısımlarında Cahız'dan Kınalızade'ye ulaşan Müslüman dünyadaki Ahlâk düşünceleri üzerinden daha açık hale getireceğim.

çocuk muamelesine tabi tutulmuş, sömürge haline getirilmiş Müslümanlara özgüven aşılayacak bir dinamizme ve zekâya sahip olmalarıydı. Batı kolonizasyonundan sonra fiili sömürünün yerini fikri bir sömürüye bırakacağı endişesini taşıyan Müslümanlar, haklı olarak her şeye karşı şüphe ile yaklaştılar. Onlara gerekli olan siyaset, demokrasi ya da hukukun üstünlüğü değildi, doğrudan özgüvendi. Ancak bu bir savunma mekanizması ve geçiş döneminden başka bir değildi. Kur'an'ın lafızlarına sımsıkı sarılmak, Müslümanlara dayanma gücü verebilecek yegâne araçtı. Bugün Müslümanlar, yakın seleflerinin bu mirasıyla kendi siyasi bakışlarını oluşturacak özgüvene ziyadesiyle sahiptirler ancak onların bıraktığı yerden devam etmek yerine onları tekrarlamayı tercih etmektedirler.

İslam düşüncesi baştan beri iki düşünce arasındaki bir gerilimi yaşamaktadır. Ahlâka dayalı siyasi ilkeler koymaya çalışan Cahiz, Ebu Bekir er-Razi, Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh, Tusi, Kınalızade gibi ahlâkçılar bir tarafta yer aldılar. Diğer tarafta ise devlet otoritesini dinin bir yorumuna dayandırmaya çalışanlar vardı. Müslüman dünyada geçmişte ehl-i hadis ve selefiler adı verilen, siyasi literatürde bugün fundamentalistler olarak adlandırılan gruplar, siyasetin ilkelerini reddederler ve onların yerine devleti, dini inanca bağlamakla sorunların üstesinden gelinebileceğini iddia ederler. Bugün bu yaklaşımın kabul görmesinin ve bu denli sempati ile karşılanmasının temelinde çöküş öncesinde ve sonrasında bir siyaset düşüncesinin geliştirilememiş olması yatar. Özgün bir siyaset düşüncesinin gelişmemesi nedeniyle Müslüman dünyada yönetim sorunlarından bahsedilirken ya Avrupa düşüncesine ya da dine atıf yapılır. Birincisi, sevimsiz gelirken ikincisi işlevsizdir. Olması gereken ise ortada yoktur. Oysa İslam düşünce geleneğinde bir siyaset düşüncesinin geliştirilmesi, geleneksel olarak ahlâk üzerine üretilen fikriyatın geliştirilmesine bağlıydı. Bu, gelişemediği için onun yerini İslami ilimler aldı. Bugün Müslüman dünyada siyaset, itibarlı ve önemli sayılır ama bu önemin nedeni onun ahlâka değil fıkha dayanmasından ileri gelir.

Bir Siyaset Yapıcı Olarak Ahlâk: Otorite-Ahlâk Paradoksu

Ahlâk bu tartışmanın içinde iki şekilde/açıdan yer almaktadır. Öncelikle ahlâk, en genel anlamıyla insanların kendileri için iyi olduklarını düşündükleri hayat tarzının adıdır. Özel anlamda ise ahlâk, insanların bu hayat tarzına uygun yaşamak için nefsini ve davranışlarını güzelleştirmesidir. İbn Miskeveyh, ahlâkı nefsi temizlemenin ve mükemmelleştirmenin, onu gereği gibi kullanmak için güç ve melekelerini artırmanın yollarını öğrenmek olarak tanımlar.[15] Kınalızade Ali Efendi de ahlâkı "insan nefsinde ilim ve amelin meydana gelmesi ve insan nefsinin bu iki yönden kemal mertebesine ulaşması" şeklinde tanımlar. İnsan nefsinin gerçek (uhrevi) mutluluğu elde etmesi için hangi davranışların yapılması gerektiğini ameli hikmet (ahlâk) araştırır. Sadece araştırmakla kalmaz, nefsi mükemmelleştirmek ve davranışları güzelleştirmek ahlâkın amacıdır.[16]

Her bireyin kendine ait ya da beğendiği bir iyi hayat tarzı vardır ve bu hayat

15 İbn Miskeveyh, Tehzibu'l-Ahlâk ve Tathiru'l-A'rak, el-Mektebetu'l-Mısriyye, 1964, s. 9. Türkçesi: Ahlâkı Olgunlaştırma, çev.: Abdulkadir Şener vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 11.

16 Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Âlâî, Tercüman Gazetesi Yayınları, ss. 29-33.

tarzına uygun bir şekilde hayatını düzenlemek ve mükemmelleştirmek ister. Otorite ve özgürlük paradoksu, bu açıdan baktığınızda aslında bir otorite ve ahlâk paradoksuna dönüşür çünkü otoritenin keyfi kullanımı, bireylerin hem siyasi özgürlüklerine hem de metafizik/irade özgürlüğüne sınırlama getirir. Temelde kamu otoritesinin yapmış olduğu bu sınırlama, insanları ahlâkî hayatlarının bir kısmından alıkoyar. Otoritenin keyfi müdahalede bulunduğu şey, bireylerin ahlâkî hayatlarıdır. Bireylerin bazı haklarından vazgeçmesi ve bu hakların kullanımını kamu otoritesine devretmesiyle ahlâkının da bir kısmından vazgeçmesi, onu kullanma ve yönetme hakkını bu otoriteye vermesi anlamına gelmektedir. Otorite, bireyin ahlâkî sorumluluklarını ve bunun neticesinde bireyin ahlâkî hayatına müdahale hakkını da üzerine alır. Bu açıdan asabiyeci düşüncede birey kendi ahlâkını/nefsini olgunlaştırmak yerine devletin onun ahlâkını yükseltmesini bekler. Bu durumda otorite-özgürlük paradoksu karşımıza bir otorite-ahlâk paradoksu olarak çıkar. Nitekim Platon da devlette yaşanan paradoksu bu şekilde ortaya koymuştu.[17]

İkinci olarak siyasetin ahlâkla daha önemli olan ilişkisi, devlet faaliyetinin alanını sınırlandırma isteğinin bir sonucu olarak oluşan siyasetin, ilkelerini ahlâktan almış olmasıdır. Daha da temelde siyaset yapay ve araçsal bir kurum olması nedeniyle ahlâkı taklit etmiştir. Devlet otoritesinin gücünü kötüye kullandığı durumlarda hak arama ve muhalefet söylemi (güç ve tehdide dayanmıyorsa) ahlâka dayanmıştır. Platon ve Aristoteles, siyasi ilkelerle ahlâk arasında ilişki kurdular ve ahlâkı otoriteyi sınırlandırmanın bir aracı olarak gördüler. Güçlü olmak haklı olmak demek değildi.[18]

1. Siyaset Lehine Bir Asabiye: Sivil Toplumun İcadı

Devlet otoritesini meşrulaştırmanın aracı olarak kullanılan iki aygıt, tarih boyunca siyaset ve dünya görüşü (sebep asabiyesi) oldu. Siyasetin ulus-devlet üzerinden başarısızlığı, devlet asabiyesini alt etmeyi sağlayacak yeni kurumları ortaya çıkardı. Bunlardan en önemlisi, sivil dayanışma ağlarıdır. *Sivil toplum, kamu otoritesinin ahlâkî hayata ve özgürlüğe karşı olan müdahalelerini sivil bir dayanışma ile engellemeyi amaçlar ve asabiyeyi devletten başka bir yere taşımaya çalışır.* Devlet kurumu, ulus-devlet örneğinde olduğu gibi yüzyılların tecrübesini içine alarak devasa bir güç haline gelmişti. Sivil toplum, insanın tarihi tecrübesi içinde *gitgide karmaşık hale gelen bu devlet* düşüncesini normalleştirmenin bir yolu olarak ortaya çıktı. Devlet, toplumdan biteviye devraldığı yetki ve sorumlulukların bir kısmını geri vermeliydi. Bu şekilde sivil toplum, devlet faaliyetinin alanını daraltan bir kurum oldu. Siyasetin başaramadığını sivil toplum başarmak istedi. Sivil toplum, bir siyasete sahip değildi ve varlığı açık bir şekilde gönüllü ve ahlâkî bir asabiyeye dayanıyordu.[19] Sivil toplumun devlet otoritesi karşısındaki meşruiyeti de siyasi bir ilke ile tesis edilmek

17 Taşkın, agm, s. 64.

18 Nietsczhe'nin buna olan itirazını unutmamak gerekir. O, Ahlâkı güçlü olanla özdeşleştirir ve zayıfın Ahlâkını kölelik Ahlâkı olarak niteler.

19 Sivil toplum, belirli bir amaç için gönüllü olarak bir araya gelmiş bireylerden oluşan devlet dışı organizasyonlardır. Asabiye kültürüne dayanması, bu topluluğu bir arada tutan ortak bir amacın olması anlamındadır. Örneğin bir spor kulübü, belirli bir sporda başarılı olmak; çevreci bir grup doğayı korumak ve bir ticari şirket, para kazanmak ve dini bir grup da inançlarını yaymak için bir araya gelmiş insanlardan oluşur.

istenir. Buna minimal devlet ya da devletin sınırlandırılması ilkesi denir.[20] Bu şekilde sivil toplum siyasete bir destek aracı haline geldi.[21]

Sivil toplum kamu otoritesinin ideolojik (asabiyet) tavrına karşı (iktidar-özgürlük geriliminde) siyasi ilkeler lehinde gelişen bir kurumdur. Sivil toplum düşüncesinin temelinde toplumun ihtiyaç duyduğu, gerekli gördüğü veya istemediği konularda devlet dışı (sivil) organizasyonların beklentilere cevap vermesi gerektiği düşüncesi yer alır. Sivil toplumda ve minimalist devlet anlayışında devlete verilen görev, kriminal durumlarla sınırlıdır. Devlet, vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlamak ve anlaşmazlıklarda (eğer talep edilirse) hakemlik yapmakla sorumludur. Bunun dışında toplumun bütün ihtiyaçları, sivil toplum tarafından giderilir.

2. Otoritenin Ahlâk, Adalet ve Özgürlüğü Asabiye Haline Getirmesi

Siyasi tarih devlet, siyaset, hukuk ve sivil toplumun birbirini izleyerek hem otorite ve özgürlük paradoksunu hem de asabiye ve siyaset gerilimini aşma çabasıyla geçmiştir. Minimal devlet düşüncesi, ahlâkı koruma işini sivil topluma bırakır. Bu argümana göre ahlâkın geliştirilmesi görevi, devlete verildiğinde devlet yeni bir asabiye biçimi ortaya çıkarmaktadır: Ahlâk asabiyesi. Ahlâk asabiyesi, belirli bir hayat tarzı ve ahlâkî hayat etrafında toplumu şekillendirme düşüncesine denir. Burada ahlâk siyasetin aleyhine asabiyenin yanında yer alır ve iktidarın gücünü artırmasının aracı olur. Oysa devlet otoritesini ahlâkî ilkelerle sınırlandırma isteği, asabiye aleyhine siyasetin yanında yer alır. Devlet otoritesini ahlâkî ilkelerle sınırlandırma ile devletin meşruiyetini bir ahlâk düncesine dayandırma, bu şekilde ahlâka karşı farklı tutumlar olarak karşımıza çıkar.

Başka ifade ile din, ulus ve mezhep gibi dünya görüşleri yanında ahlâk, adalet ve özgürlük de bir otorite besleyicisi haline gelebilir. Örneğin Roma'da adalet, siyasi bir ilke değildir yani otoriteyi sınırlayan bir araç olmaktan çok bir meşruiyet aracıdır. İmparatorun adil davranması, gücünün meşru kullanımının teminatıdır. Ancak bu güce bağlı olarak zulüm yapmasını adalet engelleyebiliyor değildir. Aynı şekilde özgürlük de sırf kendisi için istendiğinde ve devletin bir aygıtı haline geldiğinde bir asabiyeye dönüşebilmektedir.

Bu tür otorite koruyucular (asabiyeler, ideolojik aygıtlar), otoriteyi ahlâkî ilkelerle sınırlandırmak yerine otoritenin ahlâka sahip çıkarak kendi gücünü koruma ve meşruiyetini sağlama araçları haline dönüşür. Ahlâk, özgürlük ve adalet, statik hale gelir, tek bir anlama kavuşur ve otoriteyi koruyan bir değer haline gelir. Tıpkı fıkıh ve kelami düşünceleri sabitlemenin ve siyasallaştırmanın ortaya çıkardığı asabiye gibi. Din-siyaset ilişkisi de böyledir.

Bir Siyaset Yapıcı Olarak Tekrar ahlâk: Siyaset Ahlâktan Neden Üstündür?

Siyasetin, otorite- ahlâk (ya da özgürlük) paradoksunda kamu otoritesinin kaba güçten gelen haklılığını engellemenin bir aracı olarak geliştiğini söylemiştik. Tarihte bu işlevle üretilen ilk metinler, Platon ve Aristoteles'e aittir. Onlar, siyasetle (siyasi ilkelerle) ahlâk (ahlâk kuralları) arasında statü ilişkisi kurarak otoriteyi sınırlandırmak isterler. Ahlâk ve siyaset birbirini tamamlayan iki ilimdir.

20 Robert Nozick, Anarşi Devlet ve Ütopya, çev.: Alişan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 59.

21 Çoğu zaman devlet otoritesi, sivil topluma dayanarak bu asabiyeyi kullanmak ister.

Bu düşüncenin kökleri Platon'a, Aristoteles'e oradan Cahız'a, Ebu Bekir er-Razi'ye, Farabi'ye, İbn Sina'ya, İbn Hazm'a ö. (1064), İbn Bacce'ye (ö. 1138), İbn Tufeyl'e (ö. 1186), Nasireddin Tusi'ye ve Kınalızade Ali Efendi'ye kadar uzanır. Modern dünyada ise Alastair MacIntyre, Alan Gewirth, John Rawls, Joseph Raz, David Gauthier, Douglas Rasmussen ve Douglas Uyl gibi düşünürler tarafında savunulmaya devam eder.[22] Burada ahlâk, kamu otoritesinin bir meşruiyet aracı ve onun eylem alanını genişleten siyasi bir aygıt değildir. Yani bir asabiye aracı olmaz aksine yöneticileri ve onların faaliyetlerini sınırlayan ilkeler koyar. Aristoteles örneği üzerinden bu yaklaşımı açıklayabiliriz:

Aristoteles, ahlâkı, siyasi ilkeler olarak aldı ve otoriteyi sınırlandırmanın bir aracı olarak gördü. Aristoteles, ilimlerin sınıflanmasında siyaseti bağımsız en üstün pratik ilim sayar ve onu karakter bilimi olarak nitelediği ahlâkın üzerine koyar. Ahlâk, bağımsız bir ilim değildir aksine siyasete hazırlık ilmidir. Üstünlük açısından siyaset önce gelmekle birlikte elde etme açısından (başlangıç olarak) önce ahlâk gelir. Bu açıdan onların alanları birbirinden farklıdır. Ahlâk, kişilerin iyiliği elde etmesi için yapılan bir ilimken siyaset, sitenin/devletin iyiliği için yapılan ilimdir. İktisat ve askerlik (strateji) de siyasetin altında yer alır (1094 b3-10). Aristoteles, ahlâkın amacını mutluluk olarak koyar ve ahlâkî mutluluğun ruhun akla uygun olarak ya da aynı şey olan ruhun erdeme göre davranmasıyla olabileceğini söyler (1097 b25). Erdem ise hayranlık uyandıran mizaçtır (1103 a10). Erdemleri de karakter (etik) erdemleri ve düşünce (dianoetik) erdemleri şeklinde ikiye ayırır. Düşünce erdemleri bilgi ve eğitimle; karakter erdemleri ise alışkanlıkla elde edilir. Bu nedenle eğitim yasalarca belirlenmelidir, der (1179 b30-35). Aristoteles, bu sıralamadan sonra siyasete geçer.[23]*Nikomakhos'a Etik*'in son cümleleri *Politika* kitabında hangi konuları ve nasıl ele alacağı ile ilgilidir. Etikte belirlediği ilkeler üzerine politikayı yerleştirir. Ona göre siyaset ahlâktan üstün bir ilimdir.

Farabi de önce ahlâk-siyaset ayrımı yapar; bu tasnifi, Aristoteles'in *Metafizik* kitabındaki ilimlerin sınıflaması bölümüne dayanır. Aristoteles, pratik ilimleri amacı fayda olanlar ve amacı iyi olanlar şeklinde ayırır. Amacı fayda olanlara poitetik ilimler denir. Bu şekilde ikili tasnif, amacı fayda olan poietik ilimler (meslekler), amacı mutluluk ve iyi elde etmek olan pratik ilimler (iktisat, kanun koyma (yasama), askerlik, ahlâk ve siyaset) ve amacı hakikati ortaya koymak olan teorik bilimler (fizik, matematik, mantık ve metafizik) şeklinde bir şemaya döner.[24] Teorik bilimler sadece bilmek, doğruluk ve hakikati ortaya çıkarmak için aranan bilimlerken poietik ve pratik ilimler, sonuçlarında ortaya çıkacak olan ürünlerinden dolayı aranan ilimlerdir. Bir ilmin sonucunda ortaya çıkacak olan ürün ise ya yararlı ya da iyidir. Pratik ilimler iyi olanın, poitetik ilimler ise yararlı olanın peşinden giderler.[25]

---

22 Dougles Rasmussen ve Dougles J. Den Uly, Liberty and Nature: An Aristotelian Defense of Liberal Order, Open Court, Chicago 1991.

23 Cengiz Güzel, "Aristoteles'te Bilim, Bilgi ve Bilgide Kesinlik", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20: 1, 2003, ss. 126-139.

24 Aristoteles, Metafizik, 1025 b22-b25, 1026 a10. Nikomakhos Etik, 1141 b26.

25 Aristoteles, Metafizik, Sosyal Yayınları, 982 a15 (s. 82). Farabi, "Tenbih ala Sebilis's-Saade" (Mutluluk Yoluna Yöneltme), Farabi'nin İki Eseri, çev.: Hanifi Özcan, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayın., İstanbul 2005, s. 180. Farabi, "Tahsilu's-Saade" (Mutluluğu Kazanma), Farabi'nin Üç Eseri, çev.: Hüseyin Atay, AÜİF Yayınları, Ankara 1974.

Farabi, Aristoteles'in pratik ilmine medeni ilim der ve ahlâkı bu başlık altında inceler. O, önce ahlâk ve siyaseti medeni ilim şeklinde tek başlık altında ele alır ve ardından da bunları ayırır. Medeni ilim, irade ile yapılan hareketlerin meydana gelmesine sebep olan meleke, seciye, ahlâk ve huyları, gayeleri ve nasıl olmaları gerektiği açısından inceleyen bilimdir. Farabi, medeni ilmin gayesinin mutluluk olduğunu ancak bazılarının bunu dünyevi mutluluklar zannettiğini ve bu şekilde hataya düştüklerini söyler. Ona göre bu mutluluğun asıl yeri ahirettir. Farabi, ahlâkın ancak iyi bir devlet idaresi ve devlet başkanı ile mümkün olabileceğini ileri sürer. Bu şekilde ahlâk ve siyaseti ilk bakışta ayrılmaz parçalar olarak görür. Bu iki ilim tam olarak özdeşleştirilmez ancak birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülür.

Gerçekte Farabi, devletin ana görevinin insanlar arasında asayişi sağlamak olduğunu söyler. Ancak Farabi, ebedi mutluluğu engelleyen her şeyi asayişsizlik (kriminal) olarak değerlendirir ve devletin ana görevi olarak bunları engelleme işini görür. Ahlâk, mutluluğun tarifini ve gerçek mutluluğun ne olduğunu ortaya koyar. Siyaset ise iradi, ihtiyari bir ilimdir ve şehir ahalisi arasındaki ilişkileri erdemlere (faziletlere, sahip olunan üstünlüklere) göre düzenler.[26] Farabi burada ahlâkı da ihtiyari bir ilim olarak görür. O, şöyle der: Beşeri hikmette ya haz ya iyilik ya da fayda vardır. İyi ve faydalı olanlar, içinde haz barındırır. Bu nedenle şehirlerde yapılan sanatlar faydalıdır. Hayat tarzlarından birinin seçilmesine ve seçileni yapma gücünün elde edilmesine vasıta olan ilimlerin (ahlâkın) amacı iyiyi elde etmektir.[27]

Bu yaklaşımlarla Farabi'nin asıl gayesinin devlet faaliyetine ahlâkî sınırlamalar koymak olduğunu görüyoruz. Farabi, ahlâkın amacının mutluluk olduğunu ve insanlar arasında da istenen en büyük iyinin de mutluluk olduğunu söyler ve en yüksek ahlâkî iyi olan mutluluğu da başka bir şey için istenmeyen, sadece kendisi için istenen (kendinde) değer olarak görür. Oysa der, siyasette istenen en yüksek amaç, başkanlıktır (riyase) ve o, kendisi için istenen bir iyilik değildir. Biz mutluluğu elde ettiğimizde ondan başka hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığını görürüz. Mutluluk fayda, zenginlik, ilim, başkanlık gibi iyi şeyler arasında en üstün olanıdır ve ahlâk da bu mutluluğa ulaşmayı sağlayacak yolları arar. Mutluluğun ahlâkî bir yolla elde edilip edilmediğini anlamanın yolu, mutluluk veren yolların başkaları tarafından övülmesi veya kınanmamış olmasından geçer.[28]

Aristoteles ve Farabi'nin ahlâk ve siyaset arasında kurdukları bu ilişkide ilginç bir ayrıntı gizlidir. Bu ayrıntıyı iki düşünüre de ilham kaynağı olan Platon üzerinden anlatmak mümkündür.[29] Platon da takipçileri gibi siyaseti üstün ilim görmüş ve ahlâktan siyasete geçiş yapılması gerektiğini söylemişti. Platon, bunun için doxastik ve epistemik erdemler sıralaması yapar. Bu, alelade bir sıralama değildi. Çünkü siyaset, ahlâktan daha üstte yer alıyordu Platon'a göre. Fakat sıradan erdemlere sahip olmayan, basit erdemleri taşımayan kişiler asla üstün erdemlere de sahip olamazdı. Bu

26 Farabi, İhsau'l-Ulum (İlimlerin Sayımı), MEB, çev.: Ahmet Ateş, İstanbul 1989, ss. 125-129.

27 Farabi, "Tenbih ala Sebilis's-Saade" (Mutluluk Yoluna Yöneltme), Farabi'nin İki Eseri, çev.: Hanifi Özcan, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayın., İstanbul 2005, s. 180.

28 Farabi, "Tenbih ala Sebilis's-Saade", ss. 155, 160, 161.

29 Platon, bu konuyu farklı diyaloglarında ele alır. En önemlileri: Philebus, Menon, Euthyphron, Alkibiades, Hipparrkhos, Büyük ve Küçük Hippias, Kharmides, Pheadrus, Phaidon vd. Farabi, Eflatun Felsefesi, Farabi'nin Üç Eseri, çev.: Hüseyin Atay, AÜİF Yayınları, Ankara 1974, ss. 65-84.

şekilde Platon, siyaseti ahlâktan üstün görmüş olmasına rağmen yöneticilerin ahlâkî erdemlere sıkı sıkıya bağlı kalmaları gerektiğini belirtmiş oluyordu. Bu şekilde devlet, meşruiyetini ahlâktan almış olmuyor fakat ahlâk, yöneticileri sınırlamış oluyordu. Çünkü eğer devlet meşruiyetini ahlâktan (veya bir ahlâkî yaşantıdan) alsaydı bu durumda bir ahlâk asabiyesi ortaya çıkmış olacaktı (aynısı din için de geçerli). Oysa burada ahlâk, asabiyeyi geriletmek için kullanılan siyasi ilkeler olarak görüldü. Bu şekilde Platon, Aristoteles ve Farabi (ve bu kısımda biraz sonra bahsedeceğimiz birçok düşünür), devletin ahlâkı kullanmasına engel olurken ahlâkı devlet otoritesini sınırlamak için bir dayanak yaptılar.

Ahlâkın bir otorite sınırlayıcısı olarak kullanılmak istenmesinin örneğini Ebu Bekir er-Razi'nin (865-932) metinlerine açıkça görürüz. Razi, önce Sokrates hakkındaki yanlış bilgileri eleştirir ve onun sıradan insani yaşantısını başlangıç olarak alır. Sonra *et-Tıbbu'r-Ruhani* adlı kitabının temasını özetler.[30] Ana tema olarak ahlâkî hayatın nefse hâkimiyet ve bireysel olgunlaşma ile mümkün olduğu ve burada alışkanlıklar yoluyla bedensel ve manevi erdemlere sahip olunması gerektiği anlatılır. Bu vurgu, ince hikâyelerle ortaya koyulur. Bunlardan birinde Sokrates'in yöneticilerle olan ilişkileri anlatılır. Yöneticiler, Sokrates'e yakın durmak ister fakat Sokrates, onlara diğer Atina'lılara davrandığı gibi davranır. Doğruları ve inandığı fikirleri halka ve yöneticilere çekinmeden söyler.[31]

Razi, ahlâkın uzlet olmadığını, bedene acı çektirerek, dünya nimetlerinden uzaklaşarak ve toplumun normal yaşantısının dışında aşırılıklara girişerek ahlâkî hayatın olamayacağını ifade eder. Platon'un anlayışında da bu fikrin çok önemli bir yeri vardı. Sıradan, gündelik halk hayatının erdemlerini bilemeyenler, yaşayamayanlar, feraset (bilgelik) erdemlerini asla yaşayamazlar. Razi de Platon gibi toplumun içinde geçen bir yaşantı ile nefsini kemale erdirmeyi başaran insanların ahlâkını över. Az servetle yetinen, manastıra ve mescitlere kapanan, kaba ve rahatsız edici elbiseler giyen inanların durumları miskinlerden bir nebze iyidir fakat onlar da Allah'ın onlara helal kıldıklarını terk ettikleri ve bedensel zevklerini Allah'ın rızasına göre tatmin etmedikleri için yaşantıları tam olarak ahlâkî sayılmaz. Böyle olduğu için hiçbir zaman da üstün faziletleri, filozofça yaşantıyı tadamazlar.[32]

Razi, kötülüğü iki kısma ayırır: Birincisi, bir insanın iradesine bağlı olmadan oluşan kötülüktür (deprem gibi). Diğeri ise insanlardan kaynaklanan kötülüktür. O, hükümdarların hayvanları avlamaktan duydukları hazzı ve insanların hayvanları aşırı şekilde çalıştırmalarını iradi kötülüğe örnek olarak verir. Razi şöyle der: "Hayvanlara karşı muamelede bir usul ve kanun olmalı ve aklın ve adaletin gösterdiği ölçü aşılmamalıdır."[33] Bu satırlar arasında sürekli Razi, sultana ve onun nasıl davranması gerektiğine vurgu yapar.

Razi, sultanın doktorudur ve işine de tanımlarken ahlâkî ilkelerin yöneticiler için de gerekli ve geçerli olduğuna vurguyu yapar: "Benim sultanın yanında bulunu-

30 Türkçe çevirisi: Ebu Bekir Razi, Ruh Sağlığı, çev.: Hüseyin Karaman, İz yayıncılık, İstanbul 2008.

31 Zekeriyya er-Razi, "Filozofça Yaşama" (Kitabu's-Sireti'l-Felsefiyye), İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, çev.: Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 74.

32 Zekeriyya er-Razi, "Filozofça Yaşama" (Kitabu's-Sireti'l-Felsefiyye), s. 78, 79.

33 Zekeriyya er-Razi, "Filozofça Yaşama" (Kitabu's-Sireti'l-Felsefiyye), s. 77.

şum, onun askeri ve mülki amirlerinin durumuna benzemez. Bir tabip ve bir danışman olarak o hasta iken tedavisini yaparım. Sağlığı yerinde iken kendisinin ve halkın yararını umduğum her hususta ona yol gösteririm" diyerek niyetinin sultana ahlâktan ayrılmaması için öğütler vermek olduğunu anlatır.[34]

Müslüman Dünyada Asabiyeyi Kırma Çabası: Fıkha Karşı Ahlâk ya da Zor Günlere Hazırlık

Ahlâkın bağımsız bir ilim dalı olarak gelişip gelişmemesi, Müslüman dünyada önemli bir tartışma konudur. Birçok araştırmacı, ahlâkın bağımsız bir ilim olarak gelişmediğini ve fıkıh ve kelamın altında yer aldığını ileri sürer. Fıkıh bir otorite meşrulaştırıcısı olarak işlev gördü. Ahlâkı da sürekli içine almak istedi. Gerçekten de fıkıh kitaplarında ahlâk bahisleri ya da açık ifadeyle nefsi kötü düşüncelerden ve davranışlardan arındırmakla ilgili bahisler yer almamaktadır. Fıkıh, nefsi kötülüklerden arındırmak için neler yapılması gerektiğinden ziyade davranışlar arasında şer'i açıdan tasnifler yapar (farz, vacip, müstehap, mübah, mekruh, haram gibi) ve hangi davranışların bunlara dâhil olduğunu ortaya koymaya çalışır. Kelam ise düşünceler arasında şer'i tasnif yaparak hangi düşüncelerin dine/nasslara uygun olup olmadığını ortaya koyar. Farabi, fıkıh ve kelamı ilimler tasnifinde ahlâkla aynı sıraya koymuş ve onları da iradi ilimler olarak ameli hikmetin bir parçası olarak görmüştür.[35] O, önce ahlâk ve siyaseti medeni ilim şeklinde tek başlık altında ele alır ve ardından da onları ayırır.

Kelam düşüncesinde ise ahlâk, iyilik-kötülük (husun-gubuh) ve vad ve vaid meseleleri gibi metafizik konular olarak tartışılmıştır. Oysa İslam düşüncesinde ahlâkın, bir ilim olarak gelişmesi için yapılmış çalışmalar, tedvin dönemine kadar geri gider. Cahız'ın (ö. 869) *Tezhibu'l-ahlâk*[36] adlı kitabından beri ameli hikmet, medeni ilim veya tıbbu'r-ruhani nitelemesi ile birçok ahlâk eseri yazılmıştır. Fakat bu eserler, amaçları açısından birbirlerinden farklı olmasına rağmen çoğu zaman fıkhın gölgesinde kalmıştır. Özellikle Gazali, eserlerinde ahlâk, tasavvuf ve fıkhı birleştirmeye çalışmıştır. *İhyau Ulumi'd-Din*, *Mizanu'l-Amel* ve *Mişkatu'l-Envar* adlı kitaplarında bunu yaparak felsefi ahlâk ve dini ahlâk ayrımının ortaya çıkmasına neden olmuştur.[37]

İslam düşüncesinde ahlâk üzerine sistematik ilk kitabı yazan kişi Cahız oldu. O, ahlâkı bağımsız bir ilim olarak ele aldı. *Tehzibu'l-ahlâk* adlı kitabında Cahız (718- 869), insanı ahlâkî açıdan fikir ve temyiz kabiliyetine sahip canlı olarak tanımlar. Ahlâk, bu iki meziyet sayesinde insanın canlılar arasındaki mertebesini yükseltmesi olarak tanımlanır (s. 10). İnsanda üç tür nefis vardır: En-nefsü'ş-şehevani (bedeni arzuları gidermek isteyen nefis), en-nefsü'l-ğadabiyye (öfke ve atılganlık sahibi olan nefis) (s. 17), en-nefsü'n-natıka (temyiz gücü ve düşünceye sahip olan nefis) (s. 19). Cahız

34 Zekeriyya er-Razi, "Filozofça Yaşama" (Kitabu's-Sireti'l-Felsefiyye), s. 81.

35 Farabi, İhsau'l-Ulum (İlimlerin Sayımı), s. 123, 132.

36 Bu kitap Türkçeye Yahya Bin Adi'ye atfen çevrilmiştir. Ebu Huzeyfe İbrahim b. Muhammed, bu kitaba ait tahkikinde Carl Brockelmann'ın Tarihu'l-Edebu'l-Arabi adlı çalışmasına dayanarak eserin Cahız'a ait olabileceğini ileri sürmüş ve basımını Cahız'a atıfla yapmıştır. Türkçe çevirisi: Yahya Bin Adi, Tehzibü'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, çev.: Harun Kuşlu, İstanbul 2013.

37 Murat Demirkol, Nasireddin Tusi'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi, Fecr Yayınları, Ankara 2012, s. 16.

bu üç nefis türüne bağlı üç ahlâk ortaya koyar ve en üstün ahlâka el-ahlâku'l-fazile (erdemli/üstün kişinin ahlâkı) adını verir. Bu kişinin özelliği, nefsinin tutkularını ve şehvetini kontrol altına alabilmesidir (s. 21). Kötü huyları terk edip erdemlere sahip olmaktır.[38] İbn Miskeveyh de aynı adlı eserinde Cahız'ın etkisinde olmasına rağmen İbn Sina'nın yolundan giderek ahlâkı, ev idaresi ve siyasetin devamı olarak kabul etmiştir. Cahız'ın nefsin üç aşaması ile ilgili yapmış olduğu sıralamayı hükümdar, yırtıcı hayvan ve domuz benzetmesine başvurarak açıklamıştır. Hükümdar temyiz gücünü, yırtıcı hayvan öfke ve hırsı, domuz ise şehveti simgelemiştir.[39] Burada Platon'un izleri görülür ve hükümdar, en erdemli, yani ahlâkın bütün kurallarına riayet eden kişi olarak tanımlanır.

Aynı tutumu İbn Sina'da da görürüz. İbn Sina, ilimleri teorik ilimler ve pratik ilimler şeklinde önce üçe ayırır. Teorik ilimler, doğa bilimi, matematik ve metafiziktir. Pratik bilimler de üç kısma ayrılır. Birincisi, bütün insanlar arasında ortak olan ilişkileri düzenlemekte kullanılan ve şehir (devlet) yönetimiyle ilgili olan siyaset ilmidir (ilmu's-siyase). İkincisi, özel bir insan grubu arasında ortak olan insan ilişkilerini düzenleyen ev idaresi ilmidir (tebdiru'l-menzil). Üçüncüsü ise bir kimsenin nefsini arındırırken yapması gereken şeylerle ilgilidir ki bu da ahlâk ilmidir. Pratik felsefenin amacı, iyiyi bilmektir.[40] Nasireddin Tusi de İbn Sina'yı takip eder. Ahlâkı ameli hikmetin bölümü olarak görür. Aynı şekilde, ev idaresini (tedbiru'l-menzil) ve devlet yönetimini (siyasetu'l-mudun) ahlâkın devamı olarak görür. Tusi'nin öncüsü olan İbn Miskeveyh (ö. 1030) *Tehzib'l-ahlâk* kitabında ev idaresi ve siyaseti ahlâktan bağımsız olarak ele alır fakat yine aynı şekilde devamı olarak görür.

Kınalızade Ali Efendi (ö. 1584), Platon'a kadar dayanan bu tasnifleri aynen kabul etti. O da siyaseti, İbn Kemal (ö. 1536) ve Ebu's-Suud Efendi (ö. 1574) gibi güçlü şeyhülislamların yaşadığı ve fıkhın bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığı bir dönemde ahlâk ile kayıtlandırmanın yolunu aradı. Onlar siyasi iktidarın eylemlerine meşruiyet sağlayacak fetvalar vererek hem iktidarın gücünü artırdılar hem de iktidar nezdinde yerlerini sağlamlaştırdılar. Bu şekilde fıkhın bir asabiye aracı olmasını sürdürdüler. Çünkü fıkıh, otoritenin sınırlarını belirlemek yerine onu güçlendiriyordu.[41] Kınalızade, önce ilmi, nazari hikmet ve ameli hikmet şeklinde ikiye ayırır. Ameli hikmet de üçe ayrılır:

1- Herkesi ayrı ayrı ilgilendiren konu ki buna ahkâmı ibadat (ibadetle ilişkili olanlar) denir.

38 Ebu Osman Amr b. Bahr el-Cahız, Tehzibu'l-Ahlâk, yayına hazırlayan: Ebu Huzeyfe İbrahim b. Muhammed, Daru's-Sahabeti li't-Turas, Tanta 1989, s. 7.

39 İbn Miskeveyh, Tehzibu'l-Ahlâk ve Tathiru'l-A'rak, el-Mektebetu'l-Mısriyye, 1964, s. 42. Türkçesi: Ahlâkı Olgunlaştırma, çev.: Abdulkadir Şener vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 53.

40 İbn Sina, Kitabu'ş-Şifa: Mantığa Giriş, Litera Yayıncılık, çev.: Ömer Türker, İstanbul 2006, s. 7.

41 Bütün bir fıkıh tarihinin bu minvalde ilerlediğini söylemek hata olur. Ebu Hanife'nin siyasi iktidarı onaylamayan görüşleri nedeniyle tutuklanması, buna işarettir. Fakat genel itibariyle otorite, önce kelamı (mihne olayları) sonraları fıkhı bir meşruiyet aracı olarak kullandığını görebiliriz. "adil olmasa da imama tabi olmak gerektiği" yönündeki söylemler bunun göstergeleridir. Ayrıca burada yapılanın, geleneksel fıkha karşı bir eleştiri olmadığı anlaşılmalıdır. Bu, fıkhın siyasi ilkeler koymamasına, Ahlâkı dışlamasına, fıkıh üzerinden din ve ilahiyat özdeşleştirilmesine ve bunların sonucu olarak asabiyeleşmesine karşı bir eleştiridir.

2- Ev ahalisini ilgilen konular ki buna münakehat ve muamelat denir.

3- Memleketler, beldeler ve kulların çoğunun ortak davranışlarını ilgilendiren konular ki buna da siyaset denir.[42]

Kınalızade bu üç ilme ait iki tür erdemden bahseder: bedeni erdemler ve medeni erdemler.[43] Bedeni erdemler, insanı iyileştiren veya hastalıklardan uzak tutan (tıbb-ı bedeni) ve bedeni süsletecek davranışlar kazandıran (tıbb-ı ruhani) erdemlerdir. Kınalızade ahlâkı nefse ait hastalıkların tedavisi olarak görür ve tıbb-ı ruhani olarak kabul eder. Medeni erdemler ise din ve devlet işlerinin düzene koyulması, mülk ve millet işlerinin sevk idare edilmesini sağlayan erdemlerdir.[44] Kınalızade'nin bedeni ve medeni erdemleri, Platon'un doxastik (bayağı, sıradan, ahlâkî) ve epistemik erdemleri ile Aristoteles'in etik ve dianoetik erdemleri arasındaki ilişki biçimine dayandı: Basitleri yapamayan zorları asla yapamaz. İbn Hazm da bu yaklaşıma bağlı kaldı. O, yüksek ve düşük erdemler şeklinde bedeni erdemleri ikiye ayırır. "Temyiz gücünden, ilimden, hikmet ve ibadetten alınan zevk, yemenin içmenin ve yönetmenin zevkinden daha üstündür."[45]diyerek Platon ve Aristoteles'le başlayan siyaset-asabiye gerilimini ahlâk üzerinden çözme tavrını sürdürdü.

Fıkıh siyasi alanın boşluğunu her gördüğünde devlet idaresine müdahil olmak istedi. Ebu's-Suud Efendi gibi güçlü din adamları bunu daha iyi başardılar. Ahlâkçılar, fakihler ve kelamcılar karşısında toplum nezdinde itibar görmediler. Bu nedenle ahlâk adında müstakil bir bilim dalı gelişemedi. Gazali felsefi ahlâkı dini ahlâkla birleştirdi ve onu fıkıh ve kelamın altına koydu. Kızalızade Ali Efendi gibi bazı ahlâkçılar, son hamlelerini yapsalar da başarılı olamadılar. Siyasetin ahlâktan bağımsız ilke arayışı Müslüman dünyada başarılı olmadı. Bu nedenle de batı tecrübesi, bize sürekli kendini dikte etti.

Müslümanların Sivil Toplumu: Hayy b. Yakzan'ı Yeniden Okumak

İbn Bacce, *Tedbirü'l-Mütevahhid* adlı eserinde medenî dünyanın uzağında yaşayan bir ârifin manevi olgunlaşmasını anlatır. İbn Tufeyl de *Hayy bin Yakzan*'da insanlardan uzak bir ortamda hakikatleri arayan ve bulan felsefî bir hayat tarzı geliştiren bir münzevinin serüvenini edebî bir üslupla anlatır.[46] Her iki kitap da manevi ve dünyevi bir otoriteden uzak bir şekilde yaşayan ve ahlâkî olgunluğa erişen insanları anlatır. Bu metinlerin, genellikle aklın imkânlarını kullanarak bilgiye ve ilahi hakikate ulaşmayı konu edindiği düşünülür. Oysa bunların, otorite olmadan da insanların kendilerini geliştirebileceğini ve ahlâkî bir hayatı sürebileceğini anlatan ahlâk metinleri olduğunu söylemek çok daha doğrudur. Bunlar aslında epistemoloji ve din felsefesi metinleri olduğundan daha fazla ahlâk metinleridir. Bu düşünürlerden ilham alarak yazılan kitaplarda da aynı mantık örgüsünü görmekteyiz.

42 Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Âlâî, Tercüman Yayınları, ss. 33, 34.
43 Kınalızade'nin Ahlâk düşüncesindeki kaynakları Nasireddin Tusi'nin Ahlâk-ı Nasiri'si ve Celaleddin Devvani'nin Ahlâk-ı Celali'sidir.
44 Kınalızade Ali Efendi, age, s. 156.
45 İbn Hazm, Kitabu'l-Ahlâk ve's-Siyer (Ahlâk ve Davranış Tarzları: Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi), TDV Yayınları, çev.: Mustafa Çağrıcı, Ankara 2012, s. 3.
46 Demirkol, age, s. 17.

Francesco Petrarca (1304-1374), batıda Rönesans'ın başlatıcısı olarak kabul edilir. O, İbn Tufely ve İbn Bacce'den etkilenmiştir. Nitekim kitabının ismi, *De Vita Solitaria*'dır (Yalnız Yaşayış Üzerine). Kitabın ana teması, başlığında ima edilen şekliyle insanlardan kaçış değildir aksine insanın kendisini olgunlaştırmanın bir ödev olduğunu anlatmaktır. Bunu insan, bir otoritenin rehberliğinde değil kendi istidadı ile başarmalıdır. İnsanın bunun için Kilise'nin ve devletin değil Tanrı'nın desteğine ihtiyacı olduğu anlatılır. Petrarca, batıda ahlâk felsefesi literatürünü başlatan kişi olarak tanınır. Takipçisi Giovanni Boccaccio (1313-1365), yine İslam ahlâkliteratürlerinin etkisindedir. *Decamerone* adlı kitabında insanın bu dünyada Kilise'nin ve törenin baskısı olmadan yaşayışını ve bunlardan bağımsız olarak ahlâkîolgunluğa erişmesini anlatır.[47] Hayy b. Yakzan'dan ilham alan başka bir düşünür de Daniel Defou'dur. Onun Robinson Crusoe'su da aynı şekilde bireylerin otoritenin varlığından uzak olarak hayatlarını kurabilecekleri düşüncesine dayanıyordu.

George Orwell'ın *1984* ve *Hayvan Çiftliği* romanları da daha sonra ahlâk ve siyaset ilişkisini aynı şekilde ele alan metinlerdir. Bu romanlarda da otoritenin ahlâkî hayata müdahalesi eleştirilir. *Hayvan Çiftliği*'nde otoritenin keyfi kullanımı İbn Miskeveyh'i hatırlatır şekilde domuzlar diktatoryası olarak tasvir edilir.[48]

Siyasetin Dünya Görüşünden Arındırılması: Ahlâkın Hizmetinde Siyaset

Modern siyaset düşüncesi, siyaset-asabiye geriliminden doğan mücadelede kamu otoritesinin her düşünceyi bir meşruiyet aracı haline getirme kapasitesine sahip olduğunu fark etmiştir. Ulus-devlet bilimi, kültürü, dili, sembolleri, vatanseverliği, ilerlemeyi, adaleti, sağlığı, eğitimi, özgürlüğü, ahlâkı ve demokrasiyi de bir asabiye aracı haline getirebilmişti. Althusser, bunlara devletin ideolojik aygıtları adını verir. Michel Foucault, Althusser'den ilham alarak devletin bunlar üzerinden toplumu kontrol ve dizayn ettiğini söyler. Ancak bu düşünürlerin hiçbiri, siyasetin nötralize edilmesi fikrini savunmaz. Çünkü onlara göre siyaset, bireylerin sahip olduğu farklı amaçlar arasında hoşgörü ve barış tesis etme aracı olmaktan çok bir topluluğun tarihsel haklılığına ve daha adil bir toplum meydana getirme düşüncesine dayanır. Devletin sivil toplumun sorumluluklarını üzerine almasına en açık itiraz, Karl Popper'dan gelir.[49]

Çağdaş siyaset felsefesi, biri diyalektik, diğeri burhani (demonstrative) iki yaklaşımla tezahür etti. Komüniteryen eğilimli, ortak iyi ve sosyal adalet düşüncesine dayanan birinci grup, siyaseti bir haklılık ve uzlaşma alanı olarak kurguladı. İnsanlar uzlaşacak, ortak bir iyi bulunacak ve tüm sorunlar çözülecekti. Komüniteryen yaklaşım bu esas üzere gelişti ve o ahlâk ve siyaset ilişkisini bir özdeşlik içinde açıkladı.

47 Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, s. 191. Boccaccio'nun kitabı ilk roman örneklerinden biri olarak tanıtılır. Oysa onun ilham kaynağı Endülüslü yazarlardır. Fakat temel bir tema farkı göze çarpar. Boccaccio, bireyselleşme ve Ahlâkî hayatı cinsel hassasiyetleri Ahlâkın dışına çıkararak erkek ve kadın arasındaki ilişkilerin esnekleşmesi üzerinden anlatmak ister. Buna rağmen yazın tekniği ve tema açısından Endülüslü yazarların etkisindedir.

48 George Orwell, Hayvan Çiftliği, Liman Kitap, çev.: Halide Edip Adıvar, Ankara 2004.

49 Louis Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, iletişim Yayınları, İstanbul 2002. Michel Foucault ve Noam Comsky, İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet, çev.: Tuncay Birkan, BGST Yayınları, İstanbul 2005. Karl Popper, Açık Toplum ve Düşmanları I, II, çev.: Harun Rızatepe, Liberte Yayınları, Ankara 2010.

Ahlâk, etik adını aldı ve geleneksel tanımın dışında yeni bir tanımla ortaya çıktı: Bir toplumdaki bireylerin uyması gereken ortak kurallar bütünü.[50] Bu, ahlâk için yeni bir tanımdır ve komüniteryen karakterlidir. Alan Gewirth, John Rawls, Ronald Dworkin, Thomas Nagel, Michael Sandel, Charles Taylor, Jürgen Habermas gibi birçok yazar, bu komüniteryen çizgiyi izler. Bu yazarların siyaset üzerine yazdıkları yazılar, aynı zamanda birer ahlâk kitabı olarak kabul edilmektedir.[51] Buna karşılık, Popper, Hayek, Berlin çizgisi,[52] ortak iyiyi siyasi bir ideal olarak düşünmeyi tehlikeli bir oyun olarak gördüler. Siyaset, ortak iyiden ziyade farklılıkları bir arada tutma, sağduyu ve hoşgörü amacını taşıyor, toplumdaki farklılıklar arasında çatışmayı engelleyecek uzlaşıya dayalı ilkeler ortaya koyuyordu. Uzlaşılan şey, ortak iyiden ziyade farklı iyi hayat biçimleri arasında şiddeti önleyecek ilkelerdi. Bu ilkeler, toplumsal amaçlar taşımamaktadır. Siyasetin amacı, bireylerin iyi hayat da denilen ahlâkî hayatlarını hoşgörüye dayanan bir toplumda yaşamalarını sağlamaktır.

Bu toplum rölâtivist değildir; farklı hakikat anlayış ve arayışlarının hakça rekabet koşullarında bir arada var olabildiği bir toplumdur. İsaiah Berlin'den mülhem olarak negatif siyaset adını alan bu anlayış, siyaset ve ahlâk ilişkisini ne komüniteryenler gibi özdeşlik ne Platon ve takipçileri gibi öncelik-sonralık ne de Machiavelli ve takipçileri gibi karşıtlık ilişkisi üzerine kurdu. Aksine siyaseti, ahlâkı taklit eden yapay bir değerler alanı olarak kurguladı. Artık siyaset, Aristoteles'in poitetik (mesleki) ilimlerine karşılık geliyor ve amacı fayda ve barış olarak koyuluyordu. Ahlâk, bireylerin kendilerini paydaşları ile birlikte adadıkları mutluluğu arayan bir hayat tarzı iken siyaset, buna hizmet eden bir kurum olarak ortaya çıktı. Siyaset, negatif açıdan devleti her türlü ahlâkî iyiden, ortak iyiden ve dünya görüşünden arındırmak anlamına geliyordu. Siyasetin amacı, farklı (iyi) hayat biçimlerinin birbiriyle çatışma sınırlarını belirlemek ve onlar rasında denge kurup barışı tesis etmeyi sağlayacak ilkler koymaktır. Siyasi ilkeler adı verilen bu ilkeler, ahlâka rakip veya ondan üstün değildir çünkü onlar, ahlâka hizmet eden yapay, geçici, aracı (instrumental, extrinsic) değerlerdir. Negatif siyaset geleneğinde uzlaşma, ahlâkın zati niteliği değildir fakat siyasetin zati niteliğidir ve siyaset, kendi başına bir amaca da sahip değildir. Siyasi iyi, meşruiyetini ve gücünü kaynağından yani bir dünya görüşünden veya inanç sisteminden almaz aksine ahlâkî iyiliğe aracı olmak ve hizmet etmekteki başarısından alır.

Negatif siyaset düşüncesi, Avrupa'nın kendine özgü toplumsal tecrübelerinin bir sonucu olarak gelişti. Otorite-asabiye gerilimi, her durumda devletin işine ya-

50 Yunanca "etik", Latince "moral" ve Arapça "Ahlâk" kelimeleri etimolojik olarak aynı anlama gelir: huy, karakter, mizaç, yaradılış. Moral ve Ahlâk kelimeleri anlamlarını Yunanca etik teriminden almıştır. Günümüz Ahlâk literatüründe bu terimleri anlamları farklılaştırılmıştır. Bireysel gelişimle ilgili erdemlere Ahlâk, toplumdaki her bireyden uyması beklenen kurallara da etik adı verilmektedir. Fakat bu ayrımı benimseyenler komüniteryen yazarlardır.

51 John Rawls: A Theory of Justice. Alan Gewirth: Reason and Morality, Self-Fulfillment, The Community of Rights. Michael Sandel: Liberalism and the Limits of Justice, Public Philosophy: Essays on Morality in Politics. Bu kitapların her biri hem Ahlâk hem de siyaset felsefesi kitapları kabul edilir. Ancak bu ilişkilendirmenin, antik Yunan ve İslam düşüncesindeki Ahlâk-siyaset sıralamasıyla ilgisi yoktur. Burada tamamen bir özdeşlik ilişkisi kurulur.

52 Hasan Yücel Başdemir, "Optimum Değerler Olarak Laiklik ve Din Özgürlüğü", Liberal Düşünce, sayı 55, 2009, ss. 23-40.

ramış, tarih içinde birçok yeni kurum ve unsur inşa ederek sivil toplumun bütün sorumluluklarını üzerine alan devasa bir yapı ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın siyasi düşüncesine ilham kaynağı olan İbn Tufeyl ve İbn Bacce'nin hayallerini söndüren bu devlet, bireylerin otoriteden beklentisinin artmasına, sivil toplumun organizasyon kabiliyetini kaybetmesine, bireylerin tek başına ayakta kalma ve bir şeyler başarma konusundaki güvenlerinin yok olmasına neden oldu. Komüniteryen düşünce Avrupa'da kolaylıkla gelişti. Toplumun cehaletinden devlet sorumluydu ve okullar açıp insanları eğitmeliydi. Ekonominin gelişmesinden devlet sorumluydu; istihdam, teşvik ve yatırım devletin göreviydi. Sanayileşmek gerekiyordu ve devlet fabrika yapmalıydı. Toplumda fakir insanlar vardı ve devlet onlarla ilgilenmeliydi. Ahlâkî çöküntünün üstesinden gelmesi gereken de devletti. Bireyler bu şekilde bütün sorumluluklarından kurtulmuşlardı. Bunları devlet yaptıkça bireylerin faaliyet alanları daralıyor ve özgürlüklerini kaybediyorlardı. Bütün iş bölümlerini, meslek seçimlerini, okul müfredatlarını kamu otoritesi yapıyordu; nerelerin ibadethane olup olamayacağına, doğru dinin ne olduğuna, nerde hangi kıyafetlerin giyileceğine, hangi dilin konuşulacağına dahi devlet karar veriyordu. Oysa bunlar, asabiye konularıydı ve sivil toplumun sorumluluklarına giriyordu. Ayrıca tek bir otoritenin/merkezin, tüm bu işlerin üstesinden gelmesi ve makul stratejiler geliştirebilmesi akıl karı değildi. Bu durumla nasıl başa çıkılabilirdi?

Bu durum karşısında modern siyaset düşüncesinde kökenleri İskoç aydınlanma geleneğine dayanan yeni bir tarz-ı siyaset gelişmeye başladı. Bu siyasi tarzın ana söylemi, siyaset alanının tarafsızlaştırılması ve devletin faaliyet alanlarının daraltılması şeklindeydi. Siyasetin tarihsel yüklerinden kurtulması gerekiyordu. Siyasetin normalleştirilmesi de diyebileceğimiz bu bakış, ahlâk ve siyaset arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesine dayanıyordu. Platon'a kadar geri giden ve otoriteyi ahlâkla sınırlandıran geleneksel siyasetin yetersizliği ya da dönüştürülememesi, otoritenin her şeyi bir meşruiyet aracı haline getirebilmesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle modern siyaset düşüncesi, kendisine yeni bir yol haritası belirlemek için ahlâk ve siyaset ilişkisini yeniden kurguladı. Siyasetin doğası bu kurgulamaya uygundu çünkü onun sabit bir doğası yoktu. Nitekim Aristoteles'ten başlayan, Farabi'ye ve Adam Smith'e kadar uzanan siyaset, ihtiyari bir (b)ilim olarak kabul edilmişti. Siyasetin bir hakikat düşüncesinden arındırılıp hakikate hizmet eden aracı haline getirilmesi, onun ihtiyari bir ilim olmasına dayandırıldı. Ahlâk bir hakikatti, amacı mutluluktu. Siyasetin amacı ise fayda, başarı ve barıştı.

Siyaseti dünya görüşlerinden arındırma düşüncesi, negatif siyaset olarak da adlandırılır. Negatif siyaset, temelde ahlâk ve siyasetin farklı şeyler olduğu düşüncesine dayanır. Fakat bu farklılık, Machiavelli'in düşündüğü gibi bir ahlâk ve siyaset çatışması değildir. Machiavelli'e göre ahlâkî hayat, hiçbir şekilde siyasetle uyuşamaz. Siyasetçi, ahlâkı tamamen bir kenara atmak zorundadır.[53] Bunun aksine negatif siyaset, ahlâkî hayat tarzlarının hizmetindedir. Ahlâk siyasetten daha üstün ve önceliklidir ve siyaset ahlâka hizmet için vardır. Bu nedenle ahlâk, asli iken siyaset talidir.

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill, ahlâk-siyaset ilişkinin doğasıyla ilgili daha önceden yeni kurgulamalar yapmışlardı. Onlar, Aristoteles'in pratik ve poietik ilim-

53 Ahmed Selahattin, "Ahlâk ve siyaset", s. 567.

ler arasında yaptığı ayrımı ortadan kaldırarak bu sorunun üstesinde gelmeye çalıştılar. Onlar, ahlâkın amacını fayda olarak koydular ve faydayı da mutlulukla özdeşleştirdiler. Bize fayda veren şey, aynı zamanda mutluluk da verir. Fayda, iyi ve mutlulukla aynı anlama geliyor ve ahlâk poitetik bir ilim halini alıyordu. Bu haliyle poitetik (zanaatla ilgili, mesleki) bilimlerin mantığı ile ahlâkın mantığı örtüştürülür. Aynı zamanda ahlâk ve siyaset de özdeşleştirilir, ortak bir amaca hamledilir. Bu anlayış, sanayileşme ahlâkı idi. Çalışmayı, kazanmayı ve maddi açıdan iyi bir hayat sürmeyi ahlâk olarak gören bu düşünce, mutluluk fikrini fayda ile özdeşleştirerek bir anlamda siyaset ve ahlâkı amaç ve doğa bakımından bir birine yaklaştırıyordu. Kamu otoritesinin bireyler üzerindeki etkisini de bireysellik düşüncesini güçlendirerek sağlamayı amaçlıyordu. Bentham ve Mill'in öncülük ettiği bu anlayış, ahlâkî liberalizm de denen Batı tarzı bir siyasi düşünceyi ortaya çıkardı. Sanayi devrimi ve ulus-devlet koşullarına uygun bu yaklaşım, normatif bir siyasi düşüncenin batıdaki gelişiminin bir sonucuydu. Faydacılık, bir burjuva ahlâkı ve siyaseti ortaya koymayı denedi.

Bentham ve Mill'in düşünceleri, Fransız ve İskoç tarzı aydınlanmacı yaklaşımları geleceğe farklı bir biçime dönüştürerek ve iki farklı siyasi eğilim olarak taşıdı:[54] komüniteryenizm (cemaatçilik) ve liberalizm. Komüniteryenler, ahlâk ve siyaseti özdeşleştirerek ortak iyi kavramı etrafında bir araya getirdiler. Liberaller ise siyaseti araçsallaştırdılar. Bentham ve Mill'in ahlâka yükledikleri anlam ve işlevi siyasete taşıyarak ikisi arasında yeni bir ilişki biçimi kurmaya çalıştılar.

Ahlâk-Siyaset ilişkisine Yeni Bir Bakış: Negatif Siyaset

Siyaset adil rekabet oluşturma ve farklılıklar arasında uzlaşma sağlama alanıdır. Siyasi rekabet, en iyi siyasi ilkelerle ilgilidir. Başka ifadeyle birbirine rakip olan farklı hayat görüşlerini bir arada tutma konusundaki düşüncelerle ilgilidir. Siyaset, eğer tanımlandığı gibi insanlar arasındaki ortak ilişkileri düzenleyen bir ilimse onun iyi hayatlarla değil de onlar arasındaki uyumla ilgili olması gerekir. Bu yönüyle siyaset, ikincil ya da araçsal bir değer taşır. İnsanlar kendilerini bir dine ya da ahlâkî hayata adayarak yaşarlar. Her bir bireyin kendisi için uygun gördüğü bir ahlâkî hayat vardır. Buna iyi hayat (hakikat) adı verilir. İnsanlar, kendilerini bu iyi hayata adarlar ve ona göre yaşamak isterler. Birey için bu iyi hayat varoluşsal öneme sahiptir, "birincil değerleri" ifade eder. Siyaset, herkesin kendisine layık gördüğü iyi hayat tarzlarının birbirlerini engellemeden bir arada var olabilmelerini amaçlayan bir "yapay değerler" alanıdır. Bu nedenle siyasetin varlığı, daha "değerli" olan hayat tarzlarını korumasına bağlıdır. O halde negatif bakışla siyaset bir araçtır ve onu amaçsallaştırmak, genellikle amaç olan iyi hayatın araçsallaşmasına neden olmaktadır.

Bu ayrımda temel olarak insan hayatına yön veren şey, ahlâktır. Bireysel hayat için ahlâkın siyaset ve hukuka önceliği vardır. Bireylerin hayatını yönlendiren şey siyaset ya da siyasetin ilkeleri değildir. İnsanlar hayatlarını siyasetin değerlerine yani demokrasiye, laikliğe, kanun önünde eşitliğe, ahlâkî eşitliğe, hukuki pasivizme, güçler ayrılığı ilkesine ya da özgürlüğe adamaz. Bu ilkeler, bireylerin kendi hayat amaçları peşinden giderken diğerlerinin iyi hayatları ile bir çatışmaya girmesini en-

54 Mill, garip bir şekilde hem sosyalizmin hem de liberalizmin kurucuları arasında sayılır. Nitekim onun On Socialism adlı kitabı sosyalizmin; On Liberty kitabı ise liberalizmin ana kaynakları olarak kabul edilir.

gellemek için oluşturulmuştur. Nitekim bu düşünceye negatif denmesi, bireylere neleri yapması ya da nelere inanması gerektiğini söylemek yerine iyi hayatlar arasında ortaya çıkan çatışmaları (menfaat çatışmaları) belirli ilkeler çevresinde engellemeye çalışmasından ileri gelir. Bireylerin hayatlarına yön veren şey, benimsedikleri ahlâkî hayattır.

Siyasi otoritenin kaynağı bireylerin karşılıklı rızasıdır. Siyaset bir uzlaşmanın adıdır. Ahlâkın kaynağı ise bireylerin değer dünyasıdır. Ahlâkın varlığı için bir uzlaşma zorunlu değildir. Uzlaşma ahlâkın zati bir niteliği değilken siyasetin zati niteliğidir. Yine siyasetin ortaya çıkışı, bireylerin sahip oldukları bazı haklardan feragat etmelerine bağlıdır. Siyasetin bireylerden feragat etmesini istediği şey, onun ahlâkî hayatının bir parçasıdır. Yani birey, çatışmanın veya anlaşmazlığın ortaya çıkacağı durumlarda kendi ahlâkî hayatının ve menfaatlerinin bir kısmından feragat eder. Kanunların sınırladığı şeyler genellikle bizim ahlâkî hayatımıza ait olan şeylerdir. Çünkü siyaset, bir ortak feragatler sistemidir. Ancak bu feragat sistemi, gönüllülük esasına dayanır. Bu şekilde otorite, meşruiyetini bütün toplumdan almış olur. Bu da makbul, imtiyazlı vatandaşlığın ortadan kalkması demektir. Mülkiyet esastır ve mülkiyet bireyin sahip olduğu maddi ve manevi her şeydir. Adalet de mülkiyeti korumaktan başka bir şey değildir. Hikmet-i hükümet ve sosyal adalet de devletin mülkiyeti aşındırmak için uydurduğu sığınaklardır.

Negatif siyasetin en klasik örneğini Robert Nozick'te buluruz. Nozick, ahlâkî sınırlama ve ahlâkî yan sınırlama terimlerine başvurur. Ahlâkî sınırlama, bireylerin kendi iradeleriyle kendi hayat tarzlarına getirmiş oldukları sınırlamadır. Bu sınırlamalar, bireyin ahlâkî hayatını meydana getirir. Birey, bu şekilde kişisel olgunlaşmanın peşinden gider. Ancak ahlâkî sınırlamalara rağmen toplumda ahlâkî anlayışlar arasında çatışmalar ortaya çıkar. Bu durumda bu çatışmanın ortadan kaldırılması için bireyin ahlâkî hayatına dışarıdan bir sınırlama getirilir. Nozick, buna da ahlâkî yan-sınırlama adını verir. Siyasetin görevi, ahlâkî faillere (ve diğer tüm inanç ve ideolojilerle birlikte dindarlara) sınırlı bazı ahlâkî yan-sınırlamalar getirmektir. Bu sınırlamalar, bir hayat tarzına karşı değil toplumsal hayatın birlikte barış içinde sürdürülmesi amacına matuftur. Yine bu sınırlamalar, bireysel hayata ve dinî toplumsal hayata dair de değildir aksine tüm farklı inanç sahiplerini eşit olarak etkileyecek olan siyasi alana dair sınırlamalardır. Yan-sınırlamaların meşruiyeti, ahlâkî yaşantılar üzerinde bir sınırlama olmasına rağmen bu sınırlamaların bir dezavantaj meydana getirmemesinden ileri gelir. Nozick'e göre siyaset, bir dünya görüşüne dayanarak veya bir dünya görüşüne keyfi sınırlamalar getirerek insanların hayat tarzları ile ilgili düzenlemeler yapan, bireyin ahlâkî hayatını başka bir hakikat düşüncesi ile değiştirmeye çalışan bir kurum değildir. Siyasetin işleyişi, inançların sınırları ile ilgili normatif kurallar koymaya uygun değildir. Siyasetin amacı, bireylerin kendileri için en uygun olduğunu düşündükleri hayat biçimlerini diğerleri üzerinde dezavantaj ve engeller meydana getirmeden yaşamalarını sağlamaktır.[55]

Bu bakış açısındaki ana düşünce, ahlâkın siyaseti belirlemediğidir. Aralarında bir öncelik ve sonralık ilişkisi kurulacaksa ahlâkın siyasetten üstün bir ilim/sanat oldu-

55 Nozick 2000, s. 62. Aynı düşünceleri etkili bir şekilde Kukathas'da da bulunuz. Chandran Kukathas, "Liberal Takımadaları", Liberal Düşünce 38-39, çev.: Mustafa Erdoğan, 2005, Ankara, ss.13-28.

ğu ileri sürülür. Çünkü siyaset, aslında ahlâkı koruma refleksinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kamu otoritesinin özgürlüklere ve bireylerin ahlâkî hayatlarına (iyi hayat) yönelen tehditlerine karşı bu varoluşsal (birincil, vazgeçilmez) değerleri korumak için ikincil olan araçsal değerler ortaya çıkmıştır. Bunlara siyaset ilkeleri adı verilir. Kanun önünde eşitlik, kuvvetler ayrılığı, eşit oy hakkı, ahlâkî eşitlik, hukuki pasifizm, kanun hâkimiyeti, bireysellik, özerklik, siyasi hoşgörü gibi ilkeler, bireylerin birincil hayat amaçları değildir.[56] Aksine birincil değerleri koruma ve kamu otoritesinin özgürlükler ve ahlâkî hayat üzerindeki baskısını kontrol etme çabasının sonucu olarak icat edilmiş ikincil ilkelerdir.

Burada siyaset araçsallaştırılır. Çünkü siyaset sadece belirli bir ahlâkî hayatın değil tüm iyi hayat biçimlerinin sorunlarına kapsayıcı çözümler üretir. Bir inanç sistemine dayanan statik ve a-historik siyasi ilkeler ve bu ilkelere dayalı olarak düzenlenen hukuk sistemi, herkesin sorununu çözemez, yeni sorunlara pratik çözümler sunamaz. Siyaset bir hayalettir ama ahlâk bir gerçekliktir. Siyaset ahlâkî bir hayat sürmenin ancak aracı olabilir yoksa kendisi bir ahlâk düşüncesine dayanamaz. Ne bir ahlâk düşüncesine dayanabilir ne de ahlâkî bir hayatı yaymanın aracı olabilir.

Siyasetin amacı, aynı toplumda yaşayan farklı hayat tarzlarının birbirleri üzerinde meydana getirecekleri sınırlamaları en aza indirecek bir siyasi düşünceyi tesis etmektir. Her birey, kendisi için en iyi (ahlâkî iyi) olduğunu düşündüğü bir hayat tarzını (iyi hayat) sürdürmek ister. Bu istek, bazen bir toplumdaki aynı türden hayat tarzına öykünen insanların beklentileri ile uyuşur. Ancak bu her zaman böyle olmaz. Bazı inanların hayattan beklentileri çok farklıdır. Siyaset bu beklenti farklılığından doğacak olan çatışmaları engelleyecek ilkeler koyar. Hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlük, siyasi iktidarın sınırlanması, azınlık haklarını korunması, başkaları üzerinde dezavantaj meydana getirmeyen konularda yasakların koyulmaması, sivil toplum, özel mülkiyetin korunması, tüm pozisyonların ve memuriyetlerin herkese eşit derecede açık olması bu türden ilkelerdir. Özgürlükçü bir ülkenin hukuk sistemi, bu türden ilkelere dayanır. Siyasi ilkeler ve kanunlar, başkalarına verilecek zararı önlemeyi amaçlar.

Yine siyasetin amacı, bireylerin kendileri için uygun gördükleri iyi hayat tarzlarını mümkün olan en az sınırlama ile yaşamalarını sağlamaktır.[57] Siyasetin araçsallaştırılması, ahlâkî iyi ve siyasi iyi ayrımına dayanır. Siyasi iyinin gerçekleşmesi, ahlâkî iyiler arasında ortaya çıkması muhtemel çatışmaları en aza indirmek ve onlar için adalet temelli bir rekabet ortamı oluşturmaktan geçer. Siyasi iyi ve ahlâkî iyi ayrımına bağlı olarak kötülüğün de iki türü olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi ahlâkî kötülük ki bu ahlâk dışı davranıştan ortaya çıkar. İkincisi ise hukuki kötülüktür ve bu da haksız fiilden çıkar. Bir ahlâk kuralına uygun olmayan davranışa ahlâksız davranış ya da ahlâk dışı fiil adı verilir. Bir davranışın siyasi ilkelere uygunsuzluğunu bu ilkelere dayalı pozitif hukuk sistemi üzerinden anlayabiliyoruz. Çünkü siyasetin normları yoktur sadece normları belirlemek için genel ilkeleri vardır. Bu ilkelere dayalı olarak

56 Bezen bu ilkeleri hayat amacı olarak kabul edenler olabilir. Fakat onların durumu, bunları birincil amaçlar olarak kabul etmeyenlerden farklı değildir. Yani bu ilkeleri çokça savunmak onlara bir imtiyaz sağlamaz.

57 Norman Barry, Modern Siyaset Teorisi, çev.: Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara 2003, s. 15.

ortaya bir hukuk sistemi çıkar ve bu hukuk sistemine aykırı davranışa da haksız fiil adı verilir. Bu durumda elimizde iki terim kalır. Ahlâk dışı davranışlar her zaman haksız fiil ortaya çıkarmazlar. Tersi de doğrudur. Her haksız fiil, ahlâka aykırı davranış demek değildir. Haksız fiilin mantığı, ahlâksız davranıştan farklıdır. Her yalan suç değildir ancak haksız fiil meydana getiren yalan suçtur.

Siyasetin ilkeleri ve ona bağlı olarak ortaya çıkan hukuk/kanunlar, değişmez değildir. Yeni durumlar karşısında sürekli yenilenir ve değişirler. Onların meşruiyeti, dayanmış oldukları bir ahlâk, din veya inanç sisteminden gelmez aksine farklı hayat tarzları arasında uzlaşma sağlayabilmelerinden gelir. Ahlâk, siyaset ve kanun arasında negatif siyaset bakış açısıyla ortaya koyulan bu ilişkiyi, basitlenmiş bir kaldırım metaforuyla ortaya koyabiliriz:

Kaldırım Örneği: Amaçlar Çokluğu ve Hayalet Devlet

Ahlâk ve siyaset ilişkisi, aslında büyük bir kaldırımda olup biten şeye benzer. Sabah olduğunda insanlar, sokağa dökülür ve kaldırımları kullanmaya başlarlar. Her birey farklı yönlere doğru gider fakat insanlar başkalarının bu kaldırımları neden kullandıklarını aşağı yukarı bilmesine rağmen tek tek insanların bu kaldırımları neden kullandıklarını tam olarak bilemez. Ancak onların kendisi ile birlikte kaldırımları kullanıyor olmasını da sorgulamaz. Onların varlığını kabul eder. Kaldırımda da onlardan başka (onu kullanmayı amaç edinenlerden başka) kimse yoktur.

Kaldırımda kimler yürümektedir? Çocuklar, gençler, kadınlar, erkekler, yaşlılar, engelliler, uzun ve kısa boylular, kilolular ve zayıflar, hastalar, dindarlar, ateistler ve agnostikler, Kürtler, Türkler, Aleviler, Sünniler, Avrupalı, Yakın Doğulu ve Uzak Doğulu turistler ve başka birçok mezhep ve meşrepten insanlar.

Bu insanlar, bu kaldırımları niçin kullanırlar? Her birinin çok farklı amaçları vardır. Biri işine, diğeri okula, bir diğeri hastaneye, bir diğeri hasta bir dostunu ziyarete, bazısı ibadethaneye, bazısı bir dernek toplantısına ya da turistik bir geziye. Kaldırımdakilerin hiçbiri, diğerlerinin ne için orada olduklarını tam olarak bilemez. Bunu çok fazla merak da etmez. Herkes kendi amacının peşinde gider. Fakat bu arada sağduyusal olarak kaldırımı kullanma hakkının sadece kendisine ya da kendisi ile aynı amacı taşıyan kişilere ait olmadığını, herkesin orada eşit kullanım hakkı olduğunu bilir. Zaman zaman yaya geçitlerinde kırmızı ışıkta durması gerekir ki bu, onun amacını gerçekleştirmesi geciktirir ama bu gecikmenin aslında kendisi için bir avantaj olduğunu çünkü kaldırımda bir düzen sağlayarak işleri daha hızlandırdığını fark eder.

Kaldırımda inanılmaz bir sağduyu hâkimdir. Herkes birbirine saygı göstermektedir. Bireyler, kaldırımı kullanma haklarının herkesten fazla olduğunu düşünmeleri durumda amaçlarından geri kalacaklarını (sağduyuyla) bilirler. Bu bilincin kaldırımdaki herkes tarafından paylaşılması nedeniyle zımni bir mutabakat oluşur. Kaldırımda bir siyaset vardır. Herkes, diğerlerinin de kendisi gibi kaldırımı kullanması için kendisine bazı sınırlamalar koyması gerektiğini bilir. Kaldırımda gönüllülük, saygı ve feragat vardır ama imtiyaz yoktur. Çarpmamaya, başkalarını engellememeye, yaya geçişlerinde yeşil ışığı beklemeye, çocuklara, yaşlılara ve varsa dezavantajlılara öncelik vermeye dikkat edilir. Kaldırımda her şey normal akışı içinde sürüp gider.

Ancak kaldırım yetersiz gelirse yeni siyasi ilkeler gerekir. Bu sefer belediye, ya genişletir ya da belirli düzenlemeler yapar. Bu düzenlemeler aslında her bireyin kaldırımı kullanımına daha fazla sınırlama getirmek anlamına gelir. Artık giderken sağ, gelirken sol tarafın kullanılması gerekir. Bu sınırlamalar herkesi ilgilendirir. Ancak bazı insanlar bu sınırlamalara riayet etmek istemezler. Bu durum, kaldırımdaki akışı engelleyerek diğerlerinin amaçlarını gerçekleştirmesine mani olur. Tam bu sırada otorite belirir ve akışı engelleyen duruma müdahale eder. Kaldırımda ilk kez, onu kullanmak isteyenlerin dışında birileri var olmuştur. Bu tüzel bir kişilik olarak devlettir. Bu nedenle devleti bir hayalete benzetebiliriz. Görülmeyen ama sadece kriminal durumlarda ortaya çıkan bir hayalet. Tıpkı kaldırımdaki gibi toplumdaki insanların birbirinden çok farklı amaçları vardır. Bu amaçlar birbiriyle çatışmadığı müddetçe ne devlete ne siyasete ne de hukuka ihtiyaç vardır.

Sonuç

Otorite ve özgürlük paradoksu, siyasi tarihin akışını belirlemiştir. Antik Yunan'da ahlâk, aynı zamanda siyasetin temeli olarak görülmüş ve özgürlük lehine bir otorite sınırlayıcısı olarak işlev görmüştür. Bunun tezahürü olarak Antik Yunan'da ve bu mirası devralan İslam düşüncesinde siyasetin ilkeleri ahlâka dayandırılmıştır. Rönesans sonrasında Avrupa toplumunun tarihsel tecrübesinde bu ilişki farklı şekillerde kurulmuştur. Metin içinde temas edilen bu ilişkilendirmeleri özetle vermek gerekirse ahlâk-siyaset ilişkisinin kesin olmamakla birlikte beş şekilde ele alınabileceğini söyleyebiliriz:

1. Platon'la başlayıp İslam düşüncesinde Kınalızade'ye kadar gelen ahlâkı bir iktidar sınırlayıcısı olarak gören anlayış: Yöneticiler, toplumun en erdemli kişileri olmalıdır, bu nedenle sıradan ahlâkî kurallara bağlı kalmak yöneticiler için kaçınılmazdır. Dürüstlük ve tevazu gibi sıradan ahlâkî faziletlere sahip olmayanlar, feraset ve basiret gibi siyasi faziletlere de sahip olamazlar. Ahlâk, siyasetin basamağıdır.

2. Siyaset ahlâkla çatışır: Machievelli'de ortaya çıkan bu görüş, tarihin birçok döneminde aslında var olagelmiştir. Machiavelli'e göre devlet idaresinde verdikleri sözü hiçe sayan ve insanları kurnazca sözlerle uyutmasını bilen hükümdarlar büyük işler yapabilirler. Bu şekilde sonunda dürüstlüğü temel almış olanlara üstün gelirler. Macihavelli'e göre bir prens devleti elinde tutmak için sık sık verdiği söze karşı, iyilikseverliğe karşı, insanlığa karşı, dine karşı davranmak zorunda kalır. Bu yüzden tarihin rüzgârına göre, durumların değişmelerine göre, karar değiştirmeye hazır bir zihne sahip olmalıdır. Bu durumda siyaset alanında belli roller üstlenen kişinin gerekiyorsa kötülüğü seçmesini bilmesi gerekmektedir. Mümkünse iyilikten ayrılmaması ve ahlâk ilke ve kurallarına uygun hareket etmesi arzulanır ancak "kamu menfaatinin" söz konusu olduğu siyasette ahlâkî kurallar aşılabilir.[58]

3. Siyasetin ve ahlâkın yerini ilimler arasında aşağı çeken ve ahlâkı mesleki ilimler gibi faydaya irca edilen faydacı yaklaşım: Öncülüğünü Jeremy Bentham yapmıştır.

4. Ahlâk ve siyaseti özdeşleştiren yaklaşım: Çağdaş Avrupa ve Amerikan düşüncesinde genellikle komüniteryenlik (cemaatçilik) olarak adlandırılan düşünürlerin

58 Davut Dursun, "Siyaset ve Ahlâk: Gerçekle İdealin Bağdaşmazlığı Sorunu", s. 24. http://www.etikturkiye.com/etik/dursun.pdf

yaklaşımıdır. Bu düşünce, siyaset ve ahlâkı bir sınıfın tarihsel haklılığını ispat etmesinin aracı olarak kabul eder. Burada adalet sosyal adalete; ahlâk da etiğe dönüşür. Ahlâk/etik ve siyaset, diyalektik bir bilim olarak kabul edilir. John Rawls, Michael Sandel ve Habermas gibi düşünürler, bu fikriyatın savunucularıdır.

5. Devletin ve siyasetin ahlâkî değerlerin gelişimine ortam hazırlaması: Bu yaklaşım, ahlâkı siyasetin üstüne yerleştirir ve siyaseti ahlâkın hizmetine verir. Siyaset ahlâkı baskı altına almaz. Platon'da ahlâk siyaseti sınırlarken negatif siyasette siyaset ahlâkı sınırlar fakat bu, keyfi bir sınırlama değildir. Davranışlarımız başkaları üzerinde fiili engele sebep oluyorsa siyaset burada hakem görevi görür. Siyaset, meşruiyetini ve itibarını bir toplumda yaşayan insanların ahlâkî hayatlarına sağlamış olduğu katkıdan alır. Kamu otoritesi bir ahlâk siyaseti geliştiremez.

Son dört tutumun, Rönesans'la başlayan süreçte Avrupa tarihinde ortaya çıkan yaklaşımlar olduğunu söyleyebiliriz. Eleştiriye açık birçok yönü olsa bile Müslüman dünya, bunlara rakip olabilecek bir siyaset ve ahlâk düşüncesi geliştirememiştir. Bunun sonucu olarak Müslüman dünyada ne siyasi kültür ne de eleştiri kültürü gelişebilmiştir. Ahlâk, yöneticilerin haksız uygulamalarını sınırlayan bir işlev göremediği gibi din de aynı kaderi paylaşmıştır. İran'da din adamları (mollalar) iktidarı besleyen bir güçtür. El-Ezher, Mısır'da her zaman diktatörlere meşruiyet sağlamıştır; bu günlerde ise darbeye dini destek vermektedir. Suudi Arabistan'da dini işler, devlete bağlı bir kurulla yürütülür. Türkiye'de Diyanet, hiçbir zaman devlet politikalarına karşı eleştirel tutum alacak şekilde özerkleşememiş ve dinin sivilleşmesini engelleyen bir kurum olmuştur. Din, sivilleşerek otoriteyi sınırlayan ahlâkî ilkeler koyması gerekirken bugün Müslüman dünyada siyasi bir söylem geliştirilememesi ve ahlâkın bağımsız bir ilim olarak ortaya çıkamaması nedeniyle din, otorite koruyucusuna dönüşmüştür. Bundan kurtulmak için Müslüman dünyada özgün ahlâk ve siyaset düşüncesinin gelişimine ihtiyaç vardır. Bunun yolu da fikir hürriyeti ve tartışma adabının gelişmesinden geçer.

Müzakere

Prof. Dr. **Celal Türer**
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

Hasan Yücel Başdemir'in "Ahlâk ve Siyasetin Doğası ve Evrilmesi" adlı makalesi konuyu makro düzeyde ve teorik açıdan ele alan; belli aksiyomlar zemininde kurgulanan ve çözüme yönelmiş oldukça cesur ve kışkırtıcı bir çalışmadır. Bu çalışma ima ve içerikleriyle yorumlamayı değil; okumayı esas alan bir metin görünümünde olduğu için değerlendirmelerimiz de eleştiriden çok sorun üzerinde diyalektiği sürdürecek "dikey bir konuşma" olacaktır. Sorunu değerlendirmeden önce yazarın metin örgüsünü ana hatlarıyla sunmanın hem meselenin nereden nereye yol aldığını anlamak hem de bir bütün olarak değerlendirmeye zemin hazırlamak açısından gerekli olacağını düşünüyorum.

Yazar, makalesine "Devletin Ortaya Çıkışı ve Otorite-Özgürlük Paradoksu"nu içeriği ile beraber bir aksiyom olarak başlamaktadır. Günümüzde güvenlik-özgürlük olarak tanımlanan bu paradoks, insanları otorite/egemenlik ile özgürlük arasında bir denge oluşturmanın yollarını aramaya iter ve toplumu birleştiren ve kamu otoritesi etrafında toplayan bir illet olarak "sebep asabiyesi"ni ortaya çıkarır. Ancak bu illet "kamu otoritesini, kim nasıl, hangi koşullar altında, ne kadar kullanabileceği" konusunda sınırlamalarla devletin yapısını karmaşık hale getiren siyaset mekanizmasını da beraberinde getirir. Tarihin her döneminde (asabiye) ve siyaset (gücü sınırlandıran ilkeler) gerilimi bitmemiş; hatta bu gerilim devletin etki alanının genişlemesine ve siyasetin daha da karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Bu noktada yazar, tarihsel sebeplerle bu gerilimi derinden yaşayan Batı düşüncesinin, Fransız aydınlamasına dayanan cemaatçi anlayış (asabiye tarafı) ile İskoç aydınlanma geleneğine dayanan liberal anlayışı çözüm olarak bulduğunu ileri sürer. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan "ulus-devlet" ne cemaatçilerin ne de liberallerin arzuladığı bir devlet olmuştur.

Başdemir, mezkûr paradoksu Müslüman dünya üzerinden anlamak için bir sıç-

rama yapar. Ona göre Müslüman dünyada manevi ve dünyevi otoritenin tarihsel olarak aynı elde toplanması her zaman güçlü devletler olmasına sebep olurken, ama aynı zamanda siyasi düşüncenin gelişmesine engel olmuştur. Bu yüzden de Müslüman dünyanın büyük bir bölümünde özgürlük yerine otorite; siyaset yerine asabiye hâkim olmuştur. Yazar -tarihsel sebepleri zikretmeden- tarih boyunca kelam ve fıkıh alanlarının siyaset ve ahlâk üreteceği yerde asabiye ürettiğini; otoriteyi sınırlayan bir araç değil otoriteye meşruiyet sağlayan aygıtlar olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiayı 19 ve 20 yüzyıl düşünürlerinin meselenin çözümünü yanlış yerde görerek dinde reformlarla uğraştığı olgusuyla teyit etmek istemiştir. Yazar arayışların boşuna olmadığını, en azından kendine mahsus ontolojik bir "özgüven" ürettiğini beyan eder. Başdemir, İslam düşüncesinde bir tarafta ahlâka dayalı siyasi ilkeler koymaya çalışan (Cahiz, Ebu Bekir er-Razi, Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh, Tusi, Kınalızade) gibi düşünürlerin, diğer tarafta ise devlet otoritesini dinin bir yorumuna dayandırmaya çalışan, "ehl-i hadis" ve "selefiler" adı verilen bir grubun mücadelesinin mevcut olduğunu ve ikincilerin hâkimiyeti sebebiyle İslam düşünce geleneğinde ahlâka dayanan bir siyaset düşüncesinin gelişmediğini ileri sürmüştür.

Yazar göre ahlâkın siyasete zemin olmasında "iyiye adanmış hayat tarzı/ilim" ve "nefis ve davranışları güzelleştirme/eylem" ekseni vardır. Diğer bir zemin siyasetin ilkelerini ahlâktan alarak onu taklit etmesidir. Otorite maalesef bu alana keyfi bir şekilde müdahil olmuş, birey kendi ahlâkını/nefsini olgunlaştırmak yerine devletin onun ahlâkını yükseltmesini beklemiş ve bu noktada otorite-özgürlük paradoksu bir otorite-ahlâk paradoksuna evrilmiştir.

Yazar sorunu günümüze taşıyarak; siyasetin ulus-devlet üzerinden başarısızlığının asabiyeyi alt etmeyi sağlayacak yeni bir asabiye kurumunu, yani STK'ları çıkardığını iddia eder. Ona göre STK'lar gitgide karmaşık hale gelen devlet düşüncesini normalleştirmenin, minimalize etmenin bir yoludur. Nitekim minimal devlet düşüncesi, ahlâkı koruma işini sivil topluma bırakırken; aksine bir durum yeni bir asabiye biçimini -ahlâk asabiyesini- ortaya çıkarır. Böylesi bir asabiye ise ahlâk, adalet ve özgürlüğü bir otorite besleyicisi haline getirir.

Bu noktada yazar, (Aristoteles'e, Farabi'ye dayanarak) ahlâk ve siyasetin doğaları hakkında bilgi vererek; onların birbirini tamamlayan iki alan olduğunu ve tarih boyunca böyle anlaşıldığını ileri sürer. Ahlâkın asabiye aracı olamayacağı; aksine yöneticileri ve onların faaliyetlerini sınırlayan ilkeler koyarak siyaseti hazırlayacağı; siyaset her ne kadar ahlâka dayansa da üst bir sistem olduğu yazarın temel tutumunu yansıtır. Bu tutumunu; Farabi, Platon ve Razi'nin düşünceleri üzerinden ahlâkın/en yüksek iyinin, riyaseye, yani devlet faaliyetine/yöneticilere sınırlamalar getirdiğini örneklerle kanıtlamak ister.

Yazar başka bir boyuta geçerek müslüman dünyada ahlâkın niçin bağımsız bir ilim olarak gelişmediğini sorgular. Cahız, İbn-i Sina, Tusi, Kınalızade'nin eserlerine atıfla ahlâkın bağımsız bir ilim olacak malzeme sağladığını ancak tarihsel süreç içerisinde fıkıh ve kelam karşısından yeterli güce sahip olamadığını ileri sürer. Ahlâkın bağımsız bir ilim olacak malzeme sağladığı düşüncesini; İbn Bacce'nin *Tedbirü'l-Mütevahhid* adlı eserinin ahlâk metni olarakokunabileceği iddiasıyla teyit etmeye girişir.

Başdemir, modern siyasetin, yani ulus-devletin her düşünceyi bir meşruiyet aracı haline getirme kapasitesini fark ederek bilimi, kültürü, dili, sembolleri, ilerlemeyi, adaleti, sağlığı, eğitimi, özgürlüğü, ahlâkı ve demokrasiyi de bir asabiye aracı haline getirdiğini; mevcut gerilimin bireyi çeşitli biçimlerden otoriteye bağladığını; onun özgürlük ve sorumluluklarını buharlaştırdığını ileri sürer. Otoritenin ortaya çıkan tüm bu işlerin üstesinden gelmesi ve makul stratejiler geliştirebilmesi mümkün değildir. Ona göre çözüm ahlâk ve siyaset arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesidir. Bentham ve Mill'in öncülük ettiği anlayışın cemaatçilik ve liberalizm adı verilen iki siyasi eğilimi tekrar canlandırdığı öne sürülür. Bireyi esas alan bu anlayışlarda ahlâk ve siyasetin yerleri değişmiştir; ahlâk "birincil değerleri"; siyaset, herkesin kendisine layık gördüğü iyi hayat tarzlarının birbirlerini engellemeden bir arada var olabilmelerini amaçlayan "yapay değerler"i, bir ortak feragatler sistemini temsil eder. Bu hususun Nozick'te "ahlâkî sınırlama" ve "ahlâkî yan sınırlama" terimleriyle açıklandığını ifade eder. Artık, siyaset sadece belirli bir ahlâkî hayatın değil tüm iyi hayat biçimlerinin sorunlarına kapsayıcı çözümler üretmek zorundadır. Siyasetin araçsallaştırılması anlamına gelen bu husus, meşruiyetini bireylerin haklarını korumadaki aracılığına dayandırır. Yazar metnini ahlâk ve siyaset ilişkisini "kaldırım örneği" üzerinden açıklamayla bitirir. Yazarın metin örgüsünün belli aksiyomlara dayandığı; bu zemin üzerinden sağlam bir inşa yapıldığı söylenebilir.

Felsefi açıdan varoluşun ister bütün isterse parça olsun problematik doğasını göz önüne aldığımızda, bilme arayışımızın çoğu zaman bizi tatmin etmediğini, çözüm girişimlerimizin de daimilik kazanmadığını görürüz. Ama buna rağmen beşeri düşünce antimonilere dayanan sorunları çözmek, düaliteleri uzlaştırmak ihtiyacından vazgeçmemektedir. Belki de beşeri düşüncenin kaderini anlatan bu arayış ya da yürüyüş, düşüncenin ileriye açık oluşunu ifşa etmektedir. Bu noktada çözüm gayretlerinin belirli bir çağda beşeri düşüncenin hakikate verdiği anlamı, hakikat üzerindeki bir düşünceyi; basitçe mahsusat/duyulur ile makulatı/düşünülür nasıl alılmadığımızı/inşa ettiğimizi gösterdiği söylenebilir. Nitekim bu algılama zemininde oluşturduğumuz kozmoloji, antropoloji, psikoloji, fizyoloji vb bilumum ilimler de o dönemde varoluşun yapı ve düzenine dair geçici bulgularımızı yansıtmaktadır. Bulguların her daim devam edeceğini ve yeniden düzenleneceğini ileri sürebiliriz.

Düşünce tarihinde varoluşu yansıtan pek antinomiden (bir-çok; deneyim-akıl; teori-pratik, içkinlik-aşkınlık; dogmatizm-septisizm; tikel-tümel; determinizm-indeterminizm; öz-varoluş) söz edebiliriz. H. Ziya Ülken Varlık ve Oluş adlı eserinde bu antinomileri çözme yolarını ortaya koymuştur. Beşeri düşüncenin antinomileri çözme yolundaki en basit ve yaygın çözüm şekli "taraf tutma"dır. İlkçağdan beri yaygın ve insan tabiatı için kolay olan taraf tutma kendi içersinde bir paradoksu taşır. O da karşı tarafta ortadan kaldırılamayan bir "hakikat payı" bırakmasıdır. Taraf tutmanın darlığından ve ayırıcılığından kurtulmak için başvurulan ikinci çözüm yolu ise "uzlaştırıcılıktır" (eklektizim). Ortak bir doğru bulma şekli olarak bilinen bu yol, tarafların çelişmeyen hatta birbirini tamamlayan vasıflarını birleştirerek tek bir sistem oluşturur. Üçüncü yol, karşıt terimlerin göreliliği üstünde mutlak'ı aramak, göreli ve sonlu varlıkları mutlak bir varlıkta eritmek olan "Sonsuza İrca" yoludur. Plotinus bu yolun ilk başarılı denemesini ortaya koyar. Bu yolun zafiyeti ilkin, akılcı hakikat

ile mistik hakikati birbirine karıştırması, ikinci olarak akıl ve tecrübe dikotomisini kaldıramamasıdır. Dikotomilere ait çözüm yollarının dördüncüsü ve belki de ne genişlerinden biri Kant'ın ileri sürdüğü "Kritisizm" yoludur. Yeni bir hakikat ölçütü(transandantal şuur) ortaya koyan bu çözüm yolu, bilginin rölatifliği ile idealliğine verilen türlü anlamlara göre birçok yorumlamalara kapı açmış, numen anlayışı ile yeni metafiziksel dikotomilere kapı aralamıştır.

Beşinci yol, "yürüyen hakikatler" olarak bilinen ve Hegel'de zirvesine ulaşan diyalektiktir. Altıncı yol, uzlaşmaz hakikatler olarak bilinen "İki karşıt Hakikat" yoludur. Yedinci yol, parçalanmış hakikatleri aşan fenomenolojik irca yoludur. Sekizinci yol karşıt görüşler arasında tarafsız bir alan arayan "pragmatizm" yoludur. Zihnin emprisizm ile rasyonalizm; monizm ile plüralizm arasında seçme gücü olmadığını; her ikisi için de kanıtlar ileri sürülebileceğin savunan bu yol, praksisin hakikat ölçütü olduğunu ileri sürmüştür. Dokuzuncu yol, hakikat fikrinden vazgeçerek "şüpheciliği" ya da "ihtimaliyeti" eksen kabul eden yoldur. Bütün bu çözüm denemelerinden sonra bugünkü felsefede hâkim olan "yeis durumu" onuncu yoldur. On birinci yol, antinomileri çözme yolunda en çok ve kolayca başvurulan "Mistik Hakikat" yoludur. Bu açıklama tarzı antinomileri belirsiz bir sonuca vardırarak, onları ortadan kaldırır. On ikinci yol Platon'un yaşlılık diyaloglarında açıkladığı "diyadoloji"dir. Ülken'in kriz ve ritm kavramları üzerinden aktarmaya çalıştığı bu yaklaşım, esasen varlığı bütünüyle görebilmenin bir yolunu göstermektedir.[1]

Bu çerçeve içerisinde düşündüğümüzde yazar, ahlâk ve siyaset arasındaki ilişkileri özgürlük-otorite paradoksu üzerinden anlamaya çalışmıştır. Meselenin paradoks üzerinden anlaşılması oldukça manidardır. Zira paradoks, görünüşte bir çelişkiyi yansıtan; varlığın bizatihi kendisinde olmayıp, algılamaya dayanan bir hususa işaret eder. Bu sebeple yazar bu paradoksu çözümlemenin yolunu, tarih içerisinde oluşan insan ve toplumla değil; hak ve özgürlükleri önceden mevcut olan tarih üstü "birey/özne" anlayışında görür. Bu temellendirme sorunu mahsusat zemininden ziyade ma'kulat zemininde olan rasyonel yaklaşımı ortaya koymaktadır. Yeni bir antropoloji öneren bu yaklaşımda özne açıkça zikredilmese de modern, özellikle liberal bir anlayışı temsil etmektedir. Nitekim metinde geçen otorite, STK, kamusal-özel ayrımları ve özneye dair liberal ön kabuller de bu anlayışı etrafında şekillenir. Sanırız Batının ahlâkı da siyaseti de gerilimler dışında anlamak istemesi nesnel bir insanlık durumu vaz etmek adına yapılmış olsa gerektir.

Metin liberal kabuller çerçevesinde geçmişi tenkit ederken; (elbette anakronizme de düşerken), oldukça modern bir tavrı yansıtır. Bu yaklaşım öznenin tüm tarihsel yüklerinden sıyrılıp yeni bir sürece sıçramasını hedefler. Aynı şekilde öznenin haklarının korunması için kutsalın sınırlandırılması talep eder. Ancak otoritenin dinden, müslümanlar için fıkıhtan arındırılmasının nasıl yapılacağı zikredilmez. Modern yaklaşımların genel tavrı olarak özneye ne yapacağı söylenir, yani ev ödev/ler/i verilir: Özgür ol.

Özgürlük, otorite, ahlâk, siyaset ve bu ilişkilerde oluşan süreçleri (elbette kendi nokta-i nazarından) tanımlayıp, olayları seçerek inşa eden bu yaklaşım bireyi, -yu-

1 H. Ziya Ülken, Varlık ve Oluş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, s. 468-497

karıda da belirtildiği gibi- ilişkiler, toplumsal, sosyal bağlamı içerisinde değil, atomize olup, özgürlüğünü gerçekleştirmek isteyen "ben" olarak alır. Kantçı yaklaşımı çağrıştıran bu anlayış, benliği (elbette tamamlanmış) bir öz olarak almakta; kişiliğin tarih içerisinde oluşan bir organizasyonlar bütünü olduğunu yadsımaktadır. Aynı yaklaşımı ahlâkın tarifinde de görmek olasıdır. Ahlâkın "iyiye adanma yolu", "nefsi temizleme işlemi" olarak tanıtılması, iyi ve nefsin temizlenme işlemlerinin neye delalet ettiği sorununu çözemememektedir. Yazarın ahlâkı tümüyle kontrolümüzde olan bir olgu kabul etmesi de rasyonel bakışın bir sonucudur. Oysa varolan şartların düzeltilmesi yolundaki çabalarımızda ortaya çıkan ahlâk, varoluştaki bir ufku; insana ait değişim, çatışma, belirsizlik, olumsallık vb özellikleri yansıtır. Bu açıdan düşünülürse paradoksun başka şekillerde ele alınabileceği, başka inşaların yapılabileceği unutulmamalıdır.

Yazarın, otorite-özgürlük paradoksunu müslüman dünyada kelam-fıkıh-ahlâk vs üzerinden okuması elbette meşru iken, bu alanlara dair yapısallığı, amaç ve gaye farklılığını gözetmeden kabaca bir okuma yapması bir tür ircadır. Oysa bütünlüklü ve işleyen bir yapı içerisinde her birinin işlevselliğini nasıl sürdürdüğü ortaya koymadan, bu yapılar hakkında konuşmak acele ve sathi değerlendirmelere sebep olmaktadır. Bunun yerine geçmiş ahlâk-fıkıh-kelam eserlerini hem kendi alanlarında hem de diğer alanlarla ilişkileri içerisinde soy kütük oluşturacak biçimde ortaya konulması, sorunun anlaşılmasına daha çok yardımcı olurdu. Bununla beraber yazarın eleştirilerinin fıkıh ve kelamın ontolojilerine olmayıp; işlevselliğine ya da algılanmasına dair olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Gerçekten başka bir okuma fıkıh ve kelamda mevcut olmadığı (siyaset, ahlâk) iddia edilen pek çok hususun mevcudiyetini ortaya koyabilir. Geçmişin arkeolojisi yapıldığında; bu tür ircaların çoğu zaman iyi niyetli olsa da bir aceleciliği yansıttığını ve çoğu zaman uygun bağlantılar kuramadığını; bunu yerine sorunu kendi yapı ve düzeni içerisinde anlamanın daha doğru olacağını görebiliriz. Yazarın kültür ya da medeniyetler arasındaki yapısal farklılıkları göz ardı ederek sorunu benzeşim kipine dayanarak çözümlemeye çalışması sanırım en tehlikeli hatadır. Bu yaklaşım, tanım ve teşhisi güçlü ve aktif olan tarafa göre yaptığı için ontik olanın kendine mahsusluğunu göz ardı eder. Elbette bu, bizi oluşturan tarihsel deneyimizin otantikliği açısından kabul edilebilecek bir husus değildir.

Başdemir, sorunları kendi karmaşıklığı içerisinde almak yerine tek taraflı bir bakışı yansıtan bir yaklaşımı benimser. Sözgelimi, otorite-özgürlük paradoksunun ortaya çıkarttığı siyaseti kamu otoritesini sınırlayan bir etkinlik olarak, otoriteyi ise çatışılacak merci olarak konumlar. Bu tanımlamada siyaset, baskı ve kaosu her daim önümüze getiren bir yapıda; otorite ise karşı çıkılması gereken bir mahiyettedir. Bu bakış açısı siyasetin toplumun daha iyi yaşaması ve gelişmesi için bir katılım pratiği oluşunu; yaşam biçimin yaygın halinin, aslında "ortak iyi" de temellendiği gerçeğini göz ardı eder. Benzer biçimde otoritenin de bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı doğal bir merci oluşunu yadsır. Varoluşu kendi karmaşıklığı içerisinde almayıp, basitleştiren bu yaklaşım elbette kesinlik iddiası güden, tarihselliği göz ardı eden rasyonalistik bir tavırdır. Bu tavrın kendini üreten araçları unutarak, varoluşu bir hedefe kilitlediğini görebiliriz. Oysa her politik teorinin belli bir prati-

ğin ürünü olduğunu unutmamak gerekir. Hegel'in dediği gibi herkes kendi çağının çocuğudur.

Yazarın basitleştirmelerinin yanlışlığı en bariz biçimde metnin sonlarında verdiği kaldırım örneğinde açığa çıkar. Alev Alatlı'nın ifadesiyle "mandıra barışını" temsil eden bu örnek ancak bir arzuyu yansıtır. İnsanlar hayatta birbirine çarpar; amaçların çatışmadığı bir örnek tarihte yoktur. Hele siyaset alanının rekabet alanı, çatışmalar alanı olması bu gerçeği teyit eder. Ancak bu gerçek, siyasetin aynı zamanda uzlaşma alanı olduğunu da bize unutturmaz. İnsanın amaçlı bir varlık olması, eylemlerini gerçekleştirirken belli amaçları gözetmesi birarada yaşamanın hiç te kolay olmadığını ifşa eder. Liberal kabuller çerçevesinde oluşacak toplumun kaldırım örneğiyle sunulması, yani olayın mutlu sonla bitmesi cenneti yeryüzünde kurmak isteyen aydınlanmacı ilhamları hatırlatmaktadır.

Yazarın dinleri sadece özgürlük noktasından ele alması hatalı yaklaşımlara sebep olmaktadır. Geçmişte dinlerin hayat hususunda hatası sevabıyla bir ortalama tutturduklarından; müntesiplerine -daha iyisi mümkün olsa da- belli bir istikrar ve denge sağladıklarından söz edebiliriz. Gerçekten dinler insana sadece özgürlük vaat etmemiş; bunun yanı sıra anlam, mana, doğruluk, huzur, sade bir yaşam vaat etmiştir. Niçin bu hususlardan sadece özgürlük akla gelir? Sanırım sorun özgürlük vaat edenlerin bunu sağlayamamasında yatmaktadır. Bu noktada modern zihniyetin bizleri ikna etmesi için salt eleştiriyle yetinmemesi; artık doğrusunu icra etmeye başlaması gerektiğini görmek gerekir.

Özgürlüğü tarihsel alanda, yani kendi bütünlüğü içerisinde anlamanın daha doğru savunabiliriz. Sözgelimi ortaçağı temsil eden "homo-credens/inanan insan"ın siyasete bakışını özgürlükler açısından ele almanın hatalı bir yaklaşımı yansıttığını iddia edebiliriz. Tanrı'dan gelmeyen hiçbir otoriteyi kabul etmeyen insanların bakışı teoloji-politikten başka ne olacaktır? Sözgelimi Moğol istilasından perişan olan insanların otoriteye sığınmasını anormallik olarak mı niteleyeceğiz? Aynı şekilde geçmişteki ahi, lonca ve tarikatları niçin bugünkü STK'lar olarak kabul edemeyiz? STK'nın illa asabiye içermesi, liberal bir kıvam tutturması mı gerekmektedir? STK'ların iddia edildiği gibi hiç te kurtarıcı olmadığını yakın zamanda Mısır örneğinde görmedik mi? Tüm bunları geçmişi savunmak ya da meşrulaştırmak adına değil; anlamaya dayalı bir zemini ifşa etmek adına ele aldığımız beyan edebiliriz.

Kanaatimce metnin en temel sorunu; bugün oluşan dilin geçmişte karşılığını göstermedeki aceleciliğidir. Kavramları sözcük olarak kullansa da o günkü mahsusatta karşılığını görememekteyiz. Dönemlerin mahsusatını, yani kozmolojisi, fiziği, psikolojisi, antropolojisini kısaca yapısını bilmeden meseleyi ele alma indirgemeye dönüşmektedir. Bu haliyle fiziğin nerede metafiziğin nerede olduğu açığa çıkarılmamaktadır. Aynı şekilde metnin nereden ve nasıl konuştuğu hususu da sorunludur. Ahlâk ve siyasetin tarih içerisinde oluşan yapısını göz ardı eden bu yaklaşım; insanlık durumunu Batıda olup bitene endeksler mahiyettedir. Zihinlere format atma denilebilecek bu husus, yitirilen kozmosun yerine; salt akıl ile düzen veren öznenin üstünlüğüne teslim olmayı salık vererek sorunu çözer. Sanırım metinde teklif edileni anlamakta zorlanacağımız nokta da burasıdır!

Bildiri

Prof. Dr. **Bekir Berat Özipek**
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi.

Modern Batı Siyasetinin Ahlâkî Temelleri

Öncelikle modern batı siyasetinin ahlâkî temelleri kavramına bir itirazla başlamak gerek. Üzerinde genel yargılara ulaşabileceğimiz bir "modern Batı siyaseti" olduğu kanaatinde değilim. Batı'da da, tıpkı Doğu'daki gibi, birbiriyle uyumlu ve uyumsuz çok sayıda akımın bir arada varolduğunu tespit edebiliriz.

Birbiriyle çelişen bu akımlarıyla modern Batı siyasetinin ahlâkî temellerini Antik Yunan'a, Hıristiyanlığa, Aydınlanma'ya ve çağdaş siyaset teorisine dayanarak açıklamak mümkündür. Ancak bu üç kaynağın da kendi içinde telifi mümkün olmayan akımları, düşünürleri ve ekolleri kapsadığını göz önüne aldığımızda, böyle bir tespitin işimizi kolaylaştırdığını söylemek güçtür.

Modern Batı siyasetinin ahlâkî temellerini, birbirinden farklı düşünürlerin teorilerine (Locke veya Hobbes) ve farklı ahlâk anlayışlarına (deontolojik ahlâk veya faydacı ahlâk) dayalı olarak da tanımlayabiliriz. Bunu yaptığımızda ise, haklı olarak, birbirine hiç benzemeyen perspektifleri, aynı "Batı siyaseti" kutusuna koymaya kalkışmanın indirgemeciliğine ilişkin eleştirilerle karşı karşıya kalırız. Çünkü Kant ile Bentham'ı uzlaştırmak ancak abartılı genellemeler pahasına mümkün olabilir.

Modern Batı siyasetinin Machiavelli ile sekilerleştiği ve siyaset ile ahlâk arasındaki bağlantının onunla koptuğu yaygın biçimde dile getirilir. Gerçekten de bu düşünür, hükümdara ahlâkî kaygıları önceleyen tavsiyelerden farklı olarak, başarı odaklı tavsiyeler şeklinde de okunabilecek tespitler sunmuştur. Ancak siyasetin din ve ahlâkla bağlantısı ondan sonra kopmuştur demek mümkün değildir. Çünkü Antik Yunan'dan 21. Yüzyıla her dönemde, hatta Hıristiyan filozoflar arasında bile, ahlâk ile siyaset arasında bağlantı kuranlar ve kurmayanlar olmuştur.

Bu çerçevede Machiavelli'nin savunduğu veya haklılaştırmaya çalıştığı "başarı odaklı" veya "değer bağımsız" siyasete karşı, Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi'nde dile getirilen ve siyasetin "Doğanın ve doğanın tanrısının yasalarına dayanması gerektiğini" (Arnhart) ifade eden bir damar da hep olagelmiştir.

Öznel akla karşı nesnel aklı temel alan, ahlâkî olan ile faydalı olanın çelişmeyeceğini savunan bir damar da aynı şekilde Batı siyasi geleneğinde varlığını hep muhafaza etmiştir. Devletin dayanması gereken temel bazı ahlâkî ilkeler olduğuna, insan haklarının modern devletin meşruluk temelini teşkil ettiğine ilişkin yaklaşım, Locke'a ve Hayek'e kadar pek çok düşünürde her dönemde ifadesini bulmuştur. Hatta söylem düzeyinde egemen olan da odur. Bugün pek çok ülke, siyasi iktidarı bu temel ilkelere uyduğu ölçüde meşru kabul ederken, devletlerarası ilişkilerin de temel bazı etik değerlere dayanması gerektiğine açıkça itiraz edememektedir.

Benzer biçimde ahlâkî olan ile faydalı olanın birbiriyle çelişemeyeceğine ilişkin Cicero'nun yaklaşımını da geçmişten günümüze izini sürmek mümkündür.

Modern Batı siyasetinin dış politikasının da idealizm ile realizm olmak üzere başıca iki formundan söz edilebileceği görülmektedir. Hiç kuşkusuz aydınlanma döneminden bugüne dış politikanın değerlere değil çıkara dayanmasına ilişkin bir pratiğin varlığı, bu iki ana yaklaşımdan ikincisinin pratik olarak egemen olması, Batı düşüncesine ve onun siyasetine ve bu siyasetin ahlâkla ilişkisine dair olumsuz kanaatleri pekiştirmektedir. Ancak bu yaklaşımın Batı'ya özgü olmayıp, günümüz dünyasında dış politikanın egemen formu olduğu tespitinde de bulunabiliriz.

Batı siyasi düşüncesinin homojen bir ahlâkî temele dayanmadığı tespitini yapmak, onun herhangi bir ahlâkî ilke içermediği şeklinde algılanmamalıdır. Esasen ahlâkî olan da sadece ilkelerle temellendirilebilir olana indirgenemez; ondan daha önemli ve daha sahici bir gösterge olarak, istikrarlı ve tutarlı bir pratiği de ifade eder. Bu anlamda değerlendirildiğinde, Batı ve Doğu siyasetinin ahlâkî temeller bakımından benzer sorunlu durumu yansıttığını görebiliriz.

Her iki siyasi coğrafyada da Kantçı ifadeyle aynı zamanda evrensel bir norm olmasını istemenin mümkün olduğu ahlâkî kodlara dayalı bir siyaset anlayışı vardır ve yine her ikisinde de buna aykırı veya karşıt olan siyaset biçimleri de mevcuttur. Bu çerçevede, bu tür bir ahlâk anlayışını önemseyenlere düşen, siyasi coğrafya ayrımı yapmaksızın, dünyanın her yanındaki ve her renkteki benzerlerini bulmak olmalıdır.

Müzakere

Prof. Dr. **İlhami Güler**
Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilimdalı. Öğretim Üyesi.

Modern BatıSiyaset Ahlâkının Metafizik Temelleri[1]

Modern Batı toplumlarının siyasetinin ahlâkî değerlerini Aydınlanmanın bir idea olarak kendisine döndüğü eski Yunan ve pagan Romanın değerlerinin yeniden tekrarlanması olarak görmek mümkündür. Walter Schubart'ın dediği gibi Kıta Avrupa'sı, İngiltere ve ABD olarak 'Batı'nın son dört yüzyıldır aktüelleştirdiği değerler, Yunan ve Roma'nın 'Promethauscu/Kahraman insan tipinin tekrarıdır.' Bu prometheuscu-Batılı insan, Tanrı ve kendi ruhunun kurtuluşuna pek aldırmamış ve bütün dikkatini dünyanın fethi üzerine yoğunlaştırmıştır. Yeryüzünün efendisi olmak istemiştir. Tutkusu öylesine güçlü idi ki, her hangi bir Tanrı'ya da kendisinin üstündeki bir güce kafa tutmaya hazırdı. Son beş yüz yıl boyunca Prometheuscu insan fazlası ile yoğun etkinlikler göstererek yeryüzünü değiştirmeyi, tutkulu planlarını uzaklara ve yükseklere ulaştırmayı başarmıştır. Kendi imgesine göre gerçekten yeni bir toplumsal-kültürel dünya yaratmıştır**.**(1) Batı, bu işi ortaçağların Yuhannacı - Mesihci insan tipini/üst-kültürünü/paradigmasını/metafiziğini/weltanschaunng'unu değiştirerek yapmıştır. Bu yeni kültürü/metafiziği/insan tipini Sorokin 'Duyumcul' olarak niteler. (2)Erich Fromm, bu yeni insanı ve kültürü, teistik ve doğu dinlerinin ortak teması olan 'olmak'lığın zıddı olarak 'Sahip olmak' kodu ile eski Yunan ve Roma insan tipinin tekrarı olarak görür.

İçimize dikkatlice bakacak, çevremizdeki insanların ve liderlerimizin davranışla-

1 Yazarın kendisi rahatsızlığı nedeniyle programa katılamamış ancak hazırladığı metin tertip heyetinden Muhammed Enes Kala tarafından okunmuştur.

rını inceleyecek olursak, iyi, güzel ve değerlinin neler olduğu konusundaki görüşlerimizin o eski Yunan ve Germen kahramanları ile tıpatıp benzeştiğini görebiliriz. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tarihi, -Hıristiyan dini kabul edilmiş olmasına rağmen- zorbalıkların, fetihlerin ve açgözlülüklerin tarihidir. En yüce değerlerimiz diğerlerinden güçlü olmak, başkalarını boyunduruk altınaalmak ve onları sömürmek olarak sıralamak mümkündür**.**(3)Bu kültür/metafizik/dünya görüşü/insan algısını E. Levinas Etik Özne/Etik Felsefe yerine ötekini ancak 'aynı'ya indirgeyerek veya onu

yok ederek anlamaya çalışan 'ontik özne'nin emperyalizmi ve 'Varlık Felsefesi' olarak niteler. Derrida ise, Batının bu 'Beyaz metafiziği' logosentrizm, daha doğrusu Euroucentrizm olarak adlandırır. Nietzsche, Batının bu son aşamasını 'Tanrının Ölümü' veya 'Sarışın Canavarlar' olarak nitelediği Batı insanının 'Güç istenci' kavramları ile Hümanizm(ubermanch) olarak niteler. Heidegger'in nitelemesi ise, modern tekniğin, metafiziğin mücessem hale gelmesi olarak 'varlığın unutulması'dır. A.Macıntyre'a göre ise, Ahlâk felsefeleri açısından modern dönem, kadim dünyanın(dinler ve felsefeler) 'Teleolojist=Gayeci' Ahlâk felsefelerinden -Kanttan itibaren- 'Duygucu(emotivism)' Ahlâk felsefelerine geçiştir. (Hume, Moor, Mill, Bentham, James**..)**(4) Kur'an'a göre ise bu süreci, 'Mavera'nın yok sayılması ile 'Masiva'ya(dünyaya) geçiş/düşüş veya kapaklanış olarak; Allah'ın ve Ahiret'in unutulması olarak 'dünyevileşme'dir.

Doğunun büyük metafizik/insan tipi/paradigmalarından Yuhannacı-Mesihci kültürün hegemonyasındaki Ortadox Rusya, doğa ile uyumlu Budist metafiziğin/insan tipinin hegemonyasındaki Çin ve Zahit(Brahmanist) metafiziğin/insan tipinin kontrolündeki Hindistan, bulundukları coğrafyalardan tarih boyu asla dışarı çıkmamışlardır. Modernleşme sonrası sağa sola sarkıntılıklarını katmıyoruz. Schubart'ın nitelemesi ile 'Mesihçi', Sorokin'ın nitelemesi ile de 'Düşünsel' insan tipinin/matafiziğin/kültürün/dünya görüşünün alt ve son versiyonu olan mnoteist 'İslam' dini ve bağlıları ise, 'cihad' telosu ile bulundukları coğrafyanın dışına 'i'la-i kelimetullah' ve 'nizam-ı âlem' amaçlı olarak çıkmışlardır. Bu çıkışta belli oranda ganimet güdüsü ve tahakküm arzusunun olduğunu da kabul ediyoruz. Ancak bu çıkışı, Batının son dört yüz yıldır sürdürdüğü 'emperyalist' çıkış ile aynılaştırmak asla mümkün değildir. Batının son dört yüz yıldır giriştiği fetihlerde dünyanın dörtte üçü kolonileştirildi; buraların doğal kaynakları yağmalandı ve Afrika'nın insan habitatı köleleştirildi. Bu paylaşmanın doruk noktasında iki kez 'Dünya Savaşı' yaşanmış ve iki gayri insani politik rejimin(faşizm ve komünizm) sebebiyet verdiği milyonlarca insan kıyımı yaşanmıştır.

Bu metafizik/kültür/insan tipi/dünya görüşünün ürünü en dayanıklı Politik- Ekonomik sistemin adı Liberal Kapitalizmdir. Bu sistem, ortaçağların Kilise dogmatizmi, on dokuzuncu yüzyılın totaliter devlet anlayışı ve sosyalist/komünist sistemin toplumcu/devletçi vurgularına karşıt olarak bireyi, özgürlüğü, özel mülkiyeti ve devletin küçültülmesini ön plana çıkarmıştır. Bu teori, özgürlüğü 'kendisi için' insan olarak; özü-gür, öz-erk, özne-llik olarak koyar. Metafizik olarak İnsanın kendi kökenine/mülkiyetine sahip olduğu anlayışına dayanır. Dekart'ın 'Cogito ergo sum'(Düşünüyorum, öyle ise varım) ifadesi, bunu ifade eder. Bu hali ile bu teori 'kökler'den

kalkar. Ancak, köklerin içinde olduğu 'yer'i, toprağı, iklimi ve atmosferi yani, metafiziği görmezlikten gelir. Bundan dolayıdır ki 'ötekini', büyük 'ö'ile yazılan Tanrı'yı ve küçük'ö' ile yazılan 'hemcinsimizi' göremez. Serbestlik, serkeşlik, sarhoşluk olarak özgürlük bir istiğna ve istikbar halidir. Piyasanın Tek tanrılığında artık 'ayıptır, günahtır'ın, 'utanma ve sıkılma'nın, 'yazıktır(acıma, şefkat, merhamet)'ın bir anlamı yoktur. Gaddarlık ve rezillik hayatın acımasız kurallarıdır.

Metafizik bağlamda varlığın ve insanın başlangıcının ve sonunun ne olduğunun bilinmediği ve sorulmasının da imkânsız ve anlamsız olduğu duyumcul/kahraman/ prometheuscu insan, ölümün kendisinin hiçliğe batışının kapısı olduğunu bilir. Akıl, bu sonu kesin bir şekilde bilerek 'korku' olarak bilinçte radikalleştirir. Bu korku, ölüm sonrasında duyulan bir korku değildir; ölüm öncesinden, hayatı dolu dolu, keyfine göre yaşayamamaktan, umutların boşa çıkmasından duyulan dehşet ve korkudur. Dasein, Heideggerr'in umduğu gibi 'ölüme dönük/doğru varlık' olduğunu idrak ederek hemcinslerine karşı bir 'ilgi(sorge)' etiği geliştirmeyi başaramaz. Sartre'ın dediği gibi :' korku içindeyken özgürlük, kendi kendisinden korkar.'

Hayatı dolu dolu yaşamanın yolu, dünya nimetlerine sahip olmaktır. Çünkü kültürün temel kodu 'Sahip olmak'tır. Yani sınırsız üretim ve sınırsız tüketimdir. Oysa dünyada herkese yetecek kadar kaynak/rezev ve stokun bunmamaktadır. Kaynaklar sınırlı, ihtiyaçlar ise sınırsızdır. İşte bu durum, Prometeteuscu/kahraman/duyumcul insanı hemcinsine karşı vahşice korunma stratejilerine iter: 'Ya ben; Ya sen'. 'Altta kalanın canı çıksın.' (oğul Bush'un aynı cümleyi sarf ettiği hatırlansın)Modern dönemde Savaşın/kötülüğün kaynağı işte budur**.**(5)Yoksa ortaçağlarda dinlerin iddia ettiği gibi 'içgüdüler' veya 'şeytan' değil.

Modern dönemdeki 'insan hakları' veya 'Hukuk Devleti' aparatları, iddia edildiği gibi, Hıristiyan'ı veya seküler ahlâkî saiklerle üretilmiş değildir. Uzun süren iç savaşlar(din, ırk, sınıf, çıkar savaşları) sonucu yorgun düşmüş Batı insanının, sonunda menfaatin altın kuralı olan 'sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma' ilkesini keşfetmesidir. Ancak bu kural, 'yakın tehlike'nin olduğu zamanlar işler, Yani sana bir yumruk attığım zaman, daha güçlüsünü yiyebileceğimi hesapladığımda bu yumruğu atmam. Ancak, tehlikenin uzakta olduğunu veya olmadığını anladığımda bu kural işlemez. Ozaman hem yumruk atarım, hem de gözünü çıkarabilirim. Batının insan haklarını ve hukuk devletini kendi coğrafyasında uyguladığı halde, kendi dış politikalarında buna itibar etmemeleri(çifte standart) bunu gösterir. İki sene boyunca Avrupa'nın göbeğinde(Bosna-Hersek'te) yapılan katliama ses çıkarılmaması, Ruanda'daki, Gazze'deki katliamlara göz yumulması ve bu gün 'Suriye'de aynı sessizliğin sürmesi bundandır.

Kaynaklar

1-Sorokin, P.A. Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri. çev: M.Tuncay, İst. 1972, s. 119.

2-Sorokin, a.g.e. s. 174.

3-Fromm, Erich, Sahip olmak Ya Da Olmak. Çev: A.Arıtan. İst. 1982, s. 201.

4-Macıntyre, Alasdar. Erdem Peşinde. Çev: M.Özcan. İst. 2001, ss. 20 vd.

5- Bucher, A.J. 'Yitirdiğimiz Suçsuzluğumuz Ya Da Özgürlüğün Saldırgan Gücü Üzerine.' Yüzyılımızda İnsan Felsefesi. Haz: İonna Kuçuradi. Ankara. 1997. İçinde. Ss. 209 vd.

II. Oturum
Soru-Cevap Faslı

Soru: *Celal hocama sorum birinci olarak modern kalıplar üzerinden geçmişi eleştirmek doğru mudur, değil midir?*

Prof. Dr. **Celal TÜRER:** Biz böyle bir metin ortaya koyarken iddialı olmamız gerekiyor yani bu iddia aslında benim yanılmaz olduğum, her şeyi metinde anlatmaya çalıştığım gibi öyle bir şey söz konusu değil. Hem ahlâken hem de akademik olarak doğru bir şey değil, ama iddia metinleri niye okunur, zihinleri harekete geçirmek ister, düşünceye sevk eder, benim amacım da temelde bu. Modern kalıplar üzerinden değerlendirmek derken tabi ki burada benim amacım bu.Doğru bir eleştiri yapmak istiyorum. Elimi güçlendirmek istiyorum. Bugünkü insan zihni üzerinden geçmişi okuyacağım ki bugünkü insanın zihin dünyası daha dinamik hale gelsin. Burada bir mükemmellik anlayışı falan yok aslında. Her halükarda siyaset bana farklı gelse de bu konuda öncü birisiyim, siyasetin bir özü olduğunu düşünüyorum. Antik Yunan'da, Roma'da, İskender'in Makedonya'sında siyaseti yönlendirenler bugünküyle özde aynı şekilde var olduklarını farklı şekillerde olduğunu düşünüyorum, o yüzden modern kalıplarla geçmişi okumanın mümkün olduğunu düşünüyorum.

Soru: *Kutsalın sınırlandırılması nedir? Neden kutsal sınırlandırılıyor?*

Doç. Dr. **Hasan Yücel BAŞDEMİR:** Kutsalın sınırlandırılması yoktur. Kutsalın bir asabiye haline getirilmesi yönünde yapılan bir eleştiri vardır. Kutsal daima asabiye haline gelmiştir. Siyasetin araçsallaşması yerine daima dinin araçsallaşması olmuştur. Bunu ortadan kaldırmanın yolu nedir? Bunu ortadan kaldırmanın yolu siyasetin, gücünü ortadan kırmaktır. Otoritenin gücünü sınırlandırmaktır, siyasi ilkeleri koymaktır. Dini aşağıdan iten bir prensip güç gibi bakmak, bunun kutsalın sınırlan-

dırılması olduğunu düşünmüyorum. Hayır, kutsalın sınırlandırılması değildir, devletin sınırlandırılmasıdır. Benim açımdan kutsalın sınırlandırılması yoktur.

Soru: *Bireyin kurgusu ile ilgili durumdan bahsedildi.*

Doç. Dr. **Hasan Yücel BAŞDEMİR:** Bu gerçekten çok önemli liberal perspektife yapılan sürekli eleştiri. Soyut bir birey ele alıyorlar, sonra insanı eğitiyorlar. Muhammed Enes'in okuduğu ikinci eleştiri metninde de aynı şey vardı, özgürlüğü ideal-leştirme, özgürlüğün krallığını kurma, bireyi özgürleştirme falan bunlar çok yanlış şeyler. Bu yanlış bir eleştiri çünkü liberallerin birey ve özgürlük ile tasarımları hukuki şeylerdir, metodik bireycilik dediğimiz şeylerdir. Yani öyle geniş bir özgürlük dünyası anlayışı ile herkesin her şeyi yapması; ahlâktan soyunsun, değerlerden kopsun gibi bir şey değil.

Özgürlükle ilgili talep edilen şey bireyin kendi ahlâkı, erdemleriyle alakalı bir şeydir. Ama metodik olarak devlet bir bireye baktığı zaman ne görecek, kültür görmeyecek, kadınlığını görmeyecek, dinini görmeyecek, dindarlığını görmeyecek, başörtüsünü görmeyecek, liberalin kastettiği şey budur. Burada aşırı bir kasıt vardır. Bakın felsefede birey, koyunda bir bireydir, taş da. Bunu dik olarak soyutlar liberaller ama liberallerin hayal ettiği, hayal dünyası geniş, sanat dünyası geniş. Ahlâkî olarak donanmış, şahıstır, kişiliktir, topluma adacı olmuş kişidir. Ama politikacı baktığı zaman ne görecek, onu birey olarak görecek, bu eleştiri çok haksız bir eleştiridir. Bu eleştiri ahlâkî liberalizm denilen, bireyi asabileştirme biçimidir. Modern felsefe anlayışı bu anlayışı kabul etmez ve dolayısıyla liberallere yapılan bu eleştirinin haklı olduğunu düşünmüyorum.

Bireyin kurgusu yapıldığı gibi, denildiği gibi değildir. Donanımlı, ahlâkî bir bireydir. İbni Mace'nin otoriteye karşı iki tane meydan okuma kitabı vardır ve bu kitaplar Batı'nın Rönesans'ın temelinde yer alan kitaplardır. Çıkan bu iki kitapta da otorite olmadan bireyin kendini yetiştireceği anlatılıyor. Biz bu kitapları, metinleri yıllarca hep din felsefesi ve psikolojisi olarak okuduk. Aslında yakından baktığımızda o metinlerin ahlâk metinleri, olduğunu görürüz ve otoriteye karşı bir meydan okuma metnidir. Bunlar çok önemlidir ve Rönesans'ın hareket merkezidir. Toplumdan kaçış metinleri değildir bunlar, metnin temel gayesi bir otorite olmadan insan kendi ahlâkî hayatını, düzenini kurabilir, otorite kendini o kadar yüksekte görmesin demektir. Hayvan Çiftliği 1984 adlı kitapta, orada ilginç bir şey yakalamıştım ve metinde ifade ettim. İbni Meskevi, Hükümdar, yırtıcı hayvan ve domuz benzetmesi yapar bu ahlâkî değerleri anlatmak için. Aynı şekilde Hayvan Çiftliğinde de diktatöryayı tanımlamak için domuzlar kategorisi olarak nitelendirir, bu yazarın aynı zamanda batı düşüncesinde etkili olduğunu açık ve belirgin bir şekilde gösteriyor Bu metni kesin bir metin olarak değil, tahrik edici bir metin olarak ele almak daha iyi olur.

Prof. Dr. **Celal Türer**: 13.Yüzyılda felsefe adlı sempozyumda bir enstantane oldu, orada filozofların birbirileriyle ilişkilerini gerçekten güzelce ifade eden bir durum vardı, birbirlerine şöyle diyorlardı, ikna oldum ama dediğin burhani değil, yani, anlıyorum ama kabul edilebilecek bir şey değil, benim de ifadem çünkü, o durumun arkasında ki duygusallık bence korunmalıdır diye düşünüyorum.

Soru: *STK'lar illa ki Batı gibi düşünmeli midir***?**

Doç.Dr. **Hasan Yücel BAŞDEMİR:** Eğer okuma biçiminize göre değişiyorsa yok hayır siz bunu İslam düşüncesiyle, sivil kuruluşlar olarak ta okuyabilirsiniz, nereden baktığınıza bağlıdır diyebilirim**.**

Prof. Dr. **Mehmet S. Aydın:** Ben iki noktaya dikkat çekçek istiyorum, bu iki kitap yasak olan kitaplardır, batı dünyasında okunmasını istemedikleri kitaplardır, burada belki akla gelmeyen bir şeyi söyleyim, siyasi otoritenin sınırlandırılması üzerine vurgu yapmaktan ziyade kiliseye tabi olmadan kurtuluş yoktura gidiyor aslında. Yani kilisenin gücünü sınırlandırdığı için, kilise yasaklıyor bu tercümeleri ve orada mülhem okunan eserleri yasaklıyor ki bu bizi biraz Maturidi geleneğine getiriyor. Bizim orada insan aklıyla olabilir teziyle de; ikincisi, hakikaten güzel hazırlanmış bir tebliğ ama çok bahsettiniz, Mutezile araya girseydi nazari nasıl bir teorik bir politik bir durum ortaya çıkardı.Çünkü o zaman ahlâkın rasyonelliğini savunmak zorunda kalırdınız, yani iyiyle kötünün esasında bağımsız olarak aklın bulabileceği, bulabildiği dolayısıyla Kuran'ın muarız demesinin sebebi de zaten biliniyor. Belli bir icattan ziyade var olanın bir bakıma teyit ve takviyesi anlamında olursa o zaman öyle bir ahlâk anlayışıyla siyaset gütmenin daha farklı bir şey ortaya çıkaracağını sanıyorum ve bir de yarın olmayacağım için liberalizmin bir tarafını eleştireyim.

Ben Müslüman bir realistim aynı zamanda Müslüman bir idealistim dedim. Bunun anlamı şu; şu anda ki liberalizmin sıkıntısı esasında bu nötr devlet sıkıntısıdır. Haklı olarak diyorlar ki hangisini kullandınız? Ortak iyi siyaset gerçekten de kim ben getireceğim derse kıyamet kopar niye çünkü ortak, iyi şu anda Türkiye'de ortak, iyiyle ilgili en az on farklı görüş var. İşte birisi çocuklarımıza din dersi verelim, okutalım diyor, öbürü diyor ki hayır din vicdan işidir bunu bırakın, laik bir çerçeveden, dünyevileşmiş bir çerçeveden bakalım diyor.Şimdi devlet ne yapacak, devlet bunlardan birine ağırlık verdiği zaman ortaya çıkacak problemlerin çaresini de düşünmek zorundadır.Mesela ortak iyiye dokunmayın, çünkü her grubun ortak iyisi, bir bakıma farklı tanımlanıyor, eğer bunlar karşısında eşit bir konumda olmazda birini desteklerseniz o zaman öbürlerinin hürriyeti belli ölçüde kısıtlanmıştır.Bunun en büyük sıkıntısı şu, liberalizmin liberalizm bireyi merkeze aldığı için,şimdi Almanya'da ki üç milyon Müslüman topluluğa ne yapacaksınız? Şimdi devlet derse ki serbestsiniz, ortak iyinizi siz belirleyiniz ve o ortak iyi üzerinde gidin derse ne olur. Kendiliğinden kültürel baskı doğuyor niye, çünkü orada hâkim olanlar var, hâkim olan kim laik denilen rehber kültür, lider kültür, toplumun büyük bir kısmı o büyük bir kısmıyla, küçük kısım arasında eşitsiniz dediği zaman arkasında devlet gibi bir klişe var. Mesela Katoliklerin, Protestanların, peki Müslümanların arkasında kim var? Aşağı, yukarı otuz senedir yalnız bırakılmış bir topluluk var. 30 sene ne aldık, ne imam gönderdik, ne bilmem gönderdik. Rabıta meselesi oradan çıkıyor işte. Devlet şimdi o hizmeti veriyor.

Benim endişe ettiğim nokta şu, çok sevdiğim bir yazar John Rawls onun hem insani müdahale konusunda çok önemli bir yeri var. Şimdi Suriye bağlamında çok konuşulan bir konu, ama aynı zamanda liberal değil onu da cemaatçi sayıyorlar. Niye çünkü ifadesi şu, özgür birey evet kendi başına ayakta duruyor ama konumlandırılmış, nereye konumlandırılmış bir kültüre, bir medeniyete, etkin bir tarihe vs… Dolayısıyla bu ikisini özellikle Türkiye'de tartışsak daha farklı olur çünkü biz daha ağır-

lıklı olarak kominitaryanız bunu kabul etmek lazım. Hala da öyleyiz, ağırlıklı olarak komitaryanız, bu belki anlaşılmayan bir din yorumundan da geliyor olabilir benim kanaatimce, birey ihmal edilmiştir; oysa nihai noktada Kur'an'a bakarsanız netice itibari ile Allah'ın huzuruna bütün çıplaklığı ile manevi olarak söylüyorum, çıkacak olan birey onlar fert olarak getirilecektir diyor mahşerde. Orada şeyhim, annem, babam beni kurtarır yok, birey burada da ihmal edilmiş. Türkiye'de doğdu, liberal kesimden olan arkadaşlarımızdan bir kısmı yapıyor.

İslam düşüncesinde hak ve hürriyet yok, ne var ödev var. Anneme karşı, babama karşı ödevim var, topluma, devlete karşı ödevim var, peki nerede hak ve hürriyetler bunları kabul etmek gerek. Hak ve hürriyetler vurgulanmamıştır ve yine o kültürde hala tüm boğucu haliyle devam ediyor. Ama çıkarılamaz mı ben şu sıralar adalet kavramından hak kavramını çıkarmaya çalışıyorum. Nasıl ki John Rawls ahlâkî zeminde ki adalet kavramından herkesin paylaşabileceği politik adalet kavramını çıkarmaya çalışıyor. Bir bakıma ahlâkî zeminden yukarıya çıkarıyor ki politik değerler bağlayıcı ve anayasal oluyor. Dolaysıyla orada bir marufumuz, Berat beyin ifade ettiği anlaştığımız atıl kuralı eğer marufla birlikte düşünürsek daha fazla genişleyebilir o. Çünkü maruf nedir, maruf insanlık tarihi boyunca siz ben öncüyüm dediniz sizi hakikaten tebrik ediyorum ama her halükarda Kur'an'ın maruf dediği insanların üzerinde anlaştığı temel ahlâk ilkeleridir. Hırsızlık başkasına tecavüz doğru değildir vs… Bugün anayasal değerler veya politik değerler bizim Türkiye'de tartışılır bir konu değildir olmamalı. Şeffaflık, hesap sorma, insanlığa saygı, hukukun üstünlüğü, hesap verme, çoğunluk, politik olarak çoğulculuk dolayısıyla haklı olarak diyor ki, bunun komilitife bir anlaşma var diyor. Bu komilitife ben maruf diyorum, yani bir bakıma marufilik kabul var. Bütün değerler üzerinde hiç değilse teoride. O yönüyle ya biz bu ikisini ya liberalizmin endişeleriyle eğer bir tarafa ağırlık verirsem sıkıntılar doğar ama aynı zamanda hani serbesttiniz her azınlık kendi istediğini yapsın ortak iyi söz konusu olduğunda veyahut ta iyi hayat söz konusu olduğunda. O zaman 3 milyon kültürel açıdan beslenmemiş, felsefi, teorik olarak ve ilmi olarak biz onları besleyemediğimiz için orada mazlum 3 milyon insan var. Bir de neredeyse bütün imkânlarını fert ve kurumsal olarak imkân ve kabiliyetlerini gerçekleştirecek olan bunu da devlet mi yapacak, devlet herkes, her grup istediği gibi ama kimsenin hakkına, hukukuna tecavüz etmeden serbest dediğimiz zaman eşit olan bir yarışma çizgisi koymuyor. Fiilen geride kalan o grupların durumu ne olacak, efendim kendinizi de o duruma getirin derseniz orada ki bir Türk çıkar der ki senin durumunun arkasında aşağı, yukarı bir 300 sene var. 300 senenin birikimiyle desteklenmesi var, ama benim halime görüyorsun. Orada benim cevabım ne? Benim cevabım sözlerimden daha karışık, karmaşık durumda.

Her halükarda son cümlemi başta söylediğim cümleyle bitireyim; liberalizmin bugün karşı karşıya kaldığı durum ki doğrudur, en az üç, dört çeşit liberal vardır. Ben mesela dedim ki, Irak meselesine her durumdan, her bakıştan baktım yine de bir hafta uyuyamadım.Ben nerede, bir de o gözle bakmak nerede.Yine de onun kelamını bilmemin ışığı içerisinde, bir de o gözle baktım hakikaten karar vermekte çok yardımcı oluyor bunu da şöyleyim, teşekkür ederim.

III. Oturum
Uluslararası Siyasetin Ahlâkî Temelleri

Batı'nın Ahlâk Anlayışı: ABD ile AB'nin Mısır'da Veremediği Sınav

Prof. Dr. Muhittin Ataman

Müzakere

Prof. Dr. Birol Akgün

Uluslararası Politikada Ahlâk ve Güç/Çıkar Mücadelesi: Arap Baharı

Prof. Dr. Ramazan Gözen

Müzakere

Prof. Dr. Berdal Aral

Soru – Cevap Faslı

III. OTURUM
ULUSLARARASI SİYESETİN AHLÂKÎ SORGULANMASI

Oturum Başkanı
Prof. Dr. **Şükrü Karatepe**
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Siyaset ve ahlâk konusunu ikisini de bir arada düşündüğümüzde problemli olduğunu, yılların ilişkisi söz konusu olduğunda kararların, davranışların her zaman adil ve ahlâklı olduğunu beklemek söz konusu değildir. Ne kadar arzu etseniz de bu gerçekleşmez, bu zor bir durumdur. Ama bir de bunun uluslararası ilişki boyutu söz konusu olduğunda mesele daha da problemli hale geliyor, çünkü aktörler artık birey olarak kendilerini temsil eden, kendi hak ve hukuklarıyla ilgili olarak muhatap olmuyorlar. Bu sefer artık arkalarında devletler, milletler var, onların tarihleri var, milletin gelenekleri, beklentileri gibi unsurlar söz konusu olunca artık ahlâk belki bir fulü gibi veya bulut gibi görünür. Batılılarla ilgili cumhurbaşkanı bir şey söyledi bana. Şükrü dedi, korkuyorum Suriye meselesinden muhalifler gelip, gidiyor ısrar ediyorlar tecrübelerimize dayanarak aman ha silah kullanmayınız diyoruz. Ama korkarım ki buna gücümüz yetmeyecek çünkü Avrupalı silah kullanımı üzerine hareket ediyor. Aradan bir-iki ay geçiyor ve yine dedim ki, bak korktuğun başına geliyor bununla kalsa savaşa götürmek için bizi uçuruma doğru çekiyorlar dedim. Geçen bir toplantıda İngiliz Büyükelçisi dedi ki, "Yav Fransız elçisinin yanına varmasanız olmaz mı Sayın Cumhurbaşkanım. Yanına fazla yaklaşma adamın her yanından ateş fışkırıyor." Yani sizi uçurumun başına doğru itiyorlar ki savaşa girersiniz diye. Yani tabi ki Batı burada da yaptı yapacağını. Türkiye'de bu tuzağa düştü ya. Türkiye'nin böyle bir korkusu vardı. Bu olay cereyan ederse Çin'den kolay kolay çıkamayacağını başında biliyordu, silah patlamasın istiyordu ama silah patladı ve vahim durumlarla karşılaştı.

Bildiri
Prof. Dr. **Muhittin Ataman**
SETA Dış Politika Araştırmacısı.

Batı'nın Ahlâk Anlayışı: ABD ile AB'nin Mısır'da Veremediği Sınav

Giriş

Son üç yıldır dramatik gelişmelerin yaşandığı Mısır, Tunus'ta başlayan Arap isyanları sürecinin ikinci cephesi, ancak en ilginç örnek olayı olmuştur. 2011 yılının başlarında isyan eden halk kitleleri kısa süre içinde başarıya ulaşarak otuz yıldır ülkeyi yöneten despotik Hüsnü Mübarek rejimini yıkmış ve ülke tarihinde bir ilk yaşanarak başarılı bir halk devrimi gerçekleştirilmiştir. Kısa süre içerisinde eski rejimin devamı olan bir kadrodan ibaret olan bir geçiş yönetimi kurulmuş ve bu hükümet ülkeyi seçimlere hazırlamıştır. Ülke tarihinde ilk kez yapılan seçimlerden başarıyla çıkan ülkenin en köklü ve güçlü muhalefet örgütü İhvan-ı Müslimin Hareketi'nin kurduğu siyasal parti olan Özgürlük ve Adalet Partisi'nin öncülük ettiği koalisyon kullanılan oyların %37'sini alarak meclise girmiştir. Daha sonra 16-17 Haziran 2012 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı ikinci tur seçimlerinde, İhvan'ın adayı ve aynı zamanda Özgürlük ve Adalet Partisi Başkanı Muhammed Mursi, kullanılan oyların yaklaşık %52'sini alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.[1]

Parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra ülkenin idari ve siyasi yeniden yapılanması süreci başlatılmış ve yeni bir anayasa hazırlığı yapılmıştır. Ancak yeni rejime içeriden ve dışarıdan destek gelmeyince, ülkenin kronik sorunları daha da katlanılmaz bir hale gelmiş; netice itibariyle de Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin yıldönümünde, 2013 yılı Haziran ayında, patlak veren yeni halk protestoları sonucunda siyasi bir kaos oluşmuş ve bunun da neticesinde asker devreye girerek 3 Temmuz'da meşru yönetimi devirerek yönetime el koymuştur. General Abdulfettah Sisi liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe hem bölge hem de bölge dışındaki

1 David D. Kirkpatrick, "Named Egypt's Winner, Islamist Makes History," The New York Times, 24 Haziran 2012.

devletlerin Ortadoğu siyasetlerinin ve demokrasiye bakışlarının doğru anlaşılma

sında tam turnusol işlevi görmüştür. Halkına karşı yaygın ve sistematik bir şekilde aşırı güç kullanarak binden fazla insanın ölümüne neden olan askeri darbe liderleri, pek çok bölgesel ve küresel güç tarafından desteklenmiştir.

Bu sunumda, Mısır'da ülke tarihinin ilk ve tek seçilmiş cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'ye karşı gerçekleştirilen askeri darbeye, ABD ve AB örneğinden hareketle Batı dünyasının neden kayıtsız kaldığı analiz edilecektir. Batı normlarının ve değerlerinin küreselleştiği ve evrensel değerler olarak kabul gördüğü günümüz dünyasında neredeyse tüm devletler, siyasetlerini ve ahlâkî anlayışlarını daha çok bu Batılı kavram ve kurumlarla ifade etmeye çalışmaktadırlar. Batı denildiğinde ise ilk akla gelen ilk yazılı modern anayasayı benimseyen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile muasır medeniyetin en önemli kurumu olarak kabul edilen Avrupa Birliği (AB) olmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Batı dünyasının ahlâk ve insan hakları anlayışı üzerinde durulacaktır. Ahlâk kavramının Batı felsefesinde ve söyleminde nasıl kullanıldığıyla ilgili kısa bir analiz yapılacaktır. İkinci bölümde, ABD ile AB'nin askeri darbe sonrasında Mısır'a karşı izlediği politika üzerinde durulacaktır. Batılı devletlerin Mursi Yönetiminden esirgedikleri, ancak Askeri Darbe Yönetimine verdikleri destek üzerinde durulacaktır. Bu şekilde, Batılı küresel güçlerin nasıl reel-politik merkezli bir siyaset izledikleri daha kolay anlaşılacaktır. Son bölümde ise bu iki Batılı küresel gücün askeri bir darbeye karşı temsil ettikleri dünyanın değerleri ve kavramlarıyla bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda, ABD ile AB'nin Ortadoğu ve İslam dünyasındaki insan hakları ihlallerine, özellikle Mısır'daki darbeye ve Suriye iç savaşına, yönelik kayıtsızlığı ve bunun nedenleri irdelenecektir.

Modern Batının Ahlâk Anlayışı

Batı dünyasının insan hakları anlayışından bahsedebilmek için, bu anlayışın üzerine bina edildiği ahlâk anlayışına değinmek gerekmektedir. Batının ahlâk anlayışı, doğrudan Batılı ülkelerin insan hakları kurallarını toplumsal, ekonomik ve siyasal, özellikle de uluslararası ilişkiler, alanlarında ne maksatla ve nasıl kullandığını belirlemektedir. Daha çok rasyonalist (akılcı) felsefeden beslenen Batılı ülkelerin, dış politika söylemlerinde eksik etmediği insan hakları konusunda, genel söylemlerinin aksine oldukça eklektik, pragmatik ve keyfi davranmaktadır. Batılı ülkeler, reelpolitiğin bir gereği olarak, insan hakları söylemini işine geldiği zaman, işine geldiği kadar ve işine geldiği şekilde kullanmaktadır. Bu söylem ve siyaset arasındaki aralığın temel nedeni de Batının siyaset anlayışı ve bunun da derininde yatan ahlâk anlayışı gelmektedir.

Batının hâkim ahlâk anlayışı, Batının genel siyasetini ve diğer medeniyetlerle ilişkilerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Batı dünyasında evrensel ahlâk anlayışından ziyade, çıkara dayalı, bireyci, faydacı, pragmatist ve araçsal akla (*instrumental rationality*) dayanan ve araçsal ahlâk (*instrumental morality*) olarak nitelendirilebilecek bir ahlâk anlayışı hâkimdir. Batılı ahlâktan kasıt, daha çok aydınlanma felsefesi tarafından tanımlanmış ve modern dönemde tekâmül et-

miş olan seküler bir ahlâktır. Tarihsel kökenlerine inildiğinde Batı ahlâkının iki temel zemine dayandığı görülür. Birincisi, dinsel alandır. Batının dini değerleri Yahudilik ve Hıristiyanlık (*Judeo-Christianity*)'tan alınmıştır. Özellikle, Hıristiyanlığın çatışmacı ve pragmatik söyleminden beslenmektedir. İkinci dayanağı ise seküler alandır. Batı dünyasının seküler değerleri de Grek ve Roma (Greko-Romen)'nın paganist kültüründen kaynaklanmaktadır. Aydınlanma felsefesi ve rasyonalist düşünce bu temel değerleri, yenide yorumlayarak ve geliştirerek modern döneme taşımıştır.

Batı'nın araçsal ahlâkını tanımlayabilmek için modern dönemde ana-akım Batı düşüncesini temsil eden düşünürlerin konuyla ilgili açıklamalarına bakılabilir. Sadece Realist ve Liberal gelenekleri temsil eden birer kişinin görüşlerinin alınması bile Batının araçsal ahlâkının temel kodlarının belirlenmesi için yeterli olacaktır. Batı siyasi düşüncesinin realist ve liberal geleneklerini temsil eden en önemli iki düşünürün ahlâk konusundaki fikirlerinin benzerlik göstermesi önemlidir. Realist geleneğin önde gelen ilk temsilcilerinden biri olan Thomas Hobbes için ahlâk, rasyonel ben-merkezci kişilerin; doğal eşitlik, kıt kaynaklar ve çatışan amaçlar dünyasında menfaatlerini maksimize ettiği yollar/tarzlardır.[2] Hobbes'a göre, doğa durumunda bile ahlâk mümkündür. Bu doğa durumunda devletlerin tamamı ahlâkî olmayan ve "gücün (*might*)""hakkı (*right*)" belirlediği bir dünyada yaşarlar.[3] Liberal Batının önde gelen teorisyenlerinden biri olan John Stuart Mill'in Ahlâk teorisi de benzer bri sonuca götürecek şekilde, faydacılık (*utilitarianism*) kuralının bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre davranışlar, iyi sonuçlarına göre değerlendirilirler ve faydacılık ilkesi ahlâkî değerlerin temelini oluşturmaktadır.[4]

Araçsal ahlâk, kendileri için neyin değerli olduğunu bir dış otoritenin değil, aktörlerin kendilerinin karar verdiğini ve aktörlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini iddia eden araçsal akla (*instrumenal rationality*) dayandırılan bir ahlâkî teoridir.[5] Bu bağlamda, araçsal ahlâk, Vestfalya Barış Antlaşması ile temelleri atılan modern ulus-devlet sisteminin de bir gereği olan seküler bir Ahlâktır.[6] Modern dönemde Batıda geliştirilen uluslararası ilişkiler teorilerinin Ahlâka yaklaşımı da bu temelde gelişmiştir. Uluslararası sistemin anarşik olduğunu ve devlet davranışlarının da bu yapının bir gereği olarak çıkar merkezli olduğunu söyleyen realistler de, uluslararası barış ve istikrarın sağlanması için devletler-üstü otoritelerin ve uluslararası kuruluşların oluşturulması gerektiğini iddia eden idealistler ve liberaller de,

2 Michael Moehler, "The Scope of Instrumental Morality," Philosophical Studies, 12 Şubat 2013.

3 Jan Dobrosielski, "An Analysis of a Hobessian Morality in International Relations," e-International Relations, 19 Ocak 2013, http://www.e-ir.info/2013/01/19/an-analysis-of-a-hobessian-morality-in-international-relations.

4 "John Stuart Mill's Ethics," Internet Encyclopedia of Philosophy, http://www.iep.utm.edu/mill-eth.

5 Burada kullanılan "dış otorite" kavramı Batı için modern öncesi dönemde Papalık/Kilise otoritesi olarak kabul edilirdi. Devlet ve birey en üst Ahlâkî otorite ve norm belirleyici olarak kabul görmeye başladı. Müslüman birey için ise Allah'ı ifade etmektedir. Müslüman birey mutlak bağımsızlık peşinde koşmaz, çünkü onu her zaman sınırlayan kulluk bilincine sahiptir. Batı insanının kendi çıkarları için kendilerinin karar vermesi durumu da aslında 'kendilerini tanrılaştırmaları,' yani hakemliğine müracaat edilen en üst merci ve 'mutlak bağımsızlık' peşinde koşan bir varlık, anlamına gelmektedir. Modern dönemde hiyerarşik uluslararası ilişkiler sistemi yerine anarşik bir sistem kabul edilerek devletler üzerindeki her türlü siyasi otorite reddedilmeye başlandı.

6 Vestfalya Barış Antlaşması ile birlikte Batılı ülkeler, ilk kez kendi aralarında imzaladıkları bir uluslararası antlaşmayı, o zaman kadar bir 'üst otorite' olarak kabul edilen Papa'ya onaylatmamış ve böylece modern ulus-devlet sisteminin en önemli ilkesi 'devletlerin egemen eşitliği' ilkesini hakim kılmışlardır.

ulus-devlet iradelerinin üstünde bazı ortak değerlerin olduğunu belirten İngiliz Okulu da seküler bir zihniyetle hareket ederek bir ahlâk geliştirmiştir.[7] Uluslararası ilişkiler disiplininin hâkimparadigması olan siyasal realizmin önde gelen temsilcisi Hans Morengthau da devletlerin ahlâkî anlayışlarının çıkar merkezli (*self-interested*) araçsal ahlâk olduğunu ileri sürmektedir.

Araçsal ahlâk anlayışı, geleneksel ahlâk teorilerinin aksine, bir toplumdaki tüm bireylerin üzerinde hemfikir oldukları bir "ahlâkî doğruları" bulunmamaktadır; aksine, çıkarların genellikle farklılaşmasının ve zaman zaman çatışmasının gerektirmesiyle çoğulcu bir ahlâk anlayışı söz konusudur. Bireysellik ve pragmatizm ilkelerine dayanan araçsal ahlâka göre, ahlâkî bir olay hakkında farklı insanların farklı görüşlere sahip olması mümkündür. Çünkü neticede çıkar ve hedefleri farklı olan herkesin temel amacı öncelikle kendi menfaatlerini elde etmektir. Yani, bu ahlâk anlayışına göre, bireyler çıkarlarını maksimize ederken, kayıplarını da minimize etmek isterler. Bu pragmatist yaklaşıma göre, bireylerin davranışlarını yönlendiren genel ahlâkî ilkeler yoktur.[8]

Ayrıca, bu ahlâkî anlayışa göre bireyler kendi çıkarlarının gerektirdiği şekilde davranırken başkalarının ihtiyaç ve sorunlarına ilgi duymazlar. Dolayısıyla başka medeniyetlerin, devletlerin, halkların ve bireylerin çıkar ve beklentilerinin ne olduğu ve/ya evrensel değerlerin ne söylediği pek bir önem arz etmemektedir. Benzer biçimde Batılı ülkeler dış politikalarında diğer devletlerin ve toplumların değerlerine ve çıkarlarına kayıtsız kalmaktadırlar. Ancak, kendi çıkarları gerektirdiğinde Ahlâkî ilkelerin savunuculuğunu yaparlar.

Ahlâkî kuralların, ancak kişisel çıkarlar gerektirirse takip edilebileceğini iddia eden araçsal ahlâk anlayışına göre, "amaçlar araçları meşru/mubah kılar." Batılı ülkeler küresel ölçekteki çıkarlarını maksimize etmek için her türlü kural ihlali yapar ve bunu kendi Ahlâkî kuralları olarak sunarlar. Evrensel geçerliliğe sahip kurallar yerine göreceli kuralları takip ederler. Batının bu ahlâk anlayışı genel manada, dünyayı bir diğeriyle sürekli çatışma halinde bulunan gökyüzü ülkesi (*Christendom*) ve yeryüzü (*non-Christendom*) olarak ikiye ayıran Hıristiyanlığa dayandırılmaktadır.[9] Yani, dünyayı kendileri için bir barış ve huzur ortamına dönüştürmek için insanlığın önemli bir kısmı ortadan kaldırılabilir. ABD eski Başkanı George Bush'un 2003 yılında Irak'ı işgal ederek yüzbinlerce insanın ölümüne yol açması bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ahlâk kavramını göreceli ve değişken bir zemin olarak gören Batı dünyasında, ahlâkî değerlerin son dönemde en çok dile getirilen alan olan insan haklarının ahlâk disiplini içindeki yeri de merkezi değil, ikincildir. Yani Batıda insan hakları; barış, refah, özgürlük ve eşitlik gibi değerleri elde etmenin temel araçları olarak görülür. Eğer bu amaçların karşılanmasına yarıyorsa yapılanlar ahlâkî olarak nitelendirilebilir. Böyle olunca da araçsal ahlâk, bir anlamda pazaryeri ahlâkı olarak ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı, Batılı siyasal aktörler için hem insan hakları hem de ahlâk

7 Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Ahlâk konusundaki yaklaşımları hakkında bkz. Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

8 R. Murray Thomas, Moral Development Theories - Secular and Religious: A Comparative Study, Westport, CT: Greenwood Press, 1997, s. 59.

9 A. Nuri Yurdusev, "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi," iç. Atila Eralp (Ed.), Devlet Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 14. Baskı, 2013.

pazarlığa tabi bir konu ve dış politikanın bir aracı olarak görülmektedir.

Ben-merkezci ve oryantalist bir zihniyete sahip olan Batı, kendi dünyasındaki faaliyetlerle Batı-dışı dünyadaki faaliyetleri farklı perspektiflerden okumaktadır. Örneğin, Batılı algıya göre, bir terör eylemi gerçekleştiren Batılı beyaz bir kişi akıl sağlığından mahrumdur. Hâkim Batı algısına göre, "normal bir Batılı" asla "gayri-insani" bir eylemi gerçekleştirmez ve "toplumsal ve siyasal amaçlarla terör" faaliyetinin içerisinde olamaz. Batılı standartlarında görünen bir kişi eğer kabul edilemez bir eylem veya faaliyetin içinde olursa Batı medyası tarafından "çılgın" ve "ne yaptığının farkında olmayan" biri olarak nitelendirilmektedir. Norveç, Almanya ve ABD'de farklı zamanlarda terör eylemleri içinde bulunan kişiler genellikle "akli dengesi yerinde olmayan kişiler" olarak gösterildiler. İlk intiba bu şekilde oluşturulduktan ve halkın algısı bu yönde şekillendirildikten sonra gerçeğin ortaya çıkarılması pek ses getirmemektedir.

Ancak aynı Batı algısına göre, herhangi bir Müslüman bir terör eylemi gerçekleştirdiğinde, bu eylemi gerçekleştiren kişi "İslamcı," "aşırı İslamcı" veya "fundamentalist İslamcı" olarak nitelendirilmektedir. İkinci durumdaki terör eylemi pervasızca bir dinle, milletle ve/ya medeniyetle irtibatlandırılmaktadır. Dolayısıyla, Batılı kişi ve/ya siyasal aktörler yola çıkarken, ontolojik olarak, yanlı bir tavır takınmaktadır. Bundan dolayı, örneğin, Batılı ülkelerin nükleer enerji üretmeleri kalkınmanın ve medeniyetin bir gereği olan rasyonel bir gelişme olarak gösterilmektedir. Öte yandan, İran ve/ya Kuzey Kore gibi Batı-dışı bir ülkenin nükleer enerji üretmesi irrasyonel ve dolayısıyla engellenmesi gereken bir faaliyet olarak sunulmaktadır.

Darbe Sonrası Dönemde ABD'nin Mısır Politikası

Liberal demokrasinin yayılmasını dış politikasının temel araçlarından biri olarak gören ABD Yönetimi, Mısır'da gerçekleşen askeri darbeye darbe diyememiş ve demokrasi konusunda tutarsız davranmıştır. Bunun en temel nedenlerinin başında ABD'nin ulusal çıkar merkezli siyaset ve Ahlâk anlayışı gelmektedir. İkinci olarak, eğer ABD Mursi'nin askerler tarafından yönetimden uzaklaştırılmasını askeri darbe olarak nitelendirseydi Mısır'a yaptığı yıllık 1.3 milyar dolarlık yardımı (ki bunun yaklaşık 1.3 milyarı askeri yardımlardan oluşmaktadır)[10] kesmek zorunda kalacaktı. Amerikan yasalarına göre ABD, askeri darbe yönetimlerine ve ağır insan hakları ihlalleri olan ülkelere devlet yardım yapamaz. Obama Yönetimi de esprilere konu olacak şekilde askeri darbeye darbe demeyerek yardımları yapmaya devam etmiştir. Ancak aynı ABD ve etkisi altındaki IMF gibi uluslararası kuruluşlar, demokratik seçimlerle iktidara gelen Mursi Yönetimine yardım yapmaktan sakınmışlardır. ABD iç siyasetinde artan eleştiriler üzerine Obama Yönetimi, Ekim 2013'te bir adım atarak Mısır'a savaş uçağı, askeri helikopter, tank ve füze satmayı durdurmuş; ancak askeri yedek parça göndermeye, askeri eğitim vermeye ve sağlık, eğitim ve ekonomik kalkınma amaçlı yardımlar yapmaya devam etmiştir.[11]

Askeri darbeden yaklaşık bir ay sonra Ağustos 2013'te Mısır'ı ziyaret eden ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı William Burns, ziyareti sırasında Savunma Bakanı ve Genel

---

10 "ABD'nin Mısır'a Yardımı 71 Milyar Doları Geçti," USA Sabah, 25 Ağustos 2013.

11 Arshad Mohammed ve Patricia Zengerle, "Exclusive - U.S. Quietly Observes Coup Law on Egypt Aid, but Shuns Term," Reuters, 12 Ekim 2013, http://uk.reuters.com/article/2013/10/12/uk-usa-egypt-aid-idUKBRE99B00420131012.

Kurmay Başkanı Abdülfettah Sisi, Dışişleri Bakanı Nebil Fehmi ve İhvan'ın önemli liderlerinden şu an hapiste bulunan Hayrat Şatır'la görüşmeler yapmıştır. Her ne kadar muhalefet ile görüşmeler yaptıysa da darbecilerle görüşerek onlara meşruiyet kazandırmıştır. Şatır ile görüşmesine eşlik eden Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri dışişleri bakanları da bir süredir muhatapları ile yaşanan krizinden siyasi bir çözüm ile çıkmak için arabuluculuk yapmaya çalışmaktaydılar.[12] Hemen akabinde ABD'li Senatörler McCain ve Lindsay Graham da Ağustos 2013'te Kahire'deki temasları sırasında Mısır'da en kısa sürede seçimlerin yapılmasını teşvik etmişlerdir.[13] Bu ziyaret sırasında Afrika Birliği'nden de bir heyet arabuluculuk için Kahire'de görüşmeler yapmıştır. Basına yansıdığı kadarıyla arabuluculuk yapmaya çalışan ABD'li temsilciler, siyasi tutukluların derhal serbest kaldığı ve erken seçimlere gidilen bir öneri sundukları ancak her iki tarafın da bu önerileri kabul etmedikleri bildiriliyor.[14]

Askeri darbe sonrası sürece kısmen de olsa destek veren ABD, Mısır'da yaşanan katliamlar sonrası konumunu korumakta zorluk çekmektedir. Amerikan kamuoyundan ve bazı Senatör ve Temsilciler Meclisi üyelerinden, Başkan Obama'nın ve Dışişleri Bakanlığı'nın darbeye yönelik siyasetine yönelik eleştiriler gelmiştir. Bunun sonucunda ABD'nin, Mısır Ordusu'na her yıl yaptığı 1,5 milyar dolarlık askeri yardımın kesilmesini seslendirenlerin sayısı da her geçen gün artmaktadır.[15] Ancak, ABD'nin resmi politikasını eleştiren bu Senatörler içinde yer alan Rand Paul'un, ABD Hukukuna göre darbe yapılan bir ülkeye yardım yapılamaz gerekçesiyle Senato'nun Mısır'a olan yardımları durdurması önergesi 13'e karşı 86 oyla reddedilmiştir.[16] ABD, Camp David sürecinden beri bölgede kurduğu düzenin sarsılmasından endişe ederken, İsrail devleti ile Süveyş Kanalının güvenliği merkezli politika yürütmeye devam ediyor. Ayrıca İsrail yanlısı lobilerin, ABD'nin yeni darbe aktörleri ile iyi ilişkiler kurulması yönünde baskısı da ABD'nin Mısır politikasında belirleyici olmaya devam ediyor.

Askeri darbenin hemen ardından darbeyi "demokrasinin restore edilmesi" olarak tanımlayan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Dışişleri Bakanlığında yapılan bir toplantıda, "Mursi ve Müslüman Kardeşleri devrimi çalmakla" suçlamıştır. Kerry, yaptığı açıklamada, "Tahrir Meydanı'ndaki çocuklar hiçbir dini veya ideolojik güdüyle hareket etmemişti. Onlar biraz eğitim, iş ve gelecek fırsatı talep etmiş ve kendilerini bu fırsatlardan yoksun bırakan yolsuzluklara batmış bir hükümetten kurtulmak istemişti. Bunun için tweet'ler attılar. Facebook'tan birbirleriyle konuştular. İşte devrim böyle gerçekleşti. Ancak, bu devrim en iyi örgütlenmiş tek bir örgüt; yani Müslüman Kardeşler tarafından çalındı." demiştir.[17] Bu açıklamalarıyla Bakan Kerry, aslında sadece kendi değerleriyle çelişen çıkar merkezli siyaseti meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

---

12 "Today Burns Concludes Visit to Egypt with Meeting with Egyptians Discussing an End to Violence," Shorouk (Arapça), 5 Ağustos 2013.

13 "US Senator Urges Egypt to Hold Quick Elections," Ahram Online, 5 Ağustos 2013.

14 "Mısır'da Arabuluculuk Başarısız Oldu," CNNTÜRK, 7 Ağustos 2013, http://www4.cnnturk.com.

15 "US Senate Rejects Proposal to Halt Egypt Aid," Ahram Online, 1 Ağustos 2013.

16 "'Mısır'a Yardımı Keselim O Parayla Yol Ve Köprü Yapalım' Teklifine Red," İstanbulpost, 1 Ağustos 2013, http://www.istanbulpost.com.tr/misira-yardimi-keselim-o-parayla-yol-ve-kopru-yapalim-teklifine-red.

17 "Kerry, Müslüman Kardeşler Mısır'ın Devrimini Çaldı," Radikal, 21 Kasım 2013.

Ancak bütün bunlara rağmen, darbe yönetimi, ABD iç siyaseti dolayısıyla ikircikli bir tavır sergilemek zorunda kalan ABD Yönetimi'ne ABD yanlısı olmaktan çıkabileceğine dair tehditler savurmaktadır. Mursi ve 14 İhvan liderinin ülkede şiddeti teşvik etmeleri suçuyla mahkemeye çıkarılmasından bir gün önce Mısır'a bir ziyaret gerçekleştiren ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, darbe yönetimi tarafından daha fazla destek verme yönünde uyarılmıştır.[18] Askeri yönetimin Rusya ile silah antlaşması yapması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Askeri darbeyi yapanlar, ABD'nin çekincesiz ve tam manasıyla kendilerine destek vermesini beklemektedirler. Bu gerçekleşmediği takdirde, alternatif küresel güçlerle ilişkilerini güçlendireceklerini iddia etmektedirler.

Askeri Darbe Sonrası Dönemde AB'nin Mısır Politikası

Uzun süredir "demokrasi teşvik" programı uygulayan AB, Mısır'da gerçekleşen askeri darbeye net bir tavır takınmamış, sadece bazı AB üyeleri kısık seslerle siyasi gelişmeleri darbe olarak nitelendirmişlerdir. Askeri darbeden kısa süre sonra Mısır'a gerçekleştirdiği ziyarette AB Dış İlişkiler Temsilcisi Catherine Ashton, Kahire'de geçici cumhurbaşkanı Adli Mansur'un yanı sıra Başbakan Hazım Biblavi, Muhammed Baradey, Savunma Bakanı Abdulfettah Sisi, eski başbakan Hişam Kandil, İhvan'ın siyasi kanadı Adalet ve Hürriyet Partisi yetkilileri ve İhvan-ı Müslimin'in üst düzey yöneticileriyle görüşmüştür.[19] Tarafsız bir görüntü vermek isteyen AB Temsilcisi Ashton, iki taraftan yetkililerle yaptıkları görüşmelerden sonra yapmış olduğu basın açıklamasında, Mursi ile diğer İhvan yetkililerinin, haklarında herhangi bir suçlama bulunmaması durumunda hemen serbest bırakılması gerektiğini açık bir şekilde istediğini ifade etmiştir. Mursi ile de görüşmeyi arzuladığını ifade eden Ashton'un bu talebi askeri yetkililer tarafından kabul görmemiştir. Mısırlı yetkililerin kendisine Mursi'nin durumunun iyi olduğunu ve iyi muamele gördüğünü belirttiklerini dile getiren Ashton, "AB Mısır'ın demokratik süreci sürdürmesi ve önümüzdeki aylarda seçimleri gerçekleştirmesini" arzuladığını belirtmiştir.[20] Bu arada Ashton'un ziyareti sırasında, nerede olduğu ve tutuklanıp tutuklanmadığı bilinmeyen Mısır eski başbakanı Hişam Kandil ile de görüşmesi dikkat çekmiştir.

İhvan-ı Müslimin yöneticilerinden Amr Derrac, AB Temsilcisi Ashton'un görüşmeler sırasında herhangi bir çözüm önerisinde bulunmadığını, sadece AB'nin Mısır'da yaşananlarla ilgili olarak tutumunu açıkladığını söylemiştir. Ashton'un Mısır'daki fotoğrafın tamamını görmek istediğini, bu bağlamda kendileriyle görüştüğünü de belirten Derrac, Ashton'a İhvan-ı Müslimin'in tutumunu ifade ettiklerini ve Mısır sokaklarının bu askeri darbeyi kabul etmediğini dile getirdiklerini ifade etmiştir.[21]

Alman basınında çıkan haberlerde ise İhvan-ı Müslimin tarafından Avrupa'nın taraflar arasında aracılık yapması istendiği bildirilmiştir. İngiliz haber ajansı Reuters'in kaynak gösterildiği haberlere göre, İhvan-ı Müslimin'i daha önceki görüşmelerde de temsil eden Gehad Haddad'ın, AB Büyükelçisi Bernardino Leon'a diyalog

18 "Egypt to Look Beyond U.S. for Arms: Foreign Minister," Egypt Independent, 3 Kasım 2013.

19 "EU's Ashton Arrives in Cairo to Meet Senior Officials," Aswat Masriya (English), 17 Temmuz 2013.

20 Abdullah Aydoğan Kalabalık, "Ashton Mısır'da Tüm Taraflarla Görüştü," Dünya Bülteni, 18 Temmuz 2013, http://www.dunyabulteni.net/servisler/haberYazdir/267803/haber.

21 "Senior Brotherhood Figure to Meet EU's Ashton," Aswat Masriya (English), 17 Temmuz 2013.

için bir teklif sunduğunu söylediği kaydedilmiştir. Ancak görüşmelere Mısır'ın askerler tarafından kurulan yeni hükümet temsilcilerinin mi yoksa askerlerin mi katılacağı konusunda açıklık getirilmemiştir.[22] İhvan-ı Müslimin'in ise hükümet krizinin giderilmesi için seçimler dâhil tüm siyasi konuları görüşmeye hazır oldukları, ancak Mursi'ye karşı yapılan darbenin geri çekilmesinde ısrar ettikleri öne sürülmüştür.

Eylül ayında darbe sonrası Mısır'ı ikinci kez ziyaret eden AB Dış İlişkiler Temsilcisi Catherine Ashton, bu ziyaretinde de iki gün süren görüşmelerde bulunmuştur.[23] Ziyareti sırasında Mısır'da yaşanan son siyasi gelişmeleri geçici cumhurbaşkanı Adli Mansur olmak üzere, Nebil Fehmi ve Amr Musa gibi darbeci isimlerle değerlendirmiştir.[24] İslami hareketlerin arabuluculuk istemediklerini belirten[25] Ashton, gazetecilere yaptığı açıklamalarda "Mısır'ın geleceğini belirlemek tamamen Mısırlılara aittir" diyerek AB'nin Mısır'a herhangi bir siyasi müdahale yapmadığını, sadece destekleri sürdürme kararlılığında olduklarını ifade etmesi dikkat çekmiştir. Ayrıca, Hükümet ile İhvan arasındaki görüşmeleri desteklediklerini, ama arabulucu bir konuma sahip olmadıklarını ifade etmiştir. AB Temsilcisi ile görüşen, İhvan'ın siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi liderlerinden Halid Hanefi, Mısır'daki krizin çözülmesi adına uluslararası girişimleri önemli gördüklerini ifade etmiş, ancak meşruiyet taleplerinden asla vazgeçmeyeceklerinin altını çizmiştir. Ashton'ın darbe aktörlerinden gelen eleştirileri müteakip daha dikkatli diplomatik bir dil kullandığı gözlenirken, bu ziyaretle birlikte AB'nin darbe hükümeti ile darbe karşıtı İslami Hareketler arasında siyasi bir uzlaşının oluşabilmesi adına tarafları etkilemeye çalışan konumunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Batının Ortadoğu'daki İnsan Hakları İhlallerine Yönelik Tutumu

Hem AB hem de ABD'nin sembolik bazı adımlar atmanın ötesinde Mısır'da Darbeci Sisi liderliğindeki askeri rejiminin, halkına karşı giriştiği katliam, kıyım ve baskına tepkisiz kaldığı söylenebilir. Siyaseten tarafsız bir konumda olduklarını söyleseler de Batılı bu iki temel küresel aktörün, iddia ettikleri gibi demokrasiden yana değil, ulusal çıkardan yana olduklarını göstermişlerdir. Çıkarları gerektirdiğinde Batı-dışı dünyadaki gelişmelere müdahil olur, yeri geldiğinde de kayıtsız kalırlar.

AB ile ABD'nin, Mısır'daki insan hakları ihlallerine yönelik bu kayıtsızlık tavrı, hatta ihlallerin işlenmesine destek verme ve/ya insan hakları konusunu araçsal Ahlâk gereği kullanma siyaseti bir ilk değil, büyük ihtimalle bir son da olmayacaktır. Daha önceki dönemlerde bu çifte standardın çok sayıda örnekleri yaşanmıştır. Coğrafi Keşiflerle dünyayı sömürgeleştirmeye başlayan Batılı ülkeler, gittikleri her yerde kendileri için uygun gördükleri standartların ötesinde, dışında bir standart getirmek istemişlerdir. Yeri geldiğinde ırkçılığın en katı şekillerini uygulamaktan geri durmamışlardır. Bu çalışmada, sadece insan hakları söylemini ön planda tuttuğu ileri sürülen Birleşmiş Milletler (BM)'in kuruluşundan bu yana bunu nasıl uyguladıklarını bir kaç örnek üzerinden açıklamaya çalışılacaktır.

22 "Müslüman Kardeşler AB'den Aracılık İstemiş," Dünya Bülteni, 19 Temmuz 2013, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=267903

23 "Catherine Ashton Visits Egypt," Daily News (English), 30 Eylül 2013.

24 "Fahmy and EU›s Ashton Discuss Bilateral Relations," Egypt Independent (English), 2 Ekim 2013.

25 "Cihat Yöneticisi: Krizin Çözümü İçin Yabancı Arabulucuyu Reddediyoruz," Sada el Beled, 9 Eylül 2013.

ABD öncülüğündeki liberal Batı (Birinci Dünya, Hür Dünya) Soğuk Savaş döneminde söylemsel bir çifte standardı daha çok Sosyalist Doğu Bloğuna karşı kullanmıştır. 1970'li yılların başından itibaren başlayan "yumuşama (*detente*) dönemi" ile birlikte Batı dünyası insan hakları söylemini daha sıklıkla ve daha doğrudan kullanmaya başlamıştır. Yumuşama Döneminin kurumsallaşmasının ilk adımı olan 1975 yılındaki Helsinki Konferansı'nda kabul edilen insan hakları sepeti (3. sepet) Sovyetler Birliği'ne karşı bir dış politika aracı olarak kullanılmıştır.[26] Yani, sert gücün (*hard power*) kullanılması terk edilince yumuşak güç (*soft power*) devreye sokulmuştur. Netice itibariyle, insan hakları ve ahlâkî değerler sadece gerektiğinde kullanılmıştır. Ancak aynı yıllarda, Latin Amerika'nın en güney ülkelerinden biri olan Şili'de seçilmiş devlet başkanı Salvador Allende'ye karşı, ABD çıkarlarını savunma garantisi veren Pinochet'nin askeri bir darbe düzenlemesinin fikir babalığını ve hatta yürütücülüğünü yapmıştır. Yani, Batı dünyasının burada da pragmatik ve eklektik bir bakışla hareket ettiğini görmek mümkündür.

Batı dünyasının Mısır'daki askeri darbeye yönelik siyasetinin iyi anlaşılması bakımından Batının son 60 yıldır Ortadoğu'da, İslam dünyasında ve hatta Batı-dışı diğer bölgelerde izlediği siyasetin genel eğilimini irdelemek gerekmektedir. Örneğin, İsrail'in 65 yıldır Filistinli Müslüman (ve de Hıristiyan) halka reva gördüğü her türlü gayri insani muamele, AB ve ABD tarafından görmezden gelinmiştir, gelinmektedir. İsrail'in işlediği suçlar BM'de dile getirilmiş, ancak her bir defasında Batılı ülkelerin, özellikle ABD'nin, karşı çıkmasıyla Batı-dışı dünyanın cezalandırmak istediği İsrail sürekli korunmuştur. Hatta Batının bölge siyasetini belirleyen en önemli parametrelerden biri, devlet terörü dâhil her türlü insan hakları ihlalini sistematik bir şekilde yapan İsrail devletinin güvenliğidir. Kısacası, Batının araçsal ahlâkı, Batılı ülkelerin İsrail devletinin güvenliğinin ve yayılmacılığının sağlanmasını gerektirmektedir.

Batı dünyasının, insani değerlerin ve evrensel ahlâkın çiğnenmesine göz yumduğu ve katkıda bulunduğu çarpıcı örneklerden biri, 1990'lı yıllarda Avrupa'nın kalbinde ve daha çok Hollanda'dan gelen BM askerlerinin gözü önünde gerçekleşmiştir. Sırpların, Srebrenitsa'da Boşnak halkına soykırım uygulamasını Batılı ülkeler ve BM sadece seyretmekle yetinmiştir. AB ve ABD bir taraftan bu soykırımı seyrederken, bir taraftan da taraflara silah ambargosu uygulayarak bir manada silahsız ve zayıf olan Boşnakların kendilerini savunmalarına fırsat verilmemiştir. Savaşın bitiminden sonra ancak Sırp liderler, insanlığa karşı suç işledikleri gerekçesiyle uluslararası mahkemelerde yargılanabilmişlerdir. Hatta Boşnak halkına soykırım uygulandığı Lahey'deki mahkeme tarafından tespit edilmiş, ancak ilginç bir biçimde faili meçhul bırakılmıştır. Böylece literatüre"faili meçhul soykırım" kavramını kazandırmış oldular.

Öte yandan, son elli yıllık Ortadoğu tarihi ve bölge devletlerinin Batılı ülkelerle ilişkileri incelendiğinde Batılı ülkelerin, liberal ve insan haklarına saygılı bir yönetim için olmazsa olmaz olarak görülen demokratik kurumların ve seçimlerin Ortadoğu ülkeleri için önemsenmediği ve hatta istenmediği görülmektedir. Örneğin, demokratik Batılı ülkeler farklı zamanlarda İran, Cezayir, Filistin ve Lübnan'da yapılan seçimlere saygı göstermemiş ve kolaylıkla kendi siyasal söylemlerindeki temel ilkeler-

26 Oral Sander, Siyasi Tarih: Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar, Ankara: İmge Kitabevi, 1989, s. 348-351.

den feragat edebilmişlerdir. Örneğin, ABD 1950'li yılların başlarında seçimle iktidara gelen Muhammed Musaddık Hükümetine karşı darbe yapmış ve bölgenin en katı despotlarından biri olan Şah M. Rıza Pevlevi'yi iktidara getirmiştir. Benzer şekilde 1990'lı yıllarda Cezayir'de yapılan demokratik seçim sonuçlarını bu kez Fransa başta olmak üzere Batılı ülkeler kabul etmemiş, ülke on binlerce masum insanın ölümüne yol açan bir iç savaşa sürüklenmiştir. 2000'li yıllarda ise Filistin ve Lübnan'da yapılan demokratik seçimlerde HAMAS ile Hizbullah'ın yüksek oranda oy almaları üzerine, bu siyasal partileri ve halk hareketlerini terör örgütü olarak gören Batılı ülkeler yine seçim sonuçlarına saygı göstermemişlerdir.

Bütün bu olumsuz sicil dikkate alındığından günümüzde Batı dünyasının, Batı-dışı dünya, özellikle Ortadoğu bölgesi ve İslam dünyası, için demokratik kalkınma istemediği yönündeki şüpheleri oldukça arttırmıştır. Bunun üzerine, Batı dünyasında da bu çifte standarda yönelik hoşnutsuzluklar ortaya çıkmış, bu artan güvensizliğin ve olumsuz algının orta ve uzun vadede Batı menfaatlerine zarar vereceğini düşünerek muhalif tavırlar geliştirmeye çalışmıştır. Abraham Lincoln'un iki yüzyıl önce yaptığı ve yaygın olarak bilinen demokrasi tanımını (halkın halk tarafından halk için yönetilmesi) değiştirerek, siyasetlerinde demokrasiyi "halkın halk tarafından Batı/ABD/Avrupa için yönetilmesi" şeklinde algılamakta ve uygulamaktadırlar.

Üç yıldır korkunç bir iç savaşın yaşandığı ve Esad Yönetimi tarafından ağır katliamların gerçekleştirildiği Suriye'de, uluslararası hukuka göre kullanılması suç oluşturan kimyasal silahlar bile kullanılmış, ancak tüm yaşananlara rağmen ne BM Sistemi ne de küresel güçler etkili bir cevap verebilmiştir. Batılı ülkeler Libya'da Kaddafi'ye karşı mücadele eden muhalif güçlere yardım etmiş, hatta Batı dünyasının en önemli askeri ittifakı NATO, geleneksel etkinlik alanının dışına çıkarak askeri müdahalede bulunmuş ve Kaddafi'ye hava saldırılarında bulunarak düşmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Çok daha ağır bir bilançonun ortaya çıktığı Suriye'de Esad rejimine karşı benzer bir tavır takınılmamıştır. ABD başta olmak üzere Batılı küresel güçler Suriye'deki ağır insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmıştır. Hatta Batılı devletler daha ileri giderek kimyasal silahların kullanılmasını, Suriye ile diplomatik ilişkilerin kullanılmasına vesile kılmışlardır.

Batılı ülkelerin dış politika söylem ve uygulamaları ve Batılı ülkeler tarafından kurulan etkili uluslararası kuruluşların faaliyetleri dikkate alındığında, Batı dünyası, Batı-dışı dünyadaki insan hakları ihlalleri, evrensel ahlâkî değerlerin çiğnenmesi ve demokratik kurum ve gelişmelerin engellenmesine yönelik üç genel ahlâkî tavır sergilediği görülür.

Bu tavırlardan birincisi, Batılı küresel güçlerin reel-politik ve menfaat merkezli siyasetleri ve devlet davranışlarının buna göre şekillenmesidir. Buna göre, Batılı ülkelerin herhangi bir ülkedeki çıkarlarını zedeleyecek her türlü gelişmeye karşı tedbir alınır ve engellenmeye çalışılır. Eğer herhangi bir gelişme, yukarıda ifade edilen ahlâkî anlayışa göre, Batılı ülkelerin menfaatineyse olumlu, iyi ve ahlâkî olarak nitelendirilir ve destek verilir. Ancak eğer aynı gelişme Batılı devletlerin menfaatlerinin aleyhine ise olumsuz, kötü ve gayri ahlâkî olarak nitelendirilir ve engellenmeye çalışılır. Dolayısıyla örneğin bir ülkedeki seçim sonuçları Batılı ülkelerin menfaatine değilse,

karşı çıkılması gereken bir gelişme olarak görülür ve demokratik olmayan kurumların devreye girmesine yönelik faaliyetlerde bulunan grup ve aktörlere destek verilerek olumlu o ülke bakımından gelişmelerin ortaya çıkmasına engel olunur.

Bu mantığa göre, dost ve düşman ayırımı, Ortadoğu ülkelerinin Batılı değerleri ve kurumları benimseme derecelerine göre değil, Batı-dışı ülkelerin siyaseten Batıyla paralel hareket edip etmeme durumuna göre yapılmaktadır. Örneğin, Batılı ülkeler Ortadoğu'nun belki de Batı değerlerine en uzak ülkesi olan Suudi Arabistan ile on yıllardır iyi ilişkiler içindeyken, Türkiye ve 'sadece Yahudiler için' İsrail hariç bölgenin, seçimlerin yapılması ve kadınların toplumsal hayata katılımı dâhil Batı kurumları en çok uygulayan ve sahiplenen İran'la kötü ilişkilere sahiptirler. Sadece İran dikkate alındığında, demokrasinin esamisinin okunmadığı despot Şah rejimiyle iyi ilişkiler kuran Batı, özellikle Fransa ve ABD, ideolojik farklılık dolayısıyla bir cumhuriyet rejimi olmasına ve seçimlerin yapılmasına rağmen İslami İran ile ilişkileri hep kötü olmuştur. Bütün bunların sonucunda da Batılı küresel güçler için dost tiranların (*friendly tyrants*),[27] her zaman 'düşman' veya çıkar çatışması içinde olduğu demokratlardan daha çok takdire şayan olduğunu söylemek mümkündür.

Batı dünyası tarafından Batı-dışındaki dünyaya yönelik sergilenen ikinci Ahlâkîtavır,Batı mahreçli seküler, modern ve demokratik kültürün, kurumların, oluşumların ve değerlerin küresel ölçekte yayılmasının sağlanması; dünyanın neresinde olursa olsun bu yöndeki her türlü gelişmenin desteklenmesidir. Bu ahlâkî anlayış, Batı değerlerini özümsemiş ve bunun evrenselliği iddiasında bulunan 'dürüst' Batılı tavırdır. Gerçek manada bu tavrı sergileyen hemen hemen yok gibidir. Bu, daha çok Batıdaki idealist ve genellikle marjinal demokrat grupların takındığı bir tavırdır ve maalesef nadiren devlet siyasetine yansımaktadır.

Batı dünyasından diğer ülkelere yönelik siyasetlerindeki üçüncü ahlâkî tavır ise yukarıda açıklanan iki tavır arasında kalan bir 'arada kalma (arafta kalma)' durumudur. Buna göre Batılı ülkeler, menfaatleriyle değerleri arasında bir denge kurma çabası içindedirler. Yani, menfaatlerini korurken inandıkları değerleri dikkate alan ülkeler ve siyasi aktörler, demokratik değerleri dış politikalarının önemli bir parametresi olarak görmektedirler. İskandinav ülkeleri bu tavrın en iyi örnekleri olarak gösterilebilir. Ayrıca, AB ile ABD karşılaştırıldığında, ortak Batılı değerler etrafında kurulan AB'nin bu değerleri, küresel hegemonyayı sahip olduğu sert güçle devam ettirmeye çalışan ABD'den daha çok savunduğu söylenebilir. Öte yandan, menfaatleri küresel ölçeğe yayılan büyük devletlerin aksine, daha dar bir alanda çıkarlar küçük Batılı devletler bu tavrı daha sık sergilemektedirler. Ancak bu tavrı en iyi sergilediği düşünülen ülkeler bile zaman zaman Batılı 'araçsal ahlâkî anlayış' ile siyaset yapmaktadırlar. Örneğin, insan hakları konusunda en hassas devletlerden biri olarak görülen İsveç, iç ve dış siyasetinde demokratik değerleri ve evrensel ahlâk söylemi siyasetinin temel parametrelerinden biri olarak görmektedir. Ancak çıkarlarının bir gereği olarak, Batılı insan hakları, siyaset, kültür ve ekonomi standartlarından en uzak ülkelerden biri olan Suudi Arabistan'la silah satış sözleşmesi imzalayabiliyor.

Sonuç ve Değerlendirme

27 Bu 'dost tiran'lardan bazılarının (bazı ülkelerin ABD ile ilişkilerinin) Amerikalı yazarlar tarafından bir analizi için bkz. Daniel Pipes ve Adam Garfinkle(Ed.), Friendly Tyrants:An American Dilemma, New York: St. Martin's Press, 1991.

Batılı devletlerin Batı-dışı dünyaya, özellikle Ortadoğu'ya ve Arap ve İslam Dünyasına, yönelik siyaseti, Batının araçsal aklının, araçsal ahlâkının ve Euro-sentrik bakış açısının bir tezahürüdür. Bir kere Batılı akademisyenler tarafından geliştirilen "Ortadoğu istisnacılığı (*Middle Eastern Exceptionalism*)" söylemi[28] doğrultusunda Arap ve İslam Dünyasının sahip olduğu kültür ve medeniyetin, Batılı demokratik değerlerle örtüşmediği, dolayısıyla bu coğrafyanın Batılı değerleri özümsemesinin imkânsız olduğu iddia edilmektedir. Bu bakış açısına göre, Batı dünyası ile İslam medeniyeti arasında bir doku uyuşmazlığı bulunmaktadır. Bir anlamda, İslam medeniyetinin Batılı düşün ve siyaset adamları tarafından ontolojik öteki olarak algılandığı görülür.

İçinde yaşadığımız dünyanın, en fazla meşruiyete sahip kurumu olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler (BM), Batılı ülkeler tarafından, Batılı değerler esas alınarak kurulmuş ve başından itibaren de Batılı ülkeler tarafından kontrol edilmiştir, edilmeye devam etmektedir. Uluslararası sistemin temel düzen kurucu örgütü olan BM, uluslararası politikadaki temel meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmektedir. İronik bir biçimde, herhangi bir uluslararası müdahale konusunda BM kararının yokluğu uluslararası bir eylemi gayrimeşru kılabilmektedir. Ancak BM'nin kendisi de güç temelli olarak kurulmuş ve en önemli karar organı olan Güvenlik Konseyi'nde beş büyük devletin sahip olduğu veto mekanizması dolayısıyla da belirli bir grup ülkenin çıkarlarına muhalif karar alamamaktadır. Neticede bazı gözlemcilerin de iddia ettiği gibi, Batı-dışı dünyada meydana gelen çok sayıdaki katliama, insan hakları ihlallerine ve hatta soy kırıma sessiz ve kayıtsız kalan BM'nin de haddizatında emperyalist bir kurum olduğu düşünülebilir.

'Ahlâk' kavramı genellikle kurallara uymak şeklinde tarif edilirken, Batı dünyasının bizzat kendisinin belirlediği kurallara uymadığını Mısır askeri darbesi üzerinden görmek ve okumak mümkündür. Batı dünyasının ve dünyanın hegemon ülkesi olan ABD'nin ve Batı medeniyetinin en önemli kurumu ve projesi olan AB, bariz bir şekilde dünyanın gözü önünde gerçekleşen bir askeri darbeye 'darbe' diyememiş, hatta bunu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu tavrı, Batı dünyasında hâkim olan 'araçsal aklın' bir tezahürü olan 'araçsal ahlâkın' bir sonucu olarak okumak gerekir. Ahlâk kavramını ulusal çıkarlarına göre tarif eden Batılı ülkeler, çıkarları değiştikçe ahlâkî bakış açıları değişecektir. Batılı ülkelerin ahlâkî esnekliğinin ve bunun sonucu olan farklı toplumsal, ekonomik ve siyasal standartlarının bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

28 Ortadoğu istisnacılığı konusunda bkz. Eva Bellin, "The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective," Comparative Politics, c. 36, n. 2, Ocak 2004, ss. 139-157; Imad Salamey, "Middle Eastern Exceptionalism: Globalization and the Balance of Power," Democracy and Security, c. 5, n. 3, 2009, ss. 249-260.

Müzakere

Prof. Dr. **Birol Akgün**
Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektör Yardımcısı.

Ülke olarak kendimizi yenilemeye çalışıyoruz hem toplum yararına çalışıyoruz. Okuryazar sayısının çoğaldığı, bilişim çağının yaşandığı ve bu kadar geliştiği, Dünya'yla ilişkimizin bu kadar arttığı bir dönemde bu tür değerlerin Türkiye olarak kendi ülkemizde tartışıyor olmamız bence son derece önemli ve anlamlı. Gelişmeyi sadece kalkınma ve maddi anlamda bunun hangi değerlerle nasıl tanımlanacağı inşacı bir mantıkla geleceğimizi biçimlendirirken hangi ahlâkî, siyasi, güncel değerleri alarak biçimlendireceğimiz konusuna bugünlerde bu tartışmayı çok önemli ve ciddi bir şekilde yapmamız gerekir. Ama aynı tartışmayı sadece biz değil uluslararası ilişkileri de yapılan çalışmalar sürecinde de dünyanın da ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Muhittin hocanın bırakmış olduğu tebliğ üzerinden konuşmaya başlayacağım.

Muhittin Bey'in tebliğinde ifade edilen temel konular da Mısır üzerine verilen örnekler de Batılı ülkelerin ahlâk üzerinden ne kadar tutarlı davranıp davranmadıkları ve bunların ahlâkî diyebileceğimiz tutumu tutarsızlığı hangi felsefi ahlâkî temellerde açıklanabileceğine ilişkin olarak konular üzerine konuştu. Özellikle Batılı ülkelerin bugünkü modern dünyada ki entelektüel anlamda aydınlanmacıbireyciliğe, faydacılığa ve enstrümantalahlâka dayandığını özetle belirtti. Aslında bugünkü Batı medeniyetinin temel teksilerini, felsefi kitaplarını okuduğunuz zaman bunları zaten oralarda görmek mümkün ve bunlar son derece önemli tespitler ve bu uluslararası sistemde büyük ölçüde batılı merkezler tarafından kurulduğu için dünya sistemini oluşturan bütün kurumlar bir şekilde bu ahlâkî ve siyasi değerler üzerine inşa edildi. Aslında 1990 sonrasında yani soğuk savaş dediğimiz dönemde uluslararası ilişkilerde hiç olmadığı kadar belki doğal olarak ahlâkî ilkeler tahrip edilmeye çalışıldı. Uygulamada bunların ne kadar başarılı olduğu tartışılır ama 1990 sonrası dönemde liberalizmden daha çok idealist ilkeler, insan hakları platformları, uluslararasıhukuk, demokrasi gibi temel değerler ilginç bir şekilde uluslararası ilişkilerde temel evren-

sel değerler olarak sunuldu. Hem ekonomi de böyle hem de uluslararası ilişkilerin işleyişi anlamında dış politika ve uluslararası kuruluşların karar alma mekanizmasında ki meşrulaştırıcı temel norm olarak bunlar kullanılmaya başlandı, bunlar içerisinde özellikle söylem olarak 1990'lı yıllarda soğuk savaşın bitmesine batılı siyasal değerleri ve ekonomik değerleri bir galibiyet olarak sunan tarihin en önemli temel argümanlarından birisiydi. Çünkü o söylem küreselleşme dönemiyle beraber bütün dünyayı da temel bir argümana dönüştürdü. O kadar ki eğer bir ekonomi politikası izliyorsanız o izlediğiniz ekonomi politikasının mutlaka o liberal söyleme uygun olması ve liberal söylem çerçevesinde ekonomi politikası uygulayacak olan siyasetçinin iş başına gelmesi neredeyse kaçınılmaz hale geldi. Asli söylemler ciddi anlamda eleştiriye tabi tutuldu, yaptırıma tabi tutuldu ve dışlanmaya götürdü.

Bir anlamda batının hiçbir zaman bu kadar küreselleşmediği bir dönemde yaşanmamıştı söylem olarak. Ekonomiden yola çıkarak bir de şunu söyleyeceğim örneğin 1990'ların sonuna doğru Asya'da bir ekonomik kriz baş gösterdi o zamana kadar kısmen söylemsel olarak ifade edilen liberal ekonomi temelleri politikaları, evrensel reçetelere dönüştürülmesi nedense o krizle birlikte uluslararası temel konuların İMF, Dünya bankası gibi kuruluşlar tarafından resmen dayatmacı bir politika izlendi, örneğin Malezya o reçetelere uymadığı için ciddi anlamda dışlanmayla karşı karşıya bırakıldı, evet Malezya İMF veya ABD'nin belirlediği ekonomik politikalar yerine kendi özgür, İslamipolitikalarını, enstrümanlarını kullanması diğerlerine göre ekonomisinin hızla iyileşmesine sebep oldu ama orada ciddi bir baskı uygulandı, benzer şekilde aslında bizim ülkemizde 2000'li yılların başında bu liberal söylemin bize dayatmasının getirdiği pek çok sonuçla karşılaştı. Ne diyordu Washington konsensüsü işte devleti küçültün mümkün olduğunca bütün alanları uluslararası rekabete açın küreselleşme bunu gerektiriyor. Kamu harcamalarını kısın vs. bu söylemlerin yaratmış olduğu insani maliyetler hiçbir zaman göz önünde bulunmadı hâlbuki eğer insani maliyet olacaksa bunun mutlaka bir ahlâkî sorumluluğunun olması gerekirdi ve bu politikaları biçimlendirirken mutlaka sıradan insanların, dezavantajlı kesimlerin çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerekirdi. Bunlar hiçbir zaman dikkate alınmadı IMF ve Dünya Bankası adeta Batıda öğretilen o standart politikaların herkese uyacağı varsayılan o deli gömleklerinin zorunlu olarak giydirilmesine çalışıldı. Bize de nasibimize 2001' de bir ekonomi komiseri düştü ve 15 günde 15 yasa ve pek çok alanda o zamana kadar hiç dokunulmayan konularda ciddi anlamda reformlar yaptırıldı ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na kadar getirildi. Böyle işleyen bir sistem vardı. Şimdi 2008'e gelip te 97'de ki o sayfayı tamamlayıp benzer nedenlerden dolayı Batı, liberal ekonomik krizler çıkınca o çerçevenin o altın gömleğin ne kadar acıttığını sonra kendileri hissetmeye başladı ama bugünlerde en çok tartışılan konuda ya bu bizim sistemimiz yanlış mıydı? Acaba teoride mi yanlışlık var yoksa aktörlerde mi yanlışlık var bu ahlâksız aktörler tırnak içerisinde yanlış mı yaptırdı yoksa piyasa ahlâkının kendisi mi aslında kötüydü? Bugünlerde en çok bu konular tartışılıyor hatta 2008-2009 yıllarında o zamana kadar 90'lı yıllarda artık çöpe atıldığı iddia edilen Karl Marks'ın kitabı bile okunmaya başlandı. Kendileri de kendi içinde aslında liberal teorinin hem ekonomik anlamda hem de biliyorsunuz. Daha sonra konuşacağım siyasi anlamda o kadar tutarlı

olmadığına pekâlâ insani suç olduğunu ve bunun uygulamasının getirdiğiahlâkî sorumluluğu üstlenen siyasetçilerin, politikacıların, uygulayıcıların ne kadar zor durumda kaldıklarını yeni yeni anlamaya başladılar. Evet, buna deneme yanılma yolu diyebilirsiniz. Ama başlıktan bakarak Afrika'nın her yerine bir ekonomi politikası dayatmanın herhalde bir ahlâkî sorumluluğu olması gerekirdi. Şimdi IMF, Dünya Bankası hepsi yeniden bu çerçeveyi değiştirmeye, tanımlamaya daha koruyucu politikalara geçmeye başladılar.

Bu işin ekonomiyle olan kısmı, ikincisi ise uluslararası ilişkilerin işleyişi bakımından 1990'lı yıllarda hatta Muhittin Hocamın söylediği Mısır ve Suriye olaylarında ki çelişkiyi de görmek mümkündür. 1990'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde ahlâk temel alınarak geliştirilen en önemli doktrinlerden birisi herhalde Arthur Peti diye bildiğimiz bizim yani Koruma Sorumluluğu İlkesidir. Bu şu demek kabaca; insan hakları evrensel bir değerdir, tüm dünya insanları hangi ortamda yaşarlarsa yaşasınlar batı standartlarının getirmiş olduğu temel insan haklarına ve özgürlüklerden maksimum derecede yararlanmalıdırlar. Tamam, bu söylem olarak böyle uluslararası sözleşmelerle bunlar bir şekilde zaten zorunlu olarak dayatılmaya çalışılıyordu. Fredi Maose gibi uluslararası kuruluşların geliştirmiş olduğu skorlarla dünyadaki hangi ülkenin uluslararası ve insan hakları liginde nerede olduğuna ilişkin pek çok örnek var. Bu batılı ülkelerin çizmiş olduğu bir çerçeve ve uygulamada da diğer ülkelerin vermiş olduğu bu puanlarla bir şekilde baskı altında tutuyorlardı. Fakat bunu sadece söylem üzerinde kalmadan özellikle iki kutuplu sistemin çöküşünden sonra 1990'lı yıllardan sonra liberal değerler ya da Evrensel Hukuk İlkesi olarak kabul görmeye başlayınca denildi ki uluslararası alanda despotik bir rejim altında yaşayan ülkelerde eğer insanların insanlıkları bir sistemiçerisinde ihlal ediliyorsa, ağır yaptırımlar altında bırakılıyor ise bu durumda dünyanın geri kalan diğer ülkeleri ki biz buna uluslararası toplum diyoruz. Uluslararası toplumun gerekirse güç kullanarak bu ülkelere özgürleştirmelerine baskı, zulüm altında kalan bu halkların haklarını despotik rejimini gerekirse değiştirerek bu insanlara kavuşturulması gerekir. Bununtemelinde de ahlâkî bir yükümlülük var. Herkes insandır uygulamasına kefil olduğuna dair bir ön kabul vardır. Bunu biz farklı yerlerde gördük. 1990'larda Somali'de, Kosova'da, Bosna Hersek'te buralarda gördük. Son Arap Baharı sürecinde Libya'da ki uygulamalarda BM kararlarında bunlar yansıdı. Mali'ye yönelik operasyonda son olarak benzer durumu gördük. Fakat iş dönüp, dolaşıp bizim yakın komşumuzda bulunan Suriye'deki 150000 insanın ölmesine uluslararası manada şu anda kimyasal silah kullanmasına rağmen BM dediğimiz sistemin hiçte öyle insani bir hareket gibi hayati yükümlülüğü yerine getirme anlamında ismini bile ağzına almadığını gördük.aslında bugün en çok tartışılan konulardan birisi bu. Yanlış anlaşılmak istemiyorum burada Türkiye'nin durumu da zaman zaman tartışılıyor, yabancı ülkelerin komşumuz Suriye ile beraber çatı altında bir askeri müdahaleyi savunuyor değilim. Ama ortada düne kadar başka ülkelerde benzer durumlar ortaya çıktığında artı, eksi prensibini uygulamak için BM'in böyle bir müdahalede bulunmaya istekli olan batılı ülkelerin Suriye söz konusu olduğunda ya da eskiden beri Gazze'deki olaylarda Filistinlilerin İsraillilerin baskısı altında ezilmesine karşı neden uygulanmadığı ilkesi herhalde batının enstrümentalistahlâk anlayışının bireyci

pragmatikahlâka dayalı anlayışının dışa vurumu olarak görmek lazım. Bu tür çelişkiler aslında nasıl liberal teori, ekonomi politikte ve bugünkü neo liberal ekonominin sorgulanmasına götürdüyse bugünkü Suriye ve Mısır'daki son olaylarda görüldüğü gibi batının ikincil ve ahlâken savunulamaz olan tutumları batı'nın savunmuş olduğu tırnak içerisinde evrensel demokrasi ve insan hakları söyleminde aslında ne kadar evrensel olmadığını, olamadığını bir anlamda göstermesi bakımından son derece ironik ve paradoksal bir durum ifade eder.

Üçüncüsü Mısır örneğinden yola çıkarak batının demokrasi konusunda ki ikicilikli tutumu ve ahlâken savunamaz durumuna da değinmek istiyorum. Muhittin Hocanın da kısmen değindiği olay, şu demokrasi gerçekten de Batı merkezli olarak gelişen bir rejim, bir hayat tarzı biçimi ise insanlara mahsus olan özgürlük ve insanların kendilerini geliştirmesi için büyük fırsatlar sunuyor ise ve bu herkes için uygulanacak bir rejimse o zaman bunu ilkeli bir şekilde her yerde savunmak gerekir. Fakat Batı'nın demokrasi promosyonu diyebileceğim politikası zaman zaman Amerika'nın dış politikasında da söylemsel olarak yansıyan 2003 yılında ki Irak işgalinde kullanılan temel bir argümanvardı. Dikkat ederseniz Irak'ın işgali sırasında iki argümankullandı, biri Saddam'ın elinde ki kitle imha silahlarının bertaraf edilmesi, ikincisidespotçu bir rejim var, insan ihlalleri var biz bu ülkeye demokrasi getireceğiz diye tamamen bunun üzerine oturtulmuş bir proje bir söylem var, dolayısıyla bazen ülkeleri işgal etmede bir enstrüman bir araç, meşrulaştırıcı bir form olarak kullanılan bir demokrasi söylemi vardı, Mısır'da söz konusu olduğunda halkın kendi özgür iradesiyle seçmiş olduğu bir liderin bir rejimin doğrudan bir askeri müdahaleyle karşılaşmasına rağmen demokrasinin savunulması noktasında aynı tutarlılığın gösterilmemesinin ben ciddi anlamda Batı'nın bu enstrümantalistahlâk anlayışının bir dışa vurumu ve yansıması olarak görüyorum. Bunun temelinde olaya baktığımız zaman 1990'lı yıllardan itibaren bizim siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerde çokça tartıştığımız acaba demokrasi gerçekten evrensel bir norm veya uygulanacak bir form mudur? Eğer öyleyse Ortadoğu ülkelerinde neden demokrasi bir şekilde uygulanmıyor tartışmalarında Batılı literatürde hep şu söylenti olur, Ortadoğu ülkeleri daha özelde Arap dünyası diyalog açısından daha bir istisna durumdadır. İşte bunların kültürleri demokrasiyi yaşatmaya uygun değil efendim. Eğer evrenselci bir söyleminiz varsa insan hakları ve demokrasi anlamında bu söylemin gerektirdiği dış politikalar en azından entelektüel bir avro da olsa literatürde de dahi olsa böyle bir söylemi kullanmak olsa olsa batının o kendi içinde ki değerler siteminin dışa vurması olabilirdi.

Nitekim 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği çöküpte gerçekten de küreselleşme çağı başlayıp demokratikleşme dalgası eski Sovyet coğrafyasına doğru yayılmaya başladığı zaman sadece o coğrafya da meşrulaşmaya başlamalı, Ortadoğu ülkelerinde Tunus'tan, Cezayir'den, Mısır'a kadar fırsatını bulduğu her yerde demokrasi bir şekilde kök salmaya başlamıştı. Hatırlayın 1990'da Cezayir'de ki o zaman ki Abbas Medeni Hareketi'nin seçimlere girip bütün sonuçları kabul edip Tunus'ta Nahta Hareketi'nin seçimlere girip bütün demokrasi ilkelerini kabul etmesine rağmen tırnak içerisinde fazla mantalist tehdit adı altında Batılılar demokrasiyi değil tam tersine o ülkelerle eskiden iş birliği yaptıkları otoriter devletleri destekleyerek kanlı

bir şekilde bastırmalarına göz yumdular. Sadece Cezayir'de iki yüz bine yakın insan öldü. Kimse bu olayın bir ahlâkî sorumluluğunu üstlenmedi. Aynı şey 2011'de Arap Baharı sürecine geldiği zaman aslında batıda çok tereddüt ettiler Tunus'ta ki olaylar başlar başlamaz Fransa'nın yaptığı ilk teklif Tunus'ta ki Ali İbnül yönetimine size özel olarak silah gönderelim acıların bastırılması için onlara böyle bir öneride bulundular. Bunun üzerine ABD'li genel açıklama sonrasında değişmek zorunda kaldı hatta bizatihi Dış ilişkiler Bakanı değişmek durumunda kaldı Fransa'da. Fakat orada ben sadece Batıdaki yönetimleri tartışmıyorum. Temelinde değinmeye çalıştığım esas konu Batıdaki sıradan insanın Orta veya Doğu Avrupa'da 1990'larda ki o demokratikleşme sürecinde göstermiş oldukları o iyi alâka ve heyecanın onda birini ya da yüzde birini bilmiyorum. Ama Batının Ortadoğu'daki Arap dünyasında ki İslam ülkelerinin demokratikleşme süreçlerinde bu özeni göstermediler. Buahlâkîtutarsızlıktır bunun sonucudur ki bugün Batı medyasında ki bu ikicilikli tutum her ArapBaharı'nın geçtiği cümleden sonra entelektüellerin ahlâkî ve siyasi olarak bugün Suriye ve Mısır'da da yaşanan acı olaylarda bir şekilde sorumlu olduğunu düşünüyorum. Sadece kendi ülkemizde ki insanımıza bu konuda yardımcı olmak ve kendi kendimizi eğitmek değil aynı zamanda Batının tıkanmış olan ekonomik sistemine liberal mantık anlamında uluslararası alanda BM'nin yeniden reforme edilmesinde adalet anlayışının yeniden tecelli etmesi için yapılacak olan çalışmalar ki Türkiye bu konuda şimdi yeni bir grup oluşturdu, yaklaşık 100 ülkenin olduğu bir konsorsiyum oluşturmaya çalışıyor ve bunu önemsiyorum Türkiye'nin bu anlamda Mısır örneğinden yola çıkarak Mısır örneğinde ABD ve Avrupa'nın üstlenmesi gereken normal olarak burada savunması gerekirken kendi değerlerini çiğneyip kendi çıkarlarına koyacak bir enstrümentalist politikaya dayanmaları ve bu politikaya karşı Türkiye'nin sağlam duruşunun ben daha ahlâken, dış politika anlamında ilkeli, tutarlı ve uzun dönemli olarak Batının onlardan ödünç aldığımız o değerleri kendi değerlerimizle harmanlayarak uluslararası bir yapılanmada kendi ülkemizde ki sistemin yeniden inşasında ve kendi bölgemizde gelişmekte olan demokrasi ve özgürlüğü isteyen halkların kendi geleceklerini temel alması anlamında Türkiye'nin bu metodu çok önemli ve Ahlâken tutarlı olduğunu belirtmek istiyorum.

Bildiri
Prof. Dr. **Ramazan Gözen**
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Uluslararası Politikada Ahlâkve Güç/Çıkar Mücadelesi: Arap Baharı Örneği[1]

En sade birey yaşamında olduğu gibi, uluslararası politikanın özünde de ahlâk-adalet gibi değerler ile güç-çıkar arasında bir mücadelesinin olduğunu söyleyebiliriz. Burada, ahlâk nedir? Güç-çıkar nedir? gibi kısmen çok kolay ama esasen oldukça komplike ve tartışmaya açık kavramlar üzerine tartışmaya girmemiz mümkün değil; zira örneğin ahlâk kavramının sübjektif, göreceli ve zamansal değişken anlamları olabileceği gibi, kavramınbireysel mi kamusal mı, evrensel/genel mi yerel/özel mi, mutlak mı göreceli mi olduğu tartışmalıdır.[2] Diğer yandan güç ve çıkar kavramlarının ne anlama geldiği konusunda yığınla kaynak bulunmaktadır. Sadece bu tartışmayı başlatmak bile, bu tebliğin sınırlarını ve amacını aşar.

Bununla birlikte, benim ahlâktan ve güçten neyi kast ettiğimi kısaca açıklamam yararlı ve gereklidir. Güncel Türkçe Sözlük'e göre ahlâk, "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar"[3] olup, bu kurallara uymak ahlâkî, uyamamak ise ahlâk-dışı olmaktır. Kurallara uyanların "ahlâklı", uymayanların ise "ahlâksız" olarak nitelendirilmesidir. Ancak tanımda görüleceği gibi, bu kuralların listesi topluma bağlı olup, değişkenlik gösterebilir. Diğer taraftan "güç", "fizik, düşünce ve ahlâk yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği,

1 Bu metin bir konferans sunuşu olarak hazırlandığı için ve henüz tamamlanmış bir çalışma olmaması nedeniyle, biraz da yoğun bir dönemde hazırlandığından dolayı bazı anlatım ve imla bozuklukları olabilir. Anlayışla karşılanmasını umuyorum.

2 Burhanettin Tatar, "Ahlâkın Kaynağı", Doç.Dr.Bünyamin Erul, İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3.Bsk, 2007).

3 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.527eaf-e24289e3.85760408

kuvvet, efor" dur.[4] Karşılaştırırsak, ahlâk kurallara uygun davranışlar; güç ise baskı ve şiddete dayalı davranışlar olarak özetlenebilir. Genel siyaset ve uluslararası ilişkiler bakımından ahlâk (ya da etik ve moralite), mevcut uluslararası kurallara ve kurumların kararlarına uygun ve uyumlu hareket etmek; güç ise bir başka siyasi aktörü baskı ve şiddet kullanarak uyumlu hale getirmektir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası davranışın kaynağı "hukuk normları" mıdır?Yoksa "baskı, şiddet, zorlama" mıdır? İdealistler, uluslararası ilişkilerin kaynağının "ahlâk ve hukuk" olması gerektiğini savunurken, realistler "güç, baskı, zorlama" olduğunu iddia ederler.

Elbette ki, ahlâk ve gücün, dinler ve filozoflar açısından da çok farklı anlamları vardır. Genelde dinlerin ve filozofların, ahlâk-güç ikilimi ile ilgili tavrı, ahlâkî olandan yanadır. Yani insanın "dinin kurallarına göre" veya "iyi olana göre" hareket etmesi tavsiye hatta emir edilir. Örneğin, İslam dinine göre, insanlar arası ilişkilerde, Kur'an'ın emirlerine ve sünnetin tavsiyelerine göre hareket etmek ahlâkîdir. Gerek insani gerekse kamusal olarak, ahlâkın kaynağı Kuran'a dayanmalıdır.[5] Kuran'da kamusal/uluslararası ahlâk bağlamındaki ayetlere bakıldığında ise; yöneticilerin yönettikleri insanlar hakkında adil olmaları, zulme uğrayan ve baskı altındaki insanlara yardım etmeleri istenir. İslam toplumu (Uluslararası ilişkilerde, dışarıdan) bir saldırıya uğradığı zaman, toplumu ve dini korumak için gerektiğinde savaşmalıdır; ancak asıl olan barış ve uzlaşmadır. Savaşta ise haddi aşarak mütecaviz olmak veya intikam peşine düşmek ise kesinlikle yasaktır.[6] Nihayet, Müslümanlar arasında bir ihtilaf çıktığında, saldırgana karşı mücadele edilmesi, ama bu mücadele sürecinde taraflar arasında adalet ve hakkaniyetli olunması istenir.[7]

Ahlâk kavramının çok önemli bir boyutu da, ahlâkî düzenin ve davranışların, yaptırım gücü ve meşruiyeti ile ilgilidir. Özellikle kamu ahlâkı bağlamında ahlâkî davranışların sağlanması için, meşru bir otoritenin, adil ve hukuki bir şekilde tahkim etmesi beklenir. Zira kamu kurallarının uygulanabilmesi için kamu gücünün olması gerekir. Kamu otoritesi ya da gücünün ahlâkîliğinin ölçüsü de öncelikle meri kurum ve kurallara uymak ve uygulamaktır.

Bu noktada önemli bir ikilem vardır: "haklının mı güçlü, yoksa güçlünün mü haklı"- ("right is might" mı? "might is right" mı?) tartışmasıdır. İdealist (ahlâkçı) yaklaşım, "ahlâklı, adaletli ve hakkaniyetli olanın etkili ve güçlü olması gerektiğini savunurken; realist (güç) yaklaşımı, "güçlünün, kuvvetlinin ve hâkim olanın haklı" olduğunu iddia etmektedir. Her iki durumda da aslında tartışmanın özünde, hakkaniyeti ve ahlâkı tesis eden otorite, gücünün meşruiyeti gereği vardır. Meşru olan otoritenin, hakkaniyetli ve ahlâklı olduğu ve ahlâkı tesis ettiği; aksi takdirde haklı ve ahlâklı olmadığı söylenebilir. Tersinden, ahlâklı olan otoritenin, meşru olduğu da doğrudur.

Bireysel yaşamda ahlâk ve adaletin tanımı kadar bunların nasıl sağlandığı veya sağlanacağı, toplum ve devlet şartlarına göre farklılık arz etmekte birlikte, tüm

4 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.527eaf-e24289e3.85760408

5 Bu konuda bir analiz için bkz. İlhami Güler, "Kamusal Ahlâk", İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3.Bsk, 2007).

6 Güler, s.251-252.

7 Kuran-I Kerim, Hucurat Suresi, Ayetler: 6, 9-11.

dünyada bunun başlıca otoritesi devlet kurum ve politikalarıdır. Mutlak ve objektif bir ahlâk tanımı yapılamayabilir, ancak hangi tanımla yapılırsa yapılsın bireysel ve kamu ahlâk düzeninin gerçekleşmesi öncelikle ve özellikle içinde bulunulan toplum ve devlet tarafından belirlenir ve uygulanır. Elbette ki bu bile o kadar kolay değildir. Ama son dört-beş yüz yıldır, yani Vestfalya ve ulus-devlet döneminden beri, bireylerin ahlâkîliği ulusal hükümetlerin gücü ve egemenliği altında gerçekleşmektedir. Bu süreçte ahlâk ile güç arasındaki ilişkilerin kalitesi, ulusal ve uluslararası hukuk sistemleri tarafından belirlenmektedir. Peki, ulus-devlet içindeki ahlâk ve güç ilişkisi mükemmel şekilde çalışmakta mıdır? Elbette hayır, ama bu farklı bir tartışma noktasıdır.

Uluslararası ilişkilerde ahlâk ile güç arasındaki etkileşim ise daha çok sorunludur. Bunun nedeni, mevcut uluslararası ilişkilerde, mutlak ve objektif bir ahlâk/adalet tanımı yapılamadığı / yapılamayacağı gibi, herhangi bir ahlâk veya adalet anlayışını dünya çapında uygulayacak bir meşru devlet gücü, otoritesi veya etkileme gücü de yoktur. Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle, uluslararası etik ve ahlâk konusunda çok farklı anlayış ve uygulamalar mevcuttur. Ama ben bir realist değilim ve mutlak bir anarşinin olduğunu da düşünmüyorum. Bunun yerine, bu konuda İngiliz Okulu'nun geçerli olduğunu düşünüyorum; yani uluslararası ilişkilerde anarşik bir yapı içinde oluşmuş bir uluslararası toplum vardır. Bunun anlamı şudur ki, devletlerarası ilişkiler her zaman ve durumda güç ve etki mücadelesi değildir; önemli ölçüde uluslararası ahlâk, adalet gibi değerler ve normlar mevcuttur ve etkilidir.

Aslında Vestfalya sisteminin kendisi bir "değerler düzeni "ne dayanmaktadır. 17.yüzyıldan beri oluşmuş olan diplomasi, uluslararası hukuk, uluslararası kamuoyu, uluslararası etik anlayışı vardır. Uluslararası değerler düzenin bugün itibarıyla en somut ve etkili sonucu, uluslararası örgütler ve uluslararası hukuki düzenlemelerdir ki, bunlardan bugün için en çok bilinen ve etkin olan aktörü Birleşmiş Milletler (BM)'dir. Bazılarının düşündüğünün aksine, BM büyük oranda başarılı bir örgüttür. BM üçüncü bir dünya savaşının olmamasında ciddi bir rol oynamış; uluslararası fonksiyonel işbirliğinin kurumlarını ve kurallarını oluşturmuş ve uygulamıştır. Dolayısıyla, bugün için, yeni bir alternatif ortaya çıkıncaya kadar, uluslararası ilişkilerde ahlâk ve adaletin sağlanmasındaki en önemli uluslararası aktörü BM'dir. BM, ahlâk-adalet ve güç-etki kesişiminde bulunan ilginç bir örnektir. BM, hem idealisttir, hem realisttir.

BM, esas itibarıyla bir adalet ve ahlâk sağlama kurumu değildir; bilakis dünyada barış ve güvenliği sağlamak için kurulmuştur. Temel misyonu, uluslararası savaşları önlemek, barışı sağlamaktır. Belki böylece devletlerin birbirine saldırmasını ve şiddet uygulamasını engelleyerek, evrensel bir adalet ve ahlâk uygulamaktadır denilebilir. Ancak bunun, devletlerarası bir adalet anlayışının ürünü olmadığını, bilakis tam da bir güç ve etki anlayışının ürünü olduğunun biliyoruz. BM, doğuşundan itibaren güçlü devletlerin bir örgütü olarak çalışmaktadır ve devletlerarası adalet ve ahlâkî sorunları çözmek gibi resmen ilan edilmiş bir amacı yoktur. Bu durum, elbette ki, özellikle birçok ülke için tercih edilen bir şey değildir ve yanlıştır. Bunu bu tebliğde tartışma niyetimiz ve ihtiyacımız yok. Çünkü tüm devletler BM'nin bu yapısını bilerek üye olmuşlardır ve bu çerçevede bir taahhüt altına girmişlerdir. Dolayısıyla,

BM devletlerin rızasına ve isteğine göre kurulmuş ve işlemektedir. Ve üyelerin hepsi de BM'nin kurallarına ve hukukuna uymaları gerekir.

Uluslararası sistemde bugün için adalet ve ahlâkı sağlamanın ilk adımı ya da ön şartı, öncelikle uluslararası savaşları, çatışmaları, işgalleri ve ihlalleri önlemektir. Ve bunun yolu da, mevcut pozitif hukuka göre iki şekilde yapılmaktadır: Klasik olarak "müşterek güvenlik sistem", son dönemlerde ise "uluslararası insani müdahale". Her iki durumda da, bir operasyon veya eylem yapılabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin bağlayıcı bir karar alması gerekiyor. Bu sürecin çok iyi işlediğini, tüm ülkeler ve durumlar için eşit ve adil bir şekilde işlediğini elbette ki söyleyemeyiz. Bunun en tipik örneği, 1990-91 Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı uygulanan "Müşterek Güvenlik ve İnsani Müdahale (Kürtler için)" ile İsrail'in Filistin'de ve Filistinlilere işgal ve katliamlarına karşı uygulanamayan BM kararları arasındaki derin uçurumdur. Bu örnekler üzerinden, BM'nin uluslararası eşitlik, adalet ve ahlâk konusunda iyi bir örnek olmadığını; hatta güç merkezli olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

Bununla birlikte, uluslararası sistemde düzen, istikrar ve barışın korunması için BM'nin yaptırım ve meşruiyet gücü dışında elimizde bir başka kaynak ve araç yoktur. Bu nedenle, gerek müşterek güvenlik sisteminin işleyebilmesi için gerekse insani müdahale eylemlerinin gerçekleşebilmesi için "meşru sebep" olarak ciddi bir uluslararası güvenlik sorununun olması, "meşru otorite" olarak da BM Güvenlik Konseyi'nin oybirliği ile değilse bile en azından konsensüsle bir ortak karar alması ve hareket etmesi gerekir. Aksi takdirde, her devletin veya aktörün, kendi "egemen" iradesi ile "meşru sebep" tayin etmesi ve bu sebep için kendini veya bir başka ülke veya ülke grubunu "meşru otorite" olarak görmesi, uluslararası düzeni ve barışı daha büyük açmazlara ve sıkıntılara sokmaktadır/sokacaktır. Bunun en tipik örneği, ABD'nin bir grup ülkeyi yanına alarak 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi veya Rusya'nın kendi iradesiyle Gürcistan'a saldırması ve şimdide Arap Baharı'nda özellikle Libya ve Suriye örneklerinde açıkça görmekteyiz. Peki, ne oldu Libya ve Suriye'de? Bu oluşumlar, özellikle uluslararası ahlâk ve güç bakımından nasıl değerlendirilebilir?

Arap Baharı, Libya Ve Suriye

Arap Baharı, bölge ülkelerinin yıllardır süren diktatörlük rejimlerinden kurtulup, halkın yönetimine dayalı bir yönetime geçme teşebbüsü ve mücadelesidir. Bu sadece bir iktidar değişimi değil, aslında kamusal ahlâk ve adalet nosyonlarının çok önemli bir uygulaması olarak görülebilir. Zira bu dönüşümler, bölgedeki bazı devlet yönetimlerinin, güç ve şiddete dayalı diktatörlük rejimlerden halkın kendi kendine yönetimine imkân verdiği demokratik rejimlere geçiş imkânı ve ihtimali sağlamıştır. Bu yönüyle, kamusal anlamda daha ahlâkî ve adil bir düzene geçiş çabasıdır. Bu dönüşüm, sadece özü (*substance*) bakımından güç ve iktidar değişimi değil, aynı zamanda süreç bakımından ahlâkî ve adil bir gelişmedir. Arap Baharı ülkelerinde halka dayalı idarelerin oluşması, ahlâk ve gücün optimal bir şekilde bütünleşmesidir.

Dolayısıyla şu ana kadar Tunus (2011) ve Mısır (2011)'daki iktidar değişimleri insani ve kamusal ahlâk bakımından doğrudur. Zira bu ülkelerdeki çabalar, esas olarak halkın kendi iradesi ve isteği ile gerçekleşmiştir. Herhangi emperyalist, yani dışarıdan yönlendirmeli, uluslararası çıkar hesaplarına dayanan bir boyut içermemiştir.

Tunus ve Mısır halkları, hiç kan dökmeden ve kaosa yol açmadan, Mübarek ve Bin Ali'yi devirmişler ve seçimler yoluyla sırasıyla yerine RaşidGannuşi'yi ve Muhammed Mursi'yi seçerek kendi ülkelerinde nasıl bir ahlâk ve adalet düzeni kurulacağına kendileri karar vermiştir. Tunus ve Mısır dönüşümleri, beş yüzyıldır devam eden Vestfalya düzeninin en temel ilkesi, kuralı, hukuku olan "kendi kendini yönetim ilkesine" uygun bir süreçte gelişmiştir. Uluslararası bir müdahale olmadan yapılmıştır.

Ancak Libya'daki ve Suriye'deki dönüşümler hem ahlâken hem de uluslararası güç dengeleri bağlamından yanlış bir süreç olmuştur. Öncelikle Libya olayına bakarsak; elbette ki, Kaddafi yönetiminin diktatörlük ve güç üzerine kurulduğunu, dolaysıyla halkın iradesine dayanmadığı için ahlâkî ve adil olmadığını net bir şekilde söyleyebiliriz. Bu bağlamda, Libya halkının Kaddafi aleyhine protesto ve isyan etmeleri, rejim değişikliği talebinde bulunmaları çok doğru ve ahlâkî bir taleptir. Bu süreçte Kaddafi muhaliflerine bölgesel ve uluslararası destek verilmesi de, aynı şekilde ahlâkî bir tutum olarak kabul edilebilir.

Ancak muhalefetin ve protestoların silahlı mücadeleye dönüşmesi ve Libya koalisyon güçlerinin içeriden ve dışarıdan elde ettikleri silahlar ile muhalefeti "iç isyana ve savaşa" dönüştürmelerinin, iki noktada ahlâkî bir tutum olmadığını düşünüyorum. Birincisi, bu silahlı eylemler ve direnişler, çok sayıda ölüme yol açmıştır. Müslümanlar arası katliam ve yıkıma dönüşmüştür. Silahlanma ve silahlı direniş iç savaşı daha da keskinleşmiştir. Kaddafi askeri gücünün, muhalifler üzerine daha şiddetli ve saldırgan davranmasına yol açmıştır. Bu da ölümleri artırmış ve tahribatı yaygınlaştırmıştır. İkincisi ve daha önemlisi, silahlı muhalefetin, uluslararası güçlerin (Fransa, İtalya, İngiltere, ABD ki, bu güçlerin çıkar ve güç hesabı içinde olduklarını, aslında bir adalet veya ahlâk kaygılarının olmadığını çok net biliyoruz) desteğini alarak güçlenmiş olmasıdır. Bu durum, mahallede birbiriyle kavga eden iki çocuktan birinin, "abisi veya babasının desteğiyle" arkadaşını yenme teşebbüsü gibidir. Ki bunun ahlâkî bir tutum olmadığını herhalde kabul ederiz.

Dolayısıyla Libya'daki dönüşümün ahlâkî zafiyetinin asıl nedeni, dönüşüm sürecini uluslararası çıkar ve güç mücadelesinin belirlemiş olmasıdır. Şöyle ki, aslında Libya'daki iç savaş ve Kaddafi'nin iktidar değişimi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararları ile gerçekleşecekti. 1973 sayılı karara göre, Kaddafi'nin silahlı saldırılarına karşı "hava ve deniz ambargosu uygulanacak; böylece Kaddafi güçlerinin muhaliflere saldırısı önlenecekti".[8] ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya'nın destek verdiği bu kararın uygulanabilmesi için, "müşterek güvenlik sistemi" mekanizmasının işletilmesi gerekiyor ve bekleniyordu. Bu yönüyle meşru ve ahlâkî bir uluslararası tutumdu. Ancak bu kararlar, yazıldığı şekliyle uygulayama konulmamış, ambargonun uygulanmasının sonuçlarını görmek için bir ay bile beklenmemiş, Libya üzerinde güç ve çıkar dengesinin kendi lehlerine geçmesini isteyen Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bir oldu-bitti ile muhalifler lehine Libya'ya askeri operasyon yapması ile karşılaşmıştır. Askeri müdahale bununla sınırlı kalmamış, hemen arkasından ABD'nin öncülüğünde ve desteğiyle NATO devreye girmiş ve Kaddafi aleyhi-

8 BM Güvenlik Konseyi 1972 ve 1973 sayılı kararlar: Resolution 1970 (2011), Adoptedbythe Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011; Resolution 1973 (2011),Adoptedbythe Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011, http://www.un.org/docs/sc/unsc_resolutions11.html

ne, askeri muhalifler lehine harekete etmiştir. NATO ülkelerinin bu oldu-bitti müdahalesi, doğal olarak, özellikle 1973 sayılı kararların ihlali idi.

Bu gelişmeler, kararların alınmasında rolü olan iki daimi üye Rusya ve Çin ile bu gelişmeleri yakından takip eden ve etkilemeye çalışan Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Bu ülkeler, (Rusya, Çin Türkiye ve kısmen de Almanya), Libya operasyonuna olumlu bakmadılar. Bunun nedeni büyük oranda çıkar ve güç hesapları iken, aynı zamanda ahlâk ve ahde-vefa kaygılarının önemini göz ardı edemeyiz. Zira NATO ve üyelerinin Libya müdahalesi, 1970 ve 1973 sayılı kararların ihlali ve tabii ki BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasındaki konsensüse ve anlaşmaya "ahde vefa" gösterilmemesi anlamına geliyordu. Rusya ve Çin, ABD'nin öncülüğündeki NATO operasyonunu BM'nin iradesinin ihlali olarak görmüşlerdir.[9] Putin, daha da ileri gidip Libya operasyonunu "haçlı seferlerine" benzetti.[10]

Daha da önemlisi, NATO'nun Libya operasyonu, uluslararası düzenin ve istikrarın geleceği açısından olumsuz bir örnek olmuş, özellikle Arap Baharı bağlamında diğer dönüşümleri engelleyici bir rol oynamıştır. Bunun sonucunda, Rusya ve Çin başta olmak üzere uluslararası toplumun, BM Güvenlik Konseyi'ne olan itimat ve inançlarını daha da zayıflatmıştır.

Kanaatimize göre, Libya'ya yapılan NATO operasyonu, ABD öncülüğündeki Batılı ülkelerin, Arap Baharı sürecini kendi kontrolleri altında alma çabası ve bu yönüyle de bir emperyalizm örneği olarak görülebilir.

Libya olayını emperyalizm olarak görenlerin arasında, haklı olarak Türkiye 'de vardı. AK Parti hükümeti ve başbakan, Libya'daki gelişmelere başlangıçta oldukça ilkesel ve ahlâkî açıdan yaklaşarak, Libya'ya dış askeri müdahalenin olmamasını, NATO'nun bir operasyon yapmamasını, Batılı ülkelerin petrol çıkarları için hareket etmemelerini savundu.[11] Türkiye, gayet doğru bir şekilde, Libya sorununun iç dinamikler çerçevesinde ve kan akışına neden olmayacak şekilde, diyalog ve barış ile çözülmesi gerektiğini vurguladı. Türkiye; Fransa, İngiltere, İtalya'nın yaptığı askeri operasyona şiddetle karşı çıkmış, eleştirmiş ve hatta Sarkozy yönetimindeki Fransa ile ilişkilerinde kriz yaşamıştır. Bu tutum, Türkiye'nin ve Türk dış politikasının, Libya örneğinde uluslararası adalet ve ahlâkın yanında, ama uluslararası güç ve çıkara dayanan emperyalizmin karşısında saf tutuşuydu. Bu ise oldukça ahlâkî ve cesur bir tutumdu. Aynı şekilde, Türkiye'nin tutumunun, başta Hücurat Suresi 6 ve 9-11 ayetleri olmak üzere Kuran'ın barış ve istikrar felsefesine uygun olduğunu düşünüyorum.

Ancak Türkiye, bu tutumunda istikrar ve süreklilik sağlayamamıştır; bu duruşunu uzun süre devam ettirememiş ve hızla "çıkar, güç ve etki alanı" düşüncesine girmiştir ki, bunun en önemli göstergesi, başlangıçta eleştirdiği NATO askeri operasyonunu desteklemiş ve ardında da bizzat operasyona askeri olarak katılmış olmasıdır. Her ne kadar Türkiye'nin destek ve katılımı, Libya'daki işçilerini ve diğer

9 Rusya ve Çin'in Libya operasyonu ile ilgili yorumları: Örneğin: http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/06/110630_libya_russia.shtml

10 http://haber.gazetevatan.com/Haber/366460/1/Gundem

11 "Erdoğan: NATO'nun ne işi var Libya'da", http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=305783

ekonomik çıkarlarını korumak adına yapılsa da, aslında Türkiye'nin NATO liderliğindeki "emperyalist ittifakın" dışında kalmak istememesi ve böylece bölgedeki çıkarlarını ve etkisini kaybetmek istememesi sonucunu doğurdu. Türkiye, tam tersine, NATO ile birlikte Libya'da etki alanı ve çıkarlarını koruma ve güçlendirme amacını güdüyordu. Türkiye, NATO'nun dışında ve gerisinde kalmamak; bir eksen kayması tartışmasını tekrar yaşamamak ve NATO müttefiklerinin gözünden düşmemek uğruna, daha önce söylediklerinin aksine bir tutumla, güç ve çıkar çabası içine girdi. Tabi ki, NATO ve Türkiye, Libya'da siyaseten kazandılar; ama bu kazanç, BM kararları ihlal edilerek ve NATO operasyonu sonucunda binlerce insanın ölmesi ile gerçekleştiği için ahlâkî, etik ve adil değildi.

Görüldüğü gibi, Arap Baharı bağlamındaki Libya olayı özünde bir "uluslararası ahlâk ve adalet" vs. "uluslararası güç ve çıkar" çatışması idi ve bunlardan ikincisi kazandı. Bu süreçte kaybedenlerin başında Rusya ve Çin gibi ülkeler varken; Türkiye de kendini uçurumun kenarından döndürmüş olmanın verdiği rahatlık ve özgüven içine girdi. Türkiye, Libya politikasında başlangıçtaki tutumuna rağmen, son dakikada "*twist* yaparak / kıvırarak" (aynen İkinci Dünya Savaşı sonunda İsmet İnönü'nün BM'ye girebilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek ABD blokuna girmekle sonuçlanacak bir süreci başlatmış olması gibi) Arap Bahar'ında askeri/sert gücün öneminin ve üstünlüğünün ispatlandığını düşünmeye başladı. Tam bu noktada ve bu düşünceler içinde iken, Suriye sorunu patlak verdi ve genişledi.

Suriye Krizi: Uluslararası Emperyalizm Mücadelesi

Suriye krizi, elbette ki, bir uluslararası krizdir, ama aynı zamanda bir Türk dış politikası krizidir. Öncelikle Suriye iç savaşı açısından baktığımızda, Suriye'deki gelişmeleri ikiye ayırarak incelememiz gerekir. Birinci boyut, Suriyelilerin, sivil halkın, Esad yönetimine karşı protesto etmeleri, ülkede demokratik ve insan haklarına uygun bir değişim istemleri, aynen Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi bir dönüşümün olmasını istemeleri, doğal ve meşru bir haktır. Bu çerçevede Dara'da Lazkiye'de Esad yönetimine karşı yapılan halk gösterilerinin desteklenmesi meşru ve makuldür. Ancak Suriye iç savaşının ikinci boyutu olan, iç savaş ve bu savaşa yapılan dış müdahaleler, hiçbir şekilde "ahlâk ve adalet" mücadelesi değil, başından sonuna kadar "bir güç, etki ve çıkar" mücadelesidir. Suriye gelişmelerinin, örneğin Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi "silahsız, savaşsız ve kansız" bir şekilde yapılmış olması "ahlâkî ve meşru" iken, Libya'da olduğu gibi "silahlı mücadele ile ve dış güçlerin desteği ile yapılması" kesinlikle haksız ve yanlış bir politikadır.

Bunu nedeni ise, Suriye olayının özü itibarıyla başından itibaren uluslararası politika düzeyinde "güç ve çıkar mücadelesi" olmasıdır. Bunun iki temel boyutu vardır: Birincisi, Suriye meselesi, Rusya ve Çin'in Libya örneğinden/analojisinden hareketle "tekrar ihanete uğramamak" ve Libya'yı olduğu gibi Suriye'yi de Batılı/NATO ülkelerinin emperyalist saldırısına kaptırmamak ve böylece Suriye'de ve bölgede sahip olduğu etki alanını sürdürmek istemesidir. Dolayısıyla Rusya'nın ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde Esad yönetimi aleyhine ABD, İngiltere ve Fransa destekli tüm karar tasarlarına veto kullanmasının temel nedeni budur. Bu tutum sadece bir "hukuk ve ahde-vefa" meselesi değil, aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını ve gücünü devam ettirme çabasıdır.

Suriye meselesinin daha önemli uluslararası politika boyutu, Suriye meselesinin/sorununun en başından itibaren bir İran meselesi/sorunu olmasıdır. Başta Robert Fisk[12] olmak üzere birçok kişi biliyor ve yazıyordu ki, ABD ve Batılı ülkeler, İran'ın bölgedeki etkisini kırabilmek ve düşürebilmek için onun en iyi müttefiki olan Suriye'deki Esad rejimini devirmek ve onun yerine Batıya yakın ama İran'a karşı bir yönetimin gelmesini sağlamaktı. Böylece sadece Arap Bahar'ında bir güçlü kale düşmeyecek, aynı zamanda bölgenin en önemli tehdidi kaynağı kabul edilen İran da etkisiz hale getirilecekti. Hesap bir İran hesabıydı. Ki bunu düşüneneler, sadece ABD ve Batılı resmi ve sivil aktörler değil, daha önemlisi Suudi Arabistan ve Katar gibi "sünni fanatik" krallıklardı. Suudi Arabistan ve Katar'ın yıllardır mezhepsel rejim tehdidi olarak algıladıkları İran Şii gücü, böylece etkisiz hale getirilebilecekti. Bu değişimden çok mutlu olacak olan ülkelerin arasında İsrail'in de olduğunu not etmek gerekir.

Dolayısıyla, Suriye krizi, gerek iç politikadaki iç savaş felaketinin patlak vermesi bakımından gerekse silahlı muhaliflerin uluslararası emperyalizmle işbirliği yapması bakımından kesinlikle ahlâk dışı, adil olmaya ama güç ve çıkar mücadelesine dayalı bir olaydır. Burada emperyalizmi, sadece Marksist bağlamda ekonomik çıkar ve hegemonya kurmak anlımda değil, aynı zamanda ünlü uluslararası politika profesörü Morgenthau'nın "statükonun zor kullanılarak değiştirilmesi" ve "bir ülkenin bir başka ülkeye doğru yayılması"[13] anlamında kullanıyorum. Bu hesaplara göre, eğer Suriye'de Esad rejimi devrilmiş olsaydı, öncelikle Suriye'de statüko değişecek, arkasından İran'ın en önemli müttefiki elimine edilecek ve en nihayetinde İran ve Suriye'nin en önemli kolları olan Lübnan ve Filistin'deki destekçileri Hizbullah ve Hamas, güçsüz hale gelecek ve böylece Filistin sorunu da çözülmüş olacaktı. Ve daha da önemlisi, İran artık bölgedeki etkisini tamamen kaybedecekti.

Türkiye'nin Suriye Politikası: Ahlâk Retoriğiyle Emperyalizm

Başından itibaren ve her açıdan emperyalizm örneği olan Suriye krizi, Türkiye'yi de içinde çekmiştir. Başta Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye kriziyle ilgili olarak ileri sürdüğü "Esad'ın insani kıyım yaptığı" retoriğini, Libya analojisi çerçevesinde anlamak mümkündür. Türkiye'nin Suriye politikası, yani Esad'ın gitmesi yönündeki politikası, tamamen Libya tecrübesinin bir sonucudur. Türkiye'nin Suriye politikası, başlangıçta Libya'da yaptığı "söylem ve tutum hatasını tekrar etmemek" için, ama daha önemlisi Batılı/NATO ülkelerinin Libya operasyonu gibi bir operasyonun Suriye'ye de yapacağı beklentisine ya da yapması gerektiği düşüncesine dayanmıştır.

Türkiye'nin Suriye politikasının ilk adımları, yani Suriye'deki krizi diyalog ve barış ile çözmek için yaptığı diplomatik girişimler ve mücadelesi doğru ve ahlâkî bir tutum iken, daha sonra "muhalifleri diplomatik ve askeri olarak desteklemesi ve sonrasındaki eylemleri" ahlâkî değil, güç ve çıkar mücadelesidir. Bunun için çok derin tartışmaya ve felsefi analize gerek olmadığını, sadece somut, çıplak ve gözlemlenebilir gelişmelerin ve Türkiye'nin eylemlerinin ortaya konmasının, bu iddiamızı ispat-

12 Robert Fisk,"Suriye kanalıyla İran'ı parçalamak", http://haber.stargazete.com/yazar/suriye-kanaliyla-irani-parcalamak/yazi-663762

13 Hans J. Morgentau and Kenneth W.Thompson, PoliticsAmong Nations: TheStruggle for Powerand Peace (New York: Alfred A. Knopf, 6.Bsk, 1985), özellikle s.67.

lamak açısından yeterli olacağını düşünüyorum. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

1.Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Batılı ve İran muhalifi bölgesel aktörler, Suriye'de silahlı muhalefete diplomatik ve askeri destek vererek Suriye'de iktidar düşürmeye ve rejimi değiştirmeye çalıştılar. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, bu çaba, özellikle Morgenthau'nun iddia ettiği anlamda "emperyalizmdir". Zira böylece Suriye'de "güce dayalı ve silahlı bir rejim değişikliği" ve bunun üzerinden İran'ın etkisini kırmaya çalışmak istenmiştir. Arap Ligi'nin ve Türkiye'nin, Suriye'nin Dostları Grubu adıyla bu sürece destek vermiş olmaları, bu ülkelerin de emperyalizmin aktörü ve destekçisi olduğunu gösterir. Türkiye, Suudi Arabistan ve Batılı emperyalizmle işbirliği yapmıştır. Hatta Türkiye, Suriye'de bir rejim devirmek için uluslararası ve/veya NATO bir operasyon çağrısı yapmış ve bunun için yoğun çaba sarf etmiştir.

2. Türkiye'nin, komşusunun rejimini değiştirmeye çalışan siyasal (Suriye Ulusal Konseyi[14]) ve askeri (Özgür Suriye Ordusu[15]) muhalefete destek vererek, Türkiye'de organize ederek, ev sahipliği saparak ve rejime karşı güçlendirerek bir başka ülkenin "içişlerine müdahil olması", gerek cari uluslararası hukuk açısından gerekse insani müdahale anlayışı açısından ve bir de İslam kuralları (Hücurat Suresi ayetler 6, ve 9-11[16]) açısından gayri ahlâkîdir.

3.Türkiye'nin, Arap Baharı rüzgârıyla "Libya analojisinden" hareketle Suriye'de kendine yakın olan muhalifleri organize ederek ve destek vererek Esad yönetiminin devrilmesi sonrasında onların iktidara gelmesini sağlamaya çalışması, bir fırsatçılıktır. Kaddafi'nin devrilmesi gibi Esad'ın da devrilmesi gerektiği düşüncesi de fırsatçılıktır. Türkiye'nin böylece Suriye'de kendine yakın muhaliflerin iktidara gelerek etki alanını artırmaya çalışması aynı zamanda bir güç politikasıdır.

4. Böylece verilen siyasi, askeri ve lojistik destek sonucu, Türkiye'nin ve müttefiklerinin Suriye'de iç savaşın çıkmasında rol oynadığı ise çok açıktır. Türkiye-Suriye sınırının, Suriye iç savaşının neredeyse bir cephesi haline gelmesi ve diğer ülkelerden gelen militanların ve yardımların bir bölümünün geçiş güzergâhı olması, Türkiye'den Suriye'ye silah kaçakçılığının yapılması[17], CIA, MI5[18] ve hatta MOSSAD ajan-

---

14 "Suriye Ulusal Konseyi İstanbul ofisini açıyor", http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/11/24/suriye-ulusal-konseyi-istanbul-ofisini-aciyor

15 "Özgür Suriye Ordusu'nun merkez üssü Hatay'mış", http://www.radikal.com.tr/turkiye/ozgur_suriye_ordusunun_merkez_ussu_hataymis-1098574

16 Bu ayetlere toplu bakıldığında, Müslümanlar arası sorunların çözümünde haksız olana karşı mücadele edilmesi, ama bu süreçte taraflar arasında muhakkak eşit ve adil davranılması, aşırıya gidilmemesi öneriliyor. Türkiye'nin politikası hem eşit-adil değildi hem de aşırıya kaçmıştır.

17 "Adana'da yakalanan silahlar yerli imalat çıktı", http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=279613. Adana'da Suriye'ye gitmekte olan bir tırda yakalanan 933 adet roket başlığının anlamı, muhaliflere silahlı destekti. Peki, bu tırlardan daha önce veya sonra kaç tane geçtiğini biliyor muyuz? Bilmiyoruz ama, olduğunu objektif olarak herkes kabul ediyor.

18 "Suriyeli muhalifler İstanbul'da eğitiliyor", http://dunya.milliyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-istanbul-da-egitiliyor/dunya/dunyadetay/27.08.2012/1587234/default.htm. İngiliz Telegraph Gazetesi'ne dayanan haberde İngiliz ve Amerikan istihbaratının Suriyeli muhalifleri İstanbul'da kiraladığı evlerde eğittiğini yazıyordu. Bunlardan birine de şahsen ben şahit oldum. İngiltere'de iken üniversitede tanıştığım bir "kişi", Hatay'dan beni telefonla arayarak, Suriye'ye yardım için Hatay'da olduğunu belirtti. Daha fazla detay vermekten ise kaçındı.

larının[19] ve organize ettiği silahlı grupların Türkiye'deki faaliyetleri ve Reyhanlı ve diğer sınır yerleşim bölgelerinin "savaş alanı haline gelmesi", ne Türkiye'deki kamu ahlâkı açısından ne de Suriye iç savaş bakımından onaylanabilir.

5. Türkiye ve muhalifler, Suriye'de pandoranın kutusunun açılmasını sağlamış, bunun üzerine Suriye'de Cihatçılar, El Nusra, El Kaide, PYD gibi silahlı güçlerin güçlenmesine imkân ve fırsat sağlayarak Suriye'nin bir kirli savaşa sürüklenmesinde rol oynamıştır.[20] Bir de, eğer ulusal ve uluslararası basına yansıyan haberler doğruysa, Türkiye'nin Esad'ı devirmek adına El Kaide, Al Nusra, hatta İsrail ile işbirliği yapmış olması,[21] Türkiye'nin politik başarısını sağlamak adına yapılmış bir kirli stratejidir.

6. Suriye iç savaşında, yüzbinlerce insanın ölmesi, milyondan fazla insanın mülteci olarak mağdur olması ve milyonlarca insanın hayatının bozulması ve Suriye'nin yıkıma uğraması, kendi başına büyük bir yanlış ve ahlâkî zafiyettir.

7. Türkiye'nin, Suriye'de "%10 Nusayri ve %75 Sünni var[22] ve Türkmenler dahil-Sünni muhalefetin Esad'ı kısa sürede devireceği ön kabulünden[23] hareket etmesi, doğrudan olmasa da, dolaylı olarak bir mezhepçilik politikası gibi görülebilir. Bu ön kabulü, Sünni Suudi Arabistan ile Şii İran arasındaki rekabet çerçevesinde düşünürsek, Türkiye'nin Suriye bağlamında İran ve Irak-Maliki yönetimi ile karşı karşıya gelmesi de, hiçbir açıdan kabul edilemez.

8. Türkiye'nin bu çerçevedeki yanlış hesabının özündeki gayri ahlâkîlik bir yana, bu hesapların ne kadar doğru yapıldığı da ayrı bir tartışma ve Türkiye'nin Suriye politikasının temel sorunlarından biridir. Sorun şudur: Türkiye'nin Suriye politikasının oluşumu ve uygulanması, belli ölçüde, alan uzmanı olmayan danışmanlar ve uzmanların kılavuzluğunda gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Suriye politikasının oluşumunda rol oynayan resmi veya gayri resmi danışmanlar arasında ilahiyatçıların, sosyologların, medeniyet tarihçilerinin, gazetecilerin ve demogogların olmasının da ayrıca bir ahlâkî sorun olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, bazı akademisyenlerin, Suriye'de akan kana rağmen, siyasi olarak sempati duydukları AK Parti hükümetine zarar gelir düşüncesiyle, kısmen de maddi ve imaj nedeniyle sessiz kalmaları veya düşündükleri doğruyu söylemekten kaçınmaları da ayrı bir zafiyet-

19 "Şam'da Türkiye vatandaş Mossad ajanı yakalandı", http://www.gencbakis.org/HD10733_sam-da-turkiye-vatandasi-mossad-ajani-yakalandi.html. Yakalanan 9 ajandan Türkiyeli olanın üzerinde uydu destek ve takip cihazları ile izleme cihazı bulundu.

20 Basına yansıyan haberlere göre Suriye'de insan kalbi yiyenler, cihat seksi yapanlar, kedi-köpek yemek zorunda kalanlar ve daha birçok iç karartıcı gelişmeler, gerçek bir kirli savaş görüntüleridir.

21 "Türkiye-İsrail bir oldu, Suriye'yi vurdu iddiası", http://www.evrensel.net/haber/71117/israil-turkiye-bir-oldu-suriyeyi-vurdu-iddiasi.html#.UoFcpeKkOSo; "İsrail Suriye askeri tesisini vurdu", http://www.mynet.com/haber/dunya/israil-suriye-askeri-tesisini-vurdu-846362-1; "El Kaide Suriye'ye Türkiye'den geçti", http://www.mynet.com/haber/dunya/israil-suriye-askeri-tesisini-vurdu-846362-1

22 Ufuk Ulutaş ve Selin M.Bölme, der., "Kim Kimdir: Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya", (Ankara: SETA raporu, Şubat 2012)

23 "Esad rejimi en geç mart ayında düşecek", http://dunya.milliyet.com.tr/-esad-rejimi-en-gec-mart-ayinda-dusecek-/dunya/dunyadetay/16.12.2012/1642425/default.htm. Bu öngörü, Suriye Türkmenleri Platformu adı altında Ankara'da 15 Aralık 2012 tarihinde toplanan ve Türkiye'de TBMM Başkanı Çiçek, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve MHP'den milletvekillerinin de katıldığı üst düzey bir toplantıda dile getirildi.

tir.[24]Bu durum, Türk akademyasının en azından belli bir bölümünün ahlâken çuvallaması anlamına geliyor. Bu da akademisyen ahlâkı bakımdan ayrıca tartışılması gereken bir noktadır.

9. Daha da kötüsü, Türkiye'nin Suriye politikası konusunda eleştiri yapan, farklı bir duruşa sahip olan, hatta bir kısmı uluslararası ilişkiler uzmanı olan şahsiyetlerin dış politika yapım sürecinden tamamen dışlanması ve bu şahsiyetlerin "ihanet eden" veya "anlamayan" veya "CHP muhalefetine destek veren insanlar" olarak dışlanması, hatta muhalif seslerin, sebebi ne olursa olsun, medya kanallarından uzak tutulması da ayrı bir ahlâkî sorundur. Kuran'ın en önemli tavsiyelerinden olan "işi ehline veriniz" ve "şura, danışma yapını" gibi ilkeler göz ardı edilmiştir. Türkiye'nin Suriye politikası hakkında "bu yanlış bir politikadır, çıkmaz bir sokaktır" diye itiraz eden üç-beş farklı sesin ötekileştirilmesi ve "siz en doğrusunu söylüyorsunuz" diyen alan-dışı uzmanların dikkate alınmasının, İslam ve izan bakımından yorumunu doğru yapmak da ahlâkî bir tutumdur.

10. Hükümet yetkililerinin, destekçisi olan akademisyen ve medya mensuplarının, yıllardır Esad olarak bilinen Beşşar El Esad'ı, bu gelişmeler nedeniyle "Esed" şeklinde değiştirerek telaffuz etmesi ve iç propagandaya malzeme edilmesi de ayrı bir ahlâkî tartışmadır.

Türkiye'nin Ahlâk Retoriğinin Naifliği

Tüm bu açıklamalara tepki olarak şu sorunun sorulduğunu ve cevabının sabırsızlıkla beklendiğini biliyorum: Peki Türkiye'nin Suriye politikasının dayandığı "ahlâk retoriğinin", yani Esad yönetiminin insani kıyım yaptığı iddiasının hiç haklılık payı yok mu? Yani hırsızın hiç mi suçu yok?

Elbette vardır. Esad yönetiminin Suriye'de yılladır katliam yaptığı ve aslında bunun yeni bir durum olmadığı bilinir. Suriye'deki Baas rejiminin Baba Esad'dan beri baskıcı bir yönetim kurduğu zaten malumdur. Baas totalitarizminin 1982 yılında yaptığı Hama ve Humus katliamları, hep akıllardaydı. Oğul Esad'ın ise, belki Baba Esad kadar olmada da, aynı sistemin ve rejimin bir aktörü olduğu belliydi. Ve buna rağmen Türkiye, Arap Baharı öncesinde Esad'la ve yönetimiyle yakınlaşmaya gitmişti. 2007-2011 arası dönemde Erdoğan-Esad öncülüğündeki Türkiye-Suriye ilişkileri tarihi bir gelişme idi. Her iki liderin birbirine "kardeşim" diye hitap etmesi de bunun göstergesiydi.

Türkiye'nin tüm politikasını dayandırdığı "Esad'ın önceden katliam yapmıyordu ve Arap Baharı sürecinde muhalifleri öldürmesi nedeniyle politika değişikliğine gitmek zorunda kaldığı" argümanına gelince: Esad'ın Dara'da başlayarak sivil ve askeri muhalifler üzerine ateş açması ve yüzlerce insanı öldürmesinin elbette ki savunulacak hiçbir Ahlâkî tarafı yoktur. Bu tam olarak katliamdır ve durdurulmalıydı. Türkiye, bu katliamları barışçı ve arabuluculuk ile durdurmak yerine, hızlı bir şekilde sivil ve askeri muhalifleri desteklemeye başladı ve Esad ile köprüleri attı. Bu durum, ister Libya analojisinden hareketle fırsatçılık olsun, ister tamamen ahlâkî gerekçeye dayansın, Esad rejiminin "devlet güvenliği refleksini" güçlendirmiştir. Suriye'deki Baas

24 Şahsen bazı uluslararası ilişkiler öğretim üyeleriyle yapılan konuşmalarda ileri sürülen sözlere dayanmıştır.

rejiminin totaliter yapısı ve Makyavelci kaygıları öne çıktı. Aslında hemen hemen tüm devletlerde belli ölçülerde olan Makyavelci devlet tavrı, Esad gibi bir totaliter için elbette çok daha ileri noktada olmuştur.

Türkiye'nin Esad ile görüşmeleri kesmesinin gerekçesi olarak, "biz kendisine anayasasını değiştirerek reformlar yapmasını ve muhalefete yer vermesini istedik, ama yapmadı, bunun üzerine köprüleri attık" gerekçesi de doğru değildir. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Türkiye Suriye'ye "emir veya tavsiye vererek anayasasını değiştirmesini isteme" konumunda değildir. Bu, egemenlik anlayışına dayalı uluslararası ilişkilerin temelidir. Elbette ki, ülkeler (örneğin AB'nin Türkiye'ye tavsiyeleri gibi) birbirlerine tavsiyelerde bulunabilir, ama bunların tutulup tutulması tamamen egemenlik esasına bağlıdır. İkincisi, Türkiye'nin Suriye'de hızlı bir değişim istemesi de, özellikle Türkiye'nin kendi tecrübesi açısından kabul edilemez. Zira Türkiye 32 yıldır bir askeri darbe anayasası ile yönetilmektedir ve bu süreçte PKK ile mücadele gibi olaylar yaşanmış olmasına rağmen bu anayasa hala tam olarak değiştirilememiştir. Buna "kendi başını düzemeyen, gelin başını düzermiş" diyemez miyiz? Üçüncüsü, Türkiye, anayasasını silahlı yöntemle değiştirmesini isteyen PKK'ya haklı olarak terörist demişti. Devlet refleksi doğal olarak böyle çalışmıştı.

Empatik ve objektif olarak baktığımızda, Esad'ın da silahlı muhalifleri teröristler olarak algılamasının önündeki engel nedir? Dolayısıyla, Esad ve Baas rejimi, silahlı muhalifleri kendi devletini yıkmaya çalışan 'teröristler' olarak algıladı ve devletini ve iktidarını korumak için karşılık verdi. Esad, devlet çıkarı -*raisondetat*- anlayışı çerçevesinde ulusal ve uluslararası gücünü sonuna kadar kullanmaktan çekinmedi. Devletin sürekliliği için iç ve uluslararası tüm askeri güç kaynaklarını harekete geçirdi ve acımasızca kullandı. Böylece, özellikle Türkiye'deki bazı "sözde uzmanların" ileri sürdüğü "Esad'ın dayanamayacağı ve çok kısa sürede mağlup olarak aynen Kaddafi gibi devrileceği" yönündeki hesaplar tutmadı. Buradaki yanlış hesap, totaliter bir rejim olan Baas yönetiminin sadece içeriden değil, aynı zamanda İran ve Rusya'nın da desteğiyle sonuna kadar direnmeye çalışacak olmasıydı ki, Esad bu yöndeki açıklamalarını iç savaşın başında basına yapmıştı. Hâlbuki Esad'ın direniş potansiyelini ve gücünü hafife alanlar ve görmeyenler, ya Suriye uzmanı değildi, ya da uluslararası politikada "idealizm ile realizm" arasındaki farktan habersizdiler. Aslında belki birçoğumuzun hoşuna gitmese de, Türkiye'nin veya başka herhangi bir ülkenin hükümeti, kendisini düşürmeye çalışan bir sivil veya askeri muhalefete karşı nasıl davrandıysa, Esad da öyle davrandı. Bu analiz, Esad'ın politikasını meşru görmek değil, siyaset biliminin en temel dinamiklerini, yüzyıllardır devam eden reelpolitikçi siyaset mantığını görmezden gelmemektir.

Elbette ki, Esad'ın hangi gerekçe ile olursa olsun, bu kadar insanın ölümüne yol açması ve hatta kimyasal silah kullanarak uluslararası sözleşmeleri somut olarak ihlal etmesi, Esad yönetimine karşı bir "müşterek güvenlik" ya da "insani müdahale" operasyonu yapılmasını gerektirmiştir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi, böyle bir operasyonun yapılabilmesi için öncelikle bir BM Güvenlik Konseyi kararının olması gerekirdi. Türkiye, Suudi Arabistan, Katar başta diğer ülkelerin tek başlarına veya kolektif olarak Arap Birliği çerçevesindeki kararlarla böyle bir müdahale yapılması da, hem en azından "adil savaş" doktrinine uygun değildir, hem de zaten Türkiye ve

diğerlerinin bunu yapacak güce sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan, uluslararası sistemin anarşik yapısının halen geçerli olması nedeniyle, BM Güvenlik Konseyi'nin böyle durumlarda otomatik olarak karar alma ve uygulama geleneği de yoktur. Tecrübemizden biliyoruz ki, uluslararası sistemdeki her uluslararası güvenlik sorunu bir müşterek güvenlik mekanizması doğurmadığı gibi, her insan hakları ihlali de insani müdahale operasyonuna yol açmıyor; açılsa bile bunların ancak uluslararası toplumun "konsensüsü" ile yapıldığını not edelim. Eğer her insan hakları ihlallerine askeri müdahale otomatik bir süreç olsa idi, o zaman yakın dönemde İran'da, Rusya'da, İsrail'de, Suudi Arabistan'da, Mısır'da Sisi askeri yönetimine veya Türkiye'ye çevre başka ülkelerdeki ciddi insan hakları ihlallerine karşı da askeri operasyon yapılması gerekirdi. Daha önemlisi, Türkiye'nin bu ülkelerdeki muhaliflere de destek verecek bir politika izlemesi beklenirdi.

Hâlbuki Türkiye, tüm tarihi boyunca, yukarıdaki durumlar dâhil hiçbir insan hakları ihlali karşısında "rejim değiştirme" politikası izlememiştir. Suriye'de sorununa dönük farklı bir politika izlemesi, sadece Suriye örneğinin daha kötü olmasından değil, büyük oranda Arap Baharı fırsatçılığından, ama kısmen de AK Parti dış politika yapım sürecine muhatap olmasından dolayıdır. Suriye sorununu Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu savunan hükümet ve yetkilileri, aslında en temel uluslararası hukuk ve gelenekleri ihlali anlamına geliyordu.

Burada, hukukta geçerli bir başka faktör olan "orantılılık" ilkesini de dikkate almak gerekir. Yani insan hakları ihlali ile rejim değişikliği arasında doğrudan bir illiyet bağı kurulabilir mi? Bunun oranı nedir? Ne kadar insan hakları ihlali, rejim değişikliği gerektirir, sorusunun cevabı yoktur. Ama şu bir gerçek ki, her ne kadar doğru olmasa da, birkaç yüz kişinin öldürülmesinin bedelinin rejim değişikliği olması gerektiğini gösteren bir kural yoktur. Eğer böyle bir kural olsaydı, uluslararası sistemde birçok devletin rejiminin değişmesi gerekir ve beklenirdi. Aslında bu doğru bir orantılık anlayışı değildir. Kanaatime göre, sayısı kaç olursa olsun insan hakları ihlali yapan rejimlere karşı ağır yaptırımlar uygulanarak sorunlar çözülmelidir; silahlı mücadele olmamalıdır, çözüm değildir. Çünkü ahlâkî olan, öldürmeye karşı öldürmek değil, öldürmeyi durdurmak için yaşamak ve yaşatmaktır.

Daha çarpıcı olan soru şu: Türkiye'nin veya uluslararası aktörlerin (Suudi Arabistan, Katar vd.), binlerce "sivil" Müslüman Kardeşler taraftarının Sisi askeri diktatörlüğü tarafından öldürülmesi karşısında, niçin Sisi'ye muhalefeti organize edilip, Sisi'yi devirmek için silahlı direniş yapmadığını nasıl açıklayacağız? Elbette ki, Türkiye'nin veya başka bir ülkenin teşviki ile Müslüman Kardeşlerin silahlanması ve Sisi'ye karşı silahlı mücadele yapması istenmezdi ve doğru değildir. Ama eğer Suriye'deki gibi bir yol izlenmesi gerekiyorduysa, eğer her insan hakları ihlali ve katliamı rejimi değiştirmeyi gerektiriyorsa, o zaman aynı tutarlı politikanın Mısır'a karşı da izlenmesi gerekmez miydi?

Her ne kadar zor da olsa, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin ve Türkiye'nin aldığı tutum, yani silahlanmadan ve ama sivil direnişe devam politikası doğrudur. Eğer bu doğru ise, o zaman aslında Suriye'de de aynı stratejinin takip edilmesi gerekirdi. Türkiye, Suriye'de olayların başından itibaren izlediği arabuluculuk ve sivil ve diplo-

matik müdahaleyi sonuna kadar devam ettirmeli ve Suriye'de Esad rejiminin gitmesi için değil, Esad ile muhalifler arasında çatışmanın durması ve daha sonra demokratik dönüşümün sağlanması için çalışmalıydı; aynen Libya olayını ilk döneminde, şimdi de aşağı-yukarı Mısır durumunda olduğu gibi. Ama Türkiye, Suriye olayında yanlış hesaplar yaparak ve beklentiler içine girerek, rejim değişikliği politikası izledi. Esad uzun süre direnemez, Kaddafi gibi düşer; Libya'daki gibi Batılı aktörler Esad'ı düşürmek için müdahale eder; Rusya ve İran'ın Esad'a desteği elimine edilir, gibi yanlış hesaplarla hareket etti. Ve en önemlisi, Türkiye, Libya'ya dönük olarak başlangıçta uyguladığı "sivil" politika nedeniyle ters köşede kalmış olduğu düşünceyle, bu kez tam tersi bir politika izledi. Buna "ters analoji" politikası diyebiliriz.

Sonuç

Uluslararası ilişkilerde ahlâkî tavrın önem verilmediği, aslında ülkelerin çıkar ve güç politikası izlediğini gösteren tarihten sayısız örnekler verilebilir. Ancak, Arap Baharı gelişmeleri ve özellikle Suriye örneği, yukarıda bahsedildiği gibi bu konuda çok net bir uluslararası ahlâk-uluslararası güç-çıkar çatışması sergilemiştir. Her zaman olduğu gibi, uluslararası güç ve çıkar hesapları, ahlâk değerlerinin üstünde yer almıştır.

Suriye politikasındaki yanlış hesapların maliyeti, öncelikle Suriye halkını, ama aynı zamanda Türkiye, Ürdün, Irak gibi ülkeleri de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Türkiye'nin, çok sayıda mültecinin doğurduğu sosyo-ekonomik yüklerle karşılaşmış olması, Reyhanlı ve diğer sınır beldelerindeki güvenlik tehditleri, bir askeri uçağının düşürülmesi, en önemlisi Rusya, İran, Irak ve bölgedeki kitlelerle ilişkilerinin kötüleşmesi ve "sıfır sorun" sonrasında/yerine "birçok sorun" ile karşılaşması da ciddi yanlışlıklar ve ahlâkî zafiyetlerdir.

Yanlış Suriye politikasının ve trajedisinin bence en son maliyetini, Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Mursi yönetimi ödemiştir. İddam odur ki, Mursi ve Müslüman Kardeşler'in tasfiye edilmesinin nedeni kısmen kendi performansları iken, daha önemlisi Suriye'deki Müslüman Kardeşler'in silahlanması ve radikalleşmesinin başta Mısır olmak üzere İsrail, ABD ve Batı dünyasında doğurduğu endişedir. Bunun sonucunda Arap Baharı tersine dönmeye başladı, en önemlisi, Mısır bağlamında gördüğümüz gibi başlangıçtaki ruhu kaybolmuştur. Mısır ve Suriye arasındaki bağlantı, tüm tarih boyunca olduğu gibi bir kez daha bu iki ülkenin ve halklarının aleyhine işledi. Ve böylece Müslüman Kardeşler, uzun yıllar içinde elde ettiği "sivil aktör" imajını kaybetti, kaybediyor. Bundan çıkarılacak pek çok dersler vardır.

Son olarak, tüm akademisyenlerin olması gerektiği gibi, benim kanaatlerim de, objektif olduğuna inandığım gözlem ve düşüncelerimin bir ürünüdür. Elbette ki, bu görüşlerim sadece benim kabul ettiğim doğrulardır. Ve doğruları söylemek, sadece ahlâkî bir duruş değil, aynı zamanda manevi bir sorumluluktur. Hatta bunun sonucunda imajınızı, dostlarınızı, konumunuzu ve diğer çıkarlarınızı kaybetme riski olsa bile, doğru bildiklerinizi savunmak en büyük erdemdir. Ben de her zaman olduğu gibi burada da bunu yapmaya çalıştım.

Müzakere

Prof. Dr. **Berdal Aral**
Şehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi.

Prof. Ramazan Gözen'in "Uluslararası Politikada Ahlâk ve Güç/Çıkar Mücadelesi: Arap Baharı Örneği" başlıklı tebliğine ilişkin Müzakere Metnim

Uluslararası ilişkilerde ahlâk, en başta, devletlerin hususiyetle uluslararası hukuktan kaynaklanan uluslararası sorumluluklarına uygun davranmaları, ulusal çıkar kaygılarıyla kendilerine ve uluslararası topluma ilişkin gerçekleri çarpıtmak amacıyla hile ve yalandan kaçınmaları, taraf oldukları uluslararası anlaşmalar ve diğer hukuk normları çerçevesinde aldıkları yükümlülüklere uygun davranmaları (ahde vefa ilkesi; *pactasundservanda*), hem bölgesel hem de küresel ölçekte daha âdil bir siyasî, iktisadî, kurumsal ve kültürel düzen kurma çabalarına katkıda bulunmaları ve son olarak halkına karşı envai türlü insanlık suçu işleyen zalim yönetimlere karşı gerektiğinde kendi menfaatlerini de hiçe sayarak mazlumların yanında yer almaları gibi tutum ve davranışları ifade etmektedir. Bu müzakere metnimde Prof. Dr. Ramazan Gözen'in Arap dünyasında 2010 sonu itibariyle patlak veren demokrasi amaçlı kalkışmalar içinde en kanlı seyir izleyen Libya ve Suriye krizlerinde küresel düzenin başat aktörlerinin ve hususiyetle Türkiye'nin aldığı tutumu 'ahlâkî' açıdan eleştiren tebliğini ele aldım.

Uluslararası ilişkilerin hukuksal çerçevesini teşkil eden uluslararası hukuka ait kural ve ilkelerin ahlâkîliğinden söz edebilmemiz için, bunların hem ahlâkî olması, hem de ahlâkî olarak uygulanması elzemdir. Bir hukuk normunun ahlâkî olması, onun ahlâkî kaygılarla formüle edilmesi demektir. Hukukun aynı zamanda ahlâkî olarak uygulanması gerekir ki, bunun anlamı hukukun (keyfî olarak) ayrım gözetilmeden, herkese tutarlı ve ilkeli bir şekilde uygulanmasıdır. Ahlâkî olanın aynı

zamanda âdil olduğunu belirtmemiz gerekir. Adaleti esas almayan yasalar ve kurallar, ahlâkî olmaktan uzaktır. Bu normların ahlâkî olmaması, genellikle bunların 'ahlâk-dışı' olduğuna işaret eder, çünkü ahlâkî kaygı gütmeyen yasalar ve kurumlar, güç eksenli olmaya mecbur ve mahkûmdur. Son olarak, hukuk normlarının içeriği

nin ve bunların sınırlarının açık seçik belirtilmesi, bu normların yeterince spesifik olması, ve keyfiliğe kapı aralayabilecek takdir yetkisinin -istisnai durumlar hariç- mümkün olduğunca daraltılması, hukukun ahlâkîliği açısından elzemdir.

Bu hukuksal çerçeveyi 1945 yılında kabul edilen BM Kurucu Antlaşması ve uluslararası barış ve güvenlik konularında bağlayıcı karar alabilen BM Güvenlik Konseyi özelinde değerlendirdiğimizde, karşımıza 'ahlâkî açıdan tekin olmayan' bir hukuksal ve kurumsal çerçeve çıkmaktadır. Bir kez, Güvenlik Konseyi'nin üye sayısı 15 olup, bunlardan beşi hem sürekli üyedir (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere/Birleşik Krallık), hem de bağlayıcı karar tasarıları söz konusu olduğunda, istemedikleri hiçbir kararın çıkmamasını güvence almalarına imkân veren veto yetkileri vardır. İkincisi, Konsey'in her durumda tutarlı davranmasını gerekli kılacak bir hukuksal çerçeve yoktur, çünkü BM Kurucu Antlaşması'nın VII. Bölümüne göre, hangi tür eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe zarar verdiğinin belirleme *tekeli* Konsey'dedir. Üçüncüsü, Güvenlik Konsey kararlarına karşı yargı yolu kapalıdır. Bu üç durum bize BM Güvenlik Konseyi'nin teorik düzlemde bile ahlâkî kaygılardan uzak bir yapılanma olduğunu göstermektedir. Nitekim Arap Baharı sürecinde de gözlendiği üzere, bu kurum, pratikte de ahlâksız olma 'imtiyazını' bugüne dek tepe tepe kullanmıştır.

Tebliğinde Libya ve Suriye krizlerini uluslararası ilişkiler bağlamında 'ahlâk-eksenli' olarak değerlendiren Gözen'in, burada ileri sürdüğü fikirler, genel geçer yaklaşımların dışında oluşu itibariyle, fikrî bir tartışma zeminini âdeta 'kışkırtmaktadır'. Kendisinin de tebliğinin sonunda belirttiği gibi, gerektiğinde yalnız da kalsanız, "doğru bildiklerinizi savunmak en büyük erdemdir." İçinde bulunduğu her ortamda kendisi olabilen ve fikirlerini evirip çevirmeden dürüstçe dile getirme cesaretine sahip olan bu dostumu ve meslektaşımı, bu vesileyle bir kez daha tebrik etmek istiyorum.

Profesör Gözen'in bu tebliğde hem genel olarak uluslararası ilişkilerde ahlâk-güç ilişkisi, hem de Türkiye'nin Libya ve Suriye krizlerinde ortaya koyduğu tutum ve davranışlar konusunda ileri sürdüğü görüş ve argümanların bir kısmı ile mutabık olmadığımı en başta belirtmeliyim. Libya'daki süreç bugün farklı bir mecraya girdiği için, bu tebliğde özellikle bugün de tüm şiddetiyle devam Suriye krizi bağlamında önemli gördüğüm noktaları sırasıyla ele almak istiyorum.

Yazara göre, "*Karşılaştırırsak, ahlâk kurallara uygun davranışlar; güç ise baskı ve şiddete dayalı davranışlar olarak özetlenebilir.*" Ne var ki, belirtmek gerekir ki, kurallar her zaman ahlâkî olmayabilir. Bir devletin kanunlarına göre, belli grupların makul bir gerekçe olmaksızın sistematik ayrımcılığa maruz bırakılması bir hukuk normudur; ama ahlâkî değildir. BM Güvenlik Konseyi'nde sürekli üyelik ve veto mekanizmasının beş devlete sağladığı imtiyaz da hukukîdir ama ahlâkî değildir. Öte yandan, güç ille de şiddet ve baskı ile özdeşleştirilemez. Gücün hukuka ve ahlâka uygun

olarak kullanılması da mümkündür. Söz gelimi, Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler dönemi, gücün şiddete değil adaletin ve hakkaniyetin tahkimine yöneldiği dönemler olmuştur.

Bu tebliğde serdedilen şu görüşler de tartışmaya açıktır: *"Aslında tartışmanın özünde, hakkaniyeti ve ahlâk*ı tesis eden otorite, gücünün meşruiyeti gereği vardır. Meşru olan otoritenin, hakkaniyetli ve *ahlâklı olduğu ve ahlâk*ı tesis ettiği; aksi takdirde haklı ve *ahlâklı olmadığı söylenebilir. Tersinden, ahlâklı olan otoritenin, meşru olduğu da doğrudur."*

Kanaatimce bir otorite meşru olsa da, yani gasp ve hile yolu ile iktidarı ele geçirmemiş olsa bile, bu otoritenin tüm davranışlarının sırf bu yüzden 'ahlâklı' olduğunu söylemek, sözgelimi ABD ve İngiltere gibi ülkelerdeki yönetimlerin tüm davranışlarının ahlâkî olduğunu iddia etmekle eş anlamlıdır. Böyle bir iddia ise kuşkusuz isabetsiz olacaktır.

Yine Gözen'e göre, "*uluslararası ilişkilerde, mutlak ve objektif bir ahlâk/adalet tanımı*" yapılamaz. Bu görüşün de gerçeklerle tamamen örtüşmediğini belirtmek gerekir. Uluslararası ilişkilerde tüm aktörlerin uzlaştığı ahlâk ve adalet tanımı yapılamasa bile, en azından, bireysel ve kolektif insan haklarının vahim düzeydeki ihlâlinin ya da yine uluslararası hukuka aykırı olarak bağımsız bir devletin topraklarının silahlı işgali gibi geniş insan topluluklarının hayatını yaşanmaz hale getiren eylemlerin ahlâkî ve âdil olmadığı konusunda küresel düzeyde bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür. Zaten uluslararası hukukta '*juscogens*' teşkil eden ve ihlâl edilmesi durumunun genellikle 'uluslararası suç' olarak tanımlandığı normlar, uluslararası toplumun bütününce 'bağlayıcı' olarak kabul edildiği için uluslararası hukukun 'evrenselleştiğine' ilişkin iddiaların en güçlü dayanakları arasında yer almıştır. O nedenle silahlı işgal, köle ticareti, sömürgecilik, sistematik ırk ayrımcılığı, kapsamlı ve sistematik işkence ve etnik temizlik gibi fiiller tüm devletlerce 'uluslararası suç' kabul edilmekte ve bu suçlarda hiçbir makam sahibinin yargısal muafiyeti söz konusu olmayıp zamanaşımı da uygulanmamaktadır.

Profesör Gözen'e göre, "*Türkiye'nin, komşusunun rejimini değiştirmeye çalışan siyasal (Suriye Ulusal Konseyi) ve askerî (Özgür Suriye Ordusu) muhalefete destek vererek, Türkiye'de organize ederek, ev sahipliği yaparak ve rejime karşı güçlendirerek bir başka ülkenin "içişlerine müdahil olması", gerek cari uluslararası hukuk açısından gerekse insanî müdahale anlayışı açısından ve bir de İslam kuralları (Hücurat Suresi ayetler 6, ve 9-11) açısından gayri ahlâk*îdir."

Profesör Gözen'in sözünü ettiği "*insanî müdahale hakkı*", uluslararası hukukun düzenleme alanı içine 1990'lı yılların başlarında, Soğuk Savaş sonrasında girmiş olan bir normdur. Bir ülkedeki, *interalia,* vahim düzeydeki insan hakları ihlâllerinin uluslararası barış ve güvenliğe zarar verebileceği düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve mevcut uluslararası hukukun kapsamı içine girmiştir. Bu demektir ki, 'insanî müdahale hakkı' kaba kuvvet ya da keyfîliğin hukuku zorlamasının ortaya çıkardığı bir tür 'korsan' hukuk normu değildir. Aslında 'insanî' kaygılar nedeniyle bir ülkede yaşanan insanî vahşete karşı harekete geçmek, uluslararası toplumun ve hususiyetle de İslam ümmetinin bir yükümlülüğüdür. Türkiye'nin, söz gelimi, BM

Güvenlik Konseyi kararı yoluyla Suriye'ye yönelik askerî müdahale talebinde bulunması 'yasal' ve 'meşru' bir taleptir.

Gözen, Türkiye'nin Suriye'li muhalifler üzerinde önemli bir nüfuza sahip olmasını, bu ülkenin Suriye'ye yönelik yaklaşımının olumsuz anlamda 'güç-eksenli' oluşunun karinesi olarak değerlendirmektedir. Bu argüman bazı durumlar için geçerli olmakla birlikte, başka bazı durumlarda geçerli olmayabilir. Bir devletin başka bir devlet ya da o devletin belli unsurları üzerinde etki gücünün artması, ille de gayrı ahlâkî bir tutum olarak tavsif edilmemelidir. Nitekim uluslararası ilişkilerde son yıllarda adından sıkça söz edilen 'yumuşak güç', devletlerin 'kaba güç' unsurlarının ötesinde, demokrasi ve insan haklarına olan saygısı, sivil toplum örgütlerinin girişimleri, iktisadî yardımlar, kültürel ve sanatsal faaliyetler, o ülke diplomasisinin bölge ülkelerinde ve genel olarak tüm dünyada barış ve adalet yolunda gösterdiği çabalar gibi girişimler yoluyla da başka ülkeler üzerinde nüfuzlarını arttırabilecekleri fikrine yaslanmaktadır Türkiye'nin bölgede artan yumuşak gücü onun nüfuz alanını arttırmışsa, bu olsa olsa Türkiye'nin doğru bir istikamette ilerlediğini gösterir.

Bu noktada hatırda tutulması gereken bir başka gerçek, Türkiye'nin Suriye'de soruna müdahil olmasının, ilk seçenek değil, son seçenek olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Suriye'deki iç savaşın en önemli nedeni, bu ülkedeki Baas rejiminin halkın özgürlük taleplerine tüm aşamalarda silahla karşılık vermesi olmuştur. Türkiye sorunun barışçıl yollarla ve demokratik açılım ekseninde halli için elinden gelen her türlü çabayı krizin tüm aşamalarında göstermiştir. Türkiye devleti temsilcileri muhalefetin silahlı mücadeleyi başlatmasından önce, Suriye Devlet Başkanı BeşşarEsed ile defalarca görüştüler. Esed, demokratik reformlara ilişkin Türkiye'li yetkililere verdiği sözlerin hemen hiçbirisini tutmamıştır.

Aslında, Gözen'in, tebliğinin 15. dipnotunda Hücurat Suresinden yaptığı alıntı, Müslümanların Suriye krizine nasıl bakması gerektiğine ilişkin bize önemli ipuçları vermektedir: Bu sûrede "*Müslümanlar arası sorunların çözümünde haksız olana karşı mücadele edilmesi*" tavsiye edilmektedir. Bu âyet biz Müslümanları, bir bakıma, Suriye'deki insanlık suçlarına karşı mağdurların safında yer almaya icbar etmektedir.

Öte yandan, Suriye'de muhalif savaşçıların da kimi zaman hasımlarına karşı barbarca davranışta bulunması, Gözen'in ima ettiği gibi (9. sayfa), muhaliflerin 'haklı taraf' olarak görülemeyeceğinin bir karinesi sayılamaz. Hemen her haklı savaşta, yani en başta sömürgecilere, yabancı işgalcilere ve (kendi halkına âdeta savaş ilân eden) zâlim rejimlere karşı verilen silahlı mücadelelerde, direnişçilerin zaman zaman düşman tarafta yer alan silahlı unsurları galiz bir şekilde öldürdükleri ya da masum sivillere zarar verdikleri bilinmektedir. Sırf bundan dolayı, söz gelimi, Filistin'in özgürlük mücadelesini 'haklı olmayan savaşa' indirgemek, ne akılla ne de vicdanla bağdaşır.

Gözen, tebliğinde bir ülkede vuku bulan 'iç savaş' niteliğindeki çatışmalara dışarıdan müdahalede bulunulmasının, daha fazla can kaybına yol açacağı ve savaşın içerideki aktörlerini -dışarıdan müdahalede bulunan ve mutlaka emperyalist amaçlarla hareket eden- dış güçlerin oyuncağı haline getireceğinden, ahlâkî olmadığını ileri sürmektedir. Bu varsayımları esas alırsak, Ruanda'da 1994 yılında 800 bin insanın ölümüne yol açan soykırımı engellemek için uluslararası bir müdahalenin

gerçekleştirilmemiş olması, bu pasiflik hiç olmazsa daha fazla can kaybını önlediği için, 'gayrı ahlâkî' bir tutum sayılamaz. Yine aynı mantıktan yola çıkarak, denilebilir ki, 1995'te Müslümanları hedef alan Srebrenitza soykırımı sonrası Sırp hedeflerine yönelik olarak NATO güçlerince BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisine dayanılarak gerçekleştirilen ve Sırbistan'dan gelen silahlı güçlerin Bosna'dan çekilmesine yol açan askerî müdahale, 'ahlâk dışı' bir müdahaledir. Herhalde sağduyu sahibi hiçbir kimse böyle bir yargıyı kabul edemez. Kanaatimce, 1982'de, Baas rejiminin Hama'ya yönelttiği topyekûn saldırı sonrasında on binlerce insanı hunharca katletmiş ve yaklaşık kırk senedir kendi halkını, kurmuş olduğu istihbarat devletinin âdeta esiri haline getirmiş olması, BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği yetki çerçevesinde bu ülkeye yapılacak bir askerî müdahaleye karşı çıkmamayı ahlâkî bir gereklilik haline getirecektir.

Kuşkusuz Profesör Gözen'in belirttiği üzere, normal şartlarda bir hükümetin başka devletlerce alaşağı edilmeye çalışılması, uluslararası hukukun ihlâli anlamına gelir. Ne var ki, en azından 2,5 yıldır Suriye'de olağandışı bir durumun hüküm sürdüğünü görmek gerekir. Esed rejimi hususiyetle 2011'den bu yana doğrudan ya da dolaylı olarak Suriye'de 150 bine yakın insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Suriye'de sivil yerleşimlerin sürekli olarak hükümet güçlerince bombalandığı, birçok insanın kayıp olduğu, pek çok insanın işkenceye maruz bırakıldığı bilinmektedir. Halkına karşı her türden insanlık suçunu işleyen Baas rejimi, meşruiyetini çoktan yitirmiş bulunmaktadır. Bu türden vahşetlerin hususiyetle rejim eliyle yaşandığı ülkelere yönelik uluslararası bir müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin onayını aldığı takdirde, kuşkusuz yasal ve meşru olacaktır. Suriye bağlamında bu yönde bir Güvenlik Konseyi kararı henüz çıkarılabilmiş değildir. Ne var ki, Esed rejiminin hem İran'dan hem de Lübnan Hizbullahı'ndan doğrudan asker/silahlı güç desteği alması nedeniyle, Baas rejimine karşı muhaliflerin silahlı olarak desteklenmesi, bir uluslararası hukuk ihlâli sayılamaz. Demokrasi ve özgürlük isteyen muhalefete zulmeden Baas rejiminin yenilgisi için gayret göstermek, Prof. Gözen'in ileri sürdüğü gibi, Türkiye'yi "*Arap Baharı fırsatçısı*" konumuna sokmaz; aksine bu tutum Türkiye'nin Arap halklarının kendi geleceğini özgürce belirlemesi hakkına verdiği ilkeli desteğin bir başka delilini teşkil eder.

Öte yandan, Suriye'de rejim değişikliğini hedefleyen dış müdahale zeminini oluşturan şartlar, Gözen'in iddia ettiği gibi, demokrasi talebinin seslendirildiği 2011 yılı Haziran'ında "*birkaç yüz kişinin öldürülmesi*"yle sınırlı sayılamaz. Bu dış çabalara haklılık kazandıran üç unsur şunlar olmuştur: birincisi, Mart 2011'den itibaren binlerce Suriyelinin rejim güçlerince katledilmesi, pek çok insanın keyfî olarak gözaltına alınması, geniş kapsamlı işkenceler ve kayıplar; ikincisi, rejim değişikliği yönünde geniş bir halk desteğinin mevcut olması; üçüncüsü ise, BM Güvenlik Konseyi'nin, askerî müdahale yetkisi vermekten imtina etmesi bir yana, Rusya ve Çin'in karşı çıkması nedeniyle Suriye'ye yönelik iktisadî ya da askerî yaptırım kararı bile alamamış olmasıydı. Böyle bir uluslararası çerçeve içinde, İran ve Lübnan'dan doğrudan silahlı güç desteği alan Suriye rejimine karşı Türkiye dâhil bazı ülkelerin muhalefete silah sevkiyatı yapması ve onlara lojistik destek vermesi, hiç de siyasî, hukukî ve en önemlisi ahlâkî zafiyet olarak değerlendirilemez.

Gözen, Türkiye'nin krizin başlangıç aşamasında Suriye muhalefetini silahlı güce başvurmaktan caydırma çabası içinde olması gerektiğini belirtmektedir. Kendisine göre, Türkiye, Suriye krizinin başlangıcında böyle bir tutum içinde olduğu halde, sonradan muhalefetin silahlanmasını teşvik ederek yanlış yapmıştır. Yazara göre, Suriye muhalefeti ve Türkiye, aynen birkaç ay önce cunta tarafından alaşağı edilen Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi, sivil direniş stratejisinde ısrar etmeliydi. Gözen'in bu noktada gözden kaçırdığı gerçek şudur: Mısır'da Müslüman Kardeşler 'in kendisine sivil demokratik direniş yoluyla siyasî bir alan açma olasılığı ve nihaî olarak cuntayı yenilgiye uğratma ihtimali, Suriye muhalefetine göre çok daha gerçekçi bir seçenekti. Mısır'da aksak da olsa iyi kötü işleyen çok partili bir düzen, kamusal alanda belli ölçüde görünürlüğü olan bir sivil toplum yapılanması ve tüm kusurlarına rağmen tek sesli olmayan bir basın mevcut bulunmaktaydı. Böyle bir siyasî coğrafya sivil siyasî mücadeleyi anlamlı kılabilir. Oysa Baas Suriye'si yaklaşık kırk yıldır rejimin halka kan kusturduğu, her türden muhalefetin acımasızca ezildiği, devlet güdümünde olmayan sivil toplumun esamisinin okunmadığı, muhaberatın her yanı kuşattığı, tek sesli bir ülke olarak temayüz etmiştir. Böyle bir ülkede demokrasi mücadelesini sivil bir zeminde hayata geçirmek zordur.

Prof. Gözen'e göre, Suriye'deki kanlı iç savaş, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'e yönelik olarak hususiyetle Batı dünyasında zaten mevcut olan kuşkuları daha da derinleştirmiş ve Mısır'daki askerî darbeye de zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Gözen tebliğinin son bölümünde şunları söylemektedir: **"**İddiam odur ki, Mursi ve Müslüman Kardeşlerin tasfiye edilmesinin nedeni kısmen kendi performansları iken, daha önemlisi Suriye'deki Müslüman Kardeşler'in silahlanması ve radikalleşmesinin başta Mısır olmak üzere İsrail, ABD ve Batı dünyasında doğurduğu endişedir."

Bu iddianın isabetli olduğunu ileri sürmek biraz güçtür, çünkü Suriye'den farklı olarak, Mısır'da iktidara gelmiş olan Müslüman Kardeşler 'in Suriye olaylarından 'ders çıkararak' iktidarda bulunduğu halde silaha başvuracağını düşünmek son derece akıl dışı bir davranış olacaktır. Daha açık bir deyişle, Mısır yönetiminin ve Batılı devletler grubunun Suriye'ye bakarak böyle bir değerlendirme yaptığını ileri sürmek, onları harekete geçiren motiflerin giriftliğini görmezlikten gelmek demektir. Bir siyasî hareketin iktidarda iken silaha başvurması herhalde normal bir davranış sayılamaz. Müslüman Kardeşler'i (yanlış bir tercih olacağından asla şüphe etmediğim) silahlı mücadele seçeneğine yönlendirebilecek şartlar, aksine, Mısır'da 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askerî darbe sonrasında oluşmuştur.

Öte yandan, Çin ve Rusya'nın Suriye'ye BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde askerî müdahale yapılmasına ya da bu ülkeye yaptırım uygulanmasına karşı çıkmalarının tek nedeni, Gözen'in 7. sayfada ileri sürdüğü gibi, bu iki ülkenin Libya'ya müdahale sürecinde Batılı devletlerce aldatılması değildir. Bu iki ülke *egemenlik-eksenli* bir uluslararası hukuk ve toplum tasavvuruna sahiptir ve ayrıca insan hakları ve demokrasi kaygılarıyla bir ülkeye yönelik olarak uluslararası toplumca BM adına da olsa 'insanî müdahale'de bulunulmasından, genellikle bu hakka reddiyede bulunmaktan kaçınmakla birlikte, hoşlanmamaktadırlar. Ayrıca özellikle Rusya'nın Suriye ile çok özel ilişkileri vardır. Son olarak, hem Çin hem de Rusya'nın Suriye'de İslami muhalefeti iktidara getirecek hiçbir sürece kendi menfaatlerine aykırı olaca-

ğından destek vermeyecekleri açıktır.

Gözen, tebliğinde, kendisinin Türkiye'nin Suriye politikasını ahlâk-dışı olarak değerlendirmesinin *"yüzyıllardır devam eden reelpolitikçi siyaset mantığının görmezden gelinememesi*"nin doğal bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumda bizim kendisine şu soruyu sorma hakkımız olacaktır: Madem analizlerinizin yaslandığı temel çerçeve reel politikçi siyasettir, öyleyse neden 'ahlâk-siyaset ilişkisini' ele alan tebliğinizde Türkiye'yi Suriye'de ahlâk-dışı davranmakla suçluyorsunuz?

Kanaatimce, Türkiye'nin Suriye politikası özü itibariyle ahlâkî bir duruşa yaslanmaktadır. Unutulmamalıdır ki, AK Parti döneminde Türkiye samimi bir dostluk kurduğu ve yakın bir işbirliği içine girdiği Esed rejimi ile bu rejim kendi halkına karşı her türden insanlık suçu işlediği süreçte köprüleri atmamış olsaydı, o zaman ulusal çıkar adına 'ahlâksız' bir dış politika izlediği gerekçesiyle çeşitli çevrelerce suçlanacaktı. Böyle bir durumda, AK Parti hükümeti döneminde Türkiye'nin reel politik çıkarları nedeniyle, demokrasi ve özgürlük isteyen Suriye muhalefetinin değil de, zalimBaas rejiminin tarafında saf tuttuğu haklı olarak ileri sürülecekti.

Gözen'in ileri sürdüğü gibi, Türkiye'nin Suriye'de güç maksimizasyonu için müdahil olduğunu iddia etmek, AK Parti hükümetine büyük haksızlık olacaktır. Türkiye Arap Baharı sürecinde demokrasi yanlısı muhalefeti tutarlı ve ilkeli bir şekilde desteklemiştir. Üstelik AK Parti hükümetinin Türkiye'de insan haklarının güçlendirilmesi ve ülkeyi demokratikleşme yolunda gerçekleştirdiği sessiz devrim, pek çok Müslüman ülke için ilham kaynağı olmuştur. Böyle bir uluslararası ve ulusal bağlam içinde, Türkiye'nin kendi halkını katletme konusunda epeyi mahir olan ve bu halk üzerindeki tahakkümünü sürdürme yolunda her yolu mubah sayan Baas rejimine karşı, özgürlük mücadelesi veren muhalefeti aktif olarak desteklemesi tabii olup, bu tutumun ahlâkî olduğundan şüphe yoktur.

III. Oturum
Soru-Cevap Faslı

Soru: *Ramazan Hocamdan ben şunu da beklerdim; Hizbullah doğru, girdi Suriye'ye ama ne zaman girdi? A*çıklamasını beklerdim! Irak'ta yüz elli bin Selefi girdikten sonra sizin dediğiniz gibi onlar da ister istemez girdi. Ben olabildiğince mezhepçi bakıştan uzaklaşıp hakikati bir şekilde ortaya koymak lazım diye düşünüyorum yanlış mıyım? Ölenler de bizim kardeşimiz. İkinci soruda; Suriye'de İhvan-ı Müslimin'in ilk kapışması değil! Daha önce de böyle bir kapışma yaptılar. 29 bin insan öldü. Bu kapışmaların arkasında ABD var mı? Bunların gazına gelme durumu İhvan-ı Müslimin için söz konusu mu?

Prof. Dr. **Ramazan Gözen:** Bir olayı anlayabilmek için o olayın geçmişini bilmeniz lazım. Doktora gittinizde "bana anlat bakalım neler oldu?" der değil mi? Siz de bir yeriniz ağrıyorsa ona bir hikâye anlatırsınız. Sizde temel de ne var? Onu anlamaya çalışır. Şimdi siz Suriye olayını anlayabilmeniz için Libya olayını pas ederseniz hiç bir şey anlayamazsınız! Hatta Arap Baharı'ndan önce ki durumu siz pas ederseniz olayı yine anlayamazsınız. Ben konuşmamda özellikle Libya meselesinin altını çizdim.

Hocamın cevabına gelince biz kabul etsekte etmesek de Suriye meselesi mezhep savaşına dönmüştür. Efendim niye İran buna destek veriyor? Niye dışarıdan Hizbullah geliyor? Sorusunun cevabı; çünkü siz İran'ın müttefiki olan Esad'ı düşürmek için CIA, MFI, MOSSAD ajanları organizasyonuyla, muhalifleri Türkiye ve Lübnan üzerinden Suriye'ye gönderdiniz! Dolayısıyla bu bir devletlerarası savaş olmaktan çıkmış. Bununla ilgili zaman zaman makaleler de yazdım. Aslında modern 21.yüzyıl bizim içinYüz Yıl Savaşları'na dönmüştür. Yani mezhep savaşına dönmüştür. Artık bu olay devletlerarası durumdan çıkmıştır. Bu biz istesek de istemesek de böyledir. Çünkü baştan beri söylediğim gibi hedefte İran vardır. Bu işin asıl dinamosu Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ın fanatik Sünnici uzantısı Katar'ın politikasıdır.

Gelelim Amerika meselesine Hocam! Ben kendimi bizzat bu olaylar ilk başla-

dığında buldum, muhaliflerin toplantısına beni çağırdılar ve ben de katıldım. O toplantıda kimler vardı siz biliyor musunuz? Amerikalı, Alman sivil toplum örgütü ve bunların desteklemiş olduğu Suriyeli muhalifler. Bunların büyük bir kısmı yıllar önce Suriye'den gitmişler. Amerika'da yaşamışlar ve dilleri bile kendilerini belli ettirmiyor, Amerikan aksanıyla konuşuyorlar. Ben gittiğimde bunlar Amerikalı herhalde diyordum. Adam Suriye'den 20 yıl önce gitmiş. Amerika'da yaşıyor. Amerika'da bir takım sivil toplum örgütleri, bunlar sivil toplum üzerinden muhalifleri örgütlediler ve Türkiye'yi de bu anlamda motive ettiler. Türkiye'nin farklı şehirlerinde (İstanbul, Ankara, Antalya) bu sivil toplum örgütlerince toplantılar yapıldı. Dolayısıyla bu toplantıların arkasında, Amerika'da ki bir takım sivil toplum örgütleri vardı. Dolayısıyla Amerikan ve Batılı sivil toplum örgütleri ne yaptılar? Türkiye'yi yönlendirdiler ve Sayın Davutoğlu'na şunu söylediler; "Bu işi siz yaparsınız" bir de Sayın Davutoğlu'nda şöyle bir özgüven oldu; "Ya nasıl olsa Libya'da biz ters düştük şimdi biz burada önden gidersek bizi desteklerler" bütün plan bunun üzerine yapıldı. Ama Amerika ve Batı devlet düzeyinde özellikle Obama,-ki bence Türkiye Obama'yı anlayamamıştır. Zira baştan itibaren Obama'nın politikası şuydu; "Ben Ortadoğu'da savaşları durduracağım! Hiçbir Amerikan askeri Ortadoğu'ya gitmeyecektir!" Dolayısıyla siz Obama'dan nasıl bir destek bekleyebilirsiniz! Libya'da da biliyorsunuz Obama destek vermedi.

Soru: Şu anda Türkiye'deki Müslümanlar nezdinde Hizbullah için "hizbüşşeytan" gibi benzetmeler oldu. Bu da size göre büyük projenin bir parçası mıdır?

Prof. Dr. **Ramazan Gözen:** Öncelikle biraz önce ki soruya cevap vermek istiyorum. Biz iyi, kötü insanlar üzerinden değerlendirme yapmayız. Biz olgular üzerinden değerlendirme yaparız. Ahmet Hakan'ın sorduğu bir soru var; "Ya bu cihatçılar, şeriatçılar, mücahitler niye Batılılarında çok istediği zulümlerde öne çıkıyor, müdahale yapıyorlar, silahları kuşanıp gümbür, gümbür savaşmaya gidiyorlar da, niye, İsrail, Gazze'de binlerce insanı öldürürken bu cihatçılar, mücahitler bir gemiye binip de gelmiyorlar?". Bu sorunun cevabını bilen var mı? Hangi cihatçılar İsrail'in yönetimine karşı savaşıyor söyleyin bakalım! Hiç gitmediler. Cihatçılara söylüyorum elinde silah ile o sarığı sarıp eline silahı alan Allahu Ekber! diye bağıranların çoğu CIA, MOSSAD örgütlenmesi, ajanı. Gazetelerde haberleri var! Bunlar İstanbul'da organize edildiler ve gönderildiler. Bunlar soruya işaret ediyorlar, niye İsrail'e karşı silahlı mücadele vermiyorlar? Ben sormuyorum. Ahmet Hakan soruyor, cevabını tartışalım.

Arkadaşımın sorusuna gelince; Türkiye ile İran bozuşması bir plan mı? Proje mi? Neyin projesi olacak ya! Türkiye'nin politikası bu. Türkiye'nin kendisi istedi, kendisi oldu. Niye? Yani biz birilerinin projeleri olarak planlar, entrikalar düşünüyoruz ki, bunlar Türkiye'nin şu an ki yönetiminin, dış politika yapıcılarının iradesiyle oluşmuş bir politikadır. Ha bu politika! Tabi ki o da ayrıca tartışılır. Bir zamanlar sıfır sorun deyip sınır komşularımızla diyaloglar, köprüler kurarken bugünkü Suriye politikası ile sıfır sorun bitmiştir. Bu kadar basit. Ha İran-Türkiye yakınlaşması bu nükleer silah meselesi ile bu olaylardan önce olmuştu bu! Biliyorsunuz bu o olaylardan bağımsızdır. Dikkat edin! Türkiye şu anda devreden çıkarıldı. Şu anda İran'la müzakerelerde Türkiye çıkarıldı. Niye? Çünkü artık Türkiye'ye güvenilmiyor. Niye? Çünkü Türkiye şu anda benim baktığım, gördüğüm açıdan bölgede yapıcı değildir. İsrail'in bura-

da ki amacı Suriye istikrarsızlığa gitsin, bölünsün ve bunun üzerinden bölgede ki istikrarsızlık artsın ki Suriye'deki güvenlik üzerinden söz sahibi olayım. Bütün İsrail politikası bu! Esad'ın gitmesini niye istemesin İsrail! Çünkü yıllarca mücadele ettiği bir kişi, bir yönetim, dolayısıyla bu bir proje değil. Türkiye'nin izlemiş olduğu politikanın bir sonucudur.

İran- Türkiye yakınlaşması da bu Suriye meselesi ile artık bitmiştir. Tarafların birbirine artık güvenleri kalmamıştır. Buna Irak da dâhil. Lübnan'da ki Hizbullah da dâhil. O da enteresan düne kadar meydanlarda insanlar bunları savunurken şimdi çıkarlar örtüşmediği için "hizbüşşeytan" diye propaganda yapılması da ayrıca bir ironi yani.

IV. Oturum
İslâm Ülkelerinde Siyaset ve Ahlâk

Şii Toplumlarında Siyaset – Ahlâk İlişkisi

Doç. Dr. Süleyman Elik

Müzakere

Doç. Dr. Adem Çaylak

İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığının Teo-politik Analizi

Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu

Müzakere

Prof. Dr. Bilal Kuşpınar

Soru – Cevap Faslı

İslam Ülkelerde Siyaset- Ahlâk İlişkisi

Oturum Başkanı

Prof. Dr. **Mehmet S. AYDIN**

Bildiri

Doç. Dr. **Süleyman ELİK**
Yard. Doç. Dr.,İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakülesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Şii Toplumlarında Siyaset-Ahlâk İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım: Necef Konferansı(1156-1743) Bağlamındaİran Siyasetinde Ahlâk ve Milli Kimlik Değişimi Konusunda Bir Değerlendirme

Bu çalışma, 1156/1743 tarihinde Necef'te İran hükümdarı Nadir Şah'ın girişimleriyle oluşturulan mezhepler-arası diyalog konferansında tartışılan teolojik tartışmalarla İmamiyye Şia'sı ve Sünnilik arasındaki tartışmaları inceleyerek, siyaset-ahlâk ilişkisini ve bunların toplumsal yansımalarını ele alacaktır. Toplantıya başkanlık eden, Abdullah al-Süveydi Osmanlı devletini temsilen konferansa başkanlık etmiş ve Osmanlı devleti ile Nadir Şah arasındaki diplomatik ilişkileri yürütmüştür. Bağdat kadısı Süveydi'nin er-Rihle adlı seyahat yazısı 18. yüzyıl İslam coğrafyasını anlattığı gibi Necef Konferansı süresince tartışılan teolojik tartışmaları da içermektedir. Necef Konferansı'nın en önemli özelliği sadece siyasi bir amaç taşıması değil aynı zamanda bağımsız, akademik olarak İslam dünyasında ilk toplantı ve temas olmasıdır. Konferansa katılan Kafkasya, Türkistan, Afganistan ve İran'dan gelen ulemalar temel olarak, imamet, ilk büyük halifeye sövme (cursing) ve muta konusunda tartışmışlardır. Konferansın başarısız olmasındaki en önemli sebebin, Şia'daki takiyye, yalan mekanizmasının sistemleşmesi meselesi bu çalışmada sosyoloji-siyaset ilişkisi açı-

sından ele alınacaktır.

1.Teolojik Tartışmalar

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için, toplum içinde yaşama zorunluluğu vardır. Aynı zamanda, ahlâkî yetkinliğin kişinin tekâmülü için toplumsal bir ilişki kurma zorunluluğu da söz konusudur. Ahlâkî yetkinlik aynı zamanda pozitif bir yaşam sağlamaktadır. Dolayısıyla siyaset ahlâk ilişkisi kaçınılmaz bir şekilde birbiriyle irtibatlanmıştır. Temel ahlâkî kavramlar olan erdem, iffet, şecaat gibi konular hakkında her iki mezhebin kullandığı kaynaklar aynıdır. Müteahhirin Sünni ve Şia, ilahiyat düşüncesinin aynı kaynaklardan geldiğini, özellikle F.Razi'den sonra, Nasuriddin Tusi'nin Ahlâk-i Nasıri ve İbn Miskeveyh'in Tezhîbu'l-Ahlâk (Tadhib al-akhlaq) ve Tathiru'l-A'rak adlı eserleri hem Şia ahlâk düşüncesini hem de Sünni ahlâk felsefesini etkilemiştir. Fakat her iki mezhebin siyasallaşmasıyla birlikte iki görüş arasındaki tartışma daha da büyümüştür. Her iki mezhep arasında ahlâk-siyaset açısından temel dört tartışma konusu vardır.

Bunlar;

1. İmamet meselesi,
2. Sahabeye Hakaret (Cursing),
3. Muta Nikâhı,
4. Takiyye

1. İmamet Konusu

Şiilik, başlangıcından beri siyasi bir hareket, daha çok sosyal protest bir oluşumdu. Bu yüzden tartışılan konuların başında hakikate, kimin ulaştığı ve bunu kimin temsil ettiği konusu, yani İmamet meselesi, en önemli tartışma konularından biridir. Konferans sürecince Horasan ulemasının temsilcisi Bahr'ul İlm her defasında ilk üç halifenin hilafetinin tanınıp tanınmadığını, İran ulamasını temsil eden Molla başına defalarca sormuştur. Her ne kadar Molla başı tanıdığını söylese de, Sünni taraf bunu bir takiyye uygulaması olarak kabul ettiği için karşı tarafa inanmamıştır. Safavilerin bir devlet olarak 12 İmam Şiiliğini seçmeleri ve yeniden üretmeleri, sosyal protest olan bu hareketi, devletin kullandığı bir araç haline getirmiş ve İran'ı din etrafında millîleştirmiştir. Özellikle Mejlisi'nin yaptığı çalışmalar bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Ali Şeriati bu anlamda Mejlisi'yi Papa olarak adlandırırken, Safavi Şiiliğini de Papalık olarak tanımlamıştır.

Ali Rehname'nin tespitlerine göre, Mejlisi, Reza Shah ve Ahmedi Nejat'ın rüya yoluyla hakikate ulaştıklarını iddia etmeleri ele alınması gereken konulardandır. Şia'da Farabi'nin faal akılla ilişki kuran filozof kral açıklaması, İmamet olarak işlev görmüştür. İmamiyye'deki Şii, İmam vasıtasıyla Tanrı ile ilişki kurarken, Sünnilikte, bir aracıya ihtiyaç yoktur, tasavvuftaki rabıtayı konu dışında tutarsak. Humeyni'nin yapmış olduğu devrim siyasi bir sonucu olmakla beraber, Şia içinde özellikle vesayet kavramı üzerinde yapmış olduğu önemli bir devrimdir. Bu sayede velayeti fakih, Farabi'nin tanımladığı Filozof Kral tanımıyla örtüşmüş ve Tanrıyla irtibat kuran ve onu yeryüzünde temsil eden bir konuma yükselmiştir. Bu anlamda, sosyal protest

halinden, aktif siyasete girilmesi, mezhep için de özellikle, Irak-ı Arap'ta kabul görmemiş sadece Hizbullah tarafından yasallığı tanınmıştır.

Şah İsmail'in Hazret-i Ali'yi rüyasında görerek ondan emir aldığını iddia etmesi, Mejlisi'nin Hazret-i Ali'nin direktifleriyle işlerini icra etmesi, Reza Şah'ın Hazret-i Ali ile görüşerek oğluna yönetimi devretmesi ve Ahmedi Nejat'ın Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma sırasında, konuşmasını Mehdi'nin direktifleriyle yapmış olduğunu iddia etmesi gibi konular İran uleması arasında tartışılan konular arasında yer alır.

2. Seb-ü Sahabeh (Cursing) Konusu

Konferans sırasında ikinci en önemli tartışma Seb-ü Sahabeh konusu olmuştur. Her ne kadar İran tarafı bunu -cursing konusunu- kaldırdıklarını söyleseler de, Bahr'ul İlim her defasında Sahabeye sövmenin küfür olduğunu söylemiştir ve bu veçheyle Molla başı kendilerinin bunu kaldırdıklarını söyleseler bile ona bunun inanç kategorisine girip girmediğini sormuşlardır. Bahr'ul İlim aynı cevabı defalarca tekrarlaması, onların sözlerine inanmadıklarını gösteren bir durumdu. Özelikle Mejlisi'nin yazılarında Hazret-i Peygamberin ashabına, Hafsa ve Ayşe validemize sövgüleri ifade edilmiştir. Bu durum Humeyni'nin 1960'lardaki yazılarında da bulunmaktadır. Dolayısıyla –cursing- konusu Şiiliğin sistemi içince yer alan bir uygulama olması buradan bir bakışla hiç de ahlâkî durmamaktadır. Benzer bir durum, 12 Mart 1998 İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin, Medine-i Münevvere'de Hazret-i Peygamberimizin kabrini ziyaret ederken, Hazret-i Ebu Bekir'in kabrine doğru tükürmesi olayıdır. Bu nahoş olaya şahit olan Medine imamı ertesi gün 'Büyük Hutbe' adıyla bir hutbe irad etmiş bunun neticesinde de kral tarafından görevden alınmıştı.

3. Muta Evliliği konusu

Konferansta tartışılan diğer önemli konulardan biri de Muta evliliği konusudur. İran tarafı bu uygulamayı da kaldırdıklarını iddia etseler de, Bahr'ul İlim onların bu cevabını tatmin edici bulmamıştır.

4. Takiyye Uygulaması Meselesi

Konferansı, başından beri başarısız kılan esas temel mesele, Sünni tarafın Şii tarafa güvenmemeleri ve onların amaca ulaşmak için yalan söylediklerine inanmalarıdır. Bu zeminde yalanın bir sosyal ya da siyasal bir araç olarak kullanılması ciddi bir ahlâkî sorundur.Bu anlayışın toplumlar arasında ilişki kurmada yapmış olduğu tahribat ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.Asabiyetçilik ve Ahlâk İlişkisi

Din ve milliyetçilik, Şuubiyye (hareketi) meselesidir. Dinin milli devletlerde milli bir kimliğin bir parçası olması sonucunda, dinin ve ahlâkın yeniden inşası söz konusudur, özellikle İran'ın Sünni havzanın dışına çıkarak Şiiliği, milli kimliğinin bir parçası haline getirmesi söz konusudur.Bu da milletler ve insanlar arasındaki eşitlik ilkesini sorunsal hale getirmiştir. Sünni mimarinin İran hükümeti tarafından yok edilmesi, buna karşın antik İran medeniyetini diriltme gayretleri de dikkate şayandır. Ayrıca Sünni uygulamalara tahammülsüzlük ve müsaade edilmemesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.

3.Ahlâkî Diplomasi Meselesi

İran, dış siyasetinde hep realist paradigmalara öncelik vermiştir. Mesela Ermeni-Azeri çatışmasında Ermenistan'ı desteklemiştir. Çeçenistan bağımsızlığı meselesinde Rusların tarafını tutmuştur. Suriye meselesinde yandaşı Hizbullah ile birlikte iç savaşın en zalim taraflarından biri olmayı sürdürmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Necef Konferansı sırasında 4 temel konu tartışılmıştır. Bunlar yukarda bahsettiğimiz 1.İmamet meselesi, 2.Cursing (Sövme), 3.Muta Nikâhı,4.Takiyye konularıdır. Tartışılan bu konular her ne kadar teolojik bir konu gibi görünse de siyaset-ahlâk ilişkisinin temel konularını oluşturur. Günümüz İran'ını anlamlandıran görüş, Ali Şeriati'nin dikkat çektiği Ali Şia'sı ve Safavi Şia'sı arasındaki farktır. Şeriati'nin kavramsallaştırması Itret, İsmet, Vesayet, Velayet, İmamet, Adalet, Takiyye, Sünnet, Gaybet, Şefaat, İctihat, Dua ve Taklit temalarıyla ele alınmıştır. Şeriati'nin biyografik bir çalışmasını yapan Ali Rehname'nin ifadesine göre bugünün İran'ı Neo-Mejlisi dönemini yaşamaktadır. Bu anlamda din, siyasetin bir aracı olarak görülmüştür. Devrim sonrası İran, ahlâkî diplomasi yerine daha pragmatik ve uluslararası ilişkilerin temel paradigması olan realizm yani milli menfaatlerini ön plana çıkarmıştır.Ahlâkî bir diplomasi kaygısı duymamıştır.

Kaynakça:

Abbas Iqbal, Wasiqah-yi Ittihad-I Islam-I Nadiri, Yadgar 6 (1326 sh./1947):43-55.

Abdullah b. Husayn al-Suwaydi, al-Hujaj al-qat'iyah li-ittifaq al-firaq al-Islamiyyah (Cairo:al

Matba'ah al-Halabiyah, 1905).

-"al-Hujaj al-Qatiyah li-iitifaq al-firaq al-Islamiyah (Cairo:al-Matba'ah al-Halabiyah, 1905).

-"al-Nafhah al-Miskiyyah fi al-Rihlah al-Makkiyyah" a manuscript copied in 1266 AH-Ketp in "Maktabat Arif Hikmat", Macca [!], under the number 261/900.

Cole, Juan Ricardo, and Nikki R. Keddie. 1986. Shi'ism and social protest. New Haven: Yale

University Press.

Faik Resit Unat, Osmanli Sefirleri ve Sefaretnameleri (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968).

Keddie, Nikki R. 1983. Religion and politics in Iran: Shi'ism from quietism to revolution. New Haven: Yale University Press

Keddie, Nikki R. 1993. The Shi'a of Pakistan: reflections and problems for further research. Los Angeles, Calif: G.E. von Grunebaum Center for Near Eastern Studies, University of California, Los Angeles

Koca Ragib Pasa,"Tahkik ve Tevfik,"inInlaat-iRagibPaEa, MS Topkapı SarayıKütüphanesi Yeni Yazmalari763, lllr-113r.

İbn Miskeveyh,Tezhîbu'l-Ahlâk (Tadhib al-akhlaq) ve Tathiru'l-A'rak, neşr. Hasan Temim, Beyrut 1398, Mısır 1329; İngilizce Çevirisi:The Refinement of Character, translated by Constant K. Zureyk; Fransızca Çevirisi:Traité d'ethique, Muhammed Arkoun, Dımaşk 1969; Türkçe Çevirisi: Ahlâkı Olgunlaştırma, Türkçe 'ye çevirenler A. Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç, K.B.Y. Ankara, 1983.

Mirza Muhammed Mahdi Khan Astarabadi, Munsha'at-i Mahdi (Tehran: N.p.1285 (1868-1869).

Momen, Moojan. 1985. An introduction to Shii Islam: The history and doctrines of Twelver

Shi'ism. New Haven: Yale University Press.

Moojan Momen, An Introduction to Shi'I Islam (New Haven:Yale University Press, 1986).

Rahnama, Ali. 2011. Superstition as ideology in Iranian politics: Majlesi to Ahmadi Nejad.

Cambridge: Cambridge University Press.

Subhani, Jafar, and Reza Shah-Kazemi. 2001. Doctrines of Shii Islam a compendium of Imami beliefs and practices. London: I.B. Tauris.

Tanburi Arutin Efendi, Tahmas Kulu Han'in Tevarihi, edited by Esat URan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1942)

Tusi, Nasir al-Din Muhammad ibn Muhammad, and G. M. Wickens. 1964. The Nasirean ethics. London: Allen & Unwin. Tusi, Nasir al-Din Muhammad ibn Muhammad, and S. J. Badakhchani. 2010. Shi'i interpretations of Islam three treatises on Islamic theology and eschatology. London: I.B. Tauris.

Müzakere

Doç. Dr. **Adem Çaylak**
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Süleyman Elik hocamın metninin tamamını burada dinleme fırsatı buldum. Necef Konferansı tabi ki çok önemli bir tarihte çok önemli bir konferans aslında. Bu mesele Türkiye'nin Suriye'de içine girmiş olduğu bu çıkmaz, Müslüman ülkelerin içine girmiş olduğu bu çıkmaz, temelinde yatan sorun bence İslam konferansı! gibi. Necef Konferansı gibi konferansların, alimlerin, ulemaların, Şii ulemalarının, Sünni ulemalarının nezdinde yapılmaması gerekiyor. Öyle bir diyalog ortamının kurulmamasından kaynaklanıyor diye düşünüyorum. Dinler arası diyalogları yapıyoruz da kendi içimizdeki farklı anlayışları çok fazla yapmıyoruz. Ben İran uzmanı değilim, Necef Konferansı'nın bütün ayrıntılarına vakıf değilim, ama sadece şunu biliyorum ki biraz önceki tartışmada da ortaya çıktığı gibi 21.yüzyılın bu mezhepler üzerinden bir çatışma ortamına doğru gitmesi bana hep şunu düşündürttü, acaba Müslümanlar özellikle Ehli Sünnet, çünkü daha çoğunluk daha iktidar, daha muktedir ve söylem düzeyinde de güçlüler. Bu din anlayışını şöyle bir toptan revize etmek, gözden geçirmek konusunda üzerine eğilmek gerektiğini düşünmeye başladım, aksi takdirde bunun sonu gelmeyecek, aksi takdirde mezhepler üstü bir yaklaşımı geliştiremeyeceğiz, çünkü hali hazırda zaten burada Hayri hocam varken bana söz düşmez ama mezheplerin ortaya çıkmasında da hep siyasal nedenler vardır.

Peygamber Aleyhis-selam vefat ettikten sonra hemen arkasından ortaya çıkan kimin halife olacağı meselesi bile çok tartışmalıdır. Dört halife tüm İslam dünyasındaki bütün mezhepler, yaklaşımlar tarafından da kabul edilmiş değil. Zeydîye ikisini kabul eder ama Osmanlı'ya giriş şerhini koyar, yani İmamet meselesi diyoruz eleştiriyoruz, dinin rüknu diye görüyoruz, hilafetin seçimle geldiğini söylüyoruz ama Abbasi iktidarının da soy,asabiyet üzerinden bir merkez kurduğunu niye konuşmuyoruz. Bunun üzerine kurmuş olduğu zorlu baskıyı niye konuşmuyoruz? Takiye me-

selesi, mesela yedinci İmamla, onikinci İmam arasındaki temel kaygı şu, bu kadar Emevi ve Abbasi bazılarını çıkartmakla birlikte millete refah,müreffehlik getirmiş halifeler çıkarmakla birlikte, zalim, diktatör, baskı ve kan akıtmış zorba karşısında Caferi Sadık'ın göstermiş olması. Ve oradan geliyor aslında yani bir tür sivil itaatsizlik. Tabi siz bunu reel-politik olarak okudunuz, İran yıllar sonra kullanmıştır bunu, kabileci, asabiyeci, siyasetten dine bakan ve orada da mezhepler çıkıyor buradan.

Bence bu anlayıştan vazgeçilmesi lazım. Bu da kendi üzerimizdeki eleştiriyle alakalı, Süleyman hocamın söylediği Osmanlı-İran ayırımı yani Osmanlı'nın yaptığını İran yapmadı dersek, o zaman Osmanlı güllük, gülistanlıktı deriz, akan kanları göremiyoruz. O zaman Türkmen ayaklanmalarını göremiyoruz o zaman, devlet adınayapılan zulümleri göremiyoruz. O halde peki burada ahlâk nerede? Adalet dairesi diyoruz ama ahlâk nerede? Çıkar, güç, baskı, bir imparatorluk sonuçta. Ben daha çok söylemi ve gücü elinde bulunduranın daha adil, daha sorumlu ve daha ahlâk üzerine hareket etmesi gerektiğini düşünüyorum. İran'ı dışarıdan bir Sünni bakış açısıyla eleştirmek ya da İran tarafından Şia bakışıyla Sünniliği eleştirmek çok kolay.

Dinin sadece siyasi anlayışları belirlediği bir yerden ahlâkçıkmaz, dolayısıyla ahlâka nasıl yaklaşıyoruz? Ahlâk fıtrata uygun davranıştır, kurallarla ilgili bir şey değil aslında. Etik daha kurumsal benim anlayışıma göre ama ahlâk dediğimiz belki de benim görüşüme göre siyasetin özü, siyasetin özüne yönelik bir duruş. Siyasetin olması gerektiğine dair bir duruş, aynı adaletle ilgili birşey ama onun temeli farklı, yani kodlar benim anlayışıma göre ahlâk daha çok kodlanmış, inşa edilmiş, belli bir kalıba konulmuş ve kamu düzeni adına bazı davranışlar ahlâklı eğer o kamu düzeni devletin birliği, bütünlüğü bozulmasın diye buna karşı ahlâkî çıkışlar yapanlar hemen ahlâk ötesi olarak nitelendiriliyor. Bunların örneklerini Sokrat'tan Hazret-i Ebubekir'e kadar okuyabiliriz. Konfüçyüs mezarlıktan geçerken gözleri yaşlar içerisinde bir anneye rastlıyor. İki taşın arasında ağlıyor ve ona soruyor, neden ağlıyorsun? Üç evladım vardı, ikisini kaplanlar yedi. Peki şu anda ağlamak sana ne fayda veriyor? Üçüncü oğlunun yanına gitsene çünkü burada kaplanlar, vahşi hayvanlar var, onu korusana. Anne de diyor ki: Ama burası çok iyi yönetiliyor, çok ahlâkî bir yer diyor. Yani bir insanın kötü, ahlâksız yönetilmektense ölmeyi tercih edebileceği bir biçim, sonuç ortaya çıkıyor.

Ahlâk değerlerle ilgili bir şeyse her an kritik edilmediği zaman, kodlandığı, inşa edildiği zaman bağlamından çıkarılabilecek, arsızlaştırılabilecek bir içeriğe sahip olur. O yüzden tanımlamalar yapılamıyor çünkü oluştur, harekettir her an ilişkilere, siyasetin özüne ilişkindir. O yüzden ben AK Parti iktidara geldiği zaman şunu söylemiştim, Müslümanlar, bu zamana kadar devlete yönelik muhalefet ettiler ve meşrutiyetlerini öyle kespettiler. Bundan sonra yapmaları gereken, siyasetin özüne yönelik muhalefettir çünkü, muhalefetsizliğimiz aynı zamanda ahlâksızlığımızdır, onun içindir ki benim kanaatime göre İran çok önemliydi. İslam dünyasında gerçek, hakiki bir muhalefetin ve o çerçevenin oluşması belki Emevi ve Abbasilerin o hakim gücün karşısında onurları kırılıyor devamlı baskı altında tutuluyor, vs. bunların hepsi çok önemliydi, sanki burada karşı tarafa düşen bir pozisyon değil iki tarafta da suç var, iki tarafta da problem var, iki tarafta da sıkıntı var. Rahmetli Nurettin Topçu'nun söylediği bir şey var, harekette bölünme, ölümdür. Ahlâk, hareket üzerinedir, kritik

üzerinedir, Nietzsche'nin yine bir sözü var, "değerler her an kritik edilmediği müddetçe değerli olamaz," dolayısıyla icatçı gelenek, bu Sünnilik için de, Şiilik için de geçerli, bir icattır, yeni bir efsanelik yaratmaktır. Avangartların yanlış yorumla ahlâkı ahlâksızlaştırarak ahlâkı kulladıkları, ahlâk herhangi bir zümre veya gruba kalıba dönüştürdükleri bir şey olmuştur. Özde hareket ve merkezlilik yerine çıkar merkezlilik üzerinden siz mezhepleri veya dini aldığınız zaman işte bugünkü sorunlarımız çıkmış oluyor. O zaman imamet kötü oluyor, hilafet iyi oluyor, o zaman takiye kötü olmuş oluyor. Ehli Sünnet'in tevhidi hatta Yezit belki de Müslüman olarak ölmüştür, tövbe etmiştir gibi pek çok şey okudum ben, Yezid, vs. Bunlar Sahabe tamam da şimdi "*Sahabiler gökteki yıldızlar gibidir hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz!*" Peki, sahabiler de hata yapamaz mı? Yapar, birbirlerine düşmediler mi, peki Küfe' de kimin kanı döküldü? Binlerce Müslümanın kanını kim döktü? ABD gelip dökmedi ya, İsrail mi döktü? Demek ki bu var, bizim bunlarla yüzleşmemiz lazım, yüzleşmediğimizde biz sorunlarımızı çözebileceğimiz kanaatinde değilim, dolayısıyla Sokrat'ın, Hazret-i Hüseyin'in, Şemsi Tebrizi'nin, Bruno'nun hepsi, ahlâkın dört zindan çerçevesinde toplumsal gerçeklikler, doğal natüralizm ve benlikçilik çerçevesinde ve toplumsal çerçeveye kurban edilmesinden dolayı olduğunu düşünüyorum ama artık şunun da zamanı geldi.

Varsın gömleğimiz arkadan yırtılsın, diyenlerden olan ve bu dünyaya tutunamayanlardan olmak nasibiyle ahlâk inşallah bizi inşa eder.

Bildiri

Prof. Dr. **Hayri Kırbaşoğlu**
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığının Teo-politik Analizi

İslam dünyasıAtlas okyanusundan Endonezya'ya, Orta Asya'dan Yemen'e, Balkanlar'dan Afrika'nın içlerine uzanan bir coğrafyada yaşayan bir buçuk milyar nüfusuyla Müslümanlar, gezegenimiz üzerinde yaşayan toplam nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadırlar. Elli yedi devlet olarak bu coğrafyada teşkilatlanmış olan Müslümanlara ilaveten, beş kıtada azınlık olarak yaşayan Müslümanlar da bu sayıya dâhildir. Ancak bu ülkelere İslam dünyası veya İslam ülkeleri adı verilmesi bu devletlerin nüfuslarının tamamen Müslümanlardan oluştuğu anlamına gelmemektedir. Bilakis İslam dünyası, kahir ekseriyeti teşkil eden Müslümanlar yanında Yahudi, Hıristiyan(Süryani, Kıpti, Maruni, v.b.), Zerdüşt, Animist, v.d. din mensuplarının da asırlardan beri bir arada yaşadığı toplumlardır. Hatta bu azınlık din mensuplarının çoğunun bu topraklarda Müslümanlardan önce var olduklarını da hatırlamak yerinde olur.

İslam devletleri veya İslam ülkeleri adı verilen bu toplumların "Müslüman" nüfusunun daha yakından ele alınması da konumuz açısından yararlı olacaktır. İslam dünyasındaki gayr müslim nüfus dışında kahir ekseriyeti teşkil eden Müslümanların bir kısmının sadece kültürel bir kimlik olarak bu sıfatı taşıdıklarını, hatta azımsanmayacak bir kesimin "Müslüman" kimliğini kabul etmediklerini, kendilerini bu kimliğin dışında başka kimliklerle tanımladıklarını öncelikle dikkatlere sunmakta yarar vardır. Öte yandan kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların tamamının da birbirlerini Müslüman olarak görmediklerini, zira Müslümanlar arasında diğerlerini Müslüman olarak görmeyen azımsanmayacak kesimlerin bulunduğunu; mezhep, meşrep, bakış açısı veya yorum farkı sebebiyle kendisi gibi düşünmeyen Müslümanları ötekileştirme, dışlama, tekfir etme, dalalet ve sapıklıkla itham etme eğilimi-

nin oldukça yaygın ve hafife alınamayacak kadar güçlü olduğunu da bilmek gerekir.

Toplumsal planda görülen bu durumun benzerini İslam devletleri arasında da görmek mümkündür. Nitekim genel olarak Batı yanlısı İslam ülkeleri ile Batı karşıtı İslam ülkeleri arasındaki gerilim ve çatışmalar, keza mezhep farklılığından dolayı görülen husumet ve düşmanlıklar herkesin malumudur. Hem siyasi hem de mezhep farklılığının rol oynadığı husumet ve düşmanlığın en iyi bilinen örneği ise kuşkusuz İran ile Suudi Arabistan'ın birbirlerine bakışlarında görülebilir. Ve nihayet Müslüman kimliğine sahip çıkanlar içerisinde bile, ülkesinin diğer İslam ülkelerinden ziyade, yabancı ülkelerin, özellikle de İslam ülkelerini fiilen sömüren ve işgal eden "yeni kolonyalizm" düzeni ile işbirliği yapması gerektiğini savunan ve bunun için çaba sarf edenler de vardır. O halde burada dışa bağımlılık açısından teo-politik bir analize tabi tutmaya çalışacağımız İslam dünyasının, sadece Müslümanlardan müteşekkil, homojen ve "Ümmet" kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir yapı arz etmediğini bilerek işe başlayabiliriz.

Dışa bağımlılık (Being Dependent on the Foreign Contriesالتبعية)-الاعتماد على الدول الأجنبية) siyasi, ekonomik, teknolojik, askeri v.b. çeşitli alanlarla ilgili olarak kullanılan yeni bir kavram olsa da, içerik olarak İslam medeniyeti tarihinde de ondan öncesinde de şu veya bu ölçüde bilinen bir husustur. Mamafih özellikle küreselleşme kavramının ortaya atılmasından sonra giderek daha yaygın bir şekilde, ama farklı biçimlerde kullanılan kavramın içeriği konusundaki muğlaklığı ve bunun yol açacağı kafa karışıklığını gidermek için, yapmaya çalışacağımız analiz bağlamında bu kavramdan bizim neyi anladığımızı ve neyi kastettiğimizi ortaya koymamızda da yarar vardır. Öncelikle belirtelim ki "dışa bağımlılık" ifadesindeki "dış" ile genel olarak sanayileşmiş, ekonomik olarak gelişmiş, askeri olarak güçlü, kültürel olarak baskın, ama aynı zamanda sömürgeci, işgalci ve istilacı "Batı"yı kastediyoruz; yoksa her bir İslam ülkesinin diğer İslam ülkeleriyle olan ilişkisi bağlamında bir "dış"tan söz etmiyoruz. Klasik İslami literatürdeki kavramları kullanacak olursak, burada kullandığımız "dış", "küffar" ya da "ehl-i küfr" kavramlarına denk düşen ve bu kavramların kapsamına giren ülkelerdir.

Sovyet bloğunun dağılmasından önce İslam ülkeleri biri "Batı(Avrupa ve ABD)" diğeri "Doğu (SSCB – Çin) olmak üzere iki küresel güç odağına bağımlı iken, Sovyet bloğunun dağılmasından sonra Doğu'ya bağımlılık sınırlı bir hale gelmiş, buna mukabil Batı'ya olan bağımlılık alanı genişlemiştir. "Bağımlılık"a gelince, burada siyasi, ekonomik ve askeri olarak her bir İslam ülkesinin kendi hür iradesiyle diğer ülkelerle kurduğu ilişkilerin gereği olan bir bağımlılıktan söz etmediğimizi vurgulamak gerekir. Bir anlamda "nötr" ya da "müspet" nitelikte adil bir ilişki biçiminden söz etmediğimizi söyleyebiliriz. Zaten bu tür bir ilişki biçimi tarihin her döneminde ve her coğrafyada görülen normal bir ilişkidir. Elbette bu tür adilane ilişkiler sonucunda tarafların birbirlerini etkilemesi ve birbirinden etkilenmesi daima söz konusu olmuştur.Ancak bu karşılıklı etkileşimin iki taraflı olmaktan çıkıp tek taraflı bir ilişkiye, hatta daha da ileri giderek bir dayatmaya veya tahakküme dönüştüğü durumlar da söz konusudur. İşte siyasi, ekonomik, askeri veya kültürel olsun çeşitli alanlarda İslam ülkelerinin "Batı" ile olan ilişkilerinde, kendisinin söz ya da inisiyatif sahibi ol(a)madığı, görünürde adilane ikili ya da çok taraflı bir ilişki gibi görünse de gerçekte

kabul veya ret imkanının veya alternatiflerden birini özgürce tercihin söz konusu olmadığı durumlar, daha da basitleştirerek söylemek gerekirse, "baskı", "tahakküm" ve "dayatma"şeklini alan bağımlılık durumları bu analizde kullandığımız "bağımlılık" kapsamında değerlendirilecektir. Kısaca bizim bağımlılıktan kastımız nötr ya da müspet anlamda bir bağımlılık değil, "menfi" manada bir bağımlılıktır. Bundan sonra "dışa bağımlılık" işte bu menfi anlamı çerçevesinde kullanılacaktır.

Analize Giriş: Bir Malumun İlamı

Hali hazırda İslam ülkelerinin büyük bir kısmının siyasi, askeri, ekonomik, teknolojik ve kültürel alanlarda dışa bağımlı olduğu hemen herkesin malumudur. Bunların büyük bir kısmı Batı'ya bağımlı iken, diğer bir kısmı Rusya, Çin, Hindistan gibi Doğu ülkeleriyle ilişki içerisinde bulunmakta, bir başka kısmı da Doğu-Batı ile olan ilişkilerini denge konumunda tutmaya çalışmaktadır. Arap dünyasında bu tabloyu ifade etmek için genellikle "mihveru'l-i'tidal (Ilımlılar ekseni)" ve "mihveru'l-mukaveme (Direniş Ekseni)"şeklinde bir ayrıma da başvurulmaktadır. Mihveru'l-İ'tidal (محور الاعتدال) nitelemesi, SuudiArabistan, Türkiye, Ürdün, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mağrib(Fas) gibi Batı yanlısı ve -Türkiye gibi- NATO üyesi ülkeler için kullanılırken; mihveru'l-mukaveme (محور المقاومة) nitelemesi İran, Suriye, Sudan gibi Batı karşıtı politikalar izleyen ve daha ziyade Çin ve Rusya yanında bazı Latin Amerika ülkeleri ile sıkı ilişkiler geliştiren ülkeler için kullanılmaktadır. Tabii bu iki kategoride değerlendirilmesi tam olarak mümkün olmayan ve dolayısıyla "bağlantısızlar" kavramına daha yakın duran bazı İslam ülkeleri de yok değildir. Ama sonuçta hemen hemen bütün İslam ülkelerinin şu veya bu küresel güç odaklarına sırtını dayamak durumunda kaldıkları veya bu tercihte bulundukları söylenebilir. Bu durumu daha da açık ve yakın bir şekilde gösteren iki hususa burada işaret etmek hayli yararlı olacaktır.

İlk gösterge ekonomik alanla ilgilidir. İslam ülkelerinin ekonomik alanda dışa bağımlılığının en açık göstergesi ise İslam ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret hacminin Batı ile yaptığı ticaret hacminin yanında devede kulak mesabesinde kalmasıdır. Öte yandan ülkemiz dâhil pek çok İslam ülkesinin ve bilhassa petrol zengini körfez ülkelerinin gerek hanedanlara ve kişilere ait servetlerinin, gerekse merkez bankalarının altın, döviz ve kıymetli kâğıt rezervlerinin genellikle Batı bankalarında bulunması da bu bağımlılığın elle tutulur, gözle görülür göstergeleri arasında zikredilebilir. Bilimsel bilgi ve teknoloji üretiminde de İslam ülkelerinin çok büyük ölçüde Batı'ya bağımlı oldukları bilinen bir şeydir. Nitekim İslam ülkelerinin toplamının ürettiği bilimsel bilgi ve teknolojinin, bu alandaki küresel üretimdeki payının son derece düşük olması, bu sebeple de sürekli olarak dışarıdan bilgi ve teknoloji ithal etmek durumunda kalmalarında bu durumu açıkça gözlemlemek mümkündür. Daha vahimi İslam ülkelerinin, İslami araştırmalar alanında üretilen bilimsel bilgi bakımından dahi Batı ile rekabet edemeyecek bir durumda olması, söz konusu bağımlılığın boyutları hakkında yeterli bir fikir vermektedir.

Hem ekonomi hem de bilim ve teknoloji alanında İslam ülkelerinin Batı'ya ya da daha geniş anlamda "dış"a bağımlılığını gösteren bir diğer gösterge ise, İslam dünyasının kendi üretimi sayılabilecek iş makinaları, makine yapan makinaları, uçak,

tren, kamyon, otobüs, otomobil ve beyaz eşya markaları, elektronik eşya ve teçhizat markaları, keza silah ve mühimmat üretimi açısından son derece yetersiz bir durumda bulunmalarıdır.(Bu bağlamda mesela Malezya'nın Proton, İran'ın da Samand marka otomobil imalatı girişimleri varsa da İslam ülkeleri İslam ülkelerinde üretilen markalara sırt çevirip daha ziyade Batı'da üretilenleri tüketme takıntısını terk etmeye pek de istekli görünmemektedir.)Askeri bakımdan da durum aynı, hatta daha da ciddidir. Nitekim İslam ülkelerinin pek çoğunun adeta Batılı ülkelerin askeri üsleri tarafından "işgal edildiği" ya da "kuşatıldığı", üstelik bu üslerin, bulunduğu ülkeleri korumaktan ziyade "İsrail" gibi Batı çıkarlarının bekçisi olan ülkeleri savunmak ya da bu amaçla diğer bazı İslam ülkelerini -mesela İran'ı- "vurmak" amacıyla konuşlandırıldıkları da bilinen bir şeydir. Durumun gerçek boyutlarını görmek için mesela sadece ABD askeri üslerinin İslam ülkelerindeki -bilhassa Ortadoğu bölgesindeki- dağılımına ve yoğunluğuna bakmak dahi yeterlidir.

Kültürel açıdan da benzer bir durum söz konusudur. Mesela bırakın Holywood'u, bir Hindistan'ın Bollywood'u seviyesinde bir sinema ve film sektörüne sahip olamayan İslam ülkeleri Batı ya da "dış" kaynaklı yapımlara hem tamamen bağımlıdır, hem de bu yapımların kültürel bombardımanı altındadır.Hatta bu kültürel bombardımanın Filistin,Irak,Afganistan ve diğer işgal altındaki ülkelerin maruz kaldıkları askeri işgal ve bombardımanlardan çok daha tehlikeli ve kalıcı olduğuna da burada dikkat çekmek gerekir.Hiç kuşkusuz bütün bu alanlardaki dışa bağımlılığa dair burada genel olarak ve makro düzeyde temas edilen hususların, mikro düzeyde gerçek ve net boyutlarının uzmanlarınca istatistiki rakamlara dayanılarak ortaya konulması durumunda, çizilen bu tablonun abartılı bir tablo olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Ancak bildiğimiz kadarıyla İslam dünyasında, İslam ülkelerinin hiçbirisinin hiçbir biçimde ve hiçbir oranda Batı'ya ya da "dış" a bağımlı olmadığını iddia eden ciddiye alınabilecek kişi ve kuruluşlar olmadığına göre, dolaylı olarak İslam dünyasının siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel olarak, şu veya bu oranda dışa bağımlı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır ki, bizim müteakip analizlerimiz için bu genel tespit bile tek başına uygun ve tatminkâr bir zemin teşkil edecek niteliktedir. Gelelim esas meseleye:

İslam Nazarında Dışa Bağımlılık

Her ne kadar bugün ortada, Kur'an'da teorik çerçevesi çizilen ve Hazret-i Peygamber'in önderlik ve örnekliğinde pratiğe aktarılan bir proje olarak "İslam Ümmeti" benzeri bir Çağdaş İslam Ümmeti'nden söz etmek zor hatta imkânsız ise de, en azından bir kültür ve medeniyet havzası olarak bir İslam dünyasından söz etmek mümkündür. Dolayısıyla İslam ülkelerinin dışa bağımlılığı meselesi tartışılırken, Kur'an ve Sünnet'te ifadesini bulan İslam ile tarihi süreç içerisinde bu İslam'ın üstünü örten ve bugün de hala geleneksel İslam tasavvurları içerisinde kültürel bir miras şeklinde varlığını sürdüren tortuların farkına varmak, sağlıklı bir değerlendirme yapmak için son derece önemli ve gereklidir. Bu durum karşısında, "İslam nazarında dışa bağımlılık" meselesine açıklık getirebilmek için, öncelikle sorulması gereken soru "hangi İslam ?" sorusu olmalıdır.

Hangi İslam? Hangi mesele, hangi konu veya hangi soru söz konusu olursa ol-

sun İslam'ın yaklaşımının, cevabının veya tutumunun ne olduğunu öğrenmek için yapılacak bir inceleme-araştırma esnasında İslam'dan bahsederken ne kastettiğimizi açık ve net olarak ortaya koymak, bir medeniyet, kültür veya gelenek olarak değil de bizatihi din olarak İslam'dan bahsederken özellikle dikkatli olmak ve titiz davranmak gerekir. Çünkü İslam dünyasının zaaf noktalarının en önemlilerinden birisi, Müslümanların en iddialı oldukları, dolayısıyla en iyi bildiklerini zannettikleri bir alana, yani "İslam" a ilişkin olanıdır. Zira bilhassa geniş halk kitlelerini etkisi altında bulunduran geleneksel İslam tasavvurları, ciddi boyutlarda eksik, yanlış ve temelsiz bilgilerin yol açtığı bilgi kirliliğine maruz kalmış olan, kendi içerisinde çelişkileri barındıran, bugünün değil geçmişin problemlerini çözmek için geçmiş tarihsel şartlarda üretilmiş olan yorumlara dayanan tasavvurlardır. Bu bakımdan günümüz İslam ülkelerinin dışa bağımlılığını İslami perspektiften analiz etmeden önce hangi İslam'dan bahsettiğimizi de açıklığa kavuşturmak gerekir.

Hemen herkesin sıklıkla dile getirdiği üzere İslam'ı en genel anlamda, "Kur'an ve Sünnet'te ifadesini bulan ilahi kaynaklı bir öğreti, hayatın her alanını kuşatan bir ilkeler ve değerler manzumesi, bu ilke ve değerlerin şekillendirdiği bir dünya görüşü" olarak tanımlamak mümkündür. Ancak bu tanımın detaylarına girildiğinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı yaklaşım ve yorumlar söz konusu olmakta, bu farklı yorumlar geçmişte fıkhi ve kelami mezhepler ya da tarikatlar şeklinde tezahür ederken, günümüzde hem bu tarihi formlar varlığını sürdürmekte, hem de bunlara ek olarak çeşitli İslami akımlar ortaya çıkmaktadır. İşte "hangi İslam?" sorusu, İslam konusunda eski-yeni farklı yaklaşım, yorum ve tasavvurlardan hangisinin bu analizde esas alınacağı meselesine açıklık getirmek amacıyla ortaya atılmıştır.

Bu analizde esas alacağımız İslam hakkında detaylara gelince işaret etmek istediğimiz başlıca hususlar şunlardır:

1. Hemen herkes ve her kesim İslam'ın temel kaynakları olarak Kur'an ve Sünneti esas aldığını ifade etse de, bu genel ve kabaca kabulün de bir takım zaaflarla malul olduğu kuşkusuzdur. Bu zaafların başında ise Kur'an'ın genelde her bir mezhebin ön kabulleri ışığında anlama ve yorumlama süreçlerine tabi tutulmasıdır ki, bunun tabii ve mantıki en önemli, ama o kadar da mahzurlu sonucu Kur'an'ı "atomcu-parçacı" bir yaklaşımla anlama ve yorumlama uygulamalarının yaygınlaşmasıdır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu zaafla malul olmayan bir mezhep, meşrep, tarikat, cemaat, grup, akım ve hareket bulmak neredeyse imkânsızdır. Bu parçacı-atomcu yaklaşım sebebiyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslami alandaki yorum farklılıklarının yol açtığı uçurumların kapatılması da aynı şekilde neredeyse imkânsız bir hale gelmiş durumdadır. Buna bağlı olarak da geçmişte ve günümüzde her bir kesim kendisinin gerçek ve sahih İslam'ı temsil ettiği, kendi dışındakilerin yanlış yolda, hatalı, hatta sapık oldukları iddiasını ileri sürmekten vazgeçmemekte, geriye bir adım dahi atmamaktadır. İşte bugün bir İslam Ümmeti'nden bahsetmeyi zorlaştıran en temel sebep din algıları arasındaki farklılıkların derinleşmesine ve kalıcı bir hal almasına yol açan bu zihniyet ve metot hatasıdır.

2. Diğer yandan din-kültür ayrımını yapılmaması da İslam konusundaki tartışmaları çıkmaza sokmakta, bilhassa geçmişten tevarüs edilip hiçbir değerlendirme

ve gözden geçirmeye, sorgulama ve eleştiriye tabi tutulmadan nesilden nesile aktarılan geleneksel yorumlar ve bu yorumlara dayalı İslam tasavvurları da Kur'an ve Sünnet merkezli bir ümmet tasavvurundan bahsetmeyi imkânsız kılmaktadır.

3. Asırlar boyunca Müslümanların İslam algılarını ve tasavvurlarını belirleyen, Kur'an kadar hatta ondan da fazla -Sünnet'le özdeşleştirilmiş olan- "hadis rivayet malzemesi" olmuştur. Diğer yandan Sünnet'in ana ve temel kaynağı Kur'an ve ameli-mütevatir sünnetler olduğu halde bu husus göz ardı edilerek, Sünnet büyük ölçüde ancak üçüncü sırada yer alması mümkün olan hadis rivayetlerine hasredilmiş, rivayet malzemesiyle sınırlanmış, bu malzemenin bünyesinde sağlam olanlar yanında çürük ve asılsız olanları da barındırdığı göz ardı edilmiştir. Bu mesele o kadar mühimdir ki, İslam düşüncesi ve İslami ilimler geleneğindeki ihtilafların ve tartışmaların, hatta karşılıklı tekfire kadar varan itham ve karalamaların çok büyük bir kısmı pek çok zayıf, çürük, uydurma ya da daha ihtiyatlı bir ifade ile problemli rivayet malzemesinin delil ve bilgi kaynağı olarak kullanılmasından kaynaklanmıştır, hala da kaynaklanmaya devam etmektedir.

4. İslami nassların yorumu meselesinde de benzer bir durum söz konusu olup, her kesim ayet ve hadisleri kendi mezhep ve meşrebi ve ön kabulleri ışığında yorumlama yoluna gitmiş ve gerektiğinde zorlama yorumlara başvurmaktan da kaçınmamıştır.

5. Bütün bunların ışığında denebilir ki geçmişte ve günümüzde her eğilimden Müslümanlar, bilhassa geniş halk kitleleri, kendi İslam algı ve tasavvurlarını Allah'ın dini İslam ile özdeşleştirerek, İslam adına hakikati ellerinde bulundurduklarını, dolayısıyla İslam'ın keşfedilecek bir şey değil, sadece anadan babadan, hocadan atadan hazır alınıp tekrarlanmak suretiyle nesilden nesile aktarılacak bir emanet olduğunu kabul ede gelmişlerdir ki, bu zihniyet egemen olduğu sürece Kur'an'ın öğretisinde anlatılan ve Allah Rasûlü'nün hayatında örneklenen Ümmet'in bugün yeniden tekrarlanması mümkün görünmemektedir. Nitekim hal-i hazırda İslam dünyasının birbiriyle itişip kakışması, çekişmesi, dahası birbirini yemesi ve hatta boğazlamakla meşgul olması bu karamsar tespitin iyimserliğe galebe çalmasına yol açmaktadır.

Politik ve Ekonomik Günahlar

1. Bu ve benzeri pek çok ilmi, fikri, siyasi, kültürel ve sosyal sebeplerden dolayı günümüzde belli hedefler etrafında toplanmış, asgari müştereklerde birleşmiş -mesela bir ABD veya AB- gibi siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel bir yapılanma olarak bir "İslam Ümmeti"nden bahsetmek pek gerçekçi görünmemektedir. Ortada olan ise, Müslümanların çoğunlukta olduğu bir takım zayıf devletler ile bir din olmaktan ziyade bir kültür olarak İslam ortak paydasını paylaşan devletlerarasındaki zayıf ilişkiler ve bu ilişkilere bakarak ortaya atılan bir "İslam Dünyası" ya da "İslam Ülkeleri" kavramı vardır ki, bunların Kur'an'ın kastettiği anlamda "Ümmet" teşkil etmediğini itiraf etmekten çekinmemek gerekir. Avrupa'da (AB), Kuzey Amerika'da (ABD), Latin Amerika'da (Latin Amerika Ortak Pazarı) ya da Şangay ülkeleri gibi, siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda işbirliği ve güç birliği hedefine yönelik birtakım adımların atıldığı çağımızda, İslam dünyasında İDÖ (ICO-منظمة التعاون الاسلامي) gibi bütün İslam ülkelerini içine alan yapılanmalar ya da Arap Birliği, Körfez Da-

yanışma Birliği gibi bölgesel teşkilatlanmalar görülse de, bunların hiçbiri, yukarıda zikredilen diğer işbirliği ve güç birliği örnekleri niteliğinde ve seviyesinde yapılanmalar değildir.

İşte İslam dünyasının dışa bağımlılığını kolaylaştıran sebeplerin başında bu parçalanmışlık gelmektedir. Bu noktada Şii - Sünni, Zeydi, İbadi, Sufi, Mutezili -Selefi, Gelenekçi- Yenilikçi, keza Kürt-Türk, Arap-Acem, Malay-Endonezyalı, Arnavut-Boşnak, Laz -Çerkez, Afgan- Türkmen, Peştun -Tacik, Amazığ -Afrikalı olsun bir bütün olarak İslam dünyasının bu parçalanmışlık olgusunun sorumluları olduklarını vurgulamak gerekir.Bu noktada sözü edilen her bir kesimin kendisinin haklı ötekinin haksız olduğunu ileri sürmesi de bu sorumluluğu, daha doğrusu bu politik günahın vebalini yüklenmekten onları kurtaramayacaktır. Çünkü yapılması gereken kimin haklı kimin haksız olduğunu tartışmaktan ziyade, aslında alabildiğince geniş olan ortak paydayı görmeye çalışmak, bir başka ifadeyle gözümüzü bardağın boş tarafına değil dolu tarafına dikmektir. Öte yandan yine yapılması gereken haklı-haksız tartışmasına girmeksizin, tıpkı ABD ve AB örneklerinde olduğu gibi, farklılıklara rağmen bir araya gelebilme becerisini gösterebilmek için mevcut ihtilaf,tefrika,taassup ve tekfir kültürüyle mücadele edip, onun yerine ikame etmek üzere bir uzlaşma kültürü geliştirmek ve onu egemen kılmaktır.

2. İslam dünyasının parçalı ve dolayısıyla zayıf bir yapıda kalmasına yol açan ana sebeplerden bir diğeri de yönetici elitlerdir. Bunların büyük bir kısmı açık sömürgecilik döneminin sona ermesi akabinde sömürgecilerin sömürüp işgal ettikleri İslam ülkelerinden çekilirken kendi çıkarlarını korumak amacıyla iktidara gelmelerini sağladıkları "yabancılaşmış" elitlerdir. Bu elitler kraliyet düzenlerinde hanedanlar olabildiği gibi, nispeten demokratik düzenlerdeki siyasi partiler planında, parti oligarşisi ve lider despotizmi halini alabilmektedir. Sonuç itibariyle bu elitler ülkelerinin ve ülkelerinin bir parçası olduğu İslam dünyasının geleceğinden ziyade kendi saltanat ve iktidarlarını ön plana aldıklarından, sürekli iktidarda kalabilmek ve tahtlarını koruma altına alabilmek için, İslam dünyasının aleyhine olup olmadığına aldırmaksızın birçok küresel ve bölgesel dış güç odaklarına bağımlı politikalar izlemekten çekinmemektedirler. Bu odaklar ise genellikle dünün "açık sömürgeciler"i, bugünün ise "gizli sömürgecileri" ya da "neokoloniyal" ülkeleridir. Hatta bu amaçla, İslam dünyasına yönelik sömürgeci, işgalci emeller besleyen, bununla yetinmeyip birçok İslam ülkesini bilfiil sömüren, işgal ve istila eden, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlığını gizlemeyen devletlerle işbirliği içerisine girmekten dahi geri kalmamaktadırlar. Bu aldırmazlığın tabii bir sonucu olarak ülkemiz dâhil pek çok İslam ülkesinin topraklarını bu küresel güçlerin askeri üslerine açmalarına ve bu toprakların ve üslerin Müslümanlara yönelik savaş,saldırı ve operasyonlar için kullanılmasına şaşmamak gerekir.

3. Her ne kadar söylem düzeyinde İslam'da bir din adamı sınıfı olmadığı her fırsatta dile getirilse, hatta muhalefet partileri, sendikalar, sivil toplum örgütleri gibi teşkilatlanmaların olmadığı dönemde iktidara karşı halkın muhalefetini ulemanın temsil ettiği söylense de, gerçekte dini konularda insanların danışıp kendi kararlarını verdikleri uzmanlar olmaktan öteye geçerek, onların özgür tercihlerine çeşitli şekillerde müdahale edebilen, ipotek koyabilen, hatta -tıpkı endülüs jans gibi- Cen-

neti parselleyip dağıtan, Cennette yüksek dereceler ve makamlar bağışlayan bir din adamları sınıfı Emevilerden bu yana varlığını daima koruya gelmiştir. Bilhassa geçmişte çeşitli İslam devletlerinin, çağımızda ise ulus devletlerin genel yapısı içerisinde yer alıp, onun bir parçası haline gelen dini kurumlar -geçmişte Başkadılık,Kadılık,Şeyhu'l-İslamlık, günümüzde ise mesela Mısır'da el-Ezher, Türkiye'de Diyanet, Suudi Arabistan'da Daru'l-İftâ, İran'da Mollalar ve Ayetullahlar düzeni ile diğer İslam ülkelerindeki Evkaf ve Dini/İslami İşler Bakanlıkları-yukarıdan bu yana anlatılan parçalanmışlık ve tefrikanın sorumlusu olan ve bir bütün olarak Ümmetin ve onun bir parçası olan kendi ülkesinin geleceğinden ve bağımsızlığından ziyade, kendi taht ve saltanatlarını, hanedan ve oligarşilerini, parti ve liderlerini kısaca statükolarının geleceğini düşünen yönetici tabakaları meşrulaştırıcı bir işlev görmektedirler. Daha kestirme bir ifadeyle bu gibi kurumlar ve çevreler Dr. Ali Şeriati'nin bir kitabının da adı olan "Dine karşı Din" kavramsallaştırmasında eleştirdiği, statükonun dini anlamındaki "karşı din"i meşrulaştırma ve destekleme işlevi görmektedirler.

4. İtaat kültürü -bu meşrulaştırma sürecinin teolojik dayanağı ve beslendiği en önemli teolojik yaklaşım olarak-statükoyu payandalayıcı özelliğiyle ayrıca üzerinde durulması gereken bir meseledir. Zira İslam ülkelerinin dışa bağımlılığını ortadan kaldırmak bir yana daha da kalıcı hale getiren bu yönetici tabakaların bu politikalarının bir asra yakın bir süredir devam etmiş olması, bu politikalara karşı güçlü bir muhalefet ve itiraz sesinin yükselmemesi, bu amaçla yönetilenlerin örgütlenerek iktidarları yönlendirememesi, hatta bir Gandi ve Mandela gibi bir "sivil itaatsizlik" denemesine bile girişememesi aslında yöneticilere itaat, genellikle de "mutlak itaat" telkin eden bir "itaat kültürü" nün sonucudur. Bu itaat kültürünün en büyük silahı ise dini, dini kurumlar ve din adamlarını -bazen de dini guruplar, cemaat ve tarikatlar gibi sivil yapılanmalarıve bunların medya imkanlarını -yedeğine alarak politik muhalefeti, sosyal tepkiyi, sivil itaatsizliği, gösteri ve protesto eylemlerini "fitne", "kaos" ve hatta "terör" olarak kategorize edip, mahkum etme yöntemidir.

5. İslam ülkelerinin bilhassa ekonomik bağımlılığında, sermaye çevrelerinin rolünü göz ardı etmemek gerekir. Zira genellikle teknolojiyi üreten ekonomik olarak gelişmiş ülkelere bağımlı olan sanayiciler ve iş adamları "ithal ikame" esasına dayalı ticari faaliyetlerini sürdürmek için dışa bağımlı ekonomik yapının devamı için yönetimlerle işbirliği halinde çalışmakta, bu mümkün olmadığı takdirde yönetimlere baskı uygulamakta, bu baskıyı genellikle rüşvet, tehdit, şantaj, medya baskısı ve dış güçlerle işbirliği gibi gayr-ı meşru araçlarla yapmaktadırlar. Bunun yanında dış sermaye çevreleriyle iş yapma yoluna giden ve spekülatif kazanç peşinde koşan "rantiye" sınıfı da bu bağımlılığın kalıcı olması için çalışmaktadırlar.

6. Askeri alanda bağımlılığın gerekçeleri genellikle iç ve dış güvenlikle ilgili olmakla beraber, iç güvenlikle ilgili olanı daha yaygındır. Kısaca hem dış güçlerin hem de dış güçlere bağımlı ve onların desteğine muhtaç yönetimlerin çıkarlarını tehdit edebilecek toplumsal gelişmelere karşı bu bağımlılık ilişkisi sürdürülmektedir. Bu amaçla pek çok İslam ülkesi dış veya iç tehdit bahanesiyle topraklarını başta ABD olmak üzere batılı devletlere sonuna kadar açmış, bu devletlere bağımlı politikalarını güçlendirmek amacıyla bazı İslam ülkeleri -mesela Suudi Arabistan- dünyanın Batı'dan- özellikle de ABD'den -en çok silah satın alan ülkeleri arasına bile girmişlerdir.

Hatta bu ülkeler arasında, çok sayıda nükleer başlıklı füzelerin varlığını ve bunların kontrolünün kendi ellerinde olmadığını vatandaşlarından saklayan ülkemiz dâhil bazı İslam ülkeleri de vardır.

Bilhassa İslam ülkelerindeki -başta ABD'ninkiler olmak üzere- yabancı askeri üslerin kapatıl(a)maması da zoraki olsun gönüllü olsun bu bağımlılığın en açık göstergeleri arasında zikredilebilir. Öte yandan İslam ülkeleri, kendisinin savunma ihtiyaçlarını karşılayacak bir silah sanayi geliştiremedikleri için, Batı'nın askeri yardımlarına ya da Batı'dan -veya Rusya ve Çin gibi başka ülkelerden- satın alacağı silah, teçhizat ve mühimmata mahkumolmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durumun en tipik örneğini Türkiye Kıbrıs çıkartmasında yaşadığı gibi yine tank modernizasyonu projesini kendisi yapamayıp İsrail'e ihale etmek durumunda kalması, ABD'den aldığı birtakım uçakların topladığı istihbarat bilgilerinin ABD ile paylaşılmasını zorunlu kılan yazılımlar ve bu yazılımları çözmek için çalışan bazı mühendislerin suikastlara kurban gitmesi bu bağımlılığın ne kadar yaman ve çetin bir bağımlılık olduğunu gözler önüne sermektedir.

7. Kültürel alanda dışa bağımlılığın kültürel alandaki destekçileri, taşıyıcıları ve uygulayıcıları yakın zamana kadar sağ ya da sol kanattan seküler-laik kesimler, ya da Batılılaşma taraftarı egemenler ve yönetici elitler iken, buna son on yıllarda yükselen siyasal İslami hareketlerin iktidara yürümesi ile "İslamcı" kanattan yönetici elitler de eklemlenmiş görünmektedir. Bu siyasi İslamcıların yeni sömürgeci Batı ile ilişkilerinin seküler-laik kesimlerinkinden çok da farklı olmadığını gösteren örnekler arasında bilhassa Türkiye'nin -bir zamanlar bizzat kendilerinin Hıristiyan kulübü olarak niteledikleri -AB üyeliğinin seküler-laik iktidarlardan farksız bir biçimde aynen sürdürülmesi zikredilebilir. Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek de -mesela ülkemizde iktidara gelmiş olan siyasal İslam'ın -genelde küresel güç odaklarının yönetip yönlendirdiği bir süreç olan "küreselleşme"yi benimseme hatta savunma yönündeki söylem ve politikalarıdır. Bu söylemin eleştiri merkezli olmaktan ziyade onaylama nitelikli bir söylem olması, küresel sisteme-ki küresel egemenlerin kontrolünde ve onların çıkarlarını korumak ve sürdürmek için kurulmuş bir düzendir-bir tür bağımlılık olarak yorumlanmaya müsaittir.

İslam ülkelerinin -ki ülkemiz de bunun bir istisnası değildir-gerek diğer İslam ülkeleriyle gerekse Batı ülkeleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinde "milli menfaat- ulusal çıkar" söylemini merkeze almış olmaları, siyasi kültür alanındaki bir diğer bağımlılık göstergesi olarak değerlendirilebilir. Burada birinci derecede gezegenin ve insanlığın -ve tabii onun bir parçası olan İslam dünyasının/Ümmetinin geleceği ve bu geleceğin teminat altına alınabilmesi için "Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası İlişkilerde Adalet" ilkesini olmazsa olmaz bir şart olarak kabul eden bir "Küresel Adalet"misyonunun gerçekleşmesi için çaba harcaması beklenenlerin, bunu bir tarafa koyup, adaletsizliği aşikâr olan bir küreselleşmeye eklemlenmelerini ne teolojik ne de ahlâkî açıdan tasvip etmek mümkündür.

Kaldı ki yakın zamana kadar dilimizde olumsuz yönü ağır basan bir kelime olarak "çıkar -çıkarcı" kelimelerinin İslam'a inandığını ifade eden kesimlerin elinde nasıl olup da temize çıkarılabildiğini de anlamak mümkün değildir. Hele İslam dünyasın-

da adeta bir moda halini alan "Adalet ve Islah (el-Adâle ve'l-Islâh)" veya "Adalet ve Kalkınma(el-Adale ve't-Tenmiye)" adlı İslami kimlikli siyasi partilerin parti isimlerindeki "Adalet" kavramını merkeze alıp her alanda ve her vesileyle buna vurgu yapacakları yerde sürekli bir biçimde "milli- ulusal çıkar" kavramına vurgu yaparak- daha doğrusu uluslararası arenadaki modaya uyarak -kendi kendilerini inkâr anlamına gelecek bir çelişki içerisine düşmeleri de oldukça düşündürücüdür. Hele adaletin İslam'ın hem teolojik hem de sosyo-politik alanda en merkezi kavramlarından biri olduğu göz önüne alındığında, bu mesele hem teolojik hem de ahlâkî bir boyut kazanmakta ve üzerinde ciddi olarak durulmayı beklemektedir.

8.Dışa bağımlılık bağlamında dikkat çeken kayda değer bir örnek ise ülkemizle ilgilidir. Daha düne kadar dünyadaki "kendi kendine yetebilen ülkeler(duvelu'l-iktifâi'z-zâtî)" arasında yer alan ülkemizin bu gün -üstelik İslami değerleri savunan bir İslamcı iktidarın iktidarı döneminde- dışarıdan her biri sadece bir defa ekime elverişli ve üstelik GDO'lu tohum almadığı takdirde salatalık, domates ve benzeri ürünleri yetebilmek için ithal etmek zorunda olması, keza hayvancılık alanında da dışarıdan yapılacak ithalata bağımlı olması, bunların dışında daha pek çok tüketim kaleminde dışa bağımlı olması, İslami, ahlâkî ve mantıki açılardan -hatta ulusal çıkar kavramı açısından -izahı hayli zor gelişmelerdir. Petrol bağımlılığı ve kara taşımacılığı ile ilgili olarak da benzer bir durumdan söz edilebilir. Bir yandan tamamen dışa bağımlı bir petrol tüketicisi olup öte yandan yurtiçi taşımacılığında ağırlığı demiryollarına değil karayollarına vermek, bağımlılığı azaltmak yerine sürekli kılmak anlamına gelir.

9. Bağlantısızlar hareketine ilgisizlik, buna mukabil Nato, AB gibi sömürgeci, adalet değil çıkar merkezli oluşumlar arasında yer almak ancak çıkar o da ulusal çıkar kavramıyla mazur gösterilebilir; ama Ümmetin çıkarı ya da küresel adalet kavramlarıyla izahı mümkün değildir, zira bu oluşumların böylesi küresel adalet gibi bir dertleri olduğunu söylemek mümkün değildir. Tam aksine özellikle NATO'nun, SSCB'ye karşı kurulduğu söylenen bu örgütün, Sovyet Bloğu yıkıldıktan ve Rusya pek çok konuda Avrupa için tehdit olmaktan çıktıktan sonra varlığını hala niçin devam ettirdiği merak konusudur. Bu konuda ileri sürülen bazı gerekçelerin hiç de tatminkâr olmadığını, hatta bazılarına göre Sovyet tehdidi sona erince bu örgütün birtakım menfaat ve güç odaklarının çıkarlarının koruyuculuğunu yaptığı yönündeki eleştiriler yabana atılacak gibi değildir. Kaldı ki, NATO'da kalmak Allah'ın emri de değildir, buna rağmen bu örgütte kalmakta ısrar etmeyi bağımlılık teorisinden başka bir şeyle izah etmek de mümkün görünmemektedir. Nitekim ülkemiz şimdiye kadar Davos'a toplantılarını hiç kaçırmazken, buna mukabil "Dünya Sosyal Forumu"na cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyinde yüksek bir temsil ile katılım sağlandığını ben şahsen hatırlamıyorum. Sadece yüksek temsil değil, düşük profilli bir temsil ile dahi bu toplantılara ülkemizin adeta sırtını çevirmiş olması, bu bağımlılık eleştirisinin daha da güçlendirmektedir. Öte yandan siyasi, askeri ve ekonomik olarak ülkemizden güçlü sayılmayan pek çok ülkenin bağımsızlar hareketi içerisinde yer almış olması, bu gibi örgütler içerisinde yer almanın değiştirilemez bir kader olmadığını açıkça göstermektedir.

10. Bu noktada ülkemizin ve diğer İslam ülkelerinin dışa bağımlılığı ile ilgili

olarak psikolojik bir izah denemesine girişmekte fevkalade aydınlatıcı olabilir. Bu konuda ilk anda akla gelebilecek kavram "kazanılmış acizlik" kavramı olabilir. Zira dışa, bilhassa Batı'ya bağımlı pek çok İslam ülkesi, Batı'nın propagandaları ve soğuk savaş teknikleri sayesinde dünyaya telkin ettiği "Batı'ya karşı konamayacağı ön kabulü" ile yola çıkarak, bağımsızlık ve tarafsızlık yolunda hiçbir çaba harcamaksızın, hiçbir denemede bulunmaksızın daha başlangıçta teslimiyet ve mağlubiyeti kabullenmiş olmaktadır. Hâlbuki şu anda yeryüzündeki bütün devletler Batı'nın peşinden gitme durumunda olmadığına göre, İslam ülkeleri ve ülkemiz niçin onlar gibi bağımsız ve bağlantısız politikalar izlemeyi denemesin. Ne kadar başarılı olduğu tartışmalı olmakla beraber, mesela İran İslam devrimi, Batı'nın karşı konulabilir olduğunu göstermesi bakımından pek çok İslami harekete ilham kaynağı olmuş, İslam ülkelerindeki bağımsızlık eğilimlerini güçlendirmiştir.

İslam Ülkelerinin Dışa Bağımlılığı Küresel Bir Günah Olarak Nitelendirmek!

Alışılmışın dışına çıkarak, günahların sadece kişileri ilgilendiren ferdi boyutu yanında, alanlarına bakarak "ekonomik günahlar", "sosyal günahlar", siyasi-politik günahlar", "medyatik günahlar", "pedagojik günahlar" v.s. şeklinde; boyutlarına bakarak da "toplumsal günahlar" ya da "küresel günahlar" şeklinde nitelendirilebileceği yaklaşımından hareketle denebilir ki İslam ülkelerinin dışa bağımlılığı büyük ölçüde "toplumsal günahlar" ya da "küresel günahlar" kategorisinde değerlendirmeye daha yakındır. Zira bu dışa bağımlılığın sonuçları sadece ferdi olmakla kalmayıp, bunu fersah fersah aşan toplumsal, hatta ümmet ölçeğinde sonuçları söz konusudur. Bu sonuçların İslam'ın temel değerleriyle çatışan, ona ters düşen, hatta İslam ümmetinin varlığını tehdit eden nitelik ve boyutlara ulaşması durumunda, İslam'a aykırılık bağlamında bir günahtan söz etmek pek de yanlış olmayacaktır.

Şimdi İslam ülkelerinin dışa bağımlılığının "toplumsal" ya da "küresel" bir günah sayılıp sayılmayacağı meselesinin detaylı bir müzakeresine geçebiliriz. Bu inceleme amacıyla başvuracağımız "İslam" kavramının yukarıda temas edilen çerçevede bir İslam olduğunu burada tekrar hatırlatmakta yarar vardır. Dışa bağımlılık bağlamında müzakere ve tartışma konusu olabilecek başlıca "toplumsal" ve "küresel" günahlara ilişkin Kur'anî ilkeler şunlardır:

1. Kozmik Hilafet: إني جاعل في الأرض خليفة
2. Kozmik Şahadet: و كذلك جعلناكم أمة وشطا لتكونوا شهداء علي الناس
3. Toplumsal Vahdet: ان هذه أمتكم أمة واحدة
4. Kozmik Rahmet: و ما أرسلناك الا رحمة للعالمين
5. Küresel Fazilet: كنتم خير أمة تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنكر
6. Evrensel Adalet: ان الله يأمر بالعدل و الاحسان
7. Zulme Mukavemet: و لا تطيعو أمر المسرفين الذين يفسدون في الارض و لا يصلحون

يَا أَيُّهَا الَذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ولا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى واتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ [المائدة: 8]

8. Zulme(işgale,istilaya, katliama, emperyalizme v.b.)karşı dayanışma:

“*Onlar, bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman birbirleriyle yardımlaşırlar.***”**Şura suresi, 39

26,152 “Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın.”

26,183 “Halkın eşyalarını vermezlik etmeyin (onlara el koymayın). Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”

181 “Ölçme işlemlerinizde dürüst olunuz, eksik ölçenlerden olmayınız.”

182 “Tartma işlemlerinde doğru ve duyarlı terazi kullanınız.”

183 “Halkın mallarına düşük değer biçmeyiniz, yeryüzünde kargaşa çıkarıp dirliği bozmayınız.”

Bu milletin karakteri de, A’raf ve Hud surelerinde ifade edildiği gibi ölçüde ve tartıda hile yapmalarıydı. Haklarından daha fazlasını zorla ve gasp ederek almalarıydı. İnsanlara haklarından daha az vermeleriydi; ucuza alıp fahiş fiyatla satmalarıydı. Öyle anlaşılıyor ki, onlar ticaret kervanlarının geçtiği bir kavşakta bulunuyorlar, ticaret borsalarına hükmediyorlardı. Peygamberleri, onlardan bütün işlemlerinde adalet ve doğruluğu ilke edinmelerini istiyordu. Zira sağlam bir sistemin ardından iyi ilişkiler devreye girer. İnsan bu inanca rağmen, insanlarla ilişkilerinde Hak ve adaletten sapamaz. Sonra Hazret-i Şuayb, onların içlerinde takva duygularını harekete geçirmeye çalışır. Onlara bir olan, bütün kuşakları ve önce geçen toplumların hepsini yaratan Allah’tan korkmalarını hatırlatıyor.

‘Kapitalizm, Sömürgecilik ve Emperyalizmin Sonucu Değil, Sömürgecilik ve Emperyalizm Kapitalizmin Sonucudur.’ Fikret Başkaya.

Müzakere

Prof. Dr. **Bilal Kuşpınar**
Necmettin Erbakan Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu konuda aklıma hemen Fazlurrahman hocamızın "İslam ve Modernizm" kitabında İslam ümmetinin birliği ulemanın her sene Mekke-i Mükerreme'de bir araya gelip meseleleri tartışıp o meselelerin ışığında Müslümanları bir araya getirmelerinde önemli bir rol oynar düşüncesi geldi. Bu kendisinin arzusuydu ve arzusuyla da vefat etti, bu bir, ikincisi ise, gönül isterdi ki burada reel politikadan bir arkadaşımız olsun ve uluslararası ilişkilerden bir arkadaşımız olsun, bu tebliğ için çünkü çok ideal bir yaklaşım var. Bir de gerçek olan bir şey söylenen bütün sözler gözleme bağlı. Hayri hocamın yaklaşımı bence makro ve global bir yaklaşım, söylediği her şeyin aslında derinine inilmesi gerekiyor. İstatistiki bilgilere dayandırılması gerekiyor, problem belli, problem odaklı bir tebliğ ve problemin neticesindeki çözümler çok önemli, hocamız ümmet kavramı çok önemli diyor. Şu andaki İslam birliği Müslümanları temsil etmiyor, ümmetin açılımı çok farklı belki teknik anlamda doğru ama genel anlamda ümmet ümmettir diyorum ben.

Batıya bağımlılık konusuna gelince zorunlu bağımlılık mı, gönüllü bağımlılık mı? Yoksa belli bir toplumun kendi bağımlılığı mı? Burada nedenleri söylerken ulemanın yetersizliği, efendim yöneticilerin yetersizliği gibi konuları Hayri hocam burada söylüyor ama zorunlu mu yoksa istekli bir bağımlılık mı? Bu konunun açılması gerekir bugünkü 21.yüzyılda dünya gerçekleri içerisinde böyle ortaya koyduğu anlamda ideal bir ümmet, çıkar üzerine olmayan ümmeti kurmak ne kadar mümkün, bunu tartışmaya değer diye düşünüyorum.

Hayri hocam ülkeleri ikiye ayırdı, ılımlı eksenliler ve bağımsız ülkeler ama bağımsız ülkelere örnek vermedi, bağımsız ülkelerden kimi kastediyor, hakikaten bağımsız ülke var mı? Bu küresel dünyada bunu duymak isteriz, bir acı gerçeği ortaya koydu dedi ki, İslami çalışmalarda bile maalesef biz Batı'nın gerisindeyiz dedi. Bu bir gerçek ama bunu yaparken de bir oryantalizm gerçeğini de hesaba katmak gerekir.

Bir başka konu kültürel İslam veya gerçek İslam nasıl ayıracağız? Bu ayırım biraz zor, kültüre bağlı bir İslam bir de hangisi bize kimlik veriyor, şimdi Kuran ve hadis yoruma açıksa hangi ulema, hangi kapasitede çalışacak da bu ayırımı yapacak, bu da bence problemli bir konu.

Hocam bir de diyor ki Müslümanların bir Hollywood'u yok diyor, dolayısıyla hep dış kaynaklara bağlıyız. Şimdi öyle bir ortamdan geliyorsunuz ki musiki haram, sinema haram, resim haram, peki hocam bu bağlamda bunu nasıl halledeceğiz? Öyle bir ortam olsun ki Müslümanların kendine has bir sinema kültürü olsun, Hayri hocam tebliğine eğer Müslümanlar arasında iş birliği nasıl olmalı diye odaklanırsa ve bunu Kur'an ve hadise dayandırırsa belki bunun ses getireceği kanısındayım. Hayri hocamın ortak beğendiğim bir noktası şu, diyor ki: İslam ülkelerinde ihtilaf kültürü oluşmamış, diyor. İhtilafları nasıl algılayabileceğiz? Bu gerçekten önemli bir nokta.

Eğitim meselesi dolayısıyla böyle bir ideal anlamda iş birliği olacaksa bunun bütün İslam ülkelerini bağlayan Kur'an ve Sünnet merkezli herkesin ortak olacağı temellerde bir olması gerekir bu olabilir mi? Bu soruyu sormak lazım, dolayısıyla ihtilaf kültürünün bize faydası vardır diye düşünüyorum, dine karşı din eksenli öyle gruplar var ki peki bunları nasıl önleyebiliriz? Batı kültüründen kopmak mümkün değil benim kanaatime göre, belki o kültürü etkileyebiliriz ondan istifade edebiliriz. Dolayısıyla bağımlılık kültür açısından olursa onun çözümü kolay olur ama bağımlılık hakikaten insanların istediği öyle bir hayatı önemseme, benimseme gibi olursa bu da eğitimle ilgisi olduğundan dolayı eğitime ağırlık verilmesi gerekir kanaatindeyim.

Hocam son olarak küresel adalet diyor tebliğinde, küreselleşmeyi zaten kendisi programa koymuş yani küreselleşme içerisinde küresel adalet mümkün mü? Kimin adaleti, yani o mutlak adalet hakikaten var mı, yoksa mazlumun hakkını korumak herkese hakkını vermek hatta herkese hakkını vermek mi demeliyiz? Böyle bir manada küresel adalet mümkünse bunun parametrelerini nasıl çizeceğiz, nasıl belirleyeceğiz? Son kısım olarak Kur'an'a dayalı İslam ümmetinin sekiz kısımda incelenmesi bu bana çok enteresan geldi. Sosyolojik bağlamda diyorum ben özellikle bunların açılıma ve bugünkü dilimizle felsefi ve sosyolojik manada aktarılmasına ihtiyaç vardır diyorum ve saygılarımı sunuyorum.

IV. Oturum Soru
Soru-Cevap Faslı

Soru: *Şiilik İran için bir ideoloji midir, yoksa bir siyaset midir?*

Yard. Doç. Dr. **Süleyman Elik**: Rafsancani'nin 1998 yılında Medine-i Münevvere'ye yapmış olduğu bir ziyaret vardı, o ziyaret esnasında Medine Cami İmamı, Rafsancani'nin Peygamber Efendimize kabrine doğru dua ederken bir taraftan Hazret-i Ebubekr'in kabrine doğru tükürdüğünü görüyor. Bunun neticesinde ertesi Cuma günü bir hutbe irad eder, bu hutbesinde Şii liderin yaptığının İslam inancında olmadığını söyler. Daha sonra dönemin Suudi yönetimi bu imamı görevden alıyor, buradan şu analize varmak istiyorum ben, tabi ki İran Şiiliği ideoloji mi, siyaset mi? Bana göre ikisini de bütünleştiren bir yapısı var. Burada dinin millileştiği bir karakteri görüyoruz, Zerdüştlük dininin aslında Şiileştiğini. Şii bir havza haline geldiği söyleniyor, ben İran'a gittiğimde de gördüğüm şey de şuydu, yani buram buram eski antik zerdüştlük dini kokuyor haliyle, o coğrafyada başka bir dinin neşretmesi mümkün değil diye öyle bir kanaate vardım şahsımca. Şiilik her ne kadar ayrı bir kimlik desem de artık o kanaldan çıkmış tamamen milli bir kimlik haline dönüşmüştür.

Velayet-i fakih kavramına gelince bizdeki tefsir okulu idaresi gibi, kıyas ekonomisi dediğimiz, Humeyni'nin yapmış olduğu usul ekol içinde değerlendiriliyor, dolayısıyla Humeyni bu kıyası, velayet meselesini hükümet yönetiminde âlimlerin yani Farabileri geçerli hale getiriyor, yani ulemanın yönetici olma hakkını veriyor, en son bizim üniversitede bir Şii toplantısı olmuştu, 200 tane Şii, ulema dediğimiz kişi ile Dar'ül Üniversitesinde bir araya gelmişlerdi, orada tartışılan konulardan birisi, aslında velayet-i fakih kavramının da sürekli bir dönüşüm içerisinde olduğunu, aynı kalmadığını, şartlara göre bir kavramsallaştırma söz konusu olduğu, bu anlamda ideolojik ya da siyasi demektense bunun daha üstünde millileşmiş, bir karaktere bürünmüş durumu olduğunu görüyoruz. Çatışma meselesine gelince bu inancı dışsallaştırma,Şii olan ve olmayan diye Müslüman ülkeleri böyle mi tasnif ediyor siyaset? Hayır, mili çıkarlara göre tasnif ediyor. Suriye en önemli müttefikidir ve Şii bir havza içerisinde değerlendirilmemesi gerekir ki böyle bir şey de geleneklerde yok zaten.

Prof. Dr. **Mehmet AYDIN:** Bildiriminizle ilgili bir düşüncemi aktaracağım, dediğim gibi bu bir soru değil iki yerde "rasyonel siyaset" sözünü kullandınız bu aslında doğru, itirazım yok, fakat bana öyle geliyor ki rasyonel kelimesi belki politik literatürde reel politik dediğimiz zaman kullandığımız reel kelimesi kadar kirli değil hala. Türkiye ortamını söylüyorum, ben mesela daha çok kullanıyorum, tarif ederek kullanıyorum, bana sorarsanız reel politik bugün uygulanan reel politik rasyonel değil, akılda kalan orada bir takım gerçekler var, gerçekleri görmeyen bir politikadır reel politika. Açık söyleyeyim reel politika reel de değil, niye çünkü ortada ahlâkî bir realite var mı? Var. Bunu inkâr eden bir tek düşünür, filozof var mı? Var, varsa almaktır zaten, reel politik artık günlük dilimize girdi. Almanca bir şeydir, bütün olarak reel bir politiktir zaten, ama rasyonellik çok değişken, mesela benim 20 sene falan oldu, uzunca sayılan bir yazım var, İngilizce yayımlandı o zaman, başlığı şu idi, "Hakim Rasyonellik Kavramı: İslami Bir Analiz", niye çünkü bizim dünyamızda da rasyonelliğin önemli olduğunu düşünüyorum, hatta tarifini iyi yaparsak Kur'an'da ki, ta'kilun, tezekkerûn, tefekkerûn onun toplamından da bir rasyonellik kavramı çıkarabilirsin. Dolayısıyla Batı'daki rasyonellik kavramı bırakınız dine yer vermeyi, ahlâka da yer vermiyor zaten, rasyonellik içine girmiyor, rasyonel etik üzerinde duranlar var, ama siyasete geldiğiniz zaman o hâkim kavram zaten ancak şuna dayanıyor, reel de iki temel şey var, hâkim olan orada söylenen orada da farklılıklar var. Düz gitmemek lazım, daha çok bilimsel veri ve sonuçlara ve bir de analitik değerlere analitik hükümlere yani mantığa dayanan bir rasyonellik asıl rasyonelliktir. Aydınlanmanın dayandığı rasyonelliktir bu, ama orada sanat önermelerinin önemi yoktur, anlam itibari ile ahlâk önermelerinin yeri yoktur, pek çok önermelerin yeri yoktur çok dar, çok yobaz, çok fundamentalist bir kavramdır. Hâkim, rasyonellik kavramı, hâlbuki bizim ortam içerisinde kullanılırsa ama dediğim gibi o reel politik anlamında kullanılıyor. O bakımdan bir endişem yok benim, ama dediğim Türkiye'de konuşursak bunu biraz yahu kastım şuydu dersek, o rasyonelliği biraz ben kurtarmaya çalışıyorum, inşallah da kurtarırım.

Yard. Doç. Dr. **Süleyman ELİK**: Benim buradaki reel politikten kastım aslında İran rejimiydi, özellikle Türkiye'deki o bildiğimiz rejimin kendi menfaatlerini yani yönetimi kim ele geçirirse onun menfaatleri ön plana çıkıyor artık onun reel politiği devrede doğrusu, bu bütün toplumun menfaatine tekâmül etmeyebilir.

Prof. Dr. **Hayri KIRBAŞOĞLU:** İdeal ümmet, reel-ideal meselesi, bence meseleye böyle yaklaştığımız zaman İslam'ın ümmet teşkil hedefini Eflatun'un mağarasına itmiş oluruz. İslam'ın hiçbir emri ideal değildir, reel-real anlamında anlanması, aktarılması gerekir, aktarmayan da suçludur. Allah böyle bir ümmet oluştur diyorsa bu bir emirdir, katı bir emirdir, bu emiri yerine getirmeyen herkes bunun hesabını ben de şahsımca vermek zorundadır. Bu dolayısıylaya iyi ama demenin bir şeyi, ben şunu da söyleyeyim: İlhami hocamın değerlendirmeleri onun ismini parantez alarak yapacağım çünkü benzer görüşleri yaygın olarak söyledik, bir kere ben öyle görmüyorum, ben eğer bu yapılmıyorsa, yapılması gereken tarihte gerçekleştirilmiş bir şeydir, tarihte gerçekleştirilen yeniden gerçekleştirilebilir, gerçekleşmiyorsa bunun sorumluluğunu Allah'a, Peygambere yüklemenin ahlâkî olmadığı kanaatindeyim.

Bütün Müslümanlar oturup bunun hesabını verecekler. İki bağımsızlarla ilgili

şunu kastettim, bir Amerikancı eksen var, iki Rusya, Çin ekseni var bunların dışında kalan zaten nispeten dedim tebliğimde, tam olarak değil de ne bileyim bir Malezya, bir Tunus, açık olarak iki tarafta olan İslam ülkeleri var. Bunlardan Yemen biraz, tam olarak değil, çünkü Zeydiler bu direniş eksenine yakındır ama Şafi yönetim Yemen'de ki onlar Amerikancı politika izlerler, tam değil ama nispeten ama ben de isterim ki Türkiye'de bağımsız üçüncü ülkeler formuna gitsin, elini tutan mı var yani. Müzik, sanat konusunda şunu söyleyeyim, Bilal hocam çok önemli bir şey söylüyor. Zaten sanatı, müziği halletmedikçe İslam dünyası hiçbir sorunu çözemez, burada Fukahanın bize yapmış olduğu bir çıkmaz var. Allah hepsinden razı olsun ama, şöyle ters şaşı bakılmış meseleye, bu gibi konularda helallik kesin esastır, haramlık zannidir,arizidir, bize ise tam tersini yapmışlar, haramlığı merkez, onun helal olduğunu ispatla durumu, hayır! Kur'an'da müziğin yasaklandığı yorumsaldır ve bunların helalliği esastır, haram olduğu durumlar istisnai arizidir. Nitekim İslami değerlere ters düşmeden de sanat yapılabileceğinin en iyi örneği İran sinemasında, İran sanatında, diğer İslam ülkelerinde, bizim İslam medeniyetinin klasik sanatlarının hepsinde görebilirsiniz, dolayısıyla o konuda problem bizim özellikle avami, cemaatlerin, tarikatların, liderlerin eline düşmüş, onların dediklerini sorgulamayan, emir, komuta düzeniyle hepimiz 28 Şubat generaline kızıyoruz ama sivil generallere kimse, İslami kesimin generaline laf etmiyor, hatta 28 Şubat'ın ilahiyatçı, 28 Şubatçılarına kimse mahkemelere göz çevirmiyor ama sıra onlara da gelecek, dolayısıyla problem burada, üçüncü olarak Müslümanlarla işbirliğine odaklanmak güzel bir şey ama bunun bir amaca yönelik olması lazım, yoksa biz Batı ile de iş birliği yaparız.

Burada çok farklı bir ümmet demek, çok farklı bir ilişki biçimi demek, bu öbürüne aykırı değil ama bunun pratiği Ramazan hocamın dediği gibi, uluslararası ilişkilerin dediği gibi, ben zaten bu bir sesli düşünme, burada önemli olan bir hedef belirleme, yani ben Batı'ya küreselleşmeye eklemlenip yola böyle devam etmektense, küreselleşmeye karşı, adalet merkezi başka bir küreselleşmenin peşine düşüp yeryüzünde farklı yeni bir düzenin mümkün olduğunu savunayım. Bunu gerçekleştiremesem de bu uğurda öleyim. Ben buna inanırım. Dine karşı dinde de yapılacak olan şey çok basit Şeriatın peşinden gitmek, Şeriatı iyi tanımak ve onun çizdiği yoldan devam etmek, İran'da bu çizgiye sadakat göstermedi Türkiye'de maalesef öyle, bunun dışında Afgani'den yana gelenlerin hepsi çağdaş İslam düşünürü ve aktivistleri bu dine!Karşı mücadele etmişlerdir, ama maalesef ekonomi, para, medya, güç,muhafazakâr o halk tarafından maalesef bu insanların düşünceleri hiçbir zaman Nurettin Topçu da dâhil hiç biri Allah rahmet eylesin, bugün Nurettin Topçu'nun ismi neredeyse unutulmak üzere hâlbuki Türkiye'nin şeriatçısı hiçbir fark yok, ben yazı da yazdım Topçu ve Şeriati ile ilgili mukayese eden ama önemli olan Topçu'ya sahip çıkın, Şeriati'ye sahip çıkın, Mehmet Akif'e sahip çıkın çok uzaklara gitmeye gerek yok, Malik Bin Nebi'ye, Seyyid Kutub'a yeter yani, yeter ki bunların bize sunduğu ufukları biz alalım. Medyasıyla, yayınıyla biliyor musunuz benim ilmihalimin Türkiye'de girmediği hiçbir yayınevi yok, bir tek yayınevine girmedi İslami kesim olarak onunda kim olduğunu siz iyi biliyorsunuzdur ve bu insanlar ortalıkta diyalog hoşgörüsüyle dolaşan insanlar ve o kitabı soranlara da hesap soruyorlar, neden soruyorsun o kitabı diye? Ondan sonra da takiyeden bahsediyoruz.

Şia günah keçisine dönmüş, Küreselleşme içinde küresel ekonomi olur mu, ben mücadele adamıyım bu Batı'nın küresel sermayenin, küreselleşmesine karşı üçüncü dünyanın garibanların, ezilenlerin bir mücadeleye girmesi ve bunda da İslam dünyasının önderlik etmesi gerekir. Dünyada her güzellik ve iyilik konusunda lider kadro, öncü kadro, Müslümanlar olacak diyor Allah, böyle bir görev vermiş, Müslümanlar şu anda bu görevi yapmıyor, kaytaracak yer arıyorlar, ben, Şeriati gibi sizi rahatsız etmeye geldim, Mevlâna gibi rahatlatamam, ama rahatsız ederim, benim bu zaten rahatsız etmezsem o zaman Allah bana hesap sorar. Hasan Yücel hocam şu anda seküler yeni çevreler statükoya gelince Hasan hocam, benim gördüğüm ben siyasetçi değilim ama dini, mezhebi ne olursa olsun, bir insan statükoyla iktidara geldi mi statükoyu korumak bütün derdi bu, milletvekili seçildi mi ikinci dönem seçimi, bakan seçilirse bir dönem daha bakanlıkta kalma, bütün dertleri bu. Bu kural ama bu kurala karşı koyamayan bir Müslüman da kendisini nasıl Müslüman görür! Müslümanlık bu değildir, Allah'ın indirdiği İslam bambaşka, insanın nefsi ve şeytanın ayartmasına karşı direnebilecek, Şeytana ve nefse karşı ben sana boyun eğmiyorum diyebilecek misin, boyun eğiyorsa o zaten Müslümanlık değildir, Allah bir yandan nefsine ve şeytana boyun eğsin, sonra gitsin namaz kılsın diye böyle bir şey yoktur İslam'da, şu anda İslam böyle oldu, mücahitler müteahhit oldu, tasavvuf ehli tasarruf ehli oldu, bunu görelim arkadaşlar.

Ramazan hocamın dediğine bir iki açıklık getireyim, bağımlılık teorisi diye bir teori var, benim kastettiğim dayatmaya yönelik tarzda bir bağımlılık ilişkisi olduğunu söyledim, sadece o kelimeyi ödünç aldım oradan ama o teorinin Marksist dünyada eleştirel bir teori, olduğunu belki bunun öldüğünü de tartışmak olabilir ama benim kastettiğim o teorideki kastedilen o anlamı değil de bizim geleceğimize karar verirken Batı'nın bize dayatması yani Amerikan üslerini şimdi kapatın diyebilir mi hükümet, diyemezse işte bu bağımlılık, ama kapattım ben yallah diyorsa da bağımsızlıktır.

Prof. Dr. **Mehmet AYDIN:** Ama ben açıkçası bardağın dolu tarafını görüyorum, şu anlamda yani, bu sempozyum anlamında söylüyorum, bence işler daha iyi gidecek niye iyi gidecek? Bir, mesela böyle bir toplantı bundan 15-20 sene önce mümkün değildi, gerçekten mümkün değildi, olamazdı. Bu bir ilerlemeye işaret etmiyor mu kendi içinde? İki, bir şeyleri ifade etmeye çalışırken, olumlu yönleri de öne çıkarmak belki değerlendirmeleri daha etkili kılabilir.

V. Oturum
Ekonomi Politikaları ve Ahlâk

Liberal Ekonomilerin Ahlâkî ve Siyasî İlkeleri

Prof. Dr. Mustafa Acar, Arş. Gör. Hüsnü Bilir

Müzakere

Prof. Dr. Abdülkadir Buluş

Ahlâk ve İktisat Politikaları

Prof. Dr. Cem Somel

Müzakere

Doç. Dr. Hüsnü Kapu

Soru – Cevap Faslı

EKONOMİ POLİTİKLARI VE AHLÂK

Oturum Başkanı

Prof. Dr. **Mehmet Bulut**
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü.

Konumuz Ekonomi Politikaları ve Ahlâk konusu hemen şöyle bir anekdotla başlamak istiyorum. Bu Türkiye 2001 krizine girdiği zaman hatırlayacaksınız IMF yetkilileri ve o zaman bize akıl verenler aman piyasalara özellikle bankaları kurtarma adına bir müdahalemiz olmasın, şeklinde telkinlerde bulunmuşlar ve o zamanın hükümeti hatırlarsanız hiçbir bankayı kurtarmamış bütün bankalara daha sonra TMSF aracılığıyla el koymuştu. Aradan 7 yıl geçti 2008'de Amerikan konut piyasalarında ortaya çıkan krize bağlı olarak şunu gördük biz, Amerikan hükümeti beğendiği normları ve bankaları kurtardı, gözden çıkarılması gereken kararları/normları kendine göre batırdı. Şimdi bu, tam ekonomi politikaları ve ahlâk ilgili bir meseledir.

Günümüzde biz iktisat öğrencilerine liberal politikalarla, sosyalist politikaların veya serbest piyasayla, müdahaleci politikanın amacını anlatmak için tahtaya bir el çizeriz, en sağa liberal ekonomi piyasası yazarız, devletin hiçbir şeye karışmadığı, serbest piyasaya göre arz ve taleplerin olduğu bir piyasa; en sola da devlet kontrolünde olan ekonomi deriz. Genelde ona sosyal ekonomi diye yazarız. Öbürüne de makroekonomi, buraya da mikroekonomi deriz. Arada ki alana da deriz ki hangi ülke ekonomiye ne kadar az müdahale ediyorsa o ülke o kadar liberaldir. Piyasa ekonomisine o kadar yakındır, hangi ekonomi piyasada fiyatların oluşmasına müdahale ediyorsa o ekonomi müdahalecidir ve örnek olarak bizde öğrencilere şunu deriz, işte günümüzde en liberal ekonomilerin başında Amerikan ekonomisi gelir. Bunu da ekleriz mutlaka çünkü somut bir örnek vermeniz lazım. İşte 2008 yılında Amerika'da böyle bir şey oldu. Amerika'da bu olana kadar şöyle kısaca bir hatırlama babında…

Ekonomi paradigması olarak biz modern Avrupa'nım doğuşunda merkantilizm ile karşılaşıyoruz. Merkantilizm devlet kontrolünde bir ekonomi yönetimidir. Devletin tüccarları, sanayicilerin olduğu bir ekonomik sistemdir, yani devlet müdahalesinin esas olduğu özellikle dış ticaret fazlası milli ekonomi dediğimiz ekonomiyi hayata geçirmek üzere bu dönemi açıklamak için biz merkantilist dönem diyoruz. 1500 ile 1750-1800'lü yılların dönemi. 1750 yıllarında ayrıca liberalizmden önce fizyo-klasik dönemi dediğimiz fizikten gelen doğal olanı keşfetme, dolaysıyla merkantilist dönemle, bu liberal dönem arasında bir fizyo-klasik dönem var. Bizim iktisat ekolleri içinde, modern ekonomi politiğinin oluşumu anlamında ama 19. Yüzyılın insan paradigmasına sahip olan ekonomi, politik liberalizm, liberal ekonomi yani, 1776'da başlar, Ricardo, Mill diye devam eder.

Bu politikaların zirve yaptığı dönemde Karl Marks -tabi öncesi de var- ama sanayi tesisini yükselterek 19. Yüzyıl ortalarında bu politikalara ilk karşı çıkan belki en esaslı kapitalizm eleştirisi ama aynı zamanda liberalizm eleştirisi yapan kişi, Marks'a cevap anlamında liberallerin içinden çıkan ilki klasik Marksistlere cevap sadedinde olayı yeniden yorumlayan politikaları yeniden kurumsal anlamda teorik olarak ayakta tutmaya çalışan kişilerde neo-klasik olarak anılır. Neo klasiklerden sonra, 1. Dünya savaşından sonra özellikle 29 ekonomik buhranıyla birlikte beraber yeniden müdahaleci politikalar gündeme gelir, işte Keynes ve onun yandaşlarıyla beraber ortaya çıkan ekonomi politikte ekonomiye müdahale yeniden gündeme gelir. Keynes'e göre iktisatı belki şöyle söyleyebiliriz, liberallerle, sosyalistlerin uzlaştığı alan. Tabi buna hemen liberaller karşı çıkacaktır bunu böyle söylediğimde hem de sosyalistler. Ama benim okumam o ki, Keynes liberalizmi ipten kurtaran ama sosyalizmi de tam memnun edemeyen bir orta yolcudur. Keynesian dediğimiz ekolde böyledir. Şimdi Keynes'ten sonra tabi 60'lara, 70'lere geldiğimizde devletin daha fazla ekonomiye müdahalesinden sonra. Çünkü böyle tespitler ortaya çıktı. Şikago ekolü dediğimiz ekol yeniden devletin piyasadan elini çekmesi dönemi.

Bütün bunlar gördüğünüz gibi şu hiçbir zaman unutulmamalıdır ki, 19. Yüzyıldan itibaren ama 16. Yüzyılın başından 18. Yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın tümü merkantilistti. Benim anlayışım o dur ki bütün bu politikalar evrensel değildir, bunların hepsi milli politikadır, merkantilizm gibi. Yani hangi ülke kendine hangi dönemde -ki bunları belirleyen genelde büyük ülkelerin düşünürleri oldu- işte İngiltere merkezli ekol başladı. Fransa, Almanya sonra Amerika bu ülke düşünürleri kendi ülkelerini merkeze alarak, ülke çıkarlarını ön plana çıkararak bu politikaları çıkardılar. Ama bunların içinden tam zıt ekolde olan adamlarda var doğru, ama ana akımlar yine bu ülkelerden çıktı. Dolayısıyla Amerika-Türkiye örneğini sözümün başında şunun için verdim, aynı dönemde IMF yetkilileri gidip Amerikan merkez bankasının veya hazine bakanının yakasına yapışmadı. Ya sen ne yapıyorsun bu iktisat ilkelerine, liberal piyasaya aykırı bir şeydir bu yaptığın; resmen milletin malını birine akıtmaktır, aklamaktır, hırsızlıktır demedi. Bunun ilerisi var kongrede bir Amerikan senatör bunu dile getirdi. On altı buçuk katrilyon dolar yani Amerikan milli geliri kadar bir para bu kurtarma operasyonlarında birilerine aktarıldı. Bunu bir senatör kayıtlara geçirdi, dolayısıyla bu ahlâksızlığın zirvesidir. İşte tam da burada ekonomi ve ahlâk konuşacağız, ahlâkla ekonomi aynı eksende nasıl değerlendirilir soruşturacağız.

Bildiri

Prof. Dr. Mustafa Acar
Aksaray Üniversitesi, Rektörü

Arş. Gör. Hüsnü Bilir
Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Doktora Öğrencisi

Liberal Ekonomilerin Ahlâkî ve Siyasî İlkeleri

Giriş

Genel olarak bakıldığında, dünya ekonomisinin son birkaç yüzyıldır son derece önemli ilerlemeler kaydettiği ve ekonomik ilişkilerin insan hayatı açısından öneminin gittikçe arttığı görülmektedir. Ekonominin ve ekonomik ilişkilerin öneminin artması ve bu ilişkilerin çok boyutlu ve kapsamlı yapısı, iktisat disiplini –sosyoloji, felsefe vb. diğer disiplinlerin yanı sıra- içerisinde pek çok çalışmaya konu olmasına yol açmış ve beraberinde de tartışmaları getirmiştir. Gündeme gelen bu tartışmaların en önemlilerinden birisi de, insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin veya daha genel olarak da ekonomik sistemlerin ahlâkî olup olmadıklarıdır. Adam Smith, John Locke, David Hume, İbn-i Haldun, Max Weber, Friedrich von Hayek, John Rawls gibi pek çok düşünür ekonomik sistem ile ahlâk arasındaki ilişki konusunda farklı noktaları vurgulamış ve bu kapsamlı soruya yanıt aramışlardır. Bu bağlamda, piyasanın ahlâktan bağımsız olup olmadığı, ahlâkın piyasayı, piyasanın da ahlâkı dışlayıp dışlamadığı gibi konular sosyal bilimciler ve toplumsal sorunlar üzerine kafa yoran aydınların ilgisini çekmeye devam edecektir.

Aydınlanma sonrası dönemin öne çıkan en önemli ideolojilerinden biri libera-

lizmdir. Taraftarları kadar hasımları da olan, özellikle sosyalist sistemin çökmesinden sonra hararetli tartışmalara konu olan liberalizmin ahlâk ile ilişkisi öteden beri tartışılagelmiştir. Muârızları liberalizmi ahlâkî temellerden yoksun olmakla, "vahşi kapitalizm"le suçlarken, taraftarları liberalizmin ahlâkî temellere sahip olduğunu, ahlâkî ilkelere kayıtsız bir ideoloji ya da felsefe olmadığını savunmuşlardır.

Bu çalışmada, liberalizm ile ahlâk arasındaki ilişki ele alınacaktır. Bu doğrultuda, öncelikle kısaca özgürlük taraftarlığı ve "minimum devlet" şeklinde ifade edebileceğimiz liberal öğreti ve ahlâka dair kısaca bilgi verilecektir. Daha sonra liberalizmin temel görüngülerinden birisi ve iktisadi hayata yansıma biçimi olan piyasa ekonomisi ile ahlâk arasındaki ilişki incelenecektir. Son olarak ise, liberal ekonomilerin ahlâkî ve siyasi ilkeleri irdelenecektir.

Liberalizm ve Ahlâk

Ekonomiden toplumsal hayata, siyasetten ideolojiye kadar oldukça geniş bir kapsama sahip olan liberalizmin bir ideoloji ve siyaset felsefesi olarak kökenlerinin Rönesans ve Reform hareketlerine kadar uzandığı söylenebilir. Başlangıçta John Locke'un eserleri ile *Siyasi Liberalizm* hüviyetinde ortaya çıkan liberal doktrin, daha sonra özellikle David Hume ve Adam Smith'in çalışmaları ile birlikte *Ekonomik Liberalizm* hüviyetini de kazanmıştır[1]. Liberalizm, İngilizce kökenli "liberty" kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime İngilizce'de "özgürlük", "hürriyet" ve "serbestlik" anlamlarına gelmektedir (Aktan, 1995: 3-4). Serbest ticaret, bireycilik, özel mülkiyet, sınırlı devlet, kanun hâkimiyeti, kendiliğinden düzen, bireysel (negatif) özgürlük gibi düşünceler liberalizmin temel tezlerini oluşturur (Başdemir, 2009: 11).

Liberalizmin temel ilkelerinin neler olduğu konusunda ise birçok görüş ileri sürülmüştür. Örneğin, Sabine, liberalizmin üç temel ilkesinden bahseder: sınırlı devlet, serbest girişim ve en geniş ve özgür şekilde sözleşmelerle yapılan düzenlemeler. Sabine, liberalizmin iki temel önermesi olarak da; bütün kolektivist girişimlere karşı bireycilik, bireyler arasındaki ilişkilerin ahlâkîlik ölçütünü belirtir. Erdoğan ise liberalizmin temel ilkeleri olarak bireyselliğe verilen önem ve insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı minimal devlet, hukuka bağlı devlet ve liberal rasyonalizmi sıralar. Yayla'ya göre liberalizmin dört temel unsuru vardır: bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlettir. Popper ise, açık toplum olarak tanımladığı liberalizmde en temel ilkeler olarak devletin görev ve maksadının yurttaşların özgürlüklerini korumak olması gerektiği, köleliğe değil özgürlüğe, organik toplumsal yapıya değil soyut topluma, zorunlu görevlere ve işbölümüne değil gönüllü birliktelik ve işbirliğine dayanan bir toplum olması gerekliliğini belirtir (Akt: Çetin, 2001: 220-221).

Liberalizmin ilkeleri bağlamında ön plâna çıkan kavramları kısaca inceleyecek olursak, öncelikle bireyciliğin ele alınması uygun olacaktır. Liberalizm, bireyi mer-

1 Dinamik bir süreç izleyen liberalizmin gelişim sürecinde, liberal gelenek içerisinde farklı liberal düşünce okulları ve akımları ortaya çıkmıştır. Özellikle günümüzde çağdaş neo-liberal düşünce okulları, 18. yüzyılın laissez-faire liberalizmi ve klasik liberalizm anlayışlarından hareketle, liberal doktrine yeni ve farklı boyutlar getirmişlerdir. Özellikle Hayek, Friedman ve Buchanan gibi neo-liberalizmin çağdaş temsilcilerinin eserleri ile liberal doktrinde yeni paradigmalar ve kavramlar tartışılmaya başlanmıştır (Aktan, 1995: 3).

keze alan, bireyin toplumsal gerçekliğin odak noktası olduğunu ve asıl belirleyici olan unsurun da toplumsal varlık veya kurumlar değil, bireyin kendisi olduğunu savunmaktadır. Yani liberalizm metodolojik olarak "bireyci" yaklaşımı esas alır ve toplumsal, ekonomik ve siyasi olayları incelerken temel olarak bireysel eylem ve davranışlardan hareket eder.

Liberalizmin üzerinde önemle durduğu bir diğer kavram da rasyonalite ve ekonomik birey, yani *homo-economicus*'tur. Liberalizme göre, bireylerin tercihlerinde bir *homo-economicus* motifi, yani rasyonel düşünme, karar verme ve bireysel çıkar maksimizasyonu hakimdir. Liberal düşünürlere göre, toplumun iyiliği ya da mutluluğu ancak kişisel çıkar veya bireysel fayda maksimizasyonu ile mümkün olabilir.

Liberalizme göre özgürlük, bireyin baskı ve zorlama altında kalmaksızın istediğini yapması ve istediği gibi davranabilmesidir. Liberalizmin bu özgürlük anlayışı "negatif özgürlük" olarak adlandırılmaktadır.[2] John Locke'a göre, ilahi bir fıtrata sahip olan birey doğuştan temel bir takım haklarla dünyaya gelir. Bireyin sahip olduğu en temel üç hak yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük hakkıdır.

Friedman'a göre ise, ekonomik düzenlemeler özgür bir toplumun ilerlemesinde ikili bir rol oynar. Öncelikle, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük geniş anlamda özgürlüğün tamamlayıcılarından biridir, bu nedenle tek başına bir amaçtır. İkincisi, ekonomik özgürlük siyasi özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez bir araçtır. Siyasi özgürlüğe ulaşmada bir araç olarak ele alındıklarında ekonomik düzenlemelerin önemi, gücün toplanması ve yayılmasındaki etkilerinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme gücü, yani rekabetçi kapitalizm, ekonomik gücü siyasi güçten ayırarak, böylece birinin ötekini dengelemesini mümkün kıldığı için siyasi özgürlüğü de geliştirmektedir (Friedman, 2008: 9-12).

Diğer taraftan, özgürlük her şeyi kapsayan bir ahlâk bilimi değildir. Aslında bir liberalin temelamaçlarından biri, bireyin kendi ahlâkî sorunlarıyla kendisinin uğraşmasını sağlamaktır. "Gerçekten önemli" ahlâkî sorunlar özgür bir toplumda bireyin karşısına çıkanlardır –özgürlüğünü nasıl kullanması gerektiği gibi. Bu nedenle bir liberalin vurgulayacağı iki grup değer vardır. Birincisi, insanlar arası ilişkilere dair değerlerdir ki, burada liberal bir insan önceliği özgürlüğe verir. İkincisi, bireyin özgürlüğünü kullanma biçimine ilişkin değerlerdir ki, bunlar da bireyin ahlâk ve felsefe dünyasını oluştururlar (Friedman, 2008: 16).

Liberalizm ekonomik sistem olarak "piyasa ekonomisi"ni savunur. Piyasa ekonomisi ya da kapitalizm,[3] özel mülkiyet, miras hakkı, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün hukukî düzenlemelerle korunduğu, kârı esas alan, rekabetin ön plâna çıktığı devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdâhale ettiği bir ekonomik sistem modelidir. Öte yandan piyasa, kısaca bir malın alım-satı-

2 Aşırı (uç) liberalizm savunucuları diyebileceğimiz liberteryenlere göre özgürlük, kişinin eylem ve davranışlarında tamamen serbest olmasıdır. Bu tarz bir özgürlük anlayışı ise "pür özgürlük" olarak nitelendirilmektedir (Aktan, 1995: 4).

3 Kapitalizmin devletçi ve tekelci versiyonları olmakla birlikte, burada kastedilen rekabetçi ve piyasacı versiyonudur.

mının yapıldığı, alıcı ve satıcıların biraraya gelerek mal ve hizmet mübadelesini gerçekleştirdikleri, bu suretle fiyatların belirlendiği ortam olarak tanımlanabilir (Demir ve Acar, 2005: 330). Ludwig von Mises (1881-1973) ise ekonomideki plânlamacı yaklaşımlara karşı serbest ticarete (piyasa ekonomisi) ve yabancı yatırımların önemine vurgu yapar ve ekonomik özgürlükler olmadan politik özgürlüklerin olamayacağını ileri sürer. Ona göre piyasa ekonomisi, toplumsal iş bölümünde bireylerin dayanışmasını piyasa yoluyla sağlayan ekonomik özgürlük sistemidir (Başdemir, 2009: 18).

Yayla (2011: 194) da, piyasa ekonomisini şu şekilde tasvir etmektedir:

"Piyasa ekonomisi dediğimiz şey bir vasattır, bir ortamdır, bir akıştır, bir harekettir. Piyasa ekonomisi veya piyasalar dediğimiz şey bir özne değildir. Tekil insan gibi somut kararlar alabilen, irade kullanabilen, şunu yapmaya veya yapmamaya karar veren bir organik varlık değildir. Milyonlarca, milyarlarca insanın trilyonlarca bağımsız ve habersiz işlemleriyle doğan ve hiçbir zaman statik bir hal almayan bir akış halidir. Piyasa ekonomisi özü itibariyle insanın serbest bırakıldığında ortaya çıkacak olan ekonomik sistemdir… Piyasa ekonomisi rasyonel insanların iktisadi sistemi, kendi menfaatlerinin peşinde koşan insanların iktisadi sistemi değildir. Piyasa ekonomisi özü itibariyle kendi ilgilerinin, algılarının, zevklerinin, tercihlerinin peşinden koşmasına müsaade edilen insanların icraatlarının koordine edilmemiş bir şekilde ortaya çıkarttığı İktisadi ortamdır. Burada bireylerin hangi iktisadi amaçlar ya da hangi gayri iktisadi amaçlar peşinde koştuğunun bir önemi yoktur. Önemli olan insanların keyfi müdâhalelere maruz bırakılmaması ve kendi halinde kendi hayatlarının takibini yapmalarına izin verilmesidir."

Piyasa ekonomisinin önemli unsurlarından biri de rekabettir. Rekabet belirli, herkese açık, kimseyi kayırmayan kurallar dâhilinde üreticiler ve dağıtımcılar arasındaki açık yarışmadır. Piyasa ekonomisinde daha iyiyi daha ucuza üretmenin anahtarı rekabettir. Yeni ürünlerin üretilmesi veya mevcut ürünlerin çeşidinin artırılması, kalitesinin iyileştirilmesi veya maliyetinin düşürülmesi ancak rekabetin itici gücü sayesinde mümkün olabilmektedir. Rekabetin engellenmesi piyasayı öldürür, ya da rekabetin olmadığı yerde piyasa ekonomisinden söz edilemez. Bütün bu unsurları biraraya getiren bir piyasa sistemi şu şekilde tanımlanabilir: Özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, serbest ticaret ve rekabete dayalı; tüketicilerin fayda temin etmek, üreticilerin de kâr etmek amacıyla iktisadi faaliyetlerde bulunup ellerindekini serbestçe mübadele edebilmelerine imkân tanıyan sistem, piyasa sistemidir (Acar, 2002: 12).

Liberal düşüncenin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olan Friedrich von Hayek'e göre de liberalizm, insanların ahenkli bir düzen dâhilinde gayret sarfetmelerini sağlayan "rekabet" kuvvetlerinden mümkün olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Liberalizm, ferdî gayretleri sevk ve idare etmek için en iyi vasıtanın rekabet olduğu kanaatine dayanır. Rekabetin hayırlı bir rol oynayabilmesi için itina ile kurulmuş bir hukukî düzenin lüzumunu inkâr etmek şöyle dursun, bunun lüzumu üzerinde bilhassa ısrar eder… Liberalizm rekabeti, yalnız –ekseri hallerde- bilinen metotların en verimlisi olduğu için değil, daha ziyade otoritenin keyfî ve zorlayıcı müdâhalesi olmaksızın faaliyetlerimizi bir diğerine intibak ettirmenin yegâne yolu olduğu için diğer metotlardan üstün sayar (Hayek, 2010: 66-67). Hayek liberal düzende devle-

tin rolünü ise şu şekilde açıklamaktadır: "Şüphesiz, rekabet mekanizmasını işletmek mümkün olmayan hallerde, otoritenin müdâhale etmesi icap edecektir; fakat bu, rekabetin, işleyebileceği alanlarda dahi ortadan kaldırılması lâzım geldiğini ispat etmez. Demek ki devletin büyük ve münakaşa götürmez bir faaliyet sahası vardır: Rekabeti mümkün olduğu kadar tesirli kılacak şartları yaratmak, rekabetin tesirli olamayacağı yerlerde onun yerine başka şey ikâme etmek… Rekabet sisteminin iyi bir şekilde işlemesi için önceden gerçekleşmesi lüzumlu şartların en esaslısı olan hile ve dolandırıcılığın (cehaletin istismarı da dâhil olmak üzere) önlenmesi meselesi, yasama faaliyetine muazzam bir vazife yüklemektedir ve bu vazife henüz tam anlamıyla yerine getirilmiş olmaktan çok uzaktır" (Hayek, 2010: 71).

Kısacası liberal doktrinin *laissez-faire* ("bırakınız yapsınlar") ilkesine göre, ekonominin işleyişinde bir *doğal düzen* söz konusudur. Dolayısıyla, devlet bu işleyen doğal düzene müdâhale etmemeli veya sınırlı bazı müdâhalelerde bulunmalıdır. Yani sınırlı devlet anlayışı, devletin gerekliliğini büsbütün inkâr etmemekte, ancak gücünün yasalarla, fonksiyonlarının da dış güvenlik, iç güvenlik ve adalet hizmetleriyle sınırlanmasını öngörmektedir. Devletin görevlerini hayat (can güvenliği), sağlık, özgürlük ve özel mülkiyetin şiddete karşı korunması olarak tanımlayan, önde gelen piyasacı düşünürlerden Mises, devletin bunun ötesinde bir görevi olmasını doğru bulmamıştır (Acar, 2010: 4).

Diğer taraftan, bireysel farklılıkların ve özgürlüklerin yaşanabilmesi için hukuksal düzenlemeler kadar toplumsal ortamın da buna müsait olması gerekir. Farklılaşmaya, özgürlüğe, özgünlüğe müsâmaha gösterilmeyen bir toplumda mutlak anlamda özgür olunamaz. Hukukun düzenleyemediği bazı eylemler sosyal kontrol mekanizmasına tabidir ve farklılık ve çeşitliliklerin rahatça yaşanabilmesi için sosyal kuralların, inançların, örflerin, âdetlerin katı bir şekilde uygulanmaması gerekir.

Öte yandan ahlâk kavramı ele alındığında, ahlâkın ne olduğu, hangi kaynaklardan beslendiği ve yaptırım gücü konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ahlâkın toplumlarda adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunan faaliyetlerin yanı sıra ekonomik uygulamaları da inceleyen bir disiplin olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, birçok ahlâkî sorunun büyük ölçüde ekonomik olduğuna inanılmaktadır (Özgener, 2000: 176). Horner ve Westacott'a göre ahlâk, oynamak zorunda kaldığımız çok gelişmiş, ince bir oyun; toplumda yaşamak için ödediğimiz bir fiyattır. Ahlâk insanları itaat ettirmek için yaratılmış bir kurallar bütünü, güçlü olanın istediğini yapmasının engellenmesinin bir yoludur (Akt: Poyraz, 2005: 10).

On sekizinci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Immanuel Kant'a göre ahlâk, Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirir. Kant ahlâk kanunu olarak nitelendirdiği kategorik buyruğu şu şekilde ifade eder: "Öyle davran ki, bu davranışında insanlığı hem kendinde, hem de diğer insanların her birinde her zaman bir amaç olarak göresin; asla bir araç olarak kullanmayasın" (Akt: Öktem, 2007: 14).

Spinoza'ya göre de, gerçek ahlâklılık kişinin çıkarına olan eylemlerde yatmaktadır. Nitekim Spinoza düşüncesinde erdem, bir anlamda insanın kendi varlığını koruması ve kendi yararına olanı tercih etmesinden başka bir şey değildir (Cihan,

2004: 185).

Bu satırların yazarına göre, ahlâk, aynen din gibi, insanlığın en kadim değerlerinden ve kurumlardan biri olup, bireylerin davranış kodları üzerine kimi kısıtlar getirir. Davranışların hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğu, dolayısıyla hangi davranışın yerine getirilmesi, hangi davranıştan ise uzak durulması gerektiğini bir topluma egemen olan ahlâk kuralları belirler. Ahlâktan bağımsız, ahlâkî davranışa ilişkin kodların hiç gelişmemiş olduğu bir toplum düşünmek çok zordur. Her toplumda, birbirinin tıpatıp aynısı olmasa da, zaman içinde gelişmiş, bireylerin, davranışlarını kendilerine uydurmak zorunda hissettikleri, bunu yapmadıkları zaman ayıplama, kınama, hatta toplumdan dışlama gibi yazılı olmayan yaptırımlarla karşılaştıkları kurallar manzumesi mutlaka vardır. Bu anlamda "ahlâksız" toplum yoktur (Acar, 2002: 11).

Piyasa Ekonomisi-Ahlâk İlişkisi

Piyasa ekonomisi veya serbest piyasa kapitalizminin temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir: özel mülkiyet, rekabet, miras, serbest ticaret, tercih ve girişim özgürlüğü, fiyat mekanizması, sınırlı devlet. Piyasa ekonomisinin temel düşüncesine göre, birey özel mülkiyet hakkına sahiptir ve serbest ticaretin doğasını anlamak için de, öncelikle serbest ticaretin mantıksal olarak özel mülkiyet hakkı ilkesine bağlı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Çünkü ticaret serbestisi mülkiyet haklarının mevcudiyetine bağlıdır. Eğer bu haklar yoksa, ticaret ihtiyacı veya fırsatı da olmayacaktır (Machan, 2004: 21-22).

Özel mülkiyet, en yalın ifadesiyle, özel kişilerin mülk edinebilme ve edindikleri mülk üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmaları hakkıdır. Kadın veya erkek, aklı başında, hür ve reşit olan her bireyin çalışma, üretme, alım-satım veya miras yoluyla mal sahibi olma veya mülk edinebilme hakkı varsa, orada özel mülkiyet kurumu mevcut demektir (Acar, 2011: 41).

Özel mülkiyet bireylerin eylemlerine ahlâkî bir değer verir. Öncelikle, özel mülkiyet, bireyin kendi varoluşundan sorumlu olmasını sağlar. İnsan hem ruh hem de vücuttur ve fizikî varoluş, kendini idâme ettirmek için belli maddi koşulları gerektirir. Mülkiyetin var olması, yaşama sorumluluğunu bireyin omuzlarına yükler. Ayrıca özel mülkiyet, bireyin, komşularına karşı olan ahlâkî görevini özgürce yerine getirmesine izin verir. Son olarak da, bireye, kişiliğimin tam gelişimini sağlaması için maddi araçlar sağlar (Baldwin, 2004: 32-33).

Serbest piyasa sistemi veya fiyat mekanizması ise, mal ve hizmetlerin fiyatının arz ve talep vasıtasıyla belirlendiğini ifade eder. Kısacası hangi malın üretileceğinin, nasıl üretileceğinin ve kimler için üretileceğinin kararını üretici ve tüketiciler, yani piyasa karar verir. Serbest piyasa halkın isteklerine çabuk tepki gösterir; kaynakların optimal dağılımını sağlar; yeni teknolojilerin gelişimini teşvik eder ve rekabet aracılığıyla mal ve hizmet çeşitliliğini sağlar. Piyasa ekonomisine göre en önemli değer bireysel özgürlüktür. Serbest piyasa ekonomisi de bireysel özgürlüğün uygulanabileceği bir ortam hazırlar. Çünkü piyasadaki bütün mübadeleler gönüllülük esasına

dayanır[4] (Özgener, 2000: 178-179).

Piyasa ekonomisini ahlâkî bakımdan haklı kılan, onun insanın rasyonel yapısıyla ahenkli tek sistem olmasıdır. Bu düşüncelerin kaynağını Adam Smith'te bulmak mümkündür. Smith'e göre, insan karakterine en uygun olan ve onun yaratıcılığını ortaya çıkarmada en başarılı olan sistem piyasa ekonomisi sistemidir. Ona göre, bireylerin serbestçe karar vermesi ve seçim yapması, mübadele edilen işin değerini belirleyen tek kriterdir. Serbest piyasa sisteminde zorlama ve hile yasaklanmıştır. Bu sistemde, insanların toplumda yükselme ve düşme (kazanma ve kaybetme) derecesi kendi akıllarını kullanma derecesiyle belirlenir. Bu nedenle, piyasa ekonomisi hem ahlâkî hem de âdil bir sistemdir. Piyasa ekonomisi, erdemi ödüllendiren ve kusurları ve kötü alışkanlıkları cezalandıran bir sistemdir (Özgener, 2000: 180-181).

Griswold (2001) da serbest ticaret ve ahlâk ilişkisini ele aldığı çalışmasında, serbest ticaretin yedi ahlâkî ilkeye sahip olduğunu ileri sürer. Bu doğrultuda, serbest ticaret, bireysel onuru ve bağımsızlığı gözetir; devletin gücünü sınırlar; bireylerin etik değerleri geliştirmesini teşvik eder; farklı bölgelerdeki ve kültürlerdeki insanları bir araya getirir; konuşma ve inanç özgürlüğü gibi diğer temel insan haklarını da destekler; savaş maliyetini arttırarak barışı geliştirir; yoksul insanları besler ve giydirir. Ayrıca serbest piyasaya dayalı ekonomilerde sosyal değerler daha fazla korunur. Yolsuzluk, rüşvet, sahte sadâkat, iltimas, imtiyaz gibi değerler ön plâna çıkmaz. Serbest piyasada liyâkat, kalite, çalışkanlık, dürüstlük, şeffaflık, rekabet, hakkâniyet, adâlet ve zenginlik ortaya çıkar.

Genel hatlarıyla piyasa ve ahlâk ilişkileri konusunda altı çizilmesi gereken beş önemli önerme şu şekilde sıralanabilir:[5] 1. Ahlâkın kaynağı piyasa değildir; 2. Piyasanın ahlâk ile bir uyum sorunu yoktur; 3. Piyasa ahlâkı teşvik eder; 4. Piyasa ahlâkın olumlu dışsallığından yararlanır; 5. İşadamlarının para kazanma güdüsü ile zenginliğin yaratılması ahlâksızlık değildir. Ahlâkın kaynağının piyasa olmaması ile kastedilen, ortaya çıkması bağlamında ahlâkın piyasadan bağımsız bir kurum olduğudur. Bir başka deyişle, ahlâkın ortaya çıkması için ille de piyasa kurumunun varolması gerekmez. Muhtemelen insanlar henüz ihtiyaç fazlası ürün biriktirip onları mübadeleye girişmeden, yani piyasa bir kurum olarak ortaya çıkmadan önce de neyin iyi neyin kötü davranış olduğuna ilişkin belirli kodlar, yani ahlâk vardı. Ayrıca ahlâkın varolabilmesi için ille de piyasa gibi bir kuruma ihtiyaç yoktur; çünkü ahlâk kuralları iktisadi olsun olmasın bütün insan davranışlarını kapsar; serbest mübadelenin, özel mülkiyetin, rekabetin olmadığı toplumsal ortamlarda da belirli ahlâk kuralları vardır.

İkinci olarak, temel ahlâkî değerlerle piyasa arasında bir uyumsuzluk yoktur. Ahlâkın öne çıkardığı en temel değerler arasında doğruluk, sözüne sadâkat, çalışkanlık ve dürüstlük yer alır. Piyasanın, "karşılıklılık," "denge," "iyilik et iyilik bul,"… gibi ahlâkî

4 Bazı tüccarlar mallarını aşırı pahalı bir fiyattan sattığı için Hz. Muhammed'den piyasa fiyatlarını sabitlemesi istendiğinde "Şüphesiz fiyatı tayin eden… Allah'tır" diyerek bu istekleri geri çevirmiştir (Akt: Çizakça ve Akyol, 2012: 15). Bu örnek, serbest fiyat mekanizmasının doğru ve sağlıklı bir yol gösterici olduğuna işaret etmektedir.

5 Piyasa ile ahlâk arasındaki ilişki hususunda büyük ölçüde, Acar'ın (2002) "Ahlâk Piyasanın Neresinde?" başlıklı çalışmasından yararlanılmıştır.

ilkelerle uyum içinde olan oldukça güçlü bir mantığı vardır. Karşılıklılık ve iyilik edip iyilik bulma ilkesi gereğince piyasanın bireye verdiği mesaj "birilerinden bir şey alabilmek istiyorsan, sen de onlara bir şey vermek zorundasın" veya "başkalarında beğendiğin bir şey varsa ve bunu istiyorsan, sen de onların beğeneceği bir şey ortaya koymak durumundasın"dır. Doğası gereği kendi kendine yetmekten aciz olan, bütün ihtiyaçlarını kendisinin karşılaması mümkün olmayan, böyle bir şeye kalkışması hiç de akıllıca olmayan birey, piyasa şartlarında, bir kısım ihtiyaçlarını başkalarının ürettikleriyle giderebilmek için karşılığında onlara bir şeyler vermek zorundadır. Bu, kendi ihtiyacını karşılamak için yararlanılan başkalarına ait emeğin veya nimetin karşılığını ödeme biçimi parasal olabileceği gibi, bizzat çalışarak yahut emek vererek ödemek de olabilir. Son tahlilde yapılan şey, başkasına yük olmamak, başkasının sırtından geçinmemek, başkasından elde edilen şeyin bedelini ödemek, birilerinin ürününden istifade edebilmek için karşılığında kişinin de bir şeyler üretmesidir.

Üçüncü olarak, piyasada tutunmak, müşteri edinmek, itibar kazanmak ahlâklı olmayı, ahlâkın öne çıkardığı erdemli tutum ve davranışlara sahip olmayı gerektirir. Her şeyden önce insanlar rasyonel, akıllı, menfaatini bilen ve çoğu kez kendi menfaatini gözeterek iş yapan yaratıklardır. Kendi menfaatini gözeterek iş yapma veya kişisel menfaat peşinde koşma klasik iktisatçılar ve klasik liberal öğretiyi benimseyenler dışında kalanların pek itiraf edemediği, hattâ açıkça karşı çıktığı bir şey olsa da, evrensel bir düsturdur. Bunun yanısıra, piyasa ahlâkı teşvik eder. Ancak bireysel sorumluluk ve özgürlüğün bulunduğu bir piyasa ortamında, bireyin kararlarının ahlâkî değerinden sözedilebilir. Gerçek ahlâk ve ahlâklı davranış ancak özgürlükçü ortamlarda yeşerebilir. Bireylerin zorla "ahlâklı" davranmaya itildiği, eylemleri ve etkinliklerinin plânlandığı, kendilerine ait kararlar vermelerine fırsat verilmediği bir ortamda kimin erdemli kimin erdemsiz olduğunun ayırt edilmesi mümkün değildir.

Dördüncü olarak, piyasanın etkin işleyebilmesi ve piyasa başarısızlığının önüne geçilebilmesi için son derece önemli koşullardan biri "işlem maliyetlerinin düşüklüğü"dür. Ahlâkın ve ahlâklı bireylerin varlığı işlem maliyetlerini azaltmak suretiyle piyasaya olumlu bir dışsallık sağlar. Ahlâkın, bireyleri sözüne ve borcuna sadık olmaya teşvik etmek suretiyle, piyasaya son derece olumlu bir dışsallık sağladığı açıktır. Bu anlamda ahlâkın sağladığı pozitif dışsallıklar piyasa sürecini etkinleştirir, hızlandırır ve daha işlevsel hale getirir. Bu sayede tasarruf edilen zaman, para ve enerjinin üretime ve yatırımlara yönlendirilmesi, kaynakların daha etkin kullanılması mümkün olur.

Son olarak da, para kazanmak bizatihi ahlâkî veya gayri ahlâkî sayılamaz. Ahlâkî veya gayri ahlâkî olan, paranın veya servetin kazanılma ve harcanma biçimidir. Dürüst bir şekilde çalışarak, başkalarının hakkına tecavüz etmeden, rakiplerini yasa dışı yollara başvurarak piyasa dışına itmeden, devletin veya bir başka otoritenin sunacağı avantalara tenezzül etmeden, daha kaliteli malı daha ucuza üretmeye, bu suretle daha çok müşteri kazanıp daha çok hâsılat elde etmeye dayalı bir para kazanma faaliyetine hiç bir ahlâk sisteminin itirazı olamaz. Yine kazanılan paranın yeniden yatırıma aktarılması, birtakım sanatsal, kültürel veya hayır amaçlı faaliyetlerin finansmanı için kullanılmasının erdemli davranışla hiç bir uyumsuzluğu olmadığı gibi, tam tersine böyle bir hareket gayet erdemli bir davranış olarak övgüye değer-

dir. Kaldı ki hemen bütün ahlâk sistemlerinin övdüğü cömertlik, paylaşma, toplum yararına harcama, yoksulları görüp gözetme gibi erdemli davranışlar ancak zenginliğin yaratılmasıyla, çalışıp para kazanılmasıyla mümkündür.

Çeşitli ahlâkî hükümler vaaz eden bir din olarak İslâm'ın piyasa ekonomisiyle uyumlu olup olmadığı da günümüzde giderek öne çıkan bir tartışma konusudur. Bize göre İslâm ve onun ahlâkî öğretileri piyasa sistemi ile tamamen uyumludur. Kur'an-ı Kerim toplumda zenginler ve yoksulların olacağını kesin olarak belirtir ve açık bir biçimde özel mülkiyet ve miras haklarını savunur. Yani bir işadamı tarafından tebliğ edilen (Hz. Muhammed hayatının büyük bir bölümünde başarılı bir tüccardı) ve ticareti ta en başından beri aziz tutan bir din olan İslâm, yoksulların ve muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ahlâkî değerlerle desteklenmiş bir kapitalist sistemle oldukça uyumludur (Çizakça ve Akyol, 2012: 14).

Liberal Ekonomilerde Ahlâkî ve Siyasi İlkeler

Esasen liberal felsefeye dayalı iktisadi sistemlerin dayandığı başlıca değerler, kurumlar ve ilkelerin çoğuna buraya kadar yapılan tartışmada doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmiştir. Bu bölümde ilave bazı katkılar ve toparlama yapılacaktır.

Siyasi Liberalizmin kurucu önderlerinden biri olarak bilinen Locke'a (1632-1704) göre, toplum halinde yaşayan insanlar yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlük gibi bazı doğal haklara sahiptirler. Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını savunmuş, bunun için de devleti gerekli görmüştür. Locke'un düşüncelerinden etkilenen, İskoç Aydınlanmasının ileri gelen düşünürlerinden biri olan David Hume (1711-1776) ise, anti-rasyonalist liberalizmin ilk savunucularından birisi olmuştur. Hume'a göre, toplumsal kural ve kurumlar belirli bir aklın bilinçli, önceden plânlanarak yaratılmış eseri değildir. Hume kural ve kurumların kendiliğinden oluştuğunu ve bu kural ve kurumların işleyişine müdâhale edilmemesi gerektiğini savunmuştur (Akt: Aktan, 1995: 8).

Faydacı felsefenin en önemli temsilcisi olan Jeremy Bentham'e (1748-1832) göre ise insan davranışlarını yönlendiren temel ilke haz-elem ilkesidir. "Doğa insanoğlunu iki yüce efendinin, *elem* ve *haz*zın idaresine verdi. Ne yapacağımıza karar vermenin yanı sıra, ne yapmamız gerektiğini de sadece onlara göre belirlemeliyiz (…) Her yaptığımızı, her söylediğimizi, her düşündüğümüzü onlar yönetir (…) *Fayda ilkesi* bu itaati kabul eder ve [toplumsal kuramının] temeli sayar" (Akt: Hunt, 2005: 175). Kısacası Bentham'in faydacılık ilkesi, "bütün insan faaliyeti hazzı azamileştirme arzusundan çıkar" biçiminde ifade edilebilir (Hunt, 2005: 175). Faydacı felsefenin diğer önemli savunucuları James Mill ve oğlu John Stuart Mill'dir. Bu önemli düşünürlerin yanı sıra, liberalizmin önde gelen isimleri arasında Montesquieu (1689-1755), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Alexis de Tocqueville (1805-1859), İmmanuel Kant, Friedrich von Schiller, John Madison ve John Marshall sayılabilir (Aktan, 1995: 9).

Bu düşünürlerin görüşlerine bakıldığında, insanların bazı temel hak ve özgürlüklere sahip oldukları ve bunların da bir sosyal teori olarak liberalizmin esas unsurunu oluşturdukları görüşü hâkimdir. Siyasi liberallere göre, siyasi ilkeler ve bu

ilkelerin gerekçeleri, farklı ve muhtemelen de oldukça karşıt fikirlere sahip bireyler tarafından özgür bir şekilde uygulanabilmelidir (Clayton, 2002: 11). Liberalizmin önemli temsilcilerinden olan Dworkin de, tüm insanların malların veya fırsatların eşit dağıtımı anlamında ve malların ve fırsatların nasıl dağıtılacağı konusundaki politik kararlar karşısında da eşit saygı ve ilgi anlamında eşit muamele haklarına sahip olduklarını ileri sürmektedir. Ayrıca insanlar bu haklara, doğuştan veya karakteristik veya erdem veya fazilet olarak değil de, sadece insanoğlu oldukları için sahiptirler (Akt: Rasmussen, 1990: 155).

İnsanların sahip oldukları bu temel hak ve özgürlüklerin en önemli sonucu da, ekonomik sistemin bir doğal düzene sahip olduğu ve doğuştan bir takım haklara sahip olan bireylerin kişisel çıkarları peşinde koşmaları sayesinde toplumun refahının da maksimize olacağıdır. Bu doğrultuda, devletin piyasa ekonomisinin işleyişine müdâhale etmemesi gerekmektedir. Ancak bu durum devletin tam anlamıyla gereksiz olduğu ve ortadan kalkması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bilakis devlet bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve garanti altına alınması anlamında bazı görevler üstlenmelidir.

Bu çerçevede örneğin Friedman'a göre de, serbest piyasanın varlığı elbette ki devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine, devlet hem "oyunun kuralları"nı belirlemek için bir forum olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir. Piyasanın yaptığı şey, siyasi araçlarla karara bağlanması gereken sorunların oranını büyük ölçüde azaltarak, devletin oyuna doğrudan katılması gerekliliğini en aza indirmektir. Siyasi araçlarla faaliyette bulunmanın temel özelliği, daha sonra büyük oranda uyum ve mutabakat gerektirmesi ya da bunu zorla sağlama eğilimi yaratmasıdır. Öte yandan piyasanın en büyük avantajı, geniş ölçüde çeşitliliğe izin vermesidir. Siyasi terimlerle ifade edilirse, bu bir nispi temsil sistemidir. Her birey istediği kravat rengi için oy kullanabilir ve çoğunluğun hangi rengi istediğini bilmek zorunda değildir. Kendisi azınlığın içindeyse dahi, çoğunluğun istediğine uymak zorunda değildir (Friedman, 2008: 20).

Özgür bir toplumun bir özelliği, hiç kuşkusuz, bireylerin toplumun yapısında radikal bir değişikliği açıkça savunma ve propagandasını yapma özgürlüğüdür; ancak bu savunma ikna yoluyla olmalı ve zorlama ya da diğer baskı biçimlerini içermemelidir (Friedman, 2008: 22). Rızaya dayalı bir yönetim de, ancak demokratik bir toplumda oluşabilir. Demokratik bir toplumda toplumsal gruplar hukuksal normlar çerçevesinde programlarını ortaya koyar, bunları açık ortamda tartışır ve bireylerin onayına sunarlar. Bireylerin onayından geçen bir program, dolayısıyla o programa sahip grupların doğal olarak yönetime gelmeleri gerekir. Liberalizmin siyasi projesi demokrasilerde toplumun onayı, başka bir deyişle bireylerin rızası, yönetimin meşruiyeti için esas ve yeter şarttır.

Ayrıca din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve ifade hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti liberalizmin olmazsa olmaz siyasi ilkeleri arasında sayılabilir. Bireylerin her tür inancı seçme, benimseme ve yaşamına aktarma hakkı bulunmaktadır. Hiç kimse her hangi birini inancından dolayı kınama, cezalandırma, ayıplama veya sınırlama hakkına sahip değildir. Zaten sosyal yaşam içinde bu alandaki tehdit başkasından

değil; doğrudan, ya da dolaylı olarak devletten gelir. O halde devlet, inançlar karşısında tayin edici bir konumda bulunamaz; aksine dini inançlara karşı saygılı olmak zorundadır. Devleti böyle bir konumda tutmak için liberalizm devletin "seküler" olmasını kabul etmektedir.

Sonuç olarak, liberal ekonomilerin ve bunların dayandığı liberal öğretinin savunduğu siyasi-iktisadi ve ahlâkî ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1) Özel mülkiyet (mülk edinme ve mülkü üzerinde serbestçe tasarrufta bulunma hakkı),

2) Tercih özgürlüğü (bireylerin ne yapacakları ve ne tüketecekleri konusunda tercihlerine saygı duyulması),

3) Girişim özgürlüğü (girişimcilerin kaynaklarını nereye yatıracaklarına kendilerinin karar vermesi),

4) Rekabet (kâr arayışının meşruiyeti, piyasalara giriş-çıkışın engellenmemsi, fiyat ve kalitede yarışma),

5) Serbest ticaret (insanların emeklerinin ürünü olan şeyleri serbestçe başkalarıyla değiş-tokuş edebilmeleri, ticaretin engellenmemesi),

6) Sınırlı devlet (dış güvenlik, iç güvenlik ve adaletten sorumlu, gücü yasalarla sınırlanmış devlet)

7) Görünmez el'in (piyasa/fiyat sisteminin) erdemi (kişinin kendi menfaati peşinde koşarken topluma da hizmet etmesi; fiyatların toplumdaki dağınık bilgiyi kaynakların etkin kullanımını sağlayacak biçimde sevk ve idare etmesi; piyasanın birbirini tanımayan milyonlarca insanın işbirliği yapmasını sağlaması),

8) Çoğulcu (liberal) demokrasi (alternatif siyasi partilerin ve programların serbestçe siyasi rekabet içinde olması, herkesin oy hakkı, iktidarın rızaya dayalı olması),

9) Sekülerizm (farklı din, mezhep ve ideolojiler karşısında tarafsız, farklı toplum kesimlerine eşit mesafede duran devlet),

10) Negatif özgürlükler: bireylerin, başkasına zarar vermemek koşuluyla, yapmak istedikleri şeylerin engellenmemesi; farklı anlayışlara ve yaşam tarzlarına saygı; onlara devlet veya başka organize güçlerce tercih dayatmasının yapılmaması.

Kaynakça

ACAR, Mustafa (2002). Ahlâk Piyasanın Neresinde?,*Piyasa Dergisi*, 1 (4), ss. 11-18.

ACAR, Mustafa (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 53, ss. 1-28.

ACAR, Mustafa (2011). Özgürlük ve Medeniyetin Temel Kurumu: Özel Mülkiyet, *Muhafazakâr* Düşünce Dergisi, 7 (27), ss. 39-56.

AKTAN, Coşkun Can (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, ss. 3-32.

BALDWIN, Jason (2004). Mülkiyet ve Ahlâkî Hayat, çev. Zeynep Kopuzlu, *Piyasa Dergisi*, 2 (9), ss. 31-36.

BAŞDEMİR, Hasan Yücel (2009). *Liberalizm Ahlâkî Temeller*, Ankara: Liberte Yayınları.

CİHAN, Mustafa (2004). Spinoza'nın İnsana Bakışı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi, 4 (2), ss. 177-190.
CLAYTON, Matthew (2002). Liberal Equality and Ethics, *Ethics*, 113 (1), pp. 8-22.
ÇETİN, Halis (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 217-235.
ÇİZAKÇA, Murat; AKYOL, Mustafa (2012). *Ahlâkî Kapitalizm*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
DEMİR, Ömer; ACAR, Mustafa (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 6. baskı, Ankara: Adres Yayınları.
FRIEDMAN, Milton (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*, çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, İstanbul: Plato Yayıncılık.
GRISWOLD, Daniel (2001). *Seven Moral Arguments for Free Trade*, Cato's Center for Trade Policy Studies, http://www.cato.org/publications/commentary/seven-moral-arguments-free-trade
HAYEK, Friedrich von (2010). *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldıray Arsan, Atilla Yayla, 4. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
HUNT, Emery Key (2005). İktisadi Düşünce Tarihi, çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
MACHAN, Tibor R. (2004). Mülkiyet Hakları ve Kapitalizmi Savunmak, çev. Bahadır Akın, *Piyasa Dergisi*, 2 (9), ss. 21-30.
ÖKTEM, Ülker (2007). Kant Ahlâkı, *Araştırma, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi,* Cilt 18, ss. 11-22.
ÖZGENER, Şevki (2000). Ekonomik Sistemler ve Ahlâk, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, ss. 175-190.
POYRAZ, Hakan (2005). Ahlâklı Olmanın Gerekçesi Nedir?, *2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 15-16 Kasım 2005 Sakarya, ss. 9-16.
RASMUSSEN, Douglas B. (1990). Liberalism and Natural End Ethics, *American Philosophical Quarterly*, 27 (2), pp. 153-161.
YAYLA, Atilla (2011). Piyasa Ekonomisi, Rekabet ve Refah, *Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları*, 24.11.2011, ss. 189-202.

Müzakere

Prof. Dr. **Abdulkadir Buluş**
Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi

Acar'ın Liberalizmin temel ilkelerini ele aldığı bildirisinin ilk kısmında, kapitalizm dışındaki diğer sistemlerin kollektivist olduğu görüşü öne sürülmektedir. Hâlbuki liberal ekonomik sistemlerin de piyasanın görünmez eli gibi mekanizmalar yoluyla bir tür kollektivist doğaya sahip olduğu öne sürülebilir. Liberalizmin serbest piyasa ilkelerinin kendiliğinden işlediği öne sürülen düzeltici mekanizmalarının aslında soyut genellemelere dayalı olduğundan bir tür kendiliğinden sorgulanamaz bir sistem gibi ele alınmasının yarattığı kolektivizme dikkat çekilmelidir.

Kapitalizm ile serbest piyasa ekonomisi veya liberalizm özdeşliğinin sorunları dikkat çekicidir. Hangi tür liberalizmin analize konu edileceği belirsizdir. Modern liberal devletlerdeki liberal olmayan uygulamalar ile saf teorideki liberal politikaların örtüşmemesi sorununa dikkat çekilmektedir. Acar'ın liberal ekonomik sistemden elde edileceği öne sürülen faydalarının Sosyalizm ile mukayese edildiğinde ancak ehven-i şer bir sistem sayılabileceği söylenebilir.

Bildirinin ikinci kısmında ise liberal ahlâk kavramı ele alınmıştır. Burada Acar'a göre piyasa ekonomisinin alternatifleri kumanda ekonomileridir. Bu kapsamda en yaygın yöntem olan karma ekonomik (mixed economy) modellerdir. Bu modellerin devletin görünür elini öne çıkarttığı vurgulanmaktadır. Özetle Acar bu kısımda piyasanın ahlâkın olumlu dışsallığından yararlandığını; ahlâkın kaynağının piyasa olmadığını; piyasanın ahlâkı teşvik ettiğini; piyasanın ahlâk ile bir uyum sorunu olmadığını ve para kazanma güdüsü ve zenginliğin yaratılmasının ahlâksızlık olmadığını öne sürmektedir. Yine Acar'a göre, bazı liberal düşünürler bizzat ahlâkla ilgilenmişlerdir. Acar'a göre "İslam ve onun ahlâkî öğretileri piyasa sistemi ile tamamen uyumludur… işadamı tarafından tebliğ edilen ve ticareti ta en başından beri aziz tutan bir din olan İslam, yoksulların ve muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanmasına

yönelik Ahlâkî değerlerle desteklenmiş bir kapitalist sistemle oldukça uyumludur".

Bu görüşlere ilişkin şu değerlendirme, eleştiri ve katkılar yapılmıştır.

1. Hiç kimse, piyasa karşıtı değildir. Liberalizmin politikadan uzaklaştırılmış ve gelir dağılımı gibi meselelerin çözümünün, piyasaya müdahale olmaksızın üretim faktörlerinin üretime katkısı oranında pay alacağı şeklindeki bir yaklaşımla ele almasını savunu ama bu gerçekçi değildir.

2. Ahlâkî davranışların seçimi özgür insanın tercihlerine bırakılmışsa da, İslam ahlâkında günah veya kötü olan engellenmeye çalışılır. Dolayısıyla bu tür müdahaleler liberal ahlâk ile bağdaşmamaktadır.

3. İslam ahlâkı ile piyasanın uyumu sorununda "İslam piyasa ekonomisiyle uyumludur" görüşü felsefi olarak şu temele göre şekillendirildiği için eleştirilmelidir.

a. Dünyada en iyi ekonomik sistem kapitalizmdir.

b. Kapitalizmin dışındaki sistemler başarısızdır.

c. İslam ve ahlâkî öğretileri kapitalizmle çelişmemektedir.

Hâlbuki bu bakış açısı İslam'ı piyasaya uyum sağladığı sürece veya eklemlendiği sürece veya kapitalizme benzerlikleri bakımından kıyaslamada yer almakta ve İslam bir sisteme yamanmış olmaktadır. Yani İslam araç olarak kullanılmış olmaktadır.

Bu noktada şu itirazlar yapılabilir. Şu zamanda saf bir İslam ekonomik sistemi yokluğu öne sürülerek kapitalizmin alternatifinin olmadığını öne süren basit yaklaşımlar olası bir İslami ekonomik sistemin yalnızca teorik düzeyde tartışılmasına yol açmakla beraber ileride Müslümanlar isterse pekala uygulanabilecek bir sistem olduğunu söylemeye mani değildir. Buna göre,

a. İslami değerlere dayalı bir sistem olabilir.

b. Dolayısıyla kapitalizm alternatifsiz değildir.

c. İslam ve ahlâkî öğretileri kapitalizmle çelişmektedir.

İslam Ahlâkı ile piyasanın uyumu meselesinde uyum sağlayacak olan neden İslamdır sorusu üzerinde düşünülmelidir. Piyasa, İslamın ahlâkî ilkelerine uyum sağladığında piyasa ile İslam uyumu gerçekleşir ama İslam piyasaya uyum sağladığında o zamanki piyasanın İslam ile uyumlu olduğu öne sürülemez.

İslamın kapitalizmle uyumlu olduğuna dair mukayeselerin asıl amacı, Müslümanların kapitalizme itirazlarını ortadan kaldırmak ve Müslümanların ekonomik davranışlarını kapitalizmle uyumlaştırmalarını sağlamlaştırmaktır.

Adam Smith'in "Ahlâkî Duygular Kuramı" gibi bir kitap yazması veya ahlâk felsefesi ile ilgilendiği gibi argüman liberalizmin ahlâka uygun bir sistem olduğunun göstergesi olamaz. Çünkü piyasa ahlâka karşı değildir, teorik olarak ama ortaya çıkan gelir dağılımının adaleti, dış ticarette haksız değişim oranları, doğal kaynakların tahribi ve kumarhane ekonomisi gibi sonuçları bu sistemin ahlâkî niteliğinin söylem düzeyinde olduğunu göstermektedir. Kısaca kapitalizmin sonuçları ahlâk dışıdır.

Son olarak kapitalizme karşıt bir sistem olarak İslam ekonomisinin imkânları nelerdir sorusuna şu cevap verilebilir:

İslâmî değerlere dayanan bir ekonomik sistemin tam anlamıyla uygulanması için teorik olarak bu sistemin tüm dünyada kabul edilmesi gereklidir. Ancak bu ideal durum veya asr-ı saâdete kısa sürede ulaşılamayacağı kesin olduğuna göre bu sistemin uygulanması için gayret göstermeyi geleceğe mi ertelemek gerekir? Evet deniliyorsa zaten bugün sistemden şikâyet etmeye gerek yoktur. Cevap hayır ise mevcut koşullarda bu sistemin kurulması için hangi politika ve strateji izlenmesi gereklidir?

Mevcut durumda özellikle finans alanında İslamî finansal yöntemlerin kapitalist sistemin temel ilkelerine alternatif olabildiklerini savunmak kolay değildir. Hatta belki de, kapitalist sistemin kurallarına uyum sağlama yeteneği ölçüsünde uygulanabildikleri bile söylenebilir. Bu durumun nedenlerinden birisi İslam ekonomisi talep edenlerin bu ölçüde İslami değerleri içselleştiremedikleri için özellikle iş ortaklıklarına yönelik mümince bir fedakârlık yapamadıkları için İslam ekonomisine uygun fonların yeterli büyüklüğe ulaşamamasıdır. Çünkü geleneksel kapitalist mali ve finansal kurumlar tasarruflar için kar zarar ortaklığı modellerinin getirisi belli olmadığı için daha yüksek bir getiri teklif ettiklerinde İslami ilkelere uygun çalışan iş ortaklıkları ve finans kurumlarının mudâraba tipi yatırımları yeterli fon toplayamamaktadır. Hâlbuki Müslümanlar reel üretimde kullanılabilecek ortaklıkların getirilerine veya zararlarına her durumda rıza gösterip uzun vadedeki birliktelikten kaynaklanan faydaları kısa vadedeki dünyevi amaçlara tercih etseler kendi modellerinin başarısız olma ihtimali düşüktür. Bu ise aza razı olma ve ahireti dünyaya tercih etme gibi değerlerin içselleştirilmesine bağlıdır.

İkinci bir neden de, İslam ülkelerinin gerçek işbirlikleri ve işbirliği örgütleri kuramamış veya tam olarak işletemiyor olmalarıdır. Tüm dünyanın Müslüman olması beklenemeyeceğine göre İslami ilkelere uygun ekonomik bir sistemin kapitalist sisteme rakip olması için kendi içerisinde bu sistemi işletecek bir bilince erişmeleri gerekir. Bu sağlanabilirse kapitalist sistem ile İslami değerlere sahip bir ekonomik sistem sonuçları bakımından mukayese edilip değerlendirilebilir. Açıkçası bu teorik durum gerçekleşse İslami değerlere dayanan sistemin daha insana ve daha tercihe şayan sonuçlar üretebileceği veya kapitalizmden daha kötü sonuçlar üretmeyeceği söylenebilir. Bu yeni sistem teknolojide yarışabilir mi sorusu ise hayatidir. Ortak beşeri sermaye ile yarışmaması için bir sebep görünmemektedir denilebilir.

Kapitalist sistemle rekabet halinde kendi değerlerinden kaynaklanan toplumsal iyilikleri ortaya koyabildiği sürece bu sistemin dünya ekonomisindeki payı zamanla artabilir. Sonuç olarak İslami değerlere dayalı bir ekonomik sistem mümkündür. Olmasa idi İslam bazı ekonomik emir ve tavsiyelerde bulunmazdı zaten. Ancak bunun mümkün olabilirliği Müslümanların istemesine ve birliğine bağlı görünmektedir. Değere dayalı bir ekonomi kendi değerlerine değer verenlerin varlığını gerektirmektedir.

Bildiri

Prof. Dr. **Cem Somel**
Abant izzet Baysal, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi

Ahlâk ve İktisat Politikaları
Empati

Bu tebliğde ahlâk kelimesi etik manasında kullanılmaktadır. Yani tüm insanlar için vazedilen davranış kuralları manasında kullanılmaktadır. Ahlâk kavramıyla adalet kavramı arasında bir örtüşme var. Bir insanın davranışlarında ahlâklı olduğunu ama adaletsiz işler yaptığını; ya da adalet mefhumu olmayan bir insanın ahlâklı yaşadığını söylemek zordur.

Tebliğin başlığı "Ahlâk ve İktisat Politikaları". Konumuz, mevcut dünyada uygulanan liberal politikaları adalet ve ferdî ahlâk açısından tartışmaktır.

Dünyada insanlar arasında, aileler arasında tüketimde, gelirde, servette, siyaseti etkileme kudretinde muazzam farklar var. Acaba bu mevcut farklar, fertlere siyasî tercihlerinde ahlâkî bir mesuliyet yüklemiyor mu? Ahlâk ile sosyal adalet istemek arasında alâka yok mudur?

Gasp Meselesi

Önce bu soruyu kime yönelttiğimizi belirlemek gerekir. Mevcut gelir ve servet dağılımında en yoksul olanların sosyal adaletten yana duruş göstermesi, normaldir. Bunların sosyal adalet istemesi, davranış kuralı koymaz. Sosyal adaletten yana duruşu herkes için davranış kuralı olarak vaz edecek konumda olanlar, sosyal adaletin artmasında şahsî menfaati olmayanlardır.

Sosyal adaleti bunda şahsî menfaati olmayan neden istesin? Sosyal adalet talebinin genel dayanağı olsa olsa empati olabilir. Empati, kendini başkasının yerine

koymağa çalışmak demektir. Gelir ve servet dağılımında avantajlı konumda olanların sosyal adalet talep etmesi empatiden kaynaklanır.

Empatinin iktisat politikalarını etkilememesi, bu politikalara yansımaması gerektiğini iddia eden insanlar var. Kanımca bugün iktisatta en önemli ahlâkî sorunlardan biri, bu görüş ve duruştur. Bu görüşçe, ekonomide paylaşma ve dayanışma duyguları insanlığın iptidaî bir safhasına tekabül eder. İnsanoğlu, modern çağda serbest mübadelenin ve serbest sözleşmenin toplumsal yararını keşfetmiştir. İddia şöyle özetlenebilir: İki fert anlaşarak bir sözleşmeyi, akçeli bir alım satımı, yasal kısıtlama veya zorlama olmaksızın, serbesti içinde yaptı ise, mutlaka bu iki fert bundan istifade etmiş olmalıdır. İkisi de istifade etmese, o muameleyi yapmaz idiler. Fertler serbestçe alım satım ve sözleşme yapabildiğinde, bütün toplumun taleplerine tekabül eden, mümkün olan en yüksek mal ve hizmet üretimi gerçekleşir.

Bu görüşü öne sürenler, serbest iktisadî faaliyetler neticesinde gelir ve servet dağılımında ortaya çıkan büyük farkları kabul ettirmek için, ekonomilerde karşılığı olmayan soyut iktisadî bir model kurmuştur. Bu, neoklasik iktisadın tam rekabet piyasalı ekonomi modelidir. Modern ekonomilerin gerçek işleyişine hiç uymayan varsayımlarla, tamamen küçük üreticilerden müteşekkil bir ekonomi tasvir edip, bununla serbesti içinde yapılan alım satımın ve sözleşmelerin toplum için ideal sonuçlar verdiğini ispatlamağa çalışırlar.

Soyut ütopik modellerin ve ekonomide özgürlük fikrinin cazibesinin karşısında, kapitalizmin beş asırlık tarihi kaya gibi durmaktadır. On altıncı yüzyıldan bu yana bu sistem dünyada sınıflar arasında ve milletler arasında servet uçurumları, gelir uçurumları, siyasî ve askerî kudret uçurumları meydana getirmiştir ve bu uçurumlar hâlen devamlı derinleşmektedir.

Mesele şudur: serbestçe alış veriş ve sözleşme yapanlar bu eylemleri gönüllü yapsa da, alış verişin ve sözleşmenin şartları tarafların pazarlık gücüne göre belirlenir. Bir sözleşmede tespit edilen fiyat, ücret, maaş, kira, faiz haddi ve diğer şartlar, pazarlık gücü üstün olan tarafın lehinde bağıtlanır. Tarafların pazarlık gücü arasında fark olduğu, tarafların piyasa malumatı arasında fark olduğu şartlarda teşekkül eden fiyatlar, değer göstergesi veya maliyet göstergesi veya tüketici tercih göstergesi olamaz. Fiyatların, ücretlerin, kiraların vs. bu şartlarda belirlendiği mübadeleler, servetin bir zümrenin elinde birikmesiyle neticelenmektedir.

Kapitalizm ve liberal görüş Avrupa'da ortaya çıktı. Avrupa'da İlk Çağdan on yedinci yüzyıla kadar, hem Katolik mezhebinde, hem de reformcu mezheplerde, bir alış verişten, bir sözleşmeden *tarafların eşitçe, hakkaniyetli istifade etmesi* gerektiği ilkesi savunuldu. Hıristiyan düşünürler, taraflardan birinin ticarî işlemden veya sözleşmeden herhangi bir pazarlık avantajı sayesinde öteki taraftan daha çok istifade sağlamasını *gasp* (extorsion) telakki etmekte idi. Bu anlayış çerçevesinde Batı ve Orta Avrupa'da, tâcir bir malı stoklayıp kıtlık yaratarak ihtikâr yaptığında; zanaatkâr kalfasına örfî olandan düşük ücret ödediğinde; toprak sahibi çiftçiden yüksek kira koparmaya tevessül ettiğinde; tefeci borçlusundan faiz talep ettiğinde ya da kabul edilmiş faiz tavanından fazlasını talep ettiğinde, mağdurlar Kilise mahkemelerinde veya kraliyet mahkemelerinde bu gasp işlemlerinin faillerini dava ederek yaptıkları-

nı tazmin ettirebiliyordu.[1] On yedinci yüzyıla kadar Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde dinî otoritenin iktisadî ilişkilere müdahaleleri, gelir dağılımını bozan ve servet biriktirmeğe yarayan fiilleri baştan önlemeği amaçlıyordu.

Ama Avrupa'da Modern Çağda tâcirler bu kısıtlamalara karşı mücadele ede ede, on sekizinci yüzyılda Aydınlanma akımı toplumların yönetimine hâkim oldu. İktisadî faaliyetlerde dinî hakkaniyet ilkesi itibardan düştü, bir etkisi kalmadı. Aydınlanma döneminde Avrupalı devletler ülkeler fethederek müstemlekele hâline getirdi; Avrupalı tâcirler köle ticareti ve köle istihdamıyla sermaye biriktirdi; 19. yüzyılda askerî tehditle Osmanlı, İran ve Çin gibi devletlere Avrupalı sermayedarlar lehine ticaret anlaşmaları dayattılar.

Serbest mübadelenin hüküm sürdüğü bir ekonomide toplum için en iyi neticenin ortaya çıkacağını derli toplu ilk savunanlardan biri, İskoçyalı Adam Smith oldu. Adam Smith, 1776'da yayımlanan eserinde örfün, loncaların, Kilisenin ve devletin iktisadî faaliyetler üzerindeki baskı ve kısıtlamalarına karşı çıktı. Smith küçük çiftçiler, küçük ticaret erbabı, zanaatkârlar adına serbest mübadeleyi savundu. Ama Smith, eşit olmayan şartlarda yapılan sözleşmelere karşı da hassastı. Smith eserinde, sermayedarların üstün pazarlık gücü sayesinde işçi ücretlerini mümkün olan asgarî seviyeye düşürdüğünü anlatıp eleştirir.[2] Smith yine eserinde tâcirlerin her fırsatta işbirliği yaparak desiseyle fiyatları, tüketicilerin aleyhine saptadıklarını anlatıp eleştirir.[3] Liberalizmin babası, zahir, serbest piyasada gözlediği gasp hâdiselerinden endişe duymakta idi. Buna da şaşılmaz; kendisi Glasgow Üniversitesinde Ahlâk Felsefesi Profesörü idi. Smith, empatiden ve adalet anlayışından yoksun değildi. Ama bu, Avrupa'da ekonomiye ahlâkçı bakışın son soluğu idi.

19. yüzyılda iktisadî liberal görüşü tekemmül ettiren Avrupalı ve Amerikalı iktisatçılar, iktisadı objektif görünümlü bir bilime dönüştürmeğe çalıştılar. Bu arada adalet ve etik kavramlarını iktisat ilminin dışına sürdüler. 20. yüzyılda von Hayek, sosyal adaletin boş bir kavram olduğunu ileri sürdü.

Bizim dünyamızda da 16. yüzyıldan itibaren dirlik sisteminin tedricen çözülmesi, yerine iltizam sisteminin ikame edilmesiyle, Osmanlı ülkesinin kapitalist dünya sisteminde çevre ekonomileri arasında yer almasından itibaren, merkez ülkelerindeki iktisadî fikriyat ülkemizde aynen benimsenir ve tatbik edilir oldu.

Ülkemizde asgarî ücret tespitinden eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine, alt işverenden istihdamın alanını genişletme projesinden vergi yükünü dolaylı vergilere kaydırma eğilimine kadar birçok iktisat politikası, empati, sosyal adalet ve ahlâk çerçevesinde irdelenebilir.

Şunu da eklemek gerekir ki, yaşadığımız sistemde gelir ve servet temerküzünün yol açtığı tek sorun aileler arasında refah ve hayat şartlarındaki farklar değildir. Servet temerküzü, demokrasinin gerektirdiği siyasî eşitliği de imkânsız hâle getirmektedir. Zaten servet biriktirmenin başlıca saiki, başkalarının kaderine hâkim olma, başkalarına tahakküm etme hırsıdır.

1 R. H. Tawney. Religion and the Rise of Capitalism. New York: Mentor. 1953. ss. 133, 143.

2 Adam Smith. The Wealth of Nations: Books I-III. London: Penguin. 1999. 169-170.s.

3 A.g.e. 232-233.s.

Bireysel Faaliyetlerin Toplu Sonuçları

Konumuz açısından başka bir mesele, içinde yaşadığımız sistemde fertlerin serbesti içinde yürüttüğü iktisadî faaliyetlerin kolektif olarak yarattığı dışsal etkilerdir. Güncel bir örnekle somutlaştıralım. Yurdumuzda bir firmanın yurt dışında bir bankadan kredi almasında ahlâkî olarak itiraz edilecek bir şey yoktur. Yabancı birinin Türkiye'de bir bankaya mevduat göndermesinin de ahlâkî bir yönü yoktur. Ülkemizde birinin tasarruflarını dövize çevirip saklamasının da ahlâkî bir yönü olduğu kimsenin aklına gelmez. Ancak bu üç tip eylem, ahlâkî açıdan vahim, çok adaletsiz bir sonuç doğurabilmektedir.

Yabancıların kredi ve mevduat vermesi ülkemize çok miktarda döviz girmesine sebebiyet vermekte; bu da dış ticaret açığına yol açmaktadır. Dövizin ucuzluğundan yararlanan servet sahibi yurttaşlar döviz varlıkları biriktirmektedir. Günün birinde yabancılar alacaklarını topluca çekmek istediğinde, bunların getirdiği dövizin bir kısmı ithalat fazlasında kullanılmış olduğundan, bir kısmı da yurttaşlar tarafından iddihar edildiğinden döviz buhranı çıkmaktadır. Buhranda, yüksek oranda devalüasyonu önlemek için devlet bizzat dışardan borçlanarak şirketlere ve bankalara döviz sağlamaktadır. Böylece şirketlerin ve bankaların biriktirdiği özel borçlar, kamunun yani herkesin uhdesine geçirilmektedir. Borçlanma sürecinde hiçbir dahli ve mesuliyeti olmayan halka vergileriyle ödeme dış borcu külfeti yüklenmektedir.

Bu olay Türkiye'de 1994'te vuku buldu ve 2001'de tekerrür etti. Türkiye'yi yönetenler hâlâ bu tip buhranlara yol açan uluslararası finansal serbesti politikasında ısrar etmektedir.[4] Burada bir adalet sorunu yok mudur?

Yunanistan halkı 2009'dan itibaren benzer bir adaletsizliğe maruz kalmıştır. Yunanistan devleti bir tarihte Avrupa Birliğine katılarak ekonomisini Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkelerinden ithalata, bu arada Almanya'dan ithalata açtı. Yunanistan, Almanya ile dış ticarette sürekli açık verdi. Alman bankaları Yunanistan devlet tahvilleri satın alarak Yunanistan'da para akışı sağladı. Zamanla Yunan devleti tahvillerin faizini ödeyemeyecek hâle geldi. Yunanistan devleti sıkıştı, iflas etmemek için dış baskı altında kamu harcamalarını azalttı, memur ve emekli maaşlarını kıstı, kamu tesislerini ve adaları satışa çıkardı. Yunan halkı dört yıldır süratle yoksullaşmaktadır. Dünya basını Yunan halkını tembellikle vs. suçlamaktadır. Sorulabilir: Yunan imalât sanayilerinin Alman sanayilerine karşı rekabet edememesi kabahat midir? Alman bankaların Yunan devlet tahvili almasında ve Yunan devletinin bütçe açıklarını tahvil ihraç ederek karşılamasında sıradan Yunanlıların günahı, mesuliyeti nedir? Bu olayda bir haksızlık yok mudur?

Sorunu başka bir açıdan ifade edelim: Türkiye'de 100 TL fiyatla ithal bir tüketim malı satın alan ya da 100 TL fiyata ithal girdilerle üretilmiş bir tüketim malı satın alan bir kişi düşünelim. Bu kişi, satın aldığı 100 liralık malın fiyatının 200 TL olmamasının

4 Bu cümlelerin yazıldığı 11 Kasım 2013 tarihinde TCMBnın son uluslar arası yatırım pozisyonu verilerinde, 2013 Ağustos sonu itibariyle ülkemizde yerleşik olmayanların ülkemizde portföy yatırımları 164 milyar dolar; yerleşik olmayanlara yerleşik bankaların ve şirketlerin kredi yükümü 172 milyar dolar; ve yerleşik olmayanların ülkemizde bankalarda döviz mevduatı 39 milyar dolardı. Buna karşılık TCMBnın tüm rezervi 131 milyar dolardı.

bazı şirketlerin veya bankaların dışardan borçlanmasından, borç biriktirmesinden kaynaklandığını nereden bilebilir? Bu kişi, beklenmedik bir döviz buhranı ve akabinde iktisadî daralma sebebiyle işten çıkarıldığında, ailece perişan olduğunda, bu kişiye –Dövizin bol ve ucuz olduğu zaman ithal malları ucuz ucuz tüketiyordun. Şimdiki sıkıntın o tüketimin bedelidir! Boğaz tokluğuna çalışıp ülkenin borcunu ödeyeceksin! demek reva mıdır? Bu iktisat politikası adaletle bağdaşır mı? Böyle tecrübelerden geçen toplumlar parlamenter sisteme güvenir mi?

Görülüyor ki ticarette, finansta bazılarının özgür faaliyetleri, başkalarının başına adalet açısından çok tartışılabilecek büyük sorunlar açabilmektedir.

İktisadî faaliyetlere mümkün mertebe tam serbesti vermeyi savunanlar, başka ülkelerde adaletsiz sonuçlar veren politikalar uygulayan devletler karşısında iktisadî rekabet yürütebilmek için Türkiye'de aynı politikaları uygulamamız gerektiğini öne sürer. Meselâ asgarî ücret tespit edilirken başka ülkelerdeki asgarî ücretlerle mukayeseler yapmağa tevessül edenler vardır. Adaletsiz uygulamalarda başka toplumlarla rekabete girmek ahlâkla bağdaşır mı?

Ahlâkî Mesele

Yukardaki muhakemelerde hakikatten bir kırıntı varsa, çağımızda insanlar arasındaki maddî ilişkileri düzenlerken adalet ve sosyal adalet mefhumunu kaale almak gerektiğini kabul etmek gerekir. Otuz yıldır sosyal adalet, iktisat siyaseti dağarcığından tard edilmiştir. Bu tebliğin perspektifinden, yöneticilerin iktisat siyasetinde sosyal adaleti ve genel olarak adaleti gözetip gözetmemesi, ahlâkî bir meseledir.

Parlamenter demokraside, siyasî tercihlerde sosyal adalet mülahazasını kaale alıp almamak her yurttaş için kişisel ahlâkî bir sorundur. Sosyal adalet konusunda tercih, bilhassa sosyal adaletin artmasında şahsî menfaati olmayan yurttaşlar açısından bireysel ahlâk sorunudur.

Müzakere

Doç. Dr. **Hüsnü Kapu**
Kafkas Üniversitesi, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi

Kıymetlihocam genelde iktisadi politikalarda adalet konusuyla ilgili genel bir değerlendirme yaptı ama dünyaya bakış açısı itibariyle ben onu eleştirmek istiyordum ama ondan daha ağır şeyler söylemek istiyorum. Hocamın tebliğinde geçen bir söz var, sosyal adaletin içi boş bir kavram olduğuna dair. Bizim kadim gelenekte adalet konusu çok temel bir yerde yer alır. Modern dünyada bunun içi her ne kadar boşaltılmış olsa da kadim geleneğimizde temel kavram gövdesi buna dayanırve adil olan güzeldir. Bu bizim dünya görüşümüzün ve inanç felsefemizin temelini oluşturur. Böyle olduğu içinde bizim gelenekte adalet mülkün temeli olarak görülür, temel olmazsa diğer faziletlerin olamayacağı kanısı vardır.

Özellikle günümüz politikaları bazında ele aldığımız zaman liberal iktisat politikalarının temel noktası olarak bize sunulan şey nedir? Serbest piyasa ekonomisi uygulanan mesela Amerika'da manzara şu şekilde, herkesin rasyonel hayat tercihleri doğrultusunda hayatını idame ettirdiği, işini yaptırdığı gibi bir şey söz konusu değil, normal insan hayatı orada dört şehir arasında geçer. Küçük ölçekli şirketlerin olduğu bir hayat yok, insanların hayatı köleleştirilmiş bir toplum olarak görülür. Dolayısıyla bu sahnelere bakıp sosyal adaleti istemek bizim için temel bir durumdur. Hem insan hem de Müslüman olarak, dolayısıyla hocamın belirttiği gibi bir empati sorunu olmakta hem de insan olarak bizim temel sorumluluğumuzdur, zorunluluğumuzdur. Çünkü bizim inandığımız dinin kaynakları bunu emrediyor.

Serbest piyasa ekonomisi de gerçekten büyük bir yalandan ibarettir, çünkü bu uygulamaları, teorinin pratiğe aktarılma şekillerini gördükten sonra serbestliği çok tartışılır. Bu öğretilmiş aldatılmışlıktan bir an önce kurtulmamız gerekir. Şahsi çıkar gerçekten bireylerin kendi tercihleriyle ortaya çıkan bir durum olmaktan çıkmıştır çünkü çıkarın ne olduğu, nasıl olması gerektiğini belirleyen şahsın kendisi değildir

artık. Burada kapitalist bir sistemi oluşturmuşlar daha sonra üretilen bu sistem sizi tekrar tekrar üretmeye başlıyor, sizin arzularınızı onlar üretiyor; bu iyidir şu kötüdür diyerek bu makine bize bunları dayatıyor. Güvenlik, medya gibi farklı aparatları kullanarak aynı çark içinde tekrar tekrar öğütülmenizi sağlıyorlar.

Serbest piyasayı ben Cahiliye döneminde Arap şeyhlerinin önceden helvadan yaptıkları putlara tapıp daha sonra da onları acıkınca yemelerine benzetiyorum. Kapitalist sistemin ürettiği şirketler, putlar bunları önce yapıyorlar daha sonra da başlarına bela olmaya başladıklarında da o putlar onları yemeye başlıyordu. Ondan sonra toplumun geneline yeniden bu putları kanımızı emmesi için ha bire para aktarılıyor, bugünkü iktisadi politikalar bunların tezahürü şeklinde devam etmektedir. Onun için kapitalist küresel kültürün temellendiği iki nokta var birincisi, bireysel çıkar, kişinin faydası aradan çıkmış o da kar Nirvana'sı dediğimiz çok tehlikeli ve nereye gideceği sınırları belirsiz bir yaratığa dönüşüyor ve arzulayan bir makine bu makineyi durdurabilmek için elimizde olan tek güçlü araç var o da ahlâkî bir temel. Tabi sizin bir dünya görüşünüz yoksa bu ahlâkî temelde olmaz diyorum ve hepinize teşekkür ediyorum.

Soru - Cevap

Prof. Dr. **Mehmet Bulut (Oturum Başkanı)**

Tartışmaya zemin oluşturması için birkaç şey söylemek istiyorum. Merkantilizmden bahsedildi, Merkantilizm için Abdülkadir Hoca bu mümkündür dedi. Ama tabi biz bu konuda biraz tarihe bakmamız lazım. Portekizliler Hint yarım kıtasına, Kızıldeniz'e gelene kadar orada serbest ticaret vardı. Bütün farklı din mensupları Çinliler, Hintliler, Hindular, Müslümanlar serbest ticaret yapıyordu. Bu serbest ticaretin bozulması Portekizlilerin gelişi ile oldu. Portekizliler geldiği zaman burada ticaretin tekelini ele geçirmek için mücadeleye giriştiler ve Osmanlıların Kızıldeniz'e hatta Osmanlı-İran savaşı ve Osmanlıların Mısır fethi Portekizlileri oradan bertaraf etme amacına yöneliktir. Bu çok uzun bir mesele ama Batılılar son 500 yılda bize bir şey ikame ettirdiler bunu iyi anlamamız lazım. Biz kendi merkezimizden kendi değerlerimizden, coğrafyamızdan hareketle elbette özgürlüğü esas alan bir yaklaşımı benimsememiz şart.

Konuştuğumuz şey burada iktisat politikaları ve ahlâk. Onun için uygulamalara bakmamız lazım. Teorik olarak hepimiz çok serbestçi olabiliriz. Bu liberaller bize ne yapmışbuna bakmamız lazım. Portekizliler bunu yaptı. Tekeli ele geçirebilmek için. Bunun karşısında İslam düşüncesi, Müslüman devletler herkesin serbest ticaret yapması gerektiğini savundu. Fakat tabi batılılar güçlendikçe daha sonra biliyorsunuz Hollandalılar geldi. Bu Hollandalılar Portekizlileri bertaraf ettiler ve tekeli onlar ele geçirdi. Sonra İngilizler geldi tekeli onlar ele geçirdi. Bu merkantilist dönem, diye adlandırdığımız döneme denk geliyor. Liberalliği savunan Atilla hocam burada olsaydı diyecekti ki merkantilist dönemde zaten bizim filozoflarımızda bunu eleştiriyor. Adam Smith yani liberal filozoflar. Zaten biz onu elekten eledik ihraç ediyoruz.

Güzel, gelelim 19. Yüzyıla, 19. Yüzyılın ortasında 1800'lü yılların ortasında 1850'lerde 1856-1860 arası ne oldu? Hangi İngiliz liberal filozof İngilizlerin Çin'de ki afyon savaşlarına karşı çıktı? Bir tane adam söyleyin bana. Peki, nedir o afyon savaşları? İngiliz tüccarlar gizli afyon sokmak için Çin'e girdiler. Afyon insan sağlığına hatta ahlâksızlığa neden olan bir şey değil midir? Çin hükümeti buna direndi ve savaş çıktı. Fransızlar ne yaptı, Fransızlar, İngilizlerle kafa kafaya verip Çinlilerle

savaştılar. İki dönem 1839 ve 1856-1860 arasında afyon savaşları var. Hangi filozof bunu eleştirdi. Peki, bu nedir? Serbest ticareti savunuyordu İngilizler, ondan mı afyon ticaretini savundular?! Diyordu ki serbest ticaret yapmalıyız biz Çin'le. İç bölgelere girmeliyiz diyordu. Serbest ticaret mantığı, ahlâk işin işte tam da burasında olmalı veahlâklı olmaya çağırmalıydı. Buna hiçbir filozof karşı çıkmadı.

Gelelim bugüne onların hep bize söylediği serbest ticaret yapalım. Yani bu iktisat tarihini bilmeden serbest ticaret ekonomisi nasıl anlaşılabilir? Liberal ekonomiyi anlayamayız. Hep onların lehine olduğu zaman bu ahlâkîdir, insanidir, tabi bir düzendir. Bizim AB ile müzakerelerimiz var. Bırakın mal serbestliğini insan serbestliğini savunuyoruz kaç tane dava kazandı Türkiye. Yani bilim adamlarının serbestçe gelip gitmesini hangi Avrupa ülkesi kabul etti? Bunlar çifte standart değil mi? İktisadi boyutunu geçtik. İnsani boyutundan söz ediyorum ben. Dolayısıyla arkadaşlar, Batılıların ideologluğunu yapmayı bırakmamız lazım.

Elbette ki biz kendi içimizden liberalizmin alternatifini üretmeliyiz yoksa faşizm ve sosyalizm bizim sistemimiz olmaz bunu kim savunabilir. Sosyalizm, liberalizmin bir alternatifi bir vicdan sesi olarak çıkmıştır. Ama Marks tabi ki çok öteye savrularak çok aşırı bir tepkinin sonucunda her şeyi kontrol edelim demiştir, ama Marks çıkmasaydı da birisi çıkıp yav artık yeter diyecekti. Vicdanın sesidir bu. Ama getirilen bu alternatif çözüm 20. Yüzyılda denenmiş liberal sistemle rekabet edememiştir.

Ahlâk ve iktisat politikası konuşuyorsak ben asistanlığa başladığımda şöyle bir yazı yazmıştım. Yeni Şafak gazetesinde demiştim ki, liberal ekonomi ve helvadan yapılmış putlar. Hüsnü hocam buna biraz değindi ama ben orada şunu söylüyordum. Demek ki 90'lı yıllarda da böyle şeyler görmüşüm. Yani liberaller bize bir şey söylüyor. Onu sonra kendileri ihlal ediyorlar rahatlıkla onun sözlerimin başında Amerika'nın 2008'de ki politikalarını söyledim.

Burada liberalizmi hele ki kapitalizmi eşit tutmak gerçekten sorunlu bir alan. Çünkü kapitalizm tekelciliktir. Liberalizmi savunan filozoflar var tamam. Ama kapitalizm sermayecilik servet biriktirme, bunları nasıl savunabiliriz? İnsan burada bizim ahlâkî olarak konuya eleştirel bakabilmek için insan denen varlık nefsi hepimiz daha çok biriktirmeyi, sahip olmayı istiyoruz, insan nefsi bunu arzular. Ama bizim inandığımız değerler tam da bunu yani bizim dinimiz Allah, sevgili Peygamberimiz bize şunu söylüyor. Nefsinizi ıslah edeceksiniz, terbiye edeceksiniz. Her şeye siz sahip olmayacaksınız, paylaşacaksınız. Tabi ki kazanacaksınız ama servet insanların elinde olmasın emri var mı? Bu bizim ahlâken hükümlülüğümüz değil mi? İki, ne kadarını infak edelim sorusuna ihtiyacın fazlasını emri var mı? Biz nasıl kapitalizm İslam'la bağdaşır diyebiliriz? Bunlar ayet söylediğim şeyler. Hadislere dalsak yani neler göreceğiz. O yüzden biraz ne konuştuğumuzu bilirsek o konuyla ilgili biraz bilgimizin olması lazım. Tamam, sen özgür olmayan bir insana mükellefiyet atfedilebilir misin, yani özgürlük sorumluluk esaslarından birisidir. Yani İslam insanı özgür kılmak için Allah'ın dışında hiçbir kimseye kul olmamak için. Ama kapitalizm ise bir şeylere kul olmayı öğütlüyor, her ne kadar özgürlük kılısı altından da olsa, dolayısıyla özgürlüğü buradan tartışmaya başlayabiliriz. Yani neyin özgürlüğü? Midenin özgürlüğü mü? Midenin aşağısından tarafın özgürlüğümü yoksa kalbin, ruhun, bey-

nin özgürlüğümü? Neyin özgürlüğünü savunuyor bize kapitalizm? Neyi öneriyor? Dolayısıyla burada tam da bu konuyu tartışırken biraz buralara dokunabilirsek biraz daha mesafe alabiliriz. Yoksa herhangi bir yerde dolanıp duruyoruz. Birilerimiz liberalizmi, öteki sosyalizmi, diğeri liberalizmi faşizmin karşısına koyarak bunların hepsi yani bu topraklarda hangi bir Müslüman faşizmi övebilir mi? öyle bir şey olabilir mi?

Soru: *Mustafa hocama sorum. İslam ülkeleri arasında bir ekonomik entegrasyon projesi olursa mesela birbirlerine gümrük indirimi sağlayacaklar acaba böyle bir şey sizin liberal düşüncenize uygun bir şey mi? İslam'a göre haram olan bir takım hizmet ve mallar liberal ekonomik sistemde bunlara karşı çıkıldığında kurallara aykırı mı davranılmış olur? Büyük sermaye sahibi olunması toplumda belli unsurları kontrol etmesi liberal ekonomi içerisinde nereye oturuyor?*

Prof. Dr. **Mustafa ACAR:** Değerli dostlar üzüldüğüm bir noktayı paylaşmak istiyorum. Ne yazık ki İslam dünyasında entelektüellerin ezici bir çoğunluğu kapitalizm olgusuna, piyasa olgusuna Marksist bir gözle bakmaktadır. Bu konuda Karl Marks ve şakirtlerinin gönüllü bir takipçisi konumundadır ve maalesef Marks'ın 1850'li yıllarda gözlemlerinden yola çıkarak tespitleri savunmaya devam etmektedirler. Teşhisler ve karalamalar neredeyse aynı. Bundan 150 yıl sonra dünya bu kadar tecrübe kazanmasına rağmen aynen tekrar edilmektedir. Bunun aynı zamanda Müslüman entelektüellerimize de sirayet etmiş olması son derece üzücü. Ayetleri, hadisleri bağlamından koparak oradan genelleme bir hükümler çıkarmak ve sanki alternatif bir olgu varmış ortaya konmuşta biz onları takip etmiyormuşuz gibi sunmaya çalışmak çok doğru mu? Çok isabetli değil daha dengeli bir yaklaşım sergilememiz gerekir.

Medine pazarının üç önemli özelliği var arkadaşlar. Medine pazarı Peygamber efendimizin bizzat gittiği, gözlemlediği, denetlediği bir pazardır. Düz bir alana kuruluyor. Bu taraftan öbür tarafı görebiliyoruz. Dolayısıyla herkes pazarda ne olup bitiyor bunu biliyor. Birisinin pazara bir malı getirip yüksek fiyattan satmasını engelliyor. Birilerinin fiyatlar çok yükseldi bir müdahale etseniz taleplerine karşı fiyatları Allah belirler diyor. Piyasa fiyatlarına müdahil olmuyor. Pazarın bir kişiye sürekli aynı yerin tahsis edilme durumu yok. Ertesi hafta geldiğinizde başka bir köşedesiniz yani tekelcilik yok. Şeffaflaşma var ve piyasa fiyatlarına müdahale etmeme var. Bu özellikler tam da bugün bizim serbest piyasa ekonomisinin temel direği dediğimiz kurumlar. Bu yüzden Abdülkadir Hocamın veya Mehmet Hocamın veya diğer hocalarımın dediği efendim işte biz niye batılı filozofları takip ediyoruz. Onların akıl hocalığına ihtiyacımız mı var? Abi yanılgımız şu, 18. Yüzyıl batılı İskoç aydınlanması ortaya çıkmadan önce merkantilizme karşı bayrak açmadan önce. Liberal piyasa ekonomisinin öğretisi 250 yıllık bu kadar sistematik hale gelmeden 100 yıllar önce zaten bizim kendi pratiğimizde bunlar var. Kur'an'ı Kerim'de de pekâlâ dayanakları bulabiliriz, Hadislerde de. Hz. Peygamberin uygulamalarında da bunlar var zaten. Onun içinde zaten kapitalizmi ikiye ayırdım. Bir devletçi, tekelci kapitalizmden bahsedebilirim benim savunduğum o değil. Yani devlet gücünü arkasına alarak, piyasada rakiplerini kovarak çalışan bir sistem değil benim savunduğum. Bu sistemde belli alanlarda tekel gücü taşıyarak kazanılan bir para var. O benim savunduğum kapitalizm değil. Benim savunduğum kapitalizm rekabetçi ve piyasacı kapitalizm

diyorum. Bunun diğer adı serbest piyasa ekonomisi diyorum. Özel mülkiyet, rekabetin dizdize olduğu bir sistem savunduğum. Piyasaya giriş çıkış engelinin olmaması diyorum. Dolaysıyla neyi savunduğumuzu iyi bilelim.

İlla batılı filozofların telkinleriyle perçinleniyormuşuz gibi algılanmayalım çünkü bu doğru değil. Çünkü onlar ortaya çıkmadan 100 yıllar önce İbn-i Haldun bunun öncüsüdür. Yıllar önce buna benzer şeyler söyledi. Devletin piyasaya çok fazla müdahil olup verileri ağırlaştırırsa esasen nasıl iktisadi faaliyetlerinin nasıl olumsuz etkileneceğini ve üretim girdi değerlerinin azalacağını söyleyen İbn-i Haldun'dur. Amerikan ya da İngiliz iktisatçılarından çok daha öncedir bu. Dediğim gibi Medine pazarı 7. Yüzyılda oluşmuş bir pazardır. Bu manada biz kendi pratiğimizde görünmeyen kendi dini kaynaklarımıza cevaz verilmeyen bir şeyi savunmuyoruz. Tam tersine eğer biz kendi tarihimize iyi eğilirsek Batılılardan çok daha önce bizim pratiğini kurduğumuz bir olgudan bahsediyoruz bu konuda ayrıntılar için ahlâkî kapitalizm adıyla Murat Çizakça ile Mustafa Akyol'un birlikte kaleme aldıkları bir eserden bahsediyorum, lütfen ilgilenen arkadaşlar okusunlar. İslam dünyasında bizim piyasa ekonomisi dediğimiz modelin çok daha batıdan önce bize nasıl devreye girdiğini gayet iyi bir şekilde sunan eserdir. Tam tersime serbest piyasa ekonomisi, sınırıları aşabiliyor mallar, insanlar, fikirler, hizmetler, para sermaye serbestçe dolaşsın diyor. Bu tam da bizim ekonomik entegrasyon dediğimiz şey, sınırları aşıyoruz, aşmalıyız. Sınırları kaldırıyoruz. Gümrük duvarlarını aşağıya indiriyoruz. Ve buradan mallarda, insanlarda, hizmetlerde, sermayede, teknolojide rahatça dolaşıyor. Bu anlamda İslam dünyasının bir araya gelip de serbest ticaret alanı, gümrük alanı oluşturmuş olsa harika bir şey olur.

AB'nin 2.Dünya savaşından sonra gerçekleştirdiği 50 yıllık gecikme ile gerçekleştirme imkânı olur hatta benim bu konuda yazdığım yazılarda vardır. Diğer soru emeğin serbest dolaşımı da serbest dolaşıma dâhil mi? Tabi ki elbette sadece kalan sermayenin değil emeğin serbest dolaşımı da içerir bu konuda bazı ülkeler yan çiziyorsa şayet AB, Türkiye'den gidenlere sınırları açmıyorsa. Bunun bir, kendi ilkelerinde tutarsızlık var, iki Türkiye'den gidenlerin AB ülkelerinde yaratmış olduğu bir takım sorunlar var, üç sınırları kaldırdığımız anda bugün kaçak yollardan giden göçmenlerin Avrupa'yı ne hale getireceğinden dolayı duyulan korku vs… yani dünyada hiçbir zaman ülkelerle uyumlu, saf bir dünya yok. Sosyalizm de böyle. Kapitalizmde böyle ilkeler ayrı bir şey reel dünyada bunun yansıması başka bir şey. Amerika'nın eğer bugün serbest ticaretle ve serbest piyasa ekonomisiyle aykırı bir takım uygulamaları varsa bu o sırada iktidarda olanların kendi kaygıları. Gelecek hesapları falan. Batılıyı sanki homojen bir toplum olarak kabul edip batıda herkes piyasacıondan sonra bu zulümleri işliyorlar ondan sonra görüyorsunuz hep piyasa hep zulüm demeyi çok düşünmek gerekir.

Batıda da aynı bizim gibi fikri çeşitlilik var. İdeoloji çeşitliliği var. İktidarı ele geçiren insanların başka menfaatleri var. Sosyolojik, psikolojik, iktisadi, kültürel tercihleri değerleri var, o yönde yandaş olduğu göbek bağıyla bağlı olduğu bazı şebekeler var. Bunlardan etkilenir. Avrupa birliği de öyle karıştırmayalım birbiriyle aman sakın. Haram olan mali hizmetleri kullanmak serbest mi? Müslümanların egemen olduğu bir zaman kaynaklarımızla barışık olduğumuz 8. Yüzyıldan 13. Yüzyıla kadar dünya

uygarlığına önderlik ettiğimiz dönemde Müslüman ülkelerde yaşayan azınlıkların içki üretim yerlerinin içeriği caiz idi. Onların kendi hukuklarına göre yargılanmaları caizdi. Herkesin illa tek kalıba sokulması gerekmiyordu. Çok hukukluluk vardı. Dolayısıyla bugünkü devletin dayattığı gibi tek bir hukuk üzerine değil, kendi inandığı hukuk kurallarına göre yargılanabiliyorlardı insanlar. Bu anlamda bugün Müslüman bir hukuk otoritesi olsa kendim içmiyorum diye Kuran'da yasak diye diğer insanları da bizim kalıba sokmaya çalışmam. Tamamen faşizmden, tamamen Kemalizm'in diğer versiyonundan ayrı tutarım düşündüğüm sistemi. Bu anlamda bizim yeşil Kemalizm'e ihtiyacımız olmadığını düşünüyorum. Tamamen serbest piyasaya serbest rekabete inanmış bir Müslüman idareciyi ve onun kuracağı politikaları tercih ederim.

Büyük sermaye sahipleri diyorsunuz. Abi büyük sermaye sahiplerine nasıl bir fırsat doğabilir. Kaynak dağıtımına, kaynakların paylaşımına piyasa kurumu değil de siyaset kurumu karar verirse anlatabildim mi kimin hangi ticareti yapacağına. Dış ülkelerden hangi malların gelip gelmeyeceğine devlet karar verirse ticaret serbest olmazsa kaynak dağıtımı, tamamen rant dağıtımı mekanizmasına dönüşür o zaman devletin tepesinden oturan mülk sahipleri bir evi bir adamı zengin ederler. Cumhuriyetin kurulduğu dönemden bugüne kadar rahmetli Özal kapıları açana kadar sağ olsun Erdoğan da onun izinden gidene kadar Türkiye'de oluşmuş sermaye kuruluşlarına bir bakın bakalım. Bunun yanında bir de Amerika'da sermayenin nasıl el değiştirdiğine bakın. 25 sene önce Microsoft Bill Gates diye bir imparatorluk yoktu. Bugün dünyanın en zengin insanı Bill Gates'tir. 70 milyar dolarlık kişisel mal varlığı var. Bu adamın 25 sene önce bir tek kuruşu yoktu. Üniversite'de tek başına bir gençti bu. Steve Jobs Apple şirketinin kurucusu birkaç ay önce öldü. Suriye doğumlu bir çocuktu. Amerika'ya bir göçmen çocuğu diye verilmiş. Orada kurduğu şirket bugün 800 milyar dolarlık bir piyasaya sahip, buna rağmen Suriye'nin şu an ki durumu belli. Başka bir deyişle piyasa işlerse piyasa girişimcisi alıcı-verici serbestçe karar verebilirse sınıf atlamak da yeteneklerinizi sergilemek de olanaklı olur. Yapacağınız icatlarla başka bir dünyaya atlayış yaparsınız. Tam tersine devletin dizginleri eline aldığı bir sistemden bahsedersek kolektif düzen diyorum ben buna, o zaman işte köylü köylü olarak devam ediyor. Fakir fakir olarak hayatına devam ediyor. Bu sınıf farklarını sıfıra indiren ve sınıf atlama imkânı veren sistem tam da piyasa sistemidir çünkü. Yeteneğin ve çok çalışmanın öne çıktığı bir çalışma sistemidirbu anlamda, hem ahlâkî hem de adil bir düzen olduğunu düşünüyorum.

Soru: *Mustafa hocama sorum. Serbest dolaşımın emeği kapsayıp kapsamadığı. İkincisi Türkiye'de GDO'LU olan bir şirketle ortaklaşa Sakarya'da İslami bir şirketin yapmış olduğu nişastalı şekerin. Çocuklarımızın sağlığı açısından liberal düşünce kapsamında neler düşündüğünü öğrenebilir miyim?*

Prof. Dr. **Mustafa ACAR:** GDO'LU nişasta, eğer GDO'lu ürünün insan sağlığına zararlı olduğuna ve ahlâken yasaklanması gerektiğine inanıyorsan toplumda sizin gibi düşünen insanlar var ise bunların seçtiği hükümet Parlamento'da çoğunluğu elinde bulunduruyorsa çok rahatlıkla siz bazı ülkelerde yasaklanan bu GDO'LU ürünlerin ticaretini yasaklayabilirsiniz. Ama GDO'luürünlerin insan sağlığına gerçekten zararlı mı? Ahlâken yasaklanmalı mı konusu çok ihtilaflı bir konu. Bu konuda

Amerika ve Avrupa ülkelerinin görüşleri farklı. Acaba ülke nüfusunun yarısı GDO'lu ürünler olmadan karınlarını nasıl doyurduk böyle hiç kimyasal madde, gübre sokulmadan dönümünden sadece yüz kilogram buğday alarak acaba 7 milyar insanı doyurmak mümkün mü? Bu çok ciddi bir tartışma konusudur. Bir genelleme yapmadan önce ayrıntılara bakmada fayda var diye düşünüyorum.

Soru: *Cem Hocama soruyorum Empati kavramını iktisada ilk getiren filozof kimdir? Adam Smith'tir. Adam Smith yedi yıl savaşlarını bitirmek için yapmıştır bu empati zenginliğini ve peşinden ona ahlâkî bir temel oluşturmak için Ahlâk kitabını yazmıştır ve o Ahlâk kitabı iktisadı sınırlayan bir yapıdaydı. Adam Smith Ahlâk, siyaseti sınırlandırmak için ve otoriteyi sınamak için bir malzeme olarak görüyor ve yasal bir şekilde sizin sosyal adaletin temeline koyduğunuz empati kavramıyla temellendiriyor. Acaba sizce sosyal adalet içerisinde böyle bir şey var mı?*

Prof. Dr. **Cem SOMEL:** Adam Smith'ın kitabını geçen sene okudum biraz geç okudum. Demek ki ondan etkilenmişim ama hatırlamıyorum. Siz söyleyince hatırladım doğru empatiden bahsediyor. Gerekçelendirmem bundan dolayıydı. Dünyada değişik felsefe ve inançlardan olan insanların aynı sorunlar karşısında ahlâklı, adil insanların da aynı tepkiyi göstermesini beklerim. Ahlâk diye bir şey varsa evrensel bir şey olmalı. O zaman bu konuları güzelce tartışıp bir neticeye varmak için kendimizden farklı olan düşünceleri böyle çok müfrit olarak tasnif etmek çok doğru değil. Burada daha henüz faşizmi ve sosyalizmi savunan olmadı. Mustafa hoca biraz önce verdiği cevaplarda piyasa ekonomisi dışında 99 tane alternatif yok, faşizm var bir de sosyalizm var dedi ama bir yandan da bütün kapitalist ülkelerinde aynı şekilde yönetilmediğini söyledi. Şimdi meselemiz bu. Ben burada bir şey anlatmaya çalıştım. Buhran örneğini verdim. Burada iktisat politikalarını konuşalım. Kapitalizmi tartışmıyoruz ama kapitalizminde çeşitleri var. Uygulanma şekilleri var. 1998'de pek çok Asya ülkesi hocam bahsetti. Aynı bizim 2001'de ki kriz gibi bir buhrana yakalandı. İkisinde de aynı mekanizma işledi. Ve o buhrandan sonra pek çok güney Amerika ve doğu Asya ülkesi mevduat hareketlerini takip etmeye başladı. Kimisi dışarıdan borçlanmayı biraz kısıtladı. Kimisi mali yaptırımlar koydu. Vergi koydu falan, kontrol etmeye çalışıyorlardı. Biz ise şu an itibariyle 400 milyar doları ithalatta yemişiz. Ve hiçbir şekilde karşılığı olmayan yabancıların Türkiye ekonomisi üzerinde 400 milyar dolar hakkı var. Bunun bir kısmı fabrika vs. yatırımı. Bir kısmı ise hisse almış. Mevduat koymuş, tahvil almış ve yeni baştan adaletsizlikle çözümle çözülmeye çalışılan bir buhranın temelleri kurulmuş yine bir buhran olursa hükümet IMF'ye mi müracaat edecek?

Ahlâk şurasında bunu ahlâkî açıdan değerlendirmek gerektiğini düşündüğüm içinde sizlere arz ettim. Bakın bunlar ahlâkî meseleler. Hükümetin ahlâkî meselesi bizimde oy verirken bunlara kafa yormamız gerektiğini gösteriyor. Türkiye'de asgari ücret fiyatları tespiti 2012 yılında yapılırken, İstanbul'da ki sanayicilerde birisi bunu basında okudum dedi ki. 300 kilometre ileride Bulgaristan'da ücretler bilmem kaç liraya geliyor dedi. Birkaç sene öncede Çin'de ki ücretlere işaret etmişlerdi. Şimdi bu ülkeler arasında özgürce durumun bir neticesi de yatırım yapmaktır. Bunu yapmıyor Türkiye'de ondan sonra Denizli'de Gaziantep'te ki işçileri ücret tekabülüne sokuyor. Asgari ücret ayarlanacağı zaman bunu geçelim. Şunu sormak lazım. Tutarlı bir

liberal, asgari ücretin zaten kendisine karşı çıkar. Önce bunu sormak gerekir asgari ücretten vazgeçmeye razı mıyız? Liberal tutarlı isek asgari ücret olmamalı. Çünkü devletin piyasaya müdahalesi, anlamına gelmez mi? Peki, İlaç fiyatları devlet ilaç fiyatlarına da karışmamalı. O da devletin piyasaya müdahalesi. İşte kişisel tercihler burada ortaya dökülüyor! Teşekkür ediyorum.

Soru: *Ak Parti yoksullara kömür dağıtıyor. TOKİ vesilesiyle ucuz ev veriyor. Yeşil kart uygulaması vs. bütün bunlar liberal ekonomi anlayışında bir yere oturur mu sizce?*

Prof. Dr. **Cem SOMEL:** Ak Parti'nin yoksullara kömür dağıtması tabi ki sosyal adalet anlayışına uygundur. Diğer belediyelerinde kömür dağıtmasını olumlu karşılarım. Sonuçta piyasa ekonomisi içerisinde ortaya çıkan gelir dağılımının etkilerini azaltmak için yaptığı vergiler bir müdahaledir. Bu sayede oy almaktadır. Bence aldığı o oylar helaldir. Ben böyle bir durumu kesinlikle kınamam eğer başkaları kınıyorsa onlara da siz niye dağıtmıyorsunuz derim. Bu konuda maruzatım bundan ibarettir. Empati kavramı bu camiaya alakasız gelmiş olabilir. Ben İslami bir gelenekten gelmiyorum. Öyle bir ailenin çocuğu değilim. Ama bizim sorunlarımız burada konuştuğumuz sosyal sorunlar bütün dünyada dünyanın genel sorunu. İslami dünyadan örnek verdim. Asya'da dagelişmiş ülkelerde de az gelişmiş ülkelerde de bu sorunlar var. Onun için ben şu soruyu soruyorum. İnsanlara özellikle sosyal tabakalaşma da avantajlı olan insanlara nasıl ifade edebilirim, nasıl hitap edebilirim onları kendi aleyhlerine bile olabilecek bir politikaya aydın politikanın temeli nedir diye kendi kendime öylece sordum ve öyle cevapladım.

Prof. Dr. **Mehmet BULUT (Oturum Başkanı):**

İktisat politikaları denilince bunlar yani ele dokunan şeyler. Böyle uygulamalardan hareket ettiğimiz zaman. Aslında hepimiz tabi ki yaşadığımız coğrafyanın mensubu olduğumuz tarihin, medeniyetin evladı olarak daha farklı sorumluluğumuz olduğunu düşünüyorum ben. Biraz önce belki kastımı aşmış olabilirim. Yani Batı'da ki filozofların ama en azından şöyle, bana sorarsanız benim kendimi Farabi'ye, Gazali'ye, İbn-i Haldun'a. Mehmet Akif'e yani daha empatik ve yakın hissediyorum ama benim için bir tarafta Karl Marks vs. var. Bunlar benim için belli tespitleri olan bilim insanlarıdır öbür tarafta da Smith var. Ricardo, Frigman var ama bir Müslüman bir tarafa çok fazla aşırı yaslanmışsa biraz bu medeniyetin çocuğu olarak bana biraz dokunuyor onun için söylediklerim, uyarılarım.

Prof. Dr. **Şükrü KARATEPE:**

Buradaki hocalarımın neredeyse hepsi sosyal adaletten bahsettiler. Sosyal adalet bu sosyal devletle beraber çıkmıştır. Esasen biz adaletten bahsediyoruz ama daha adaletin sosyal bir yönü yok. Asosyal olanı diye bir ayırım yapılmıyor genelde böyle bir şey yok. Yalnız ekonomi söz konusu olduğunda kanımca ekonomiler ağırlıklı olarak eşitlikten hareketle ekonomicilik yapıyorlar. Liberaller ise özgürlüğü öne çıkararak yapıyorlar dolaysıyla temel kavram bir tarafta eşitlik diğer tarafta ise özgürlük bu eşitliğin nisbi olarak sağlanması anlamında zaten kullanılıyor. Esasen bu ekonomik bir kavram değildir. Yanlış kullanılıyor çünkü yok böyle bir kavram. Eğer inerseniz köküne adalet, eşitlik ve hürriyet bizde de öne geçmiş. Adalet, müsavat ve

hürriyet diye öyle değil mi. Böyle geçmiş bu tür bir kavram yok. Liberal açısındanda baktığınızda sosyal adalet kavramı yanlış. Sosyal açıdan baktığınızda da sosyal adalet kavramı yanlış. Ama sempatik geldiği için kullanıyorsunuz bu kavramı. Adalet bu toplumda çok değer verilen bir kavram olduğu için iktisatçılar bunu sosyal adalet kavramı olarak söz ediyor. Sosyal adalet diye bir şey yoktur soysal adalet kavramı diye de bir şey yoktur.

Prof. Dr. **Mehmet BULUT (Oturum Başkanı)**:

Fransız devriminin üç temel sembolik kavramı var: kardeşlik, özgürlük, eşitlik. Bunların hepsini biliyoruz halkın önüne düşenler bunları vaat etti. Bunun sonucunda 19. ve 20. Yüzyılda özgürlüğü bayraklaştıran liberalizm daha doğrusu kapitalizm tecessüm etti. Ama sadece kendilerine özgürlük. Sabah burada oturumlarda da konuşuldu işte Bosna'da olanlar. Sömürgecilik döneminde özellikle 19. Yüzyılda Afrika'da, Asya'da olanlar. Yani sadece kendilerine özgürlük söz konusu. Kapitalistler, özgürlüğü o kadar idealize ettiler ki kardeşliği ve eşitliği unuttular. Ama özgürlüğü de sadece kendileri için hak gördüler, bugünde yaşadığımız şey. Sosyalistlerde Marks öncülüğünde onlarda eşitliği bayraklaştırarak bir sistem inşa ettiler. Yani kardeşliği ve özgürlüğü de onlar ihmal etti. Tabi o eşitliği de ne kadar sağladıkları o da ayrı bir tartışma konusu. Dolayısıyla üçüncü bir yol diye işte biliyorsunuz İngiltere'de bu iş partisinin danışmanı Giddens'ın yazdığı yani önerdiği üçüncü yol. Hani .orta yol yok ya aslında orta yolu önermiş oluyor bu adam

VI. Oturum
Kapanış - Değerlendirmeler

DEĞERLENDİRMELER

D. Mehmet Doğan (Oturum Başkanı):

Ahlâk şurasının ikincisinin sonuna geldik. Yarın basın toplantısıyla sonuç bildirgesini yayınlayacağız. Bu İkinci Ahlâk Şurası. Birincisini İstanbul'da yaptık, üç gün sürdü. İkincisini ancak 3 yıl sonra Konya'da Konya Büyükşehir Belediyesi'nin desteğiyle gerçekleştiriyoruz. Konya'da bu toplantının yapılmasından da son derece mutluluk duyuyoruz. TYB'nin bu sene 35. yılıydı. Yıl sonuna da bir hayli faaliyet sarktı. Biz buraya gelmeden önce İstanbul'da 5 gün süren "Edebiyat Mevsimi" adlı programı gerçekleştirdik bugün o da bitiyor. Ondan bir hafta önce yine İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda "Tarihte Roman ve Romanda Tarih" isimli sempozyum vardı. 3 gün sürdü onu da tamamladık elhamdülillah. Önümüzdeki ay İstanbul'da inşallah Mehmet Akif'in son kitabı Safahat'ın yayımlanışının 80.yılı dolayısıyla bir sempozyum yapacağız. Aslında o toplantıyı Mısır'da yapmamız gerekiyordu. Çünkü Mehmet Âkif o kitabı Mısır'da yayımladı. Senenin başında böyle düşünüyorduk ama senenin sonunda böyle düşünemez hale geldik. Bugün öğrendiğimize göre Mısır kendi büyükelçisini çektiği gibi Türkiye de büyükelçisini çekmeye karar vermiş. Böyle bir olayla da karşılaştık. Biz de o zaman hiç yapmamaktan yapmak daha iyidir dedik. İstanbul'da Mehmet Âkif'in okuduğu Baytar Mektebi Aliyesi şimdiki Sabahattin Zaim Üniversitesinde. Eski rektörle konuşmuştum. Eski Rektör Konya Büyükşehir Belediyesine Başkan aday adayı olmuş, ama yeni rektör Mehmet Bulut beyin de sağ olsun düşündüğümüz programa sıcak baktığını burada öğrendim. Öyle zannediyorum ki 26-27 Aralık'ta 35. Yıl faaliyetlerimiz sona erecek.

Burada bu salonda gerçekten bir fikir ziyafeti oldu. Beyin fırtınası oldu. Bunları laf olsun diye söylemiyorum. Aynı çizgiden insanlar, değil farklı görüşlerden olan insanlar da vardı. Görüşlerini açıkça söylediler. Eleştirileri varsa rahatça dile getirebildiler. Bundan biz büyük bir memnuniyet duyduk. Benim en çok memnun olduğum hoşnut olduğum şu. Bütün burada konuşan arkadaşlarımız bize güçlü bir ilim

ve fikir birikimimiz olduğunu gösterdi. Bizim yaşta olanlar, biraz daha gençler, çok genç arkadaşlarımız hepsi bana bunu düşündürdü. Böyle silsile hâlinde geldiler. Biz onların değerlerini, birikimlerini gördük. Takdir ettik ve ümit içinde olduk. Dolayısıyla bu toplantı bize üniversitelerimizde yetişmiş çok sayıda arkadaşımız olduğunu, gerektiğinde her türlü hizmete hazır olduklarını da gösterdi. Ayrıca şunu da söyleyeyim aslında toplantıya katılım, katılımcılar açısından söylüyorum, neredeyse yüzde yüz olacaktı. Bugün ne yazık ki sis dolayısıyla gelemeyen hocalarımız oldu. Ani bir durum bu ama o hocalarımızın yerini de doldurduk, Elhamdülillah. O hocalarımızın yerine katılan arkadaşlarımız da bu kısa zamana rağmen rica ettiğimiz şeyi hakkıyla yaptılar. Ben doğrusu çok memnun oldum bu toplantıdan. Tabi burada bazı arkadaşlarımız yüksek sesle konuştular. Onların heyecanlarını da mazur görüyorum. Biraz da yaşa bağlıyorum biz de o yaşlarda biraz böyle konuşurduk. Ahlâk şurasında teori, pratik, uygulama bunlarla ilgili bir takım farklılıklar söz konusu olduğunu gördük. Öyle bir takım durumlar da oldu. Öyle yüzde yüz üzerinden konuşmak…

Bir zamanlar "yüzde yüz Türk olduğun zaman cihan senindir." Denilirdi. Yani yüzde yüz Müslümanlık üzerinden konuşmak da bence aynı kapıya çıkıyor. İnsanların Müslümanlığını sorgularken zaman zaman hatalar yapıyoruz. Efendim onun şöyle şöyle durumları var, yani Müslümanlığı tartışmalı demeye getiriyoruz. Bunu söylemeye hakkımız olmadığını düşünüyorum. Belki hiçbir zaman hiçbir şey yüzde yüz olmayacak. Biz belli bir oranın üzerinde olmayı önemsemeliyiz. Bir ülkeyi yönetirken kendi görüşlerimiz doğrultusunda yüzde yüzü beklememeliyiz. Yani maarufu emretmek onun zıttı olanı men etmek yönünde bunların ne kadarını yapabiliyoruz, kendimize soralım. Bu hem iç politika için söz konusu hem dış politika için söz konusu.

Biz bugünkü yönetimi eleştirirken de İslam nokta-i nazarından ifade etmemeliyiz. Bu yönetim zaten belli şartlar içinde bu ülkede hüküm sürüyor. Onları eleştirirken de bugünün şartları içinde bu eleştirileri yapmalıyız diye düşünüyorum. Tabi Türkiye dış politikada, bu da çok konuşuldu burada, son on yılda çok farklı şeyler yaptı. Bunun iyiliği kötülüğünü konuşmadan önce bunun farklılığını konuşmamız lazım. Yani dış siyasetteki bu yeni tarzı konuşmamız lazım. Elbette bu yapılan şeylerin doğrusu olur, eğrisi olur, hedefe varan olur, varmayan olur. Kısa vadede hedefe varan olur uzun vadede hedefe ulaşacak olan olur, bunların hepsi eleştiriye açıktır. Ben şuna inanıyorum dış politikayı yönlendiren arkadaşlarımız bunu iyi niyetle yaptılar, yapmaktalar. Elbette ki mevcut şartlar içinde en iyisini yapmaya çalıştılar ama bunların hepsi de başarılı olacak diye şey de yok. Başarı kazanamadığı için de insanlar eleştirilir. Ama ille başarı kazanmak diye bir şey yoktur. Doğru olanı yapmak için azim ve kararlılık esastır.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Bey gelecekti ama Rusya seyahati yüzünden gelemedi. Davutoğlu'nu önemli bir değişime imza attığı için doğrusu takdirle karşılıyorum. Hepimizin her zaman eleştiri hakkı vardır, eleştirilme durumu vardır. Bu eleştiri hakkımızı her yerde kullanırız. Ama bu bizim aramızda bir husumete meydan vermemelidir.

Prof. Dr. **Mustafa AYDIN:**

Bu şurayı tertipleyenlere izleyiciler adına da teşekkür ediyorum. Güzel bir konu gündeme getirildi, yapıldı ve gerçekten de başarılı bir sempozyum oldu bana göre. Mehmet Beye katılıyorum seviyeli düzeyde tebliğler sunuldu. Tartışma çok doğal bir şey, kırıcı olmamak kaydıyla tartışmanın olması daha kalıcı. Hafızada bir şeylerin kalmasından ibarettir. Bu şuraların devam etmesi gerekir. Ahlâk, insanın bir özü gerçekten, bu şurada siyasetle bağı kuruldu. Tema zaten "Ahlâk ve Siyaset İlişkisi". Ama siyaset bir uç kurumu bakımından iktisat başta olmak üzere diğer taraftan her şeyi ilgilendiren bir şey siyaset. İktisat siyaseti vs. günümüzde siyasetin değişik alanlarda kullanıldığını görüyoruz. Ahlâkın gerçekten en çok döküldüğü yerlerden birisi siyaset ne yazık ki, içinde bulunduğumuz dünya. Ortadoğu'ya şöyle bir baktığımızda ahlâkla ilgili ciddi bir sorun olduğunu görüyoruz. Bu da siyasetin güçle ilgisinden kaynaklanıyor, güç kontrol edilemez, kontrol altına alınamaz ise siyaset kendi ahlâkını üretir. Ancak kendisinin ürettiğiahlâkta dasıkıntı eksik olmaz. Dünya şu anda öyle bir şey yaşıyor.

Ben burada son olarak şunu ifade etmek istiyorum. Ahlâk çok yönlü insani olan her şeye katılması icap ediyor. Kişisel durumumuz, toplum, Allah'ın iradesi, kararı… Her şeyde rızası pek çok bileşkede toplumun çıkarı. Bunları bir noktada kesiştirip yapılırsa özellikle siyaset açısından bakılırsa bunların hepsine denk gelecek bir karara varabilmek, eylem sergileyebilmek. Ama görüyoruz ki mevcut siyaset arenasında siyasetin ahlâka baktığı açıdan baktığımızda efendim çıkardır, Ortadoğu'da ve genelde kullanılan bir ifade var toplumun çıkarı düşünülmüyor, efendim burada ama sadece çıkara göre kurulmuş bir şey olamaz. Toplum elbette çıkarı düşünür ama çıkara indirgenemez, salt çıkar olduğu zaman ruhun olması ahlâkın olması imkânsız olur. Onun için bu konu ile ilgili başarıl bir şura gerçekleştirilmiştir. Emeği geçen herkesi gerçekten kutluyorum. Tebrik ediyorum ve hepinize saygılar. Sevgiler sunuyorum.

Prof. Dr. **Şükrü KARATEPE:**

Ben 35 senedir yaklaşık iktidar ilişkilerini okutuyorum. Anayasa hukuku gibi bir konu geliyor ve siyasi iktidar okutuyorum. Siyasi iktidar okutmaya başladığımda öğrenci önce heyecanlanıyor. Ondan sonra morali bozulur kaşları çatılır ve sonra çok hüzünlü bir ortam olur. Ben onların morallerini yükseltmek için benim konum bu zorunlu değil ha bunu yapmak zorunda değilsiniz bu kadar kederlenmeyin siz bu işi yapmak zorunda değilsiniz diye ekliyorum. Bu zaruri bir iştir, bunun da kendine göre insanları, kuralları vardır. Kendileri tercih eder ve yaparlar, bu tavsiye edilmiş bir yol değildir. Dolayısıyla mecbur değildir bu nedenle korkanında başına gelecek diye bir şey söz konusu değildir. İsteyen bunu kendisinden muaf tutar ve vicdanen rahat olduğu bir ortamda hayatını sürdürür. Bunu söylerken hemen arkasından şunu ilave ederim. İktidar ilişkisi her zaman adil ve ahlâklı değildir, bunu böyle biliniz. Bunu şu şekilde söylemek doğru değil; her ne durumda olursa olsun iktidar ilişkisi adil ve ahlâklı değildir demek yanlış. Ama iktidar ilişkisi her zaman adil ve ahlâklı değildir tabiatı icabı her zaman adil ve ahlâklı olmaya uygun değildir. Bu zorunlu tabiatın içinden kaynaklanan bir durumdur.

İktidar ilişkisi söz konusu olduğunda devlet söz konusudur, millet söz konusudur. İşte tarihin hükmü söz konusudur. Liberaller burada çıkıp bireyin öneminden, değerinden özgürlüğünden söz ederler ya da iktidarlar ferdi mesuliyetten, yani insanın kendi nefsinden sorumlu olduğundan. İnsan olmanın değerinden, öneminden, kıymetinden söz ederler ama iktidarda bunların pek önemi yoktur. Çünkü iktidarın ölçüleri bunlar değildir. Bunların dışında kavramlarlabunların dışında defterleri vardır iktidarın, o şekliyle karar verir. Tarihe dönüp baktığımızda da biz geçmişte ki siyasi tarihi olayları değerlendirirken nerede ne kadar ahlâksızca davranıldığını demekten çok onların başarı ya da başarısızlıkları üzerinde dururuz. İşte Fatih, Yavuz ordusunu şuradan çıkarmış böyle sürmüş. Sina'yı böyle geçmiş. Ondan sonra Mısır'ı böyle fethetmiştir deriz. Ve böyle bir pay çıkarırız. Dolayısıyla siyasetin tabiatında olan bu durum, ahlâkla kimi zaman uzlaşmama, ahlâkla bir araya gelmeme durumu ya da zorluk söz konusudur. Dış politika da daha da ileri seviyede sorun olur bu. Bu nedenle olaya baktığınızda dış politika da belki de bugünlerde yavaş yavaş bir hukuktan söz ediyoruz. Hukukla birlikte ahlâktan, adaletten falan söz etmeye başlıyoruz. Ama geriye baktığımızda tarihi değerlendirdiğimizde farklı olduğunu, gücü elinde tutanın güçlü olanın büyük devletleri kurduğunu ve o büyük devletlerin yönetiminde de adil olduğu ya da olmadığı gibi kavramların değerlendirmesini de bizler yapıyoruz. Ama bir süre sonra gücün sıkıntılı olduğu ve bu gücün insanlığa zarar verdiğini görmeye başlıyoruz. Burada güç sahiplerine zarar verdiğini ve belki de artık Avrupa'nın yaşadığı savaşları kastediyorum.

O büyük kitle savaşlarından sonra hukuk da yavaş yavaş arayış ortaya çıkıyor. Ama bildiğiniz gibi bu devletler hukuku dediğimiz şeyöyle bir uluslararası ya da evrensel değerler üzerine kurulmuyor. Kökü Avrupa hukukudurve ilk okutulduğunda da Avrupahukuku adıyla okutulmuştur. Aynı eksende şöyle bir şey de oluşmuş, Avrupa'dakilerin bir hukuku bir hakkı vardır bir de Avrupa'nın dışında olanların hukuku. Dolayısıyla Avrupa'nın hukukunun ve hakkının kriterleri vardır. Onun dışındakini ise yönetmek, Avrupa hukukuna göre yine Avrupalılarındır. Uluslararası hukukun

başlangıcı böyle buradan başlamış, buradan çıkmış ve bugün geldiği noktada ben bu nedenle BM'yi çok değerli buluyorum. BM gibi hepsinin üstünde global bir değer gibi bir örgüt çıkıyor. BM'nin insan hakları sözleşmesi var kendi mukavelesi var ve artık burada hukuktan da söz edilmeye başlanıyor. Esasen bu insanlık için çok büyük bir adım ileri düzeyde bir BM olması ama nedir? Bugün içinde bulunduğumuz şartlarda BM güvenlik konseyi gibi bir yapılanma ve bunun da içinde adaletsiz bir güç dengesi var bunun da tartışıldığını görüyoruz. Bu da önemli bir konu inşallah bu da daha makul seviyede güçsüz devletleri diğer devletleri de kollayacak bir seviyede değişiklik gösterir yoksa nedir uluslararası ilişkililerde haklı olanların değil güçlü olanların kazananlar olduğunu görüyoruz. Onlarında hepsi zaten güçlü, temennimiz BM'nin daha güçlenmesi hukuki olarak da daha belirleyici olmasıdır. Kararlarının etkili olur hale gelmesidir diyorum ve teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. **Mehmet BULUT:**

Biz mekânı ve ahlâkı tamamlamak üzere gönderilmiş bir peygamberin ümmetiyiz. İlim insanları olarak da bu sorumluluğu âlimlerin yüklenmesi gerekir, onun varisleri anlamında, bir de bizim hükümlülüğümüz var. Ama biz ne kadar o âlimlerdeniz işte bu tür tartışmalar, bu tür olaylar bize bunları yeniden hatırlatmak için güzel vesileler oluyor. Yani siyaset ve ahlâk ilişkisini konuşurken de esasen insan bir ilim adamı olarak şunların farkında olmalı, günümüz siyasi iktidar ilişkisi, uluslararası ilişkilerde ahlâk, iktisadi alanda ahlâk, ilmi alanda ahlâk bile bizim önemli bir gündemimiz. Yani bir kez daha sorumluluğumuzu daha bir müdrik olarak hayata bakma durumu ile karşı karşıyayız. Yani isyanın bile bir ahlâkı, savaşın bile bir ahlâkı var. Bizim değerlerimize göre bunları bilen ve belki de yaşadığımız dünyayı yeniden hatırlatma mevkiinde olan insanlarız.

Şimdi biz günümüz Türkiye'sinden yola çıkarak işte uluslararası güçlerin siyasi ahlâkın uluslararası ilişkilerde yapıp ettiklerini tartıştık burada. Ve güzel tartışmalar gözledik hakikaten. Yalnız şuna bir eleştiri getirmeme müsaade edin. Yani hep ithal duruşlarla tartıştık meseleyi, bir kendi değerler sistemimize yaslanarak mesela Ebu Hanife olsaydı bugünkü bu meseleye nasıl bakardı gibi bir bakışımız, bir duruşumuz olmadı yani. Genelde biraz ithal sağdan soldan biraz önce buradaki tartışmada da gördünüz bir sol duruş, bir sağ duruş, liberal duruşla meseleye baktık. O zaman şu günümüz siyasi pratiği modern batı medeniyetinin kurgularına göre onun beyinlerinin ürettiği tarzlara göre yapıldığını kabul etmiş oluyoruz. O zaman peşinen bunları kabul etmeden bunlara yine mensubu bulunduğumuz medeniyete yaslanarak ondan güç alarak o mirası keşfederek aradığımızla diyorum ki ben, o batının bugün bize bütün dünyaya sahip olarak uluslararası ilişkilerdeki kurallar, iktisadi alandaki kurallar, ilkeler, politikalar onları taklit etmek durumunda değiliz. Yani bunu iktidara söyleme mevkiindeyiz. Ki bu iktidar bugün belki bizi en çok dinleyebilecek iktidardır. Peşinen küsüp muhalif olmak yerine zaten pek çoğumuz bu icranın içindeyiz ayrıca. Dolayısıyla ihtiyacımız olan şeyi şöyle söyleyeyim: mesela Mustafa hocamla biraz önce de tartıştım. Ak Parti acaba Türkiye'de pür liberal politikalar uygulasaydı memnun olacak mıydık. O da memnun olmayacaktı biliyorum yani. Adam Smith'in öngördüğü şeyleri uygulasaydı acaba memnun olacak mıydı? Olamazdı. Çünkü ona da sorsak iktidarın şu sağlık alanındaki dönüşü, yol yapımı vs. yani milletin derdini çözmeye matuf yaptığı çok esaslı şeyler var. Bunların hiç biri liberalizme uygun olmayan şeyler. Bunlar piyasaya bırakılmaması gereken şeyler. Fakat bunlar şu toplumdaki halkın, cemiyetin fertten ziyade cemiyeti rahatlatıcı şeyler oldu. Ama bu arada tabi ferdi özgürlüklerin genişlemesine de yönelik bir sürü önemli çalışmalar yapıldı. Aynı şey belki sosyalist taraftan bakan Cem hocama da söylendi. Yani tümüyle böyle uygulamaları da oldu hükümetin. Merkeziyetçi dayatmalar için de -bugünlerde böyle bir suçlamada var, kesinlikle katılmıyoruz ama böyle bir şeyde var- hiç birimiz ondan memnun olmazdık. O zaman yani biraz daha kendi gerçekliğimizden hareketle siyaseti de, iktisadı da bu alanlarla ilgili uygulamaları da gündeme getirme mevkiindeyiz diye düşünüyorum. İlim insanları olarak biraz daha bu ceketimizin astarı içindeki güneşi fark etmeye yönelik çalışmalar yapmamız gerekir diye düşünüyorum ve bu çalışma da emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. **Hüsameddin ERDEM:**

Bu güzel ortamda siyaseti ve ahlâkı tartışma fırsatı veren gerek Büyükşehir Belediyesine gerekse TYB'ye teşekkürlerimi, memnuniyetimi burada ifade etmek istiyorum. Bu iki gün içerisinde gayet içten aynı zamanda herkesin kendi görüşünü çok rahatlıkla söyleyebildiği ve hiçbir zaman insanların -gerçi bir iki oturum tartışmalı geçti ama fazla birbirine sataşmadı- rahat bir oturum grubu olarak ortaya çıktı. Ben aslında başka bir program sebebiyle çağrıldım onun üzerine tam programdayken başka bir program üzerine tekrar çağrılmış oldum. İki programı sanırım tam olarak tamamlayamadığım için önce sizden bu konuda özür diliyorum. Çünkü ben bu oturumun yarın olacağını bilerek buradan ayrılmıştım.

Yalnız konuşmacılar ne der bilmiyorum ama bu siyaset-ahlâk ilişkili toplantıda benim bu iki gün içerisinde genel olarak dinlediğim ve duyduklarıma bakılırsa siyaset ahlâkı açısından acaba evrensel bir takım ahlâk kuralları ya da evrensel bir ahlâk imkânı oluşturulamaz böyle bir yaklaşım ortaya konulamaz mı? Çünkü biz biliyoruz ki İslam ahlâkının özellikle uluslararası ilişkilerde ve siyasette ve siyasetin bizzat kendisinde oluşturduğu bir takım ahlâk ilkeleri var. Bunlar bugün evrensel ahlâk ilkeleri olarak zaman zaman değişik ifadelerle yer alıyor. Mesela bu oturumların birisinde dile getirildi. İşte altın kural adı altında sen eğer kendine bir şey yapılmasını istemiyorsan sende başkalarına yapma. Bu biliyorsunuz aynı zamanda Hazret-i Peygamberin bizzat büyük kitlelere hayatı boyunca her zaman uygulaması gereken ve her zaman bu insanların kendisini başkasının yerine koyarak hareket etmesini istediği bir prensibin oluşturduğu ilke. Biz biliyoruz ki özellikle İlahi dinler bu tip evrensel değerleri kutsal kitaplarında ele alıyor ve bunlar üzerinde oldukça derin ve bizi düşündürücü ilkeler ortaya koyuyor. Mesela Tevrat'a baktığımız zamanda bu on emir olarak karşımıza çıkıyor. Belki ilk baştaki üç emri çıkarırsak bu daha çok Yahudiliğe özel kurallar olarak düşünülebilirse onun dışında geriye kalan yedi kurala baktığımızda bu aynı zamanda İncil'de de tekrar ediliyor. Kur'an'ı Kerim'in özellikle üç ayetinde hatta bu on değil on iki olarak zikrediliyor. Bütün bunlar bize gösteriyor ki dinler açısından bir takım evrensel ahlâk ilkelerinin olabileceği ve zaten bu ahlâkın bir temelde sorunu olan evrensel ahlâk ilkelerinden bahsedebilir miyiz şeklinde ki bir yaklaşım da aynı zamanda ahlâkın özünü oluşturuyor.

Biz zaten bu yeryüzündeki dinleri şöyle hesaba kattığımızda başta en fazla insanı olan Hristiyanlık sonra İslam ve arkasından Yahudilik geliyor. On emir açısından baktığımızda ise bu ahlâk ilkelerinin evrenselliği çok açıktır. Şimdi siyaset alanında da acaba böyle evrensel İslam'ın öngördüğü bu yasaları da esas almak kaydıyla bir ahlâk teorisi oluşturulabilir mi? sorusu merkezi görünüyor. Gerçi konuşmacılarımız bugün insanların bütün devletlerin uyması gereken bir takım esas kuralların olduğunu, BM diğer kurulan teşkilatlar bu konuda bize ön ayak olduğunu söylüyor ama bunu dışında daha somut daha elle tutulur gözle görülür ilkeler olamaz mı diye benim aklıma geliyor. Ve böyle bir çalışmanın ben şahsen yapıldığı takdirde hem bizim ahlâk felsefemiz açısından hem de insanlık açısından büyük bir hizmet vereceğine inanıyorum. Sizi daha fazla bekletmek istemiyorum. Sizin sabrınızın tükendiğini biliyorum. Böyle bir toplantıda da son konuşmacı olmanın da ne demek olduğunu hissediyorum ve hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Şûra Sonuç Bildirgesi

D. Mehmet DOĞAN:

Tekrar hoş geldiniz arkadaşlar. Hepinizin bildiği gibi iki gündür devam eden Ahlâk Şurası'nın bugün 3. yani son günündeyiz. Ahlâk Şuralarının birincisi 3 yıl önce yapılmıştı. 2. Ahlâk Şurası Türkiye'nin ve gerçekten aynı zamanda dünyanın gündemi olan bir konu üzerine yapıldı, "Siyaset ve Ahlâk". Mesela biz siyaset ve ahlâkı siyaset olarak tartışırken dün bir haber geldi. Mısır hükümeti Türkiye büyük elçisini istenmeyen adam ilan etti. Bu aslında dış siyasetin hangi parametrelerde yürüdüğünü gösteriyor. Türkiye'de dünyanın diğer ülkeleri gibi araziye uysaydı, reel politiklerin yolundan gitseydi. Mısır'la ilişkileri bu duruma gelmezdi. Bana göre Türkiye Mısır konusunda bilhassa birçok konuda bu şekilde olduğunu düşünüyorum, ahlâkî bir tutum takınıyor. Yani darbeye darbe diyor Başbakanın ifadesiyle. Fakat birçok ülkede çeşitli sebeplerin neler olduğunu biliyorsunuz.

Dış siyasette asıl etken güçtür. Güçlü ülkeler Amerika'dan hiza tutarak, Ortadoğu'da da Suudi Arabistan'a bakarak siyasetlerini tayin ettiler ve birçoğu Mısır'da darbeye darbe demedikleri gibi, darbeye de destek verdiler. Türkiye ise baştan beri bu konuda ilkeli davrandı. Darbecilerle ilişkilerini geliştirmeye yanaşmadı birçok ülkenin aksine ve sonunda da Mısır yönetimine tepki gösterdi. Aslında bu tepkinin yine de bu noktaya gelmemesi gerekirdi. Mısır ile Türkiye İslam dünyasının iki önemli merkezi. İşte bu iki merkez bir araya geldiğinde İslam dünyasının belki de iki yakası bir araya gelirdi. Buna doğru bir gidiş vardı. Ama ne yazık ki darbe bu gidişi tamamen ortadan kaldırdı. Peki, bunu nasıl görmeliyiz. Bu kısa vadeli politika olarak bizde bir üzüntü bir rahatsızlık yarattı ama uzun vadede düşünüldüğünde ilkeli, ahlâkî davranmanın doğru hareket olduğunu düşünüyorum. Gelecekte Mısır'la ilişkiler İnşallah en üst seviyede olacak. Çünkü hiçbir darbe sürekli değildir. Mısır darbesinin de kim bilir belki 3 yıl 5 yıl bir ömrü vardır ve o ömürden sonra çekilecektir ve Mısır halkı kendi kaderine hâkim olacaktır.

Değerli arkadaşlar siyaset ve ahlâkı burada Türkiye'nin seçkin bilim adamları konuştu. Ben kapanışta da ifade ettim, gerçekten burada gördüğüm manzara beni ümitlendirdi, hatta gururlandırdı. Çok sayıda yetişmiş akademisyenimiz kendi düşüncelerini tebliğlerini de ifade ettiler, tartıştılar. Bir adap içerisinde bunu yaptılar ve sonuçta da öyle sanıyorum ki bütün salona gelenler bu toplantıyı takip edenler bu güzelliği gördüler ve bu bize aynı zamanda 3. Ahlâk Şurasının hangi şartlarda ne seviyede yapılacağı konusunda bir fikir verdi. Öncelikle bu Ahlâk Şurasının yapılmasında Konya Büyükşehir Belediye Başkanı Tahir Akyürek Beyin özel ilgisini hassaten belirtmek istiyorum. Sayın başkanımız bu konuda gerçekten bize büyük destek verdiler. Kültür dairesindeki arkadaşlarımızla işbirliği içinde zaten bu toplantı yürütüldü. Onlara da müteşekkiriz. Değerli ilim adamlarımız davetimizi kabul ettiler. Mehmet Aydın gibi çok tecrübeli yaşını, başını almış bütün dünyada tanınan bir hocamız, uzun zamandır inzivadaydı. Davetimizi kırmadı sağ olsun, teşrif etti ve güzel bir konuşma yaptı. Sonra da dünkü sisten dolayı gelemeyen bir arkadaşımızın yerine oturum başkanlığını da yürüttü. Güzel intibalarla yanımızdan ayrıldı. Aynı zamanda Mehmet Aydın'ın bir özelliği de uluslararası siyasette yeri olan bazı kurumlarda da sanırım görevleri vardı. Ayrıca Mahmut Erol Kılıç hocamızı da buna benzer politik bir rol üstleniyor, o da çok iyi yetişmiş değerli bir ilim adamımızdır.

O da İslam Ülkeleri Parlamenterler Birliği Sekreteri. Bütün hocalarımız gerçekten güzel hazırlanmışlar. Bildirilerini sundular. Tartışmacı arkadaşlarımız da müzakere metinlerini sundular. Gerçekten de bir ilim ve fikir ziyafeti oldu. Beyin fırtınası oldu. Bugün ne yazık ki hocalarımızın çok azı burada, Mustafa Acar arkadaşımız aynı zamanda komşu Aksaray Üniversitesinin rektörü. Dün zaten bildirisini burada sundu. Burada Ankara'dan TYB yöneticileri ve Konya'dan TYB yöneticileri var. Belediye kültür dairesinden arkadaşlarımız var. Ben bilhassa hassaten değerli müftümüzün bu meseleyi önemseyerek katılmasından dolayı büyük bir memnuniyet duydum.

Ahlâk bir Müslüman için elbette ki vazgeçilmez bir konudur. Hayatımızın her alanında ahlâklı olmak zorundayız. Müftümüzün buraya gelmesinin de bu şuur üzerine olduğunu düşünüyorum. Kendisine teşekkür ediyorum huzurlarınızda. Arkadaşlar, ahlâk konusu bizim hayatımızda görünürde yok gibi olmasına rağmen arka planda güçlü bir şekilde var. Yani Türkiye'nin maddi gelişmesi aynı zamanda insanî gelişmeye de paralel olarak yürümediği için büyük ahlâkî problem ve sıkıntılar ortaya çıkıyor. Bunu hepiniz müşahede ediyorsunuz, hepiniz görüyorsunuz. Biz burada insani gelişmenin ahlâkî ilkeler üzerinde yürütülmesi gereken bir kalkınmanın aynı zamanda gerekli olduğunun altını çizdik. Biraz sonra 2. Ahlâk Şurasının Sonuç Bildirgesi okunacak. Arkadaşlarımız bu Şûrada konuşulan konuları, söylenen sözleri, ifade edilenleri bir araya getirip 4 sayfalık bir metin halinde bize sundular, Şûranın sonuç bildirgesi olarak. Şimdi toplantının ilmi sekreterliğini yürüten Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan Bey, 2. Ahlâk Şurasının sonuç bildirgesini okuyacaklar. Hepinize ilginizden, katkınızdan dolayı bilhassa teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. **Musa Kazım ARICAN (Şura Sonuç Bildirgesi):**

Değerli basın mensubu arkadaşlar, değerli hocalarım, sayın müdürüm. Şuramızda sunum yapılan, tartışılması yapılan, müzakeresi yapılan konuları gerçekten başkanımızın ifade ettiği gibi samimi, derinlikli tartışmalarla izledik. Gerçekten son yıllarda belki de özlemini duyduğumuz güzel bir şura gerçekleşti. Bunu da biz bir sonuç bildirgesi olarak hazırladık. Sizlerin teveccühüne sunduk. Şimdi ben bunları sizlerle paylaşmak istiyorum.

Ahlâk neredeyse insanlıkla eşdeğer, insanlık kadar eski bir kavram. Akıl insana ahlâklı olmayı telkin ediyor. Kalp insanın ahlâklı olmasını istiyor. Dinden konuştuğumuzda ahlâktan konuşuyoruz. Son Peygamber -aleyhisselâm- güzel ahlâkı tamamlamak için geldiğini beyan ediyor. Filozoflar ahlâkı insanın kendini bilmesi olarak tarif ediyorlar. Adalet, merhamet, iyilik, vazife, dayanışma bütün toplumlarda; bütün dinlerde ortak kavramlar. Ahlâkın kaideleri bu ve benzeri ilkelerden çıkarılıyor. TYB insanı insan yapan hasletlerin başında gelen ve hayatımızda yerinin gittikçe azaldığı düşünülen ahlâkın öncelikle ilim ve fikir dünyamızın çalışma alanına girmesi için ilk olarak 2009 yılında İstanbul'da 20. Yüzyılımızın ahlâkçı düşünürü Nurettin Topçu'nun doğumunun 100. Yılı dolayısıyla 1. Türkiye Ahlâk Şurasını düzenlemişti. 2. Ahlâk Şurası Konya Büyükşehir Belediyesi'nin ev sahipliğinde büyük Ahlâkçı Mevlâna Celaleddin Rûmi'nin aziz hatırasına ithafen 22-24 Kasım tarihleri arasında Konya'da gerçekleşti.

İkinci Ahlâk Şurasının ana konusu Ahlâk ve Siyaset olarak derlenmişti. Şura'da ahlâk-siyaset ilişkisi, batı siyasetinin ahlâkî temelleri, uluslararası siyasetin ahlâkî sorumluluğunun sorgulanması, İslam dünyasında siyaset ve ahlâk, ekonomi politikalarında ahlâk konuları derinlemesine konuşuldu ve tartışıldı. Türkiye'de ve dünyada siyasetin yeniden şekillendiği bir dönemde ülke ve dünya politikalarının ahlâkîliği farklı bakış açılarına sahip ilim ve fikir adamları tarafından tartışıldı. Açılış ve değerlendirme oturumları dışında 4 oturumda 8 tebliğ ve bunlara dair 8 müzakere ile konular açık yüreklilikle ve derinlemesine irdelendi. Sizlere dağıttığımız metinlerde oturum düzenlerimiz mevcut, bunları ben tek tek okumuyorum. Arkadaşlar şura çalışmalarında aşağıdaki sonuçlara varılmış ve 14 maddede özetlenen hususların önemine dikkat çekilmiştir.

Şûra Sonuç Bildirgesi

1. İnsani sorunların temelinde ahlâkîliğin önemsenmemesi yatmaktadır. Ahlâk insan fiillerinin bütün boyutlarını kapsar. Şahsiyet ancak ahlâk temeline dayanarak gelişebilir. Ahlâk toplumsal ve siyasi hayatımızda yeniden ve etkin bir şekilde yer almalıdır.

2. Ahlâk mutlu olma, siyaset ise mutlu olma çabasıdır. Ahlâk siyaseti etkilemeli ve yönlendirmelidir. Ahlâkın insan hayatında yeniden merkeze oturacağı bir dünya ve siyaset inşa edilmelidir. Hz. Peygamberden sonra İslam toplumlarında siyaset ve ahlâkın her zaman arzu edilen ölçüde bir araya getirilemediği görülmektedir. Siyaset alanının gerçeklerini dikkate aldığımız kadar ideal oranda gözetmemiz gerektiğinin bilincinde olmalıyız.

3. Siyasetin ahlâkını sadece siyasetçi tayin etmemeli. Ahlâkın hayatın tüm alanlarıyla ilgili ilişkisi ilim ve fikir zemininde tartışmaya açılmalıdır.

4. Ahlâkın siyasette izdüşümü 3 şekilde ortaya çıkar. Şahsi idealler, toplumsal çıkarlar ve ilahi emirler. Şahsi ideallerin yanı sıra kesin olarak kendi menfaatini düşünmek siyasette ahlâkî bir vazifedir. Din ve ahlâk doğuşları ve söyledikleri gaye itibariyle birbirinden ayrılamaz. Ahlâklı olmanın esas yolunu ilahi emirlerde bulmak mümkündür.

5. Şüphesiz ki kolektif bir batı ahlâkı ve siyasetinden söz edemeyiz. Ancak bugün batının dış siyasetinin çifte standarda sahip olduğunu ve ahlâk ilkelerini ekseri dikkate almadığı ortadadır. Amaçlar için her türlü araçları meşru kılan ahlâk anlayışı siyaseti yöneten bir çerçevenin merkezine çıkarılmalıdır. Tüm toplumlar için ortak bir ahlâk dili oluşturulmalıdır.

6. Batı hukuku ve araçsal aklı çerçevesinde oluşturulan BM, IMF, Dünya Bankası gibi üs kurumlar gayri ahlâkî karar ve davranışlar sergilemektedir. Adı geçen müesseseleri denetleyen mekanizmalar bulunmamaktadır. Bu noktada görev yine ahlâka, insanlığın vicdanına düşmektedir.

7. Müslüman toplumların içinde bulundukları karmaşadan kurtulmak için ahlâk-siyaset ilişkisi yeniden ele alınmalıdır. Müslümanların siyasi meselelerine çözüm üretmek için öncelikle İslami kaynaklar temelinde aranmalıdır. Ancak bu yolla bize ait olanın bize dair olanın da çözümü sağlanabilir.

8. Mezhep taassubundan kaçınılmalı, İslam dünyasının ortak çıkarlarını merkeze alan bir üst anlayış geliştirilmelidir. Bazı Müslüman ülkelerin kendi milli çıkarlarını ahlâkî ilkeleri ortaya koyduğu aşikâr bir gerçekliktir. Batıyı eleştirirken bu olgunun gözden kaçırılması bir paradokstur. Siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan emperyal güçlere bağlı toplumların ahlâkî bir siyaset takip edemeyeceklerinin farkına varmaları gerekir. Müslüman toplumlar içerisinde ahlâkî kaygıları canlı tutacak bir taban hareketinin oluşumuna, demokratikleşmeye ve sivilleşmeye önem verilmelidir.

9. İnsanlığın sorunlarından tüm insanlar sorumludur. Batının sıklıkla vurguladığı evrensel insan hakları, demokrasi, özgürlük ve adalet söylemleri çoğu zaman

içerdiği ve ima ettiği sözlere daha haiz olamamıştır. Batı bu hususlarda çifte standart uygulamıştır. Bu değerlerin her birisi için geçerli olduğu bilinci vurgulanmalıdır.

10. Adalet gözetilmeksizin ekonomide ahlâktan söz edilemez. Günümüzde ekonomik ilişkilerde yeniden ahlâkın hâkim kılınması gerekmektedir. Ahlâkîliği gözetmeyen kapitalizmin değerleri önüne geçilmesi gerekir. Maddi kalkınmanın yanı sıra manevi doygunluğa önem verilmelidir.

11. Türkiye'de siyasetin özüne ve yakalayış biçimine her zaman teyakkuz halinde bir ruhla yaklaşılmalıdır. Başkalarını eleştirdiğimiz nispette çuvaldızı kendimize batırmalıyız. Bu çerçevede ahlâkî ve ahlâkî olanı savunmanın kimi zaman otoriteye karşı muhalefet etmeyi gerektireceği akıldan çıkarılmamalıdır.

12. Siyaset ve ahlâk tartışmaları birbirimizi doğru anlayabileceğimiz ortak bir dil ve zemin üretmeli ve tartışmalar bu zemin üzerinde yürümelidir.

13. Her türlü zulüm ve sömürüye karşı küresel bir ahlâk bilinci oluşturulmalıdır. Mevlâna'nın pergel metaforundan hareketle ahlâkî ilkeleri, farkındalığı ve duruşu hem kendi coğrafyamızda hem de uzanabildiğimiz bütün ufuklarda temsil etmeliyiz.

14. Ahlâklı bir toplum oluşturabilmek için Makyavellinin levhalarının yerine Hazret-i Mevlâna'nın eserlerinin okutulması gerektiği artık fark edilmelidir. Yüzyılımız Mevlâna düşüncesinin ahlâkî önderliğine şiddetle ihtiyaç duymaktadır.

Teşekkür ediyorum.

D. Mehmet DOĞAN: Evet arkadaşlar hepinizin gördüğü gibi toplantının sonuç bildirisi temel bir takım esaslara istinad ediyor ve zannediyorum ki bu bildiri mümkün olduğu kadar yayılacak tarafımızdan tabi ki siz de yayılmasına aracı olacaksınız. Yankılarını da bulur İnşallah böyle olmasını ümit ediyoruz. Ben bu toplantıda değerli Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı Dr. Mücahit Sami Küçüktığlı Beye de söz vermek istiyorum. Onlar ev sahibi olarak hiç konuşmadılar bu toplantı boyunca. Aslında onların da konuşması gerekirdi. Bizden bir talepleri olmadı. Biz şimdi talepleri olmadan onlara sözü veriyoruz.

Dr. **Mücahit Sami KÜÇÜKTIĞLI**:

Efendim biz de burada konuşulanlardan istifade ettik. Dinlemek için ve şehrimize faydalı olması adına bu program içerisinde yer almıştık. Bizde başta siz onursal başkana ve aynı zamanda genel başkanımıza çok teşekkür ediyoruz, bu faaliyeti Konya'mızda yürütme iradesi gösterdiğiniz için. Şehrimiz adına da son derece faydalı bir ilmi müzakere ortamı ortaya konmuş oldu.

Biz Büyükşehir Belediyesi olarak TYB Genel Merkezi ve TYB Konya Şubesiyle hakikaten çok aktif çalışmalar yürütüyoruz. Yazarlar Birliği Konya şubemizin çok aktif olan, sosyal faaliyetlerine destek olmaya çalışıyoruz. Kendilerinin yürüttüğü pek çok önemli faaliyet söz konusu. Bu faaliyetlerde çorbada tuzumuz mesabesinde destek olmaya çalışıyoruz. TYB Genel merkezi ile de en son Şehir Tarihi Yazarları Kongresini gerçekleştirmiştik. Bu da son yıllarda düzenlediğimiz ikinci önemli toplantı oldu. Son derece istifade ettiğimiz bir toplantı söz konusu idi. Üniversiteli öğrencilerin katılımı son derece iyi düzeyde idi. Mevlâna şehrinde siyaset ve ahlâk konulu bir şuranın yürütülmesinden son derece memnun olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Ümit ederiz ki siyasette ahlâk daha artar bir değerle devam eder, sadece ülkemizde değil uluslararası arenada da sürer. Kendi coğrafyamıza yakın yerlerde yaşanan insanlık dramları son bulur. Sadece Suriye'de 150 bine yakın insanın öldürüldüğünü biliyoruz. Buna karşı ahlâkî bir duruş sergileyen Türkiye'nin bu sağlam ve yere sağlam basan siyaset anlayışının güçlenerek devam etmesi taraftarıyız. Mısır'da yaşanan ilişkiler hakeza sizin beyan ettiğiniz gibi. Darbenin ve demokrasinin ikili sacayağında daima demokrasiden yana tavır alan ve bu anlamda da ortaya siyasi bir duruş sergileyen Türkiye'nin konumu artan bir ilgi ile izlenmektedir, takip edilmektedir. Hakeza İl Müftümüzde burada, geçen yıl Brüksel'de bir AB toplantısı için bulunduğumuzda Diyanet İşleri Başkanlığımızın dini ataşesinin bize söylediği bir söz hakikaten manidardı. Şöyle demişti ataşemiz, bizim burada yaşayan gurbetçilerimiz, Türklerimiz bugüne kadar kaldırımda, sokakta, yolda başları önde eğik yürürlerdi ama şimdi görüyorum ki kaldırımda, caddede, sokakta insanımız göğsünü gere gere yürüyebiliyor. Dış politika da ve iç siyasette Türkiye'nin izlediği ahlâkî duruş, tutum, davranış son 10 yılda çok değişti. Bu tüm dünya tarafından takdirle izlenmektedir. Bugün gelirken bir makale okudum. Makale Afrika'da bir dergide çıkan İngiliz ve Türk siyasetini değerlendiren bir yazıydı. 18 ve 19. Yüzyılda İngiliz Aristokrasisinin Türk gibi yaşamak, Türk gibi giyinmek, Türk gibi durmak çerçevesinde büyük bir özenti içerisinde olduğunu ifade etmişti.

Bundan iki asır önce ki o şanlı tarihimizin bize verdiği misyonu ümit ederiz ki önümüzde ki süreçte tüm dünyaya örnek olacak şekilde sürdürürüz. Bu kongreler, bu şuralar ilmi düzeyde nasıl yürütüleceğinin arka planını ortaya koyarken hepimize de güzel örnekler sunmaktadır. Siyasetçimize düşen bu anlamda bunu hakkıyla, laikiyle yerine getirebilmektir. Yine en son aklımızda kalan bir fotoğrafı paylaşmak isterim. G-20 toplantısında Sayın Başbakanımızın en son çekilen fotoğraf karesinde yer alırken herkesin ülkelerinin yer aldığı zeminde yer alan bayrakların yanında durması beklenirken Sayın Başbakanımızın o bayrağı yerden alarak cebine koyması yanında ki Angela Merkel'den Obama'ya kadar herkesin hayret ve şaşkın bakışlarla; o bayrağa saygısını göstermesi Türk siyasetinin, Türk liderlerinin vatanına, milletine, bayrağına ve tarihine karşı gösterdiği sevginin, duruşun en temel ahlâkî örneğidir diye düşünmekteyiz. İnsan haklarının, özgürlüklerin sadece Suriye'de, Irak'ta, Mısır'da değil tüm dünyada hâkim kılması en büyük temennimizdir, duamızdır, niyazımızdır. Tekrar ben bu programı organize ettiğiniz için ve Konya'da gerçekleşmesi için irade beyan ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Sayın Başkanımızın şehir dışında olması sebebiyle katılamadığını burada ki hâzirûna en kalbi selamlarımızı iletmesini istedi ifade etmek isterim. Çok teşekkür ederim sağ olun.

D. Mehmet DOĞAN:

Ben de değerli başkanımıza teşekkür ediyorum. Zaman zaman da arkadaşlarımla konuşurken diyoruz ki ya keşke Ankara yerine Konya'da olsaydık kültürel faaliyetler açısından işbirliği yapacağımız güçlü bir belediye ile çalışırdık. Maalesef Ankara'da böyle bir imkâna sahip değiliz. Bütün belediyeler kültüre bu kadar yakın değil. Bütün belediye başkanları Tahir Bey gibi kültürel, irfanî meselelerle ilgilenmiyor ve bir arka planı olmuyor. Konya'da böyle bir belediyecilik olduğu için biz gerçekten büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Konya şubemizde köklü bir şubedir. 20. Yılına giriyor. En güçlü şubelerimiz İstanbul, Bursa. Konya'da bunlardan bir tanesi elbette ki. Buradaki belediyelerin sivil toplumun desteği ile bunlar oluyor. Konya bu bakımdan bereketli bir yer. Tekrar belediye başkanımıza ve yetkililere huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Şehir Tarihi Yazarları Kongresi de başarıyla sonuçlandı. Tabi sizin sorularınıza da yer vermek gerek ama ondan önce değerli müftümüze de yer vermek istiyorum. Onun da tahmin ediyorum ki bu konuda söyleyecek sözleri vardır… Buyurun.

Şükrü ÖZBUĞDAYCI (Konya İl Müftüsü):

Çok değerli başkanım saygıdeğer ilim adamları, katılımcılar ve basınımızın güzide mensupları. Hepinize hayırlı sabahlar diliyorum. Hepinize Allah'tan sağlık, afiyet ve muvaffakiyetler diliyorum. TYB gerçekten uzun yıllardır Türkiye'mizin ilim ve irfanına çok önemli katkıda bulunan bir sivil toplum kuruluşumuzdur. Hatta bazı yayınları bende bulunuyor, onları fırsat buldukça okuyorum. 3 gündür Konya'mızda devam eden bu 2. Ahlâk Şurası da yine ilim ve irfan yuvasına önemli katkılardan birisidir diye düşünüyorum. Ayrıca böyle bir şuranın Konya'mızda düzenlenmesinin

ve Hazret-i Mevlâna'nın anısına düzenlenmesinin de özel bir anlamı var diye düşünüyorum. Biraz önce sonuç bildirgesini dinledik gerçekten çok güzel hazırlanmış bir sonuç bildirgesi emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Orada iki husus şahsen benim dikkatimi çekti.

Bugün insanlığın bütün problemlerinin temelinde ahlâkîlik yatmaktadır. Eğer insanlık bu ahlâkı özümsemiş ve benimsemiş olsa insanlık bugünkü problemi yaşamayacak. İşte Suriye'de, Irak'ta, Mısır'da özellikle İslam dünyasının bazı yerlerinde yaşanan bu problemler yaşanmayacak. Bu gerçekten güzel ve önemli bir tespittir. Zaten sonuç bildirgesinde de buna atıfta bulunulmuş sevgili Peygamberimiz (aleyhisselam) İslam'ı tarif ederken "İslam güzel ahlâktır", yani İslam güzel ahlâktan ibarettir buyuruyorlar. Yine, "*ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim*" buyuruyorlar. Bütün bunlar bize gösteriyor ki gerçekten her şeyin başı ahlâktır. Her şeyin temeli ahlâktır, dolayısıyla bugünkü insanların problemlerinin temelinde de ahlâkın olmaması, ahlâkî prensiplere uyulmamasında yatmaktadır diye düşünüyorum. Başkanımızın da ifade buyurdukları gibi gerçekten Konya Büyükşehir Belediyesi ilmi ve kültürel etkinliklere her zamandestek vermektedir onun içinbaşta belediye başkanımıza ve ekibine burada teşekkür ediyor, şükranlarımı arz ediyorum. Nerede Konya'mızda bir kültürel ilmi faaliyet varsa mutlaka onun yanında Büyükşehir Belediyesi vardır veya ilçe belediyelerimiz vardır. O yönden Konya'mız bu yönüyle çok şanslıdır. Başkanımızın da ifade ettiği gibi inşallah bu faaliyetler bundan sonra da devam edecektir.

Sonuç bildirgesinde dikkatimi çeken diğer bir konuda filozof Machavelli teorilerinin görüşlerinin yerine Hazret-i Mevlâna'nın görüşlerinin okutulmasını ve öğretilmesini gelecek neslimize benimsetilmesi. Gerçekten kurtuluşumuz için ve insanlığın problemlerinin çözümü için önemli bir çıkış yolu olacaktır. Ben bu sonuç bildirgesinde -ki görüşlerin tamamına yürekten katılıyorum- ve bu şuraya katkıda bulunan değerli ilim adamlarımıza, fikir adamlarımıza teşekkür ediyorum. Cenâb-ı Allah'tan sağlık, afiyet ve hayırlı uzun ömürler diliyorum ve ben ayrıca özür diliyorum. Şurayı baştan sona kadar takip etmeyi çok arzu ettim ama ara sıra katılabildim. İdarecilik olunca bazı önemli programlar dolayısıyla takip edemedim ama inşallah bu bildiriler ve müzakereler basılınca sağ olsunlar TYB bize de gönderiyor. İnşallah onu zevkle okuyacağımı belirtmek istiyorum. Tekrar teşekkür ediyorum ve hepinizi saygı ve muhabbetle selamlıyorum.

Mehmet Ali KÖSEOĞLU:

Bugün aynı zamanda öğretmenler günü. Basın mensupları arkadaşlarımızın farklı görevleri olması hasebiyle onları da çok fazla zorlamak istemiyorum. TYB Konya şubesini faaliyetlerini zaten Konya'da bulunan arkadaşlarımız takip ediyorlar. Basın mensupları bize gerçekten çok yardımcı oldular. Onlara çok teşekkür ediyorum ama TYB de gerçekten Türkiye'nin en önemli kültür ve sanat kuruluşlarından birisidir. Bundan sanırım bir ay kadar önce Tarihte Roman Romanda Tarih Sempozyumu gerçekleşti. İstanbul'da Edebiyat Günleri İstanbul Şubemiz tarafından devam ediyor Türkçe'nin şiir şöleni gibi uluslararası bir program yine TYB tarafından devam

ediyor. Türkiye Sanat Yıllıkları, Türkiye'nin sanırım tek yıllığı. TYB Genel Merkezimiz tarafından kültür ve sanat hayatına kazandırılıyor. Ben bütün bu çalışmaların ortaya çıkmasında gerçek bir azim ve fedakârlık örneği gösteren Mehmet Doğan abiye, İbrahim Ulvi Yavuz başkanımıza, Genel Merkezdeki görevli arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Bu önemli çalışmalardan tabi ki biz de Konyalı olarak faydalanıyor, feyz alıyoruz. İki önemli sempozyumu Konya'da gerçekleştirdik. Tarihi Şehir Yazarları Sempozyumu ve 2. Ahlâk Şurası'nı da Konya'da gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Özellikle Ahlâk Şurasının Konya'da gerçekleşmiş olmasının ben özel bir önemi olduğunu düşünüyorum. Çünkü Konya'nın dünyanın ihtiyaç duyduğu temel insani değerlerinde merkezinde olduğunu düşünüyorum. Konya'da Mevlâna'dan, Konevî'den, Nasrettin Hoca'dan, Lâdikli Ahmet Ağa'dan, Hadimi'den… hangisinden bir söz çekerseniz çekin muhakkak ahlâk manasında insanlığın kurtuluşu manasında, insanlığa katkı manasında çok önemli cümleler elde ediyorsunuz. Bu manada dolu dolu bir Ahlâk Şurası geçekleştirmiş olmanın mutluluğunu yaşıyorum. Genel Merkezimize çok teşekkür ediyorum. Büyükşehir Belediyesi Kültür Dairemizden değerli arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum. Bütün katılımcılara da hassaten teşekkür ediyorum. İnşallah yeni, büyük şuralar, sempozyumlarla Konya'mız bu kültürel adres olma özelliğini devam ettirir. Teşekkür ediyorum.

Şûra Haberi

Konya'da üç gün siyaset ve ahlâk konuşuldu. İlim ve fikir adamları iç ve dış siyasetin ahlâkî meselelerini tartıştı.

Türkiye Yazarlar Birliği ile Konya Büyük Şehir Belediyesinin ortaklaşa düzenlediği II. Ahlâk Şûrası Siyaset ve Ahlâk özel teması ile 22-24 Kasım 2013 tarihinde Konya Bera Otel'de gerçekleştirildi.

Program Cuma sabahı protokol konuşmaları ile başladı. Şûra Akademik Sekretaryası adına Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan konuşmasında günümüzde artık önemsenmeyen ahlak meselesinin masaya yatırılmasının önemine dikkat çekti ve konunun hayatiyet arz ettiğini dile getirdi. Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı D. Mehmet Doğan ise konuşmasında, ahlâkın insanlıkla eşdeğer ve insanlık tarihi kadar eski ve köklü bir kavram olduğunu belirterek, aklın insana ahlâklı olmayı telkin ettiğini, kalbin insanın ahlâklı olmasını istediğini, dinden konuşulduğunda da aslında ahlâktan konuşulmuş olduğunu vurguladı. AK Parti Konya Milletvekili Mustafa Kabakçı da yapmış olduğu konuşmada, ahlakın yalnızken de kalabalıklar içindeyken de geçerli olduğunu hatırlatarak, sadece siyasette değil, hayatın her sahasında ahlaki ölçüler bulunduğunu dile getirdi. Konya Büyükşehir Belediye Başkanı Tahir Akyürek de, Şûranın Konya'da düzenlenmesinin anlamlı olduğunu belirterek Avrupa Rönesans'ının temelini Endülüs medeniyeti oluşturuyor, Anadolu Rönesans'ının merkezi de 1200'lü yıllarda Konya olmuştur, dedi. Bunun temel taşlarından birinin Hazreti Mevlana olduğunu vurgulayarak, sosyal genetik yoluyla bugün de Anadolu'da ve Konya'da bu mirası taşımak gerektiğini ve Ahlak Şurası'nın bu farkındalığa vesile olmasını temenni ettiğini belirtti.

Protokol konuşmalarının ardından öğleden sonra Şûranın I. Oturumu Prof. Dr. Mustafa Aydın'ın oturum başkanlığını yaptığı ve siyaset ile ahlâk alanında fikir sahibi olan iki seçkin düşünce adamının, Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç ve Eski Devlet Bakanı Prof. Dr. Mehmet Aydın hocaların yer aldığı açılış oturumuyla başladı. Açılış oturumunda Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, ahlâk ve siyaset ilişkisinin tahliline, tasavvufun geniş kavram hazinesindeki kavramları şerh ederek yaklaşmaya çalıştı. Sayın Kılıç insanın var olduğu yerdeki anlam haritaları keşfetmesi için geldiği kaynağı kendisine bir aydınlatıcı fener yapması, karşılaştığı sorunlarda enfus-afak, dikey-yatay boyutların ne olduğuna dair bilgi sahibi olması gerektiğinden bahsederek insanın kesinlikle geldiği kaynağı unutmaması gerektiğini vurguladı. Kılıç'a göre insan, ahlak meselesine yaklaştığında fert ahlâkı, aile ahlâkı ve devlet yönetimi şeklinde ahlâk sahasının üç önemli saç ayağını bütüncül çerçevede görmelidir. Aksi halde özü anlama her zaman eksik kalacak ve sorunlara sadra şifa verici çözümler sunulamayacaktır. Bunlar dışında ahlakın insanın yaratılışına öz ve fıtrat olarak konulduğunu, insanın bu özünü koruması gerektiğini, bu özün ancak Allah'ın sıfatıyla sıfatlanma çabasıyla geliştirilebileceğini ve insanların huzuruna kullanılabileceğini belirtti. Zira İslam düşüncesinde toplumsal anlamda bu özü koruyan yöneticinin kalbine Allah'ın kanunları ilham ettiği ve yöneticinin de bu kanunları iklime ve şartlara göre uyguladığı fikirleri öne sürülmüştür. Kılıç, modern dönemin iç/dış, reel/ideal, eski/yeni olanı birbirinden tamamen kopardığını, bunun ise istenen ve çare bulucu çözümlere ulaşmayı neredeyse imkânsız hale getirdiğini söyleyerek, yapılması gereken şeyin yeniden zengin geleneğe geri dönmek ve onun arkasındaki

verimli yapıyı yeniden keşfedebilmek olduğunu belirtti. Ayrıca Kılıç, ferdi ve toplumsal yaşamda kaybolan şeyin gelenekte var olup asıl anlamı taşıyan, onu yaşatan şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olduğunu ancak ne yazık ki günümüzde ruhları ve referansları yönüyle yabancı olup sadece bedenleri yönüyle Müslümanların, şeriatın ceza hukukuna hapsolmuş durumda olarak büyük bir krizi yaşamakta olduğunu üzülerek ifade etmiştir. Kılıç'a göre bu topraklarda yaşayan Müslümanlar olarak bizler, özümüze geri dönmeli ve kaybettiğimiz fetva verme salahiyetimizi yeniden kazanmalıyız. Ancak bu yolla ahlak ve siyaset arasındaki ilişki olması gerektiği gibi okuyabilir ve insanlığın kurtuluşu için ümit olma durumunu yakalayabiliriz.

Prof. Dr. Kılıç'tan sonra Prof. Dr. Mustafa Aydın, sözü Prof. Dr. Mehmet Aydın'a verdi. Prof. Dr. Aydın, ahlâk ve siyaset arasındaki ilişkinin çok karmaşık ve karmaşık olduğu kadar da önemli olduğunu belirttikten sonra ahlak ve siyaseti iki yakaya benzeterek Hz. Peygamber döneminden sonra bu iki yakanın istenilen ölçüde hiçbir araya gelemediğini söyledi. Aydın, meselenin teorik boyutu olduğu gibi bir de pratik boyutu olduğunu ancak bu iki boyutun, çoğu zaman birbirini tutarlı şekilde takip etmediğini, teorik olarak tutarlı olan kişinin pratik sahada aynı tutarlılığı devam ettiremediğini ifade etti. Meselenin çözümünün biraz da bunlar arasındaki telif edilememezlikten kaynakladığını düşünen Aydın'a göre, nazari ve ameli faziletler birlikte insan tarafından kazanılması gerekir -ki bu erdemleri şahsında en kâmil anlamda toplayan peygamberler insanlara dünyanın nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunda örneklik teşkil ederler, bunu yaparken ideal olanı nasıl reel olana taşıdıklarını da insanlara gösterirler. Aydın işte tam da bu faaliyetin kendisini siyaset olarak görmektedir. Ona göre olan ve olması gerekenin telif edilmesi mutluluğu insana vermektedir. Ahlak mutlu olma, siyaset ise mutlu kılma uğraşısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Mehmet Aydın, siyasî bir karar alması gereken devlet adamının ahlaki anlamda düşünmesi gereken üç şey olduğunu ileri sürer ki bunlar önce kendisi, sonra toplumunun çıkarları ve en önemlisi de O'nun ne dediğinin hesaba katılmasıdır. Dolayısıyla siyasî kararların ahlâkî boyutunun en sonunda aşkın sahaya uzandığını böylece Aydın güçlü şekilde vurgulamış olmaktadır. Ona göre, bu doğrultuda en isabetli şekilde karar alıp uygulamak için de Müslümanlar arasında derinlemesine ve çok ciddi olarak tefekkür faaliyetinde bulunmak demek olan içtihat, tefekkürleri en iyisini çıkarmak için masaya koyarak çarpıştırma faaliyeti olarak düşünülen istişare ve en sonunda asgari müştereklerde bulunmak demek olan icmâ müesseselerin ahlaki bir vazife olarak sürekli canlı tutulması gerekmektedir.

Şuranın ikinci oturumu Prof. Dr. Hüsameddin Erdem'in başkanlığında Siyaset ve Ahlâk konusunu ele aldı. Oturumun ilk tebliğini Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir ahlâk ve siyasetin doğasının evirilmesi üzerine sundu. Bu tebliğinde Başdemir, Aristo geleneğinin siyaseti ahlaktan daha üstün görerek siyaseti otorite sınırlayıcı olarak değerlendirdiğini, İslam düşüncesinde ise fıkıh ve kelam kadar siyasetnamelerin değer görmediğini ve siyaset-ahlak dili oluşturulamadığını vurguladı. Başdemir'in müzakeresini Prof. Dr. Celal Türer gerçekleştirdi. Türer, Başdemir'in tebliğinin çok iddialı ve kışkırtıcı olduğunu, metnin havada kaldığını ve liberal siyasetin ön kabulleri ile hareket edildiğinin altını çizdi. Ayrıca Türer, Batı siyasetine dair genellemelerin İslam dünyasına da aktarıldığını belirtti. Yine siyasetin niçin ortak iyi olmaması gerektiği ve Moğol saldırısında devlete sarılmanın niçin eksiklik olduğu sorgulandı.

Oturum başkanı Erdem de tebliğin dinamik ve canlı bir metin olduğunu ve önemli bir müzakerenin gerçekleştiğini vurgulayarak ikinci tebliğ için sözü Prof. Dr. Bekir Berat Özipek'e verdi. Modern Batı siyasetinin ahlâkî temellerini konu edindiği tebliğinde Özipek, modern Batı siyasetinin temellerine itiraz etmek gerektiğini, Batı'da birbiriyle çelişen siyaset anlayışlarının mevcut olduğunu belirtti. Ahlakın da farklı tanımları olduğu ancak 'sana yapılmasını istemediğini başkalarına da yapma' prensibinin hem dini hem seküler taraflarca benimsenebilecek ortak 'altın kural' olan bir ahlak tanımı olduğu vurgulandı. Yine modern Batı siyasetinin Machiavelli'e dayandığı ancak onu okuma biçiminin abartılı olabildiği belirtildi. Bu tebliğin müzakerecisi Prof. Dr. İlhami Güler, geçirdiği boğaz operasyonu nedeniyle programa katılamadı ancak müzakere metnini gönderdiği için, müzakeresi organizasyon komisyonundan Arş. Gör. Muhammed Enes Kala tarafından okundu. Özetle Güler, Batı siyasetiyle İslam siyaset anlayışını karşılaştırarak, Batı'nın sömürgeci davrandığını, İslam'ın ise İ'lâ-yı Kelimetullah ya da nizamı âlem için yola çıktığını dile getirdi. Dinleyicilerden alınan soru ve cevaplarla oturum tamamlandı.

Programın üçüncü oturumu olan Uluslararası Siyasetin Ahlâkî Sorgulanması başlıklı oturumu Prof. Dr. Şükrü Karatepe yönetti. Karatepe sıraya göre konuşmacılara söz verdi. Prof. Dr. Muhittin Ataman Batı'nın ahlaki temelleri üzerine genel bir değerlendirme yaparak konuşmasına başladı. Faydacılık eksenli gelişen araçsal ahlâk anlayışına göre doğru olan sürekli değişir. Bu nedenle Batı'nın ilkelere dayanan, tutarlı bir ahlaki siyaset gütmesini beklemek gereksizdir. Kendisini tüm güzel erdemlerin merkezine koyan Batı anlayışı bir şiddet eyleminde eğer eylemci Batılı ise onu ruh hastası, Doğulu ise İslamcı olarak lanse eder. İşte bu Batı dünyası Suriye ve Mısır'a da bu çerçeveden bakmaktadır. Ataman'a göre Suriye sorununda müdahalesizliği ilke olarak benimseyen Batı dünyası her ne kadar muhalefeti destekliyor olarak gözükse de esaslı bir eylemde bulunmamaktadır. Çünkü araçsal ahlakı gereği Suriye'ye müdahale çıkarları ve yakın vadeli planları ile uyuşmamaktadır. Prof. Dr. Ataman, Batı'yı oluşturan değerler olan ve dillerine pelesenk ettikleri özgürlük, insan hakları, adalet gibi değerlerin evrensel olabilmesi için Batı'nın onları kendileri dışında olanlar için de geçerli görmesini ve bu yolda uğraşta bulunması gerektiğini çok ciddi şekilde vurgulamıştır. Prof. Dr. Muhittin Ataman'ın müzakeresini Prof. Dr. Birol Akgün gerçekleştirdi. Müzakere metninde Ataman'a bir eleştiri sunmak yerine onun görüşlerini genişletmeyi seçen Akgün de Batı'nın özellikle Mısır konusundaki duruşunu eleştirdi. Bu derinlemesine kritiğin ardından sözü Türkiye'nin dış politikasına getiren Akgün Türkiye hükümetinin ahlaki ve tutarlı bir politika izleyerek bugün için zor bir süreç gözükse de gelecekte sonuçlarını olumlu alacağı bir pratik çizgide olduğunu ifade etti.

Aynı oturumun ikinci bildiricisi olan Prof. Dr. Ramazan Gözen'in görüşleri ise farklı yöndeydi. Gözen'in her ne kadar konusunun içeriği Rusya ve Çin'in Suriye politikası olsa da değerli akademisyen içinde bulunulan konjonktürü anlamak için Libya Devrimi hakkında kapsamlı bir giriş yaptı. Libya'da Rusya ve Çin'in aldatıldığını bu sebeple bu iki ülkenin İran'ı da kaptırmamak için Suriye'de direttiği dile getirildi. Gözen bu değerlendirmelerin ardından Türkiye'nin son dört yıldaki dış politikasının derinlemesine bir eleştirisini yaptı. Türkiye'nin dış politikada emperyalist hayallere kapıldığını dile getiren siyaset bilimci dış politikada pragmatistleştikçe ahlaksızlaşmanın da olduğunu dile getirdi. Gözen'in müzakerecisi Prof. Dr. Berdal Aral ise bu

şekilde bir karamsar tablonun gerçekleri yansıtmadığını söyledi. Aral'ın aktarımına göre Türkiye Suriye konusunda arzu etmediği şekilde ve insani değerlere bağlı kalarak hareket etti. Türkiye her ne kadar ahlakiliği zorlasa da Batı dünyası ve Suriye aynı şekilde hareket etmedi ve bir insanlık dramı ortaya çıktı. Buna rağmen Türkiye elini eteğini çekmedi ve Suriye'de ve çevre ülkelerde ortaya çıkan yarayı sarmak için elinden geleni yaptı.

Bu sunum ve müzakerelerin ardında konunun sıcaklığına paralel düzeyde soru ve katkılar geldi. Necmettin Erbakan rektörü Muzaffer Şeker Türkiye hakkında daha yapıcı ve çözüm üretici eleştirilerde bulunulması gerektiği hususuna dikkat çekti. Oturum başkanı Şükrü Karatepe ise Sayın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile geçen bir konuşmasına atıfta bulunarak bu savaşa Türkiye'nin Batı tarafından itekleyerek sokulduğunu dile getirdi. Bu değerlendirmeler ve soruların cevaplandırılmasının ardından oturum başkanı Karatepe şuranın bu bölümünü sonlandırdı.

Verilen öğle yemeğinin ardından Prof. Dr. Mehmet S. Aydın'ın başkanlığında Müslüman Ülkelerde Siyaset ve Ahlâk İlişkisi konulu dördüncü oturumuna geçildi. İlk bildiriyi sunan Doç. Dr. Süleyman Elik İran Siyaseti ve Mezhepçilik Tartışması ele aldı. Elik, İran siyasetinin hangi evrelerden geçtiğini ve hangi dinsel ritüel ve sembollere dayandığını açıkladı. Günümüz İran'ının milli çıkarlarını ahlakiliğin önüne koyduğunu dile getirdi. İmamet, cursing, muta nikâhı ve takiyye meseleleri üzerinden İran siyasetinin teolojik temellerini açıklamağa çalışan Elik, milliyetçiliğin Şiiliğin özüne nasıl sirayet ettiğini anlatmaya çalıştı. Bu çerçeveden bakıldığında İran'ın Suriye'de başka ve daha ahlaki bir tutum alınması beklenemezdi. Bildiri metninin müzakeresini yapan Doç. Dr. Adem Çaylak Şii dünyayı dışlayacak bir dil kullanmaktan uzak durulmasını öğütledi. İran tarihi hakkında bazı tasarruflarda bulunmadan önce kendi tarihimizle yüzleşmemiz gerektiğine dikkat çeken Çaylak milliyetçiliğin sadece İran'ın değil tüm bölge ülkelerinin sorunu olduğunu dile getirdi.

Aynı oturumun ikinci konuşmacısı olan Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu kendisinden Körfez ülkeleri hakkında bir değerlendirme yapması beklenirken emperyalizm sorununu tüm İslam ülkeleri üzerinden genel bir hatta tartışmayı tercih etti. Şu an birkaç ülke hariç İslam dünyasının Batı'dan bağımsız bir politika izleyemediğini dile getiren Kırbaşoğlu Müslümanların siyasi, iktisadi ve kültürel olarak emperyalizme bağımlı olduğunu anlatmaya gayret etti. Türkiye'deki ABD üslerini de sık sık örnek veren Kırbaşoğlu bağımsızlık gerçekleşmedikçe İslam ülkelerinin ahlaki bir siyasal çizgi tutturamayacağını aktardı. Sıklıkla gereklilikler üzerinden anlatımını güçlendiren sayın hoca anlatımını bu gerekliliklere teolojik desteklerle yorumlayarak meşruiyet kazandırdı. Günahların bireysel yaşamla ibaret olmadığına dikkat çeken ilahiyatçı – yazar siyasi, iktisadi ve kültürel bağımsızlık yolunda çaba harcamayanları küresel günah işlemekle itham etti. Metnin müzakerecisi Prof. Dr. Bilal Kuşpınar ise çözüm yollarını gösteren bir dilin gerekliliğine dikkat çekti. Akademisyen pek çok noktada Kırbaşoğlu'na katıldığını belirtse de bu içerikte genel ifadelerin bir yol bulmakta kolaylık sağlamadığını beyan etti. Daha sonra sözü alan oturum başkanı Mehmet S. Aydın ise dış politikada gerekliliklerden daha önemli gerçeklikler olduğuna dikkat çekti. Dinleyiciler arasından söz alan Prof. Dr. Ramazan Gözen ise metnin uluslararası siyaset boyutunun zayıf kaldığını dile getirdikten sonra bu vesile ile Kırbaşoğlu'na İlahiyat ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerini birleştiren ortak bir çalışma önerdi.

Kısa bir aranın ardından hemen şuranın beşinci oturumu olan Ekonomi Poli-

tikaları ve Ahlâk başlıklı bölümüne geçildi. Burada oturum başkanı olan Prof. Dr. Mehmet Bulut kapsamlı bir giriş yaparak oturumu açtı. Bu girişinde liberalizme ve onun tekil dayatmacılığına eleştiriler getiren Bulut İslami literatürden esinlenen bir ekonomi ahlakı inşasının gerekliliğine dikkat çekti. Onun ardından bildirisini sunan Prof. Dr. Cem Somel liberal ekonomi politikalarında gayr-i ahlakiliği hangi yöntemlerle gizlendiğini bazı örneklerle anlattı. Eğer empatiden beslenen sosyal adalet düşüncesi geliştirilmezse oluşacak sakıncalara da dikkat çeken Somel ahlak ve adalet arasında dolaysız ilişkiye vurgu yaptı. Toplumun alt kesimlerini görmezden gelen ve ekonominin ağır yükünü onların sırtına bindiren zihniyetin ahlakla da adaletle ilişkisi olmadığını söyleyen Somel adalet perspektifinde ekonomik ilişkilerin yeniden şekillenmesi gerektiğini dile getirdi. Müzakereci olarak sözü alan Doç. Dr. Hüsnü Kapu Somel'in sözlerine katıldığını söyledi. Liberal ekonomi politikaların eleştirisine katkıda bulunan Kapu kapitalizm eşitsizlik ve adaletsizlik yarattığını belirtti.

Ardından ise liberal bir düşünce insanı olan Prof. Dr. Mustafa Acar oturumun ikinci bildirisini sundu. Liberal tezlerin ahlak ile sağlıklı bir ilişkisi olduğunu örneklerle anlatan Acar, liberalizme karşı olanları sosyalizm veya faşizme yönelmekle eleştirdi. Yine bazı Müslüman aydınların Marksistlerden etkilenerek liberalizmi hedef aldığını söyleyen akademisyen hâlbuki İslam dininin liberal ilkelere daha yakın olduğunu söyledi. Bu sunumun müzakeresini yapan Prof. Dr. Abdülkadir Buluş da benzer noktalara dikkat çekerek liberalizme yapılan eleştirilere dikkat çekti. Bununla birlikte Buluş, liberalizme alternatiflerin arasında bir İslami çerçevenin çıkarılması gerektiğini ancak hala bunun istenen şekilde yapılamadığını belirtmiştir. Yeniden sözü alan oturum başkanı Bulut ise Müslümanların liberalizmi savunurken daha dikkatli olması gerektiğini, alternatif iktisadi modeller bulunması gerektiğinin önemini ifade etti. Soru cevap ve son değerlendirmelerin alınmasıyla bu oturumda sona erdirildi.

Şuranın son oturumu olan altıncı oturum D. Mehmet Doğan'ın oturum başkanlığında, önceki oturumlarda oturum başkanlığı yapan Prof. Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Hüsameddin Erdem, Prof. Dr. Şükrü Karatepe ve Prof. Dr. Mehmet Bulut hocaların şûraya ilişkin değerlendirmeleriyle tamamlandı. Ortak vurgu, şuranın müzakere ve soru-cevaplarla çok verimli, heyecan dolu ve başarılı bir şûra olduğu şeklinde dile getirildi.

Şura Fotoğraflar

ŞÛRASI
AHLAK
"Büyük
Hatırasına"
KONYA
BÜYÜKŞEHİR

ŞÛRASI
AHLAK
"Büyük
Hatırasına"
KONYA
BÜYÜKŞEHİR
II. AHLAK ŞÛRASI

ŞÛRASI
VE AHLAK

II.
ŞÛRASI
AHLAK
Rûmî'nin Hatırasına"

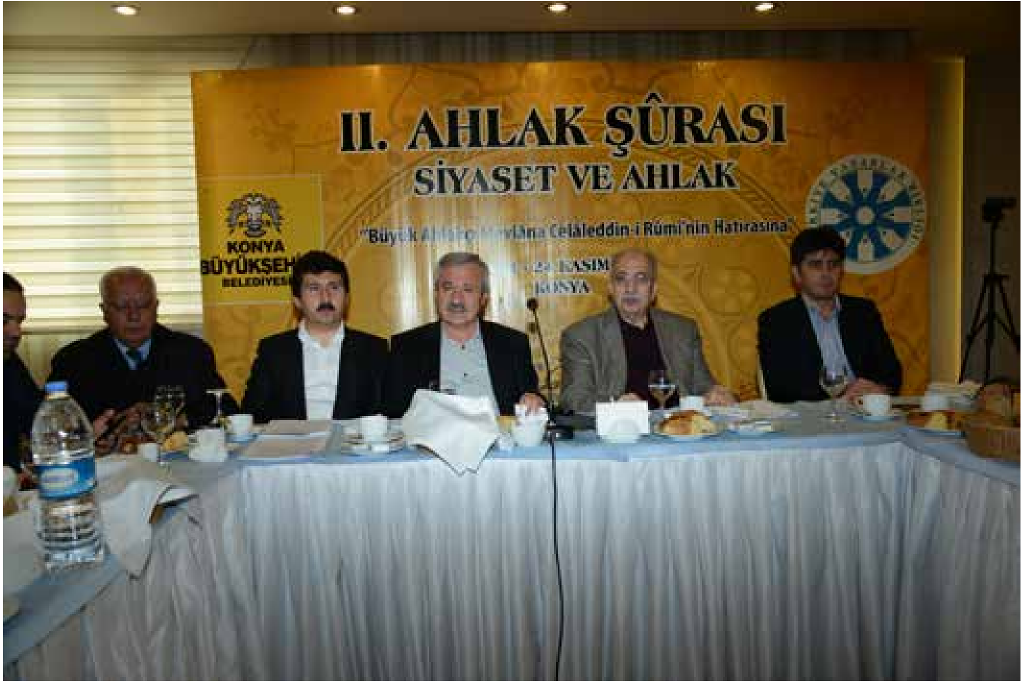

II. AHLAK ŞÛRASI
SİYASET VE AHLAK

II. AHLAK ŞÛRASI

II. AHLAK ŞURASI
SİYASET VE AHLAK

II. AHLAK ŞÛRASI
SİYASET VE AHLAK
KONYA

II. AHLAK ŞÛRASI
SİYASET VE AHLAK

KONYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ŞÛRASI